LITERATURA ROMÂNĂ VECHE (1402–1647)

Lyceum

LITERATURA
ROMÂNĂ VECHE

Coperţile de: AL. IONESCU — IAŞI

Lyceum 64

LITERATURA ROMÂNĂ VECHE

(1402–1647)

Introducere, ediție îngrijită
și note de
G. MIHĂILĂ și DAN ZAMFIRESCU

Vol. II

EDITURA TINERETULUI

EPOPEEA LUI MIHAI VITEAZUL

„INTERVIUL“ LUI MIHAI VITEAZUL ACORDAT SOLULUI POLON LUBIENIECKI LA 27 IULIE 1595

şi

O ISTORIE A LUI MIHAI VITEAZUL DE EL ÎNSUŞI: MEMORIUL CĂTRE MARELE DUCE DE TOSCANA FERDINANDO DE' MEDICI (16 februarie 1601)

Prezentare, traducere şi note de Aurel Decei

Mihai Viteazul, domnul Ţării Româneşti, care a închegat fulgerător unirea celor trei ţări româneşti, năruită tot aşa de fulgerător — însă a cărei amintire a rămas ideea-forţă a istoriei tuturor românilor pînă la Unirea deplină din anul 1918 — ne-a lăsat şi cîteva mărturii scrise sau dictate de el însuşi, despre uimitoarele sale fapte de arme şi, nu în ultimul loc, politice şi naţionale.

Este cunoscută şi reprodusă mereu, încît încetul cu încetul se imprimă în ochii şi în conştiinţa fiecărui român, însemnarea *manu propria* de pe un act, în care se vede clar că acest domn unificator era un obişnuit al condeiului şi avea un scris fin, decis, înaripat şi frumos. Este o explozie mai mult decît grafică a puternicei sale personalităţi, şi a devenit prin ea însăşi un testament politic pentru toţi românii:

„Şi hotaru Ardealului.
Pohta ce-am puhtit:
Moldova
Ţara Rumânească“.

De la Mihai Viteazul au parvenit pînă la noi şi alte scrieri, adevărate scrieri, nu simple însemnări sau semnături, care se înscriu ca lucrări proprii, cu conţinut înainte de toate istorico-politic, dar şi literar prin caracterul lor personal, în care se exprimă sugestiv şi cuce-

ritor inima şi spiritul marelui voievod român. Bine înţeles, unele din scrisorile sale, pe lîngă linia şi concepţia sa politică, pe lîngă experienţa şi îndrăzneala sa militară, oglindesc şi temperamentul său, acţiunile şi reacţiunile sale în faţa fenomenelor printre care se desfăşurau zilele sale continuu agitate. Acest om rar nu numai pentru epoca sa, atunci cînd a fost adus în situaţia de a-şi spune şi cuvîntul, a făcut-o de cîteva ori. El credea deci şi în puterea cuvîntului, pe care-l mînuia cu meşteşug.

Astfel sînt rămase de la Mihai Viteazul două memorii, concepute, unul sub privegherea lui, şi celălalt de-a dreptul dictat de el, cărora li se alătură şi un „interviu", anterior ca dată, însă, în egală măsură rostit *ipsissimis verbis*.

***«Interviul» dat de Mihai Viteazul în limba turcă solului polon Lubieniecki*, la 27 iulie 1595, la Bucureşti,** avînd coordonate cronologice precise, este în acelaşi timp o pregnantă şi imediată expresie a personalităţii domnului Ţării Româneşti, în faza de la începutul domniei sale. Atunci cînd răspundea la întrebările solului Poloniei, la 27 iulie 1595, Mihai avea 37 de ani, era deci în floarea vîrstei.

Situaţia politică în această parte a Europei este cunoscută în general mai bine, acum, decît pentru alte epoci. „Liga Sfîntă" împotriva Imperiului Otoman era constituită din anul 1592 cu componenţa: Imperiul habsburgic cu împăratul Rudolf al II-lea, Spania pînă în America cu regele Filip al II-lea, Veneţia cu dogele Pasquale Cicogna, Florenţa cu marele duce Ferdinando de' Medici, şi scaunul papal cu papa Clemente al VIII-lea, care prezida coaliţia. Însă Polonia, tot catolică, şi Rusia sau alte state europene, nu au aderat la această acţiune. Transilvania, vasală turcilor, ca şi Ţara Românească şi Moldova, au aderat toate trei fără şovăire la această ligă, Mihai vodă şi Aron vodă coordonîndu-şi acţiunile, prin uciderea turcilor din ţările lor, la 13 noiembrie 1594, după ce războiul antiotoman începuse efectiv în vara aceluiaşi an pe fronturile Bosniei şi Banatului. Principele Transilvaniei Sigismund Báthory prin tratatele care-l consacrau suzeran al Ţării Româneşti, la 20 mai 1595, şi al Moldovei, la 3 iunie acelaşi an[1], urmărea să le integreze şi mai strîns în cadrul planului general de acţiune a „creştinătăţii" împotriva Imperiului Otoman.

---

[1] *Istoria României*, Bucureşti, 1962, vol. II. p. 960 şi 963.

Turcii au răspuns. Cu toate că era angajat pe alte fronturi, anume contra Persiei, contra Veneției și în Africa de Nord, sultanul Murad al III-lea, prin fetvaua (proclamația) muftiului de Istanbul a proclamat „războiul sfînt" (cihâd, citește „gihâd") și a decis să lovească mai întîi în mădularul cel mai periculos al coaliției adverse: în Mihai și Țara Românească. Murind însă sultanul, la 27 ianuarie 1595 i-a urmat fiul său, Mehmed al III-lea, care a continuat războiul început. Ferhad pașa, acum a doua oară mare vizir (sadrazam) — între 16 februarie și 7 iulie 1595[1] — fiind numit și *serdar-i ekrem*, adică comandant suprem, împotriva Țării Românești, a plecat cu o oaste considerabilă ca sa-l pedepsească pe Mihai și în acest scop a decis să facă din Țara Românească și Moldova ceea ce se numește la noi de obicei „pașalîc", adică provincii otomane — *vilâyet*, vilaiet — transformîndu-le statutul politico-social din *dār al-djihād* („țară de razboi sfînt", arăbește) în *dār al-ṣulḥ* („țară a păcii") prin care se înțelegea încorporarea ei efectivă la statul islamic otoman. În Țara Românească a fost numit *váli* (citește „váli"), „guvernator", cu rangul de beglerberg, Satırcı Mehmed pașa, fost agă al ienicerilor și beglerbeg al Anatoliei, iar în Moldova, în aceeași funcție a fost numit Cafer (citește „Geafér") pașa, valiul vilaietului Șirvan din Caucaz, iar *d fterdar* („vistiernic", șef al finanțelor) a fost numit în ambele vilaiete nou create Mehmed beg, sangeacbegul de Yenișehir în Anatolia[2]. Astfel urma să se pună capăt — în intenția imperiului — situației de voievodate autonome în aceste două țări romane. În timp ce se apropia de Dunăre, Ferhad pașa a fost însă destituit de sultan și înlocuit cu rivalul s u de moarte, tot arnăut și el, Sinan pașa, care a încercat să îndeplinească operația de ocupare a Țării Românești.

În aceste momente dramatice pentru Mihai, a sosit în iulie la București, ca urmare a unor schimburi diplomatice inițiate de curînd cu Polonia[3], un sol polonez trimis de cancelarul și marele-hatman leah, Jan Zamoyski, mai mult spre a culege informații despre turci

---

[1] Cf. Ismail Hami Danișmend, *Izahlı osmanlı tarihi kronolojisi*, cilt 3, Istanbul, 1961, p. 495.

[2] Id., *ibid.*, III, 146.

[3] Vezi Ilie Corfus, *Mihai Viteazul și polonii. Cu documente inedite în anexe*. Academia Română, Studii și cercetări XXIX, București, 1938, p. 18 și urm.

şi despre Mihai — care între timp se făcuse cunoscut prin acţiunile sale anti-otomane—iar nu spre a-l ajuta. Domnul coborîse din capitală, de la Tîrgovişte, la Bucureşti în vederea întîmpinării oştilor turceşti, şi aici îl găseşte solul Lubieniecki, care umblase şi petrecuse cîtva timp la Istanbul, unde învăţase limba turcă, după cum raportează el însuşi asupra întrevederii avute fără interpret sau martori cu „palatinul" Ţării Româneşti: „A voit să ştie de la mine dacă poate să-mi vorbească în limba turcă, la care eu i-am răspuns că înţeleg limba turcă, însă nu pot să vorbesc turceşte. Căzînd de acord să nu folosim interpret, a cerut de la mine jurămînt de tăcere şi credinţă". Mihai vorbea aşadar bine turceşte, aşa de bine încît putea nu numai să susţină o conversaţie banală, dar şi să expună direct, ca în româneşte, durerile sale sufleteşti şi planurile sale politico-militare[1].

Acest interviu constînd după toate regulile genului din o serie de întrebări urmate de răspunsuri, a fost acordat prin urmare de domnul român solului polon *în limba turcă*, fiindcă nici Lubieniecki nu cunoştea româna, nici Mihai polona, dar nici latina, cu care s-ar fi putut desigur întreţine cu preopinentul său.

„Dialogul" între Mihai Viteazul şi solul polon Lubieniecki a avut loc la 27 iulie 1595. A doua zi s-au despărţit. Mihai a plecat spre Giurgiu, împotriva turcilor care tocmai trecuseră Dunărea. Lubieniecki şi-a redactat raportul său asupra discuţiilor avute cu domnul român după 28 iulie, probabil imediat după această dată.

Acest raport, în copie şi în latineşte, a fost găsit şi a fost dat în vileag de Claudiu Isopescu în lucrarea sa intitulată *Alcuni documenti inediti della fine del Cinquecento. Seconda serie*, tipărită în publicaţia Şcolii Române de la Roma: *Diplomatarium Italicum. Documenti raccolti negli archivi italiani*, vol. I, Roma, 1925, p. 396—399. Această copie a fost găsită în: Archivio Vaticano, Fondo Borghese S. III, vol. 91b, fol. 221—222. Ea poartă titlul, în condica respectivă: *Dominus Lubienieczki Nuntius ad Palatinum Moldauiae, quomodo*

---

[1] N. Iorga scria în *Istoria lui Mihai Viteazul*, în revista „Convorbiri Literare", Bucureşti, anul XXXVI, 1902, p. 237: „[Mihai] rupea ceva turceşte, greceşte poate, — limbi apusene de sigur că nu". După ce a fost publicat documentul prezent, pe care l-a folosit amplu în noua sa lucrare *Istoria lui Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1935, vol. I, p. 192 şi urm., afirmă categoric că Mihai ştia turceşte.

ab eo exceptus 27 Julij anno domini 1595, et quid cum eo contulerit, significat. Începe astfel: „Cum accederem ad locum eum, ubi manet ipse Palatinus, qui dicitur Bukoresezie[1], uiros primarios tres suos ipse Palatinus praemisit...“ Această versiune latină a interviului luat de Lubieniecki a fost cerută, după toate probabilitățile, de către nunțiul apostolic în Polonia, Germanico Malaspina (cu care Mihai se va vedea înainte de bătălia de la Șelimbăr), și obținînd-o, a trimis-o la Scaunul Papal, și anume cardinalului Cinzio Aldobrandini, care conducea pe atunci departamentul relațiilor cu străinătatea și în deosebi sectorul războiului „Ligii Sfinte“ cu Imperiul Otoman.

Există însă și o altă redactare a acestui act, care poate să fie prima, scrisă în limba polonă, și nu a fost încă publicată. Din aceasta au fost traduse în românește și rezumate numai unele pasaje, de Ilie Corfus, în lucrarea sa *Mihai Viteazul și polonii*, p. 19—21, unde se spune: „Ziarul soliei lui Lubieniecki, după care m-am condus în expunerea de mai sus, cu data de 27.VII, 1595, în polonește, în Mr. Bibliotecii din Kórnik (Poznań) Nr. 289, pp. 111—116“[2]. Deși faptele expuse în veșmînt polon și șirul lor — traduse în românește — sînt aceleași ca și în versiunea latină, totuși se vede ușor că textul celor două versiuni nu este identic. Deosebirile, de altfel, sînt mici, fără nici o importanță și țin numai de expresie, încît esențialul nu este atins nicidecum. Această versiune polonă a fost microfilmată după textul manuscrisului, și comunicată de Institutul Ossoliński din Varșovia. Se găsește acum în arhiva Institutului de Istorie „Nicolae Iorga“ al Academiei R.S. România din București. P.P. Panaitescu i-a făcut o traducere în românește, care se păstrează la același Institut. El însemnează următoarele asupra raportului dintre versiunea primă polonă și versiunea finală în latinește a scrierii lui Lubieniecki: „Între textul polon și versiunea latină există unele deosebiri, primul fiind mai bogat în amănunte, *dar cel latin pare mai aproape de stilul direct al lui Mihai Viteazul, așa cum îl cunoaștem din alte împrejurări.* Data celor două texte diferă. În cel polon avem 1 iulie, în cel latin 27 iulie. În textul polon trecerile destul de frecvente de la persoana I la per-

---

[1] Probabil greșeală de tipar, în loc de forma poloneză „Bukoresczie“.

[2] Corfus, *ibid.*, constată că versiunea latinească este mai restrînsă, față de versiunea polonă.

soana III creează un fel de confuzie. În textul latin confuzia rezultă mai degrabă din inversarea ordinei în redarea spuselor lui Lubieniecki. Informarea polonă apare ca o lămurire dată boierilor ce l-au primit, şi nu domnului". Din motivele acestea, evidente, sprijinite şi de altele care ţin de amănunt, noi ne-am adresat versiunii latine — am zice definitive — a interviului, şi o traducem şi o comentăm pe aceasta, fiind oglinda fidelă şi concentrată a lui Mihai Viteazul.

Memoriul I trimis de Mihai Viteazul la 17 ianuarie 1601 de la Viena, în latineşte, împăratului Rudolf al II-lea. Primul Memoriu[1], păstrat în latineşte, a fost descoperit în Arhiva Ministerului de Război de la Viena şi publicat mai întîi de istoricul ungur contele Ioan Kemény (Kemény János) — cunoscut ca editor de documente şi texte vechi medievale, dar cunoscut şi ca falsificator de documente, pentru a ilustra teoriile sale, constant antiromâneşti, aşa că un alt istoric ungur, canonicul de la Oradea Ioan Karácsonyi, membru al Academiei Maghiare, a creat expresia „Kemény-féle hamisitvány" (falsificat tip-Kemény) — în revista Comisiei Istorice a Academiei de Ştiinţe Maghiare: *Magyar Tortènelmi Tár. Kiadja a Magyar Tudományos Akadèmia történelmi bizottmánya*, Pesten, III, 1857, p. 174—188. Kemény l-a datat numai: anul 1601.

Alexandru Papiu-Ilarian l-a reeditat, în latineşte cu traducere românească alăturată, în *Tesaur de Monumente Istorice pentru România, atît din vechi tiparite cît şi din manuscripte, cea mai mare parte străine, adunate, publicate cu prefaţiuni şi note ilustrate*, tom I, Bucureşti, 1862, p. 249—271, sub titlul *Memorialul lui Mihai Vodă către Rudolf împărat*, textul fiind la p. 254—271.

În prefaţă, Papiu Ilarian crede că-l poate data mai exact. După ce afirmă că Mihai a intrat în Praga la 23 martie 1601[2], scrie: „Memorialul ce dete în mînile împăratului, este o adevărată icoană... Acest memorial nu are dată. Dar nu încape îndoială ca Mihai cu această ocasiune-l dete în mînile împăratului, adecă cu finitul lunei Martiu cînd veni la Praga"[3].

---

[1] În cele ce urmează îi vom spune: *Memoriul I*.

[2] *Tezaur*, cit., p. 250, fără a cita vreun izvor. De fapt, Mihai a ajuns la Praga cu o lună mai devreme, la 23 februarie 1601; v. mai jos.

[3] *Ibid.*, p. 251.

Însă datarea re-editorului este infirmată chiar de textul Memoriului. Căci dacă, în al doilea pasaj, rugamintea lui Mihai adresată împăratului Rudolf al II-lea (al cărui nume de altfel nu apare în aceasta copie) pentru ca „această scrisoare prezentată cu umilinţă... să binevoiască... cu ochii săi preamilostivi s-o citească în întregime şi s-o cumpănească"[1], ar putea fi socotită că se referă la Memoriul deja prezentat personal de Mihai, eventual, în mînile împăratului, totuşi oferta făcută de domnul român pribeag, în ultimul pasaj, de a-i prezenta monarhului mijloacele şi felul în care se pot remedia relele expuse „atunci cînd eu, dacă voi fi primit la examinarea lor şi Sacratisima Voastră Maiestate va desemna în acest scop pe sfetnicii sai mai pricepuţi..."[2], arată clar că acest Memoriu a fost trimis de Mihai împăratului înainte de a fi primit şi de a se fi prezentat în audienţă, desigur pe cînd era încă de curînd sosit la Viena, şi că prin această scriere justificativă el solicita tocmai această audienţă. O cercetare mai atentă, coroborată şi de alte izvoare, i-a îngăduit lui Alexandru Lapedatu să-l dateze la 17 ianuarie 1601, deci curînd după sosirea voievodului la Viena, la 12 ianuarie, unde a fost primit mai întîi de arhiducele Matia[3]. Lapedatu îl inserează în întregime, tradus româneşte, în lucrarea sa: *Din zilele de calvare ale lui Mihai Vodă Viteazul*, care completează istoria Ţării Româneşti după data la care se oprise Bălcescu în celebra sa carte asupra lui Mihai Viteazul — adică retragerea după înfrîngerea de la Mirislau — aşezînd acest

[1] *Ibid.*, p. 254: „Quam scripturam humillime porr ctam... dignetur... misericordissimis suis oculis perlegere, et perponderare".

[2] *Ibid.*, p. 270: „tum ego, si ad tractationem admissus fuero, et potiores suos Consiliarios S.M. Va ad id designaverit..."

[3] Mihai a ajuns la Viena în ziua de 12 ianuarie 1601, cu 16 trăsuri, fiind găzduit la „Cerbul de Aur" (zum Guldin Hirschen); el era însoţit de arhiepiscopul Ungariei de Strigoniu, Ioan Kutasy, şi de episcopul de Eger — Agria, *Stefan Szuhay*, care fusese trimis la domnul Ţării Româneşti la Tirgovişte ca comisar imperial, după prima părăsire a Transilvaniei de către Sigismund Báthory; v. relaţiunea arhiducelui Matia, Hurmuzaki, *Doc.*, XII, 1124—25, şi raportul lui Rabuss, *ibid.*, 1139 şi IV—I, 325, precum şi Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţarii Româneşti*, vol. VI, Bucureşti, 1933, p. 293.

Memoriu într-un capitol separat, al IX-lea, întregind şi împodobind astfel, ca o piatră nestemată, celelalte capitole[1].

Iorga a publicat din nou, la rîndu-i, numai textul latinesc, după ediţia lui Papiu Ilarian, în cunoscuta colecţie Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. IV, supliment I, no. CXCV, p. 230—237, apoi l-a mai scos o dată, numai în traducere românească îndreptată, într-o ediţie mai accesibilă: *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ediţia III, Vălenii-de-Munte, 1932, p. 233—249.

Acest Memoriu I, fiind un act politic, are în mod necesar o ţinută sobră, destul de obiectivă, aproape impersonală, şi de aceea nu poate fi considerat ca o lucrare de creaţie avînd un caracter *literar*, motiv pentru care nici nu a fost inclus în antologia de faţă. Scriere politică propriu-zisă, a fost gîndit şi realizat ca un *document* care să scoată în relief principalele faze ale activităţilor domnului Ţării Româneşti, devenit şi al Transilvaniei şi al Moldovei, pe care le-a desfăşurat în slujba creştinătăţii şi *eo ipso*, pentru împăratul Austriei. Memoriul I justifică mobilul acestora, reductibil la doi factori ideali: creştinătatea şi împăratul, pentru ca în consecinţă să aibă dreptul să ceară iarăşi ajutor de la acesta din urmă, în vederea întoarcerii pe arena luptelor militare, dar şi politice din cele trei ţări române. De aceea latura personală este mai puţin vizibilă în Memoriul I, iar pasiunea şi voinţa neînfrîntă a celui înfrînt numai de creştinii coalizaţi împotriva lui mai mult decît împotriva otomanilor — deşi erau antagonici între ei — apar atenuate şi voalate în prezentarea cu ştiinţă consumată a faptelor. Numai arareori răbufneşte temperamentul ardent al cuceritorului în pledoaria sa diplomatică bine chibzuită, trimisă împăratului la Praga.

Memoriul II trimis de Mihai Viteazul după 16 februarie 1601 de la Viena, în italieneşte, marelui duce de Toscana Ferdinando I de' Medici, la Florenţa. Cu totul altfel se înfăţişează al doilea Memoriu în care Mihai vorbeşte deschis, tuturora. Acesta a fost descoperit de istoricul florentin Angelo Pernice, în Arhiva Statului din Florenţa, şi a fost publicat pentru prima — şi singura dată, pînă acum — în textul lui italienesc, împreună cu alte documente aferente, ca anexă la studiul său intitulat *Un episodio del valore toscano nelle guerre*

---

[1] N. Bălcescu, *Românii sub Mihai Voievod Viteazul*, ed. nouă de Alexandru Lapedatu, Bucureşti, 1908, p. 31.

di Valacchia alla fine del secolo XVI (Un epizod al vitejiei toscane în războaiele din Țara Românească la sfîrșitul secolului al XVI-lea)[1].

Pernice tipărește acest Memoriu II ca anexa a II-a la studiul său, precedîndu-l de următorul regest: „Relație asupra întîmplărilor din Țara Românească de la 1593 la 1600, scrisă de voievodul Mihai Viteazul (scritta dal voevoda Michele il Bravo), după înfrîngerea suferită de el în Transilvania din partea căpitanului imperial George Basta, și trimisă împăratului și probabil și altor principi creștini, ca să ceară ajutorul lor și al creștinătății"; și îi indică cota: „Archivio de Stato, Firenze, *Mediceo*, filza 4469, carta 168 sgg., copia".

Acest regest nu e corect. E adevărat că „Relația" a fost scrisă „după înfrîngerea suferită de el în Transilvania din partea căpitanului imperial George Basta", adică după nenorocitul Mirislău, însă mult mai tîrziu, anume după ce Mihai a fost înfrînt *și în Țara Românească*, fiind părăsit de boierii și comandanții săi, și a trebuit să caute refugiu la împăratul habsburgic, „în care avea nevinovăția de a vedea izvorul dreptăților"[2]. Însă ea n-a fost trimisă, în această a doua redacție, împăratului, ci, în mod sigur, numai „altor principi creștini"[3].

---

[1] În revista „Archivio Storico Italiano", seria VII, volumul III, 2, anul LXXXIII (1925), nr. 10, Florența, 1925, p. 249—297. Memoriul este pe p. 282—297. Studiul, cu anexele documentare, a fost scos și sub formă de broșură — extras, cu numerotație paginară proprie, de aceeași editură a revistei, Léo Olschki, Firenze.

[2] Iorga, *Scrisori de boieri* etc., p. 233.

[3] Împăratul este menționat la persoana a treia, ca o persoană absentă, ca una pe care o menționezi, nu căreia i te adresezi; ca și „Împăratul turcilor" este menționat „Împăratul Austriei" sau „Împăratul romanilor" (Imperatore de' Romani).

Memoriul I conține în *intitulatio* termenul de împărat și rege — deci k.u.k. — iar Memoriul II are, în italienește, intitulația concepută astfel: „Ill(ustrissi)mo et R(everendissi)mo Sig(no)re et Padrone mio Col(endissi)mo", adică: „Preavestite și preacinstite Doamne

Memoriul acesta arată „muncile şi ostenelele" săvîrşite de Mihai „în slujba creştinătăţii", deci nu numai pentru împăratul de la Praga. Dat fiind că această copie a Memoriului II se găseşte numai la Florenţa, şi cunoscîndu-se legăturile directe stabilite, în zilele de activitate pozitivă „per la Christianità", între domnul Ţării Româneşti şi marele duce de Toscana rezident la Florenţa[1], cu toate că florentinul Pernice nu şi-a dat seama de evidenţa identificării, mai tîrziu, după ce Memoriul a fost făcut cunoscut, Iorga — care s-a ocupat de el prezentîndu-l într-o şedinţă la Academie: „*O istorie a lui Mihai Viteazul de el însuşi*"[2] — a avut tot dreptul să afirme că era adresat marelui duce de Toscana. Dar Iorga greşeşte atunci cînd dă numele adresantului. Vorbind de studiul lui Pernice, arată că acesta a găsit şi publicat împreună cu alte acte referitoare „la concursul dat de nobilii toscani trimişi de marele Duce Cosimo în ajutorul lui Mihai Viteazul, o întinsă povestire a domnului învins în 1600 de ungurii ardeleni şi Basta, către principele italian, care-i cunoscuse nevoia şi voise să-l sprijine în lupta-i de cruciată, precum şi către oricare alţii"[3]. Acceptînd fără verificare *verba magistri*, cei care s-au ocupat de Memoriul II au considerat că Mihai l-a adresat şi trimis într-adevăr lui Cosimo de'

şi Stăpîn al meu Preaînalt", ceea ce-i corespundea, în împrejurările istorice date, marelui duce de Toscana.

[1] Pe lîngă materialele publicate de Pernice, v. Dr. Andrei Veress, *Campania creştinilor în contra lui Sinan paşa din 1595*, Bucureşti, 1925, extras din *Analele Academiei Române, Memoriile Secţiunii Istorice*, seria III, tom IV, memoriul 4, p. 66—148, unde se arată legăturile Florenţei cu Sigismund Báthory, care era să-şi ia soţie din familia de' Medici, şi cu Mihai Viteazul. Marele duce de Florenţa plătea anual suma de 60.000 de coroane casieriei de război imperiale pentru războiul contra turcilor; v. J.W. Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, III, Theil, Gotha, 1855, p. 600.

[2] *Academia Română, Memoriile Secţiunii Istorice, seria III, tomul V, memoriul 9*, Bucureşti, 1925, p. 1—6/339—345.

[3] *Ibid.*, p. 1/339.

Medici. Aşa au făcut Ioachim Crăciun[1] şi Dan Simonescu[2]. Aceeaşi identificare şi-o însuşeşte şi tratatul *Istoria României*[3].

Însă Cosimo I de' Medici a purtat numai titlul de duce (Duca) al Toscanei, nu de „mare duce", şi a domnit de altfel între anii 1537 şi 1574, cînd a murit. I-a urmat fiul său, Francesco I (1574—1587), iar la moartea acestuia a urmat al doilea fiu al lui Cosimo, anume Ferdinando I, care a domnit între anii 1587 şi 1609 la Florenţa. Acesta era cardinal (1563—1587) şi a abandonat purpura. Căsătorindu-se cu Cristina de Lorena, prin intervenţia reginei Caterina de' Medici, se apropie mai mult de Franţa, ca să scape de tutela Spaniei lui Filip al II-lea, şi îşi ia apoi titlul de „mare duce" făcînd o politică mai amplă, europeană. Aşa a ajuns să fie amestecat în războaiele cu turcii[4] şi să-l sprijine pe cel mai activ dintre antiotomani, pe Mihai Viteazul, la curtea căruia, ca şi la a lui Sigismund Báthory de la Alba Iulia, lucrau emisarii Florenţei, fraţii Simone şi Fabio Genga, care-şi trimiteau rapoartele lor asupra celor trei ţări române secretarului marelui ducat, lui Belisario Vinta, aşa cum Cosimo Capponi raporta de la Alba Iulia direct marelui duce Ferdinando I de' Medici[5].

După apariţia Memoriului II, l-am tradus noi din italieneşte în româneşte, în întregime, după ediţia lui Pernice, şi l-am publicat, fără semnătură, în *Biblioteca Poporală a „Asociaţiunii"* din Sibiu, anul XVI, nr. 137, Sibiu, mai 1926, însoţindu-l de o „precuvîntare" şi de cîteva note explicative sub text. Problema adresantului nu am atins-o şi nici pe aceea a priorităţii Memoriului I faţă de Memoriul II, şi încheiam astfel: „Credem că nu e nepotrivit să răspîndim tradu-

[1] *Cronicarul Szamosközy şi însemnările lui privitoare la români (1566—1608)*, Cluj, 1928 (Biblioteca Institutului de Istorie Naţională al Universităţii din Cluj, nr. 2), p. 34 şi urm.

[2] *Cronica lui Baltasar Walther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile interne contemporane*, în „Studii şi materiale de istorie medie", vol. III, 1959, Bucureşti, Editura Academiei, p. 11, 36, 59.

[3] Vol. II, Bucureşti, 1962, p. 1025.

[4] Cf. A.V. Reumont, *Geschichte Toscana's seit dem Ende des florentinischenen Freistaates*, vol. I, Gotha, p. 236.

[5] Cf. Antonio Panella, *Ferdinando I de' Medici, granduca di Toscana*, în *Enciclopedia Italiana Treccani*, vol. V, Milano, 1932, p. 16, cu bibliografia aferentă. — Corespondenţa lui Capponi din Alba Iulia v. la Veress, *Documente*, V. p. 1, 16, 22. Tot în această publicaţie, vol. IV, V, VI, scrisorile fraţilor Simone şi Fabio Genga.

cerea acestui Memoriu, traducere credincioasă după italienește,care — fiindcă e o tălmăcire imediată în această limbă, după dictatul lui Mihai, precum arată dl. Iorga — lasă să se străvadă cînd mînia și credința, cînd resemnarea înțeleaptă a voievodului deștărat și despoiat de averi și familie" (pag. 6).

În ceea ce privește actul din arhivele de la Florența, Pernice nu și-a pus problema seriei cronologice, în raport cu Memoriul I. Iorga însă, în *O istorie a lui Mihai...*, p. 2/340, socotește că memoriul de la Florența este Memoriul I și de aceea zice că „Mihai face istoria însăși a vieții sale, precedînd cronologic memoriul, de mult tipărit și tradus în „Tezaurul" lui Papiu Ilarian". Această determinare a fost de asemenea acceptată *de plano*. Astfel, Crăciun, *op. cit.*, p. 26, ia în discuție actul de la Florența „...care precede cronologic cunoscutul memoriu înaintat de voievodul român împăratului Rudolf al II-lea la Praga"; de asemenea Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 10: „primul memoriu a fost compus de Mihai Viteazul în românește și tradus în limba italiană. Descoperit în arhiva marelui duce Cosimo...", și p. 11, unde opinează că „al doilea memoriu" (de fapt cel de la 17 ianuarie 1601,) e mai puțin important pentru stabilirea raporturilor dintre diferitele izvoare istorice contemporane, în special cronica lui Baltasar Walther.

Însă, în afară de faptul că Mihai, după ce a ajuns la Viena, trebuia în mod firesc să-și scrie primul raport de-a dreptul către acela pentru care a luptat și suferit și la sprijinul căruia apela, deci către împăratul Rudolf al II-lea, chiar și numai pentru a respecta coercițiile protocolului Curții, *găsim chiar în Memoriul păstrat în italienește dovada peremptorie că acesta urmează în ordine cronologică după acela prezentat împăratului, în latinește*. Anume, atunci cînd ajunge cu firul povestirii la expediția contra turcilor făcută la sud de Dunăre de către credinciosul său general Baba Novac, Mihai nu se poate reține de a nu-l pomeni îndurerat cu o frază ca de parastas: „acela pe care ardelenii l-au fript *zilele trecute*". După cum am văzut mai sus, Memoriul I a fost scris și trimis de la Viena la Praga, la 17 ianuarie 1601. La acea dată Baba Novac era în viață. El a fost fript — *arrosto* din textul italian însemnînd „friptură" — la data de 5 februarie 1601, în piața mare a Clujului, la stînga catedralei sfîntului Mihail, așa cum arată socotelile orașului Cluj publicate de Ștefan Meteș, *Domni și boieri din Țările Române în orașul Cluj*, Cluj, 1935, p. 22, confirmate de

informația provenind tot de la Cluj și publicată de Iorga, în Hurmuzaki, *Documente*, vol. XII. p. 1 153, și reluată de Veress, *Documente*, vol. VI, p. 325—326: „eben diesen Tag (den 5-ten Febrer, în pasajul anterior) umb 10 Uhr hat man den Baba Novak, des Michel Weida fürnembsten Soldaten sambt seinen Priester an 2 Spiess lebendig gebunden und uf dem Platz gebraten“[1].

Așadar, numai după 5 februarie 1601 a putut să fie scris, în forma sa definitivă, acest Memoriu în italienește. Este evident că Mihai, după ce a raportat și apelat la împărat, a voit să-i informeze și pe alți principi din Europa — în primul rînd pe marele duce de Toscana, Ferdinando de' Medici, participant activ la războiul antiotoman — despre faptele sale, despre poziția și nevoile sale, într-o formă diferită de Memoriul I, și a conceput în consecință Memoriul II. Fraza subordonată de mai sus, cu arderea lui Baba Novac, a fost intercalată, ca o știre proaspăt sosită la Viena, în textul Memoriului care la data sosirii ei era încheiat spre a fi expediat. Avînd în vedere că un curier (poate că în cazul nostru era chiar acela care a adus, printre altele, și această știre despre noua execuție barbară comisă de Sigismund Báthory[2] împreună cu Ștefan Csáky, cancelarul său) făcea drumul de la Cluj la Bratislava („Prespurg“) în 7 zile — de la 8 la 15 februarie[3] — iar de la Bratislava la Viena a trebuit să mai facă o zi, este foarte plauzibil că Mihai a primit dureroasa știre despre sfîrșitul camaradului său de arme la 16 februarie 1601, la Viena, și a intercalat-o imediat în textul gata italienesc, pe care în aceleași zile l-a și trimis apoi la Florența. Căci la 23 februarie Mihai a sosit la Praga,

---

[1] Cf. Ioachim Crăciun, *Baba Novac, generalul lui Mihaiu Viteazul. Publicație tipărită cu ocazia sfințirii troiței lui Baba Novac la Cluj*. Extras din „*Gazeta Ilustrată*“, Cluj, 1936, nr. 5—6, p. 12—13.

[2] În august 1594, după cum se știe, Sigismund Báthory a executat tot în piața Clujului (in foro Claudiopolitano; v. Veress, *Documente*, vol. IV, p. 130 și urm.) pe opozanții săi, partida filoturcă, în frunte cu vărul său, Baltazar Báthory. Cu Baba Novac lucrurile stăteau cu totul altfel; el a fost făcut prizonier împreună cu George Basta, care însă a fost eliberat. E ușor de imaginat ce soartă ar fi avut Mihai Viteazul, dacă ajungea în mîinile lui Sigismund Báthory.

[3] Veress, *Documente*, vol. VI, p. 312.

pentru întîlnirea cu împăratul Rudolf[1]. *Forma definitivă, „di ultima mano", a Memoriului II a fost încheiată între 16 şi 20 februarie 1601*, dat fiind că de la Viena la Praga era cale de trei zile, în acele vremuri.

De Memoriul II sînt legate şi alte probleme.

În urma apariţiei textului italienesc şi a traducerii sale româneşti, I. Crăciun, care a studiat şi a publicat în traducere românească părţile privitoare la români din cronica („Însemnările") contemporanului Ştefan Szamosközy, a comparat acest Memoriu II cu părţile respective ale cronicarului maghiar, şi stabilind concordanţele şi unele identităţi între cele două lucrări, a ridicat problema paternităţii Memoriului II. Crăciun arată că Szamosközy a utilizat pentru expunerile sale pînă la anul 1598 referinţele despre Mihai Viteazul aşa cum i le-a transmis Petru Grigorovici zis Armeanul (Örmény, fiindcă era de fapt armean, originar din Liov) agent al domnului Ţării Româneşti pe lîngă principele Transilvaniei, Sigismund Báthory, şi conchide astfel: „Cum la Armeanul ştirile sînt însemnate aproape întotdeauna pînă la cele mai mici amănunte, iar în „Memoriu" aceleaşi ştiri sînt expuse uneori ceva mai perifrastic — fără a fi lipsite de preciziuni — se pare că memoriul lui Mihai e rezumat după materialul Armeanului"[2]. Rezultatul acestor cercetări este că Petru Armeanul a utilizat cronica internă a logofătului Teodosie Rudeanu, care nu a supravieţuit pînă în zilele noastre, însă a fost utilizată şi de Baltasar Walther, care îl numeşte pe acesta apriat ca izvor al său. Cronica lui Teodosie se oprise la evenimentele anului 1597. Armeanul a continuat însă istorisirea sa, ducînd-o pînă în toamna anului 1598, anume pînă la asediul Orăzii de către turci[3]. În consecinţă, Crăciun

---

[1] Veress, *ibid.*, p. 328: scrisoarea ambasadorului Veneţiei, cavaliere Pietro Duodo, către dogele Marin Grimani, datată Praga 26 februarie 1601: „Arrivò il Valacco quà alli 23 incontrato da alcune carozze din Sua Maestà".

[2] Crăciun, *op. cit.*, p. 34.

[3] Cf. Danişmend, *op. cit.*, III, 189—191: Satırcı Mehmed paşa, cu oastea turcească, a ajuns pe cîmpia Orăzii la 27 septembrie 1598, la 2 octombrie a început asediul cetăţii, infructuos de altfel, care a fost ridicat la 3 noiembrie acelaşi an, iar în ziua următoare oştile turceşti au plecat de sub zidurile Orăzii.

stabilește *identitatea* între materialul istoric dat lui Szamosközy de către Petru Armeanul și Memoriul II, însă numai parțial, pentru „mai mult de jumătate din Memoriul voievodului — de la început și pînă la asediul Orăzii Mari din 1598". Crăciun stabilește această identitate socotită peremptorie pe baza afirmației lui Szamosközy că a primit informații de la Armeanul, și apoi după confruntarea acestor informații cu datele Memoriului II. Totuși, *nu este probabil ca Memoriul II să fi fost scris, chiar sub forma dictatului direct din partea lui Mihai (v. mai jos), de către Armeanul.* Pentru aceasta trebuie să se admită că, la Viena, Mihai se afla împreună cu Armeanul și în termeni buni cu el. Însă acesta după ce fusese în slujba lui Mihai *a manevrat așa ca să fie prins în cursul luptei de la Mirislău*[1], *iar după aceea, pe cînd Mihai lupta contra dușmanilor săi în Țara Românească, Armeanul la Brașov acționa dușmănește împotriva lui*[2].

---

[1] Cf. Veress, *Documente* ,VI, 193: „und als sich Ormeni Peter zue weit herfir gelassen, von den unsern gefangen worden, wellichen Er Basta zu verwahren Befelch geben".

[2] Vezi A.A. Mureșianu, *Analistul maghiar ardelean Ștefan Szamosközy și Mihai Viteazul*, Brașov, 1932, extras din revista *„Țara Bîrsei"*, nr. 2 și 3 din 1932, unde, făcînd recenzia cărții lui Crăciun, redă un pasaj din Josephus Trausch, *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, Coronae, 1847, vol. I, p. 170, în care se citește atitudinea acestui lefegiu armean fără patrie, trădător față de Mihai, cînd acesta e înfrînt. Într-adevăr, brașoveanul Marcus Fuchs, prezent la sosirea la Brașov a domnului Nicolae Pătrașcu și a doamnei Stanca, deci familia lui Mihai, deținuți două zile și apoi maltratați, scrie (v. textul și în *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, V. Band, Brassó, 1909, p. 297—298): „Quod vero nulla reverentia et observantia fuerunt recepti, tam filius, quam mater, in causa fuit Petrus Armenius, qui aliquando Michaeli fuerat a secretis consiliis; tunc coepit nostris revelare truculentissimum consilium et institutum tyranni (Mihai Viteazul)", care ar fi intenționat să-i omoare pe „primates urbis" din Brașöv, și a fost întors de la acest plan de însuși Armeanul. Ciocnirile între Mihai și Armean sînt menționate și într-un raport de la 29 iulie 1604, Hurmuzaki, *Documente*, IV, 386: că Armeanul „edtliche aufstösz mit Ime Wallachen gehabt".

Ulterior, problema a fost reluată de Dan Simonescu, care reuşeşte să demonstreze că *sursa comună* a lui Baltasar Walther (pe care îl reeditează în acelaşi timp, însoţindu-l de o nouă traducere românească) *şi* a lui Petru Grigorovici Armeanul (cu succedaneele Szamosközy, apoi Wolfgang Bethlen şi Nicolae Istvánffy), dar şi *a Memoriului II al lui Mihai Viteazul a fost în mod cert cronica logofătului Teodosie Rudeanu, în textul oficial aprobat de domnitor în anul 1597*[1].

Fireşte, Memoriul II, ca şi Memoriul I, n-au fost scrise de mîna însăşi a domnului, care totuşi *este un memorialist*, fiindcă ambele lucrări istorice sînt opera lui. Concluzia ponderată a lui Crăciun este aceasta: „De altfel, memoriul întreg a putut fi scris de Armeanul sub ochii domnului — Mihai, după părerea curentă, nu cunoştea limbile apusene... şi deci n-a putut scrie el, direct — care îşi dicta în anumite locuri unele întîmplări"[2]. Însă în urma celor cunoscute în legătură cu Armeanul, acesta nu mai putea face parte din suita domnului român, chiar dacă în acea vreme este reperabil în Austria[3]. Credem că era exclus ca Mihai să fi colaborat cu el la redactarea acestor memorii. Faptele cuprinse şi în cronica logofătului Teodosie Rudeanu le-a strecurat în Memoriul II însuşi Mihai — care desigur avea la îndemînă un exemplar al acestei cronici interne, pentru călătoria întreprinsă la Curtea împăratului[4] — iar detaliile considerate mai înainte „post-Teodosie", de la Armeanul lui Szamosközy, puteau fi foarte bine relatate şi dictate tot de Mihai, care îşi cunoştea în mod natural biografia şi putea face uz de ea după bunul său plac. De altfel, cum a arătat Dan Zamfirescu[5] şi cum se vede chiar din textul publicat în acest volum, *ele figurau în însăşi cronica oficială* ţinută „la zi" pînă în sept. 1600. Şi cronica şi memoriul se termină cam la ace-

[1] *Op. cit.*, p. 40. V. îndeosebi pag. 37, unde sînt juxtapuse un număr de 9 pasaje din B. Walther (deci Teodosie Rudeanu) şi Memoriul II, în care se găsesc cîteva expresii identice sau aproape identice (nr. 1, 2, 3, 5 şi 8), restul fiind expuneri ce se ocupă de aceleaşi fapte, în aceeaşi ordine cronologică.

[2] *Op. cit.*, p. 35, nota 6.

[3] Cf. Mureşianu, *l.c.*, şi Veress, *Documente*, VI. 339.

[4] Cf. Veress, *Documente*, VI, 304.

[5] *Istoria lui Mihai Viteazul din Letopiseţul Ţării Româneşti*, în *Studii şi cercetări de literatură română veche*, Bucureşti, 1967.

eaşi dată. Hotărîtor, în acest sens, este şi faptul că Memoriul II conţine, spre sfîrşit, detalii post-Armean, pe care într-adevăr numai domnul Ţării Româneşti le furnizează, aşa cum au stabilit cercetătorii amintiţi, nu şi Armeanul.

În felul acesta, Memoriul II este opera personală a lui Mihai Viteazul. Nu este o compilaţie făcută de Armeanul sau de altcineva. Cronica internă folosită era tot numai o oglindă a faptelor şi personalităţii extraordinare ale domnului, şi fiind ea aprobată de Mihai (Walther: approbatum contextum), asta înseamnă că era şi opera sa.

Iorga proclamă Memoriul II ca fiind „însuşi dictatul lui Mihai“[1], şi invocă următoarele dovezi din textul italienesc: sultanul este numit „împăratul turcilor“, cum îi ziceau românii[2]; episodul emirului „căruia i s-ar putea zice vlădică (vescovo)“[3]; expresia „să nu mai rămînă piatră pe piatră“, care ar fi o expresie tipic românească, ieşită deci din gura celui ce dicta povestea faptelor sale[4]; Rusciucului îi zice „Rusi“, Ruşi din bulgărescul Ruse, nu din turcescul Rusciuc;

---

[1] *O istorie a lui Mihai Viteazul de el însuşi*, p. 3/341.

[2] „Imperatore dei Turchi“; însă este numit concomitent şi „il Sultano“.

[3] Însă această comparaţie — pe care nu credem că Mihai, care a trăit în Turcia, cunoştea limba şi terminologia şi valoarea demnitarilor turci, să o fi putut face — se găseşte şi la Walther, care-l asemuieşte pe emirul turc cu un arhiepiscop (archiepiscopus; v. mai jos nota noastră la acest cuvînt) şi se găsea aşadar şi în cronica logofătului Teodosie Rudeanu, de unde a fost reluată în Memoriul II. Cf. Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 37, punctul 1.

[4] Memoriul II e precis asupra acestui punct: Sultanul i-a trimis lui Mihai poruncă (deci, un „ferman“, sau simplu „emir“, „emr“, poruncă, ordin; de altfel şi persanul *fermān* are exact acelaşi sens, din verbul *fermūden*, „a porunci, a ordona“), pe care domnul Ţării Româneşti o cuprinde în textul memoriului cu cuvintele sultanului, căci o avea desigur sub ochi: „Mihaile Vodă, ai să ştii că îţi poruncesc... să nimicească acea provincie, aşa încît să nu mai rămînă piatră pe piatră“. Această expresie e adevărat că există în româneşte, însă ea există aidoma şi în turceşte — taş taş üstüne kalmasın — şi Mihai aci reproduce cuvintele poruncii turceşti a sultanului, care conţinea această expresie turcească. Expresia nu există nici la Walther, nici

foloseşte apelativul românesc Miclăuş (ital. Micleus) pentru Nicolae[1], precum şi cuvîntul „Moldovani"[2]. Aceste exemple nu constituie însă dovezi irefutabile pentru teza dictatului. Este indiscutabilă, totuşi, fraza invocată de Iorga: „deci el (Hasan paşa, fiul lui Sokollu Mehmed paşa) se plecă cu pace faţă de mine, trimiţîndu-mi oamenii săi pentru pace"[3]. Aceasta este o frază pur românească, inexistentă la Walther şi Szamosközy, şi în plus: spusă la persoana întîi, de Mihai, în scrierea sa.

În afară de aceste cîteva elemente formale, dintre care unele nu sînt concludente pentru paternitatea Memoriului II, se impune însă faptul că la primele cadenţe de confesiuni pînă la ultima frază, această scriere este concepută ca o *oratio recta* de către autor, iar cel ce o citeşte se izbeşte, pe parcurs, de fapte pe care numai cel ce le dicta celui ce le scria era în măsură să le cunoască şi să le redea cu timbrul propriu numai pentru cel ce le-a trăit. Relevăm aici cîteva:

În cazul ciocnirii cu turcii care-l aduceau pe Bogdan, ca să-l înlocuiască pe domnitor: „apropiindu-mă de ei, cît ce ne zăriră îmi aruncai asupra lor oastea şi începui lupta, şi astfel cu mila Proniei Cereşti i-am învins şi am rămas biruitor". Acest elan combativ, sub semnul Celui de sus, nu-l putea avea scribul, ci numai cel ce-şi apăra tronul şi ţara. Promptitudinea executării acţiunilor, care l-a caracterizat pe Mihai, caracterizează şi textul Memoriului II; mai jos, el dictează, în legătură cu sosirea noului om al turcilor, Ştefan Surdul: „eu, îndată ce auzii aceasta, fără a mai aştepta, trimisei pe un boier al meu, numit Banul Mihalcea, cu o bună parte din oamenii mei..." După ce a capturat, la Călugăreni, steagul verde al profetului Mohammed, îl trimite împăratului Rudolf al II-lea, dar în memoriu face remarca: „nu ştiu dacă ardelenii l-au lăsat să treacă", care are prospeţimea ce poate fi iscată numai de un gînd ce a trecut instantaneu prin mintea combatantului, amănunt care nu există în nici unul din izvoarele

---

la Szamosközy, şi de aceea constituie *încă o dovadă peremptorie că Memoriul II a fost redactat direct după dictatul lui Mihai.*

[1] Textul italienesc, corupt: Vihes Micleus. „Miclăuş" este o formă românească, e adevărat, dar e din maghiarul „Miklós".

[2] În loc de italienescul obişnuit „Moldavi", ca şi „Moldavia".

[3] Ital.: „allora si piegò con pace verso di me, inviandomi i suoi uomini per la pace".

corelative. Tot numai domnul Țării Românești putea să se exprime așa: „fiindcă nu eram sigur nici la Tîrgoviște, mă retrăsei sub munți, la hotarele țării *mele*, iar Sinan *veni după mine* la Tîrgoviște"; Armeanul, sau alt purtător de condei n-ar fi așternut pe hîrtie nicidecum asemenea frază. Exact ca în cazul frazei relevate de Iorga, pentru românitatea expresiei: „se plecă cu pace *față de mine*, trimițîndu-*mi* oamenii săi". Mai departe, depănînd autobiografia — sprijinită, fără îndoială, și pe cronica internă ce o avea prezentă — Mihai amintește că scrisorile hanului tătarilor au fost văzute la el de comisarii imperiali, apoi le-a trimis împăratului, și iarăși remarcă: „*nu știu* dacă au ajuns cumva la Măria Sa, copiile lor însă oricum *le am la mine*[1], și din acestea se va putea vedea cu cîtă sinceritate mi-am dat silința să închei o învoială așa de însemnată". Încă o dată ține Mihai să amintească același lucru: Basta îmi trimise pe Sebastian Tököli și pe Miclăuș Vitéz... care îmi aduseră și scrisori de jurăminte, *pe care le am încă astăzi la mine*". E de neconceput ca un scrib, oricît ar fi el de identificat cu stăpînul său, să se exprime astfel *motu proprio*. După cum iarăși apar exclusive, ca un copy-right, cuvintele spuse și în consecință scrise, despre asediul Nicopolului, condus de Mihai în persoană: „și pe cînd se bătea cetatea, *începu să-mi lipsească pulberea*, *fiindcă nu-mi adusesem destulă*, și de aceea încetai de-a o mai bate și plecai cu toți ai mei spre Vidin".

La Vidin, Mihai își amintește și dictează: „și eu, în această luptă, primii de la un turc o suliță în piept (hebbi da un turco una lanciata nel petto), pe care o smulsei și o rupsei cu mînile mele". Un asemenea caz, experimentat pe pielea proprie, numai cel ce l-a pătimit poate să-l redea cu exactitate[2].

---

[1] Faptul acesta e confirmat prin raportul ambasadorului venețian Pietro Duodo către dogele (Marin Grimani), datat Praga, 29 ianuarie 1601 (Veress, *Documente*, VI, 304): „A Vienna il Valacco nell'audienza avuta dal Serenissimo Matthias ha presentato a Sua Altezza molte scritture contro li Transilvani, volendo per questo verso giustificare le sue operationi, et mi viene detto, che siano anco stato mandate a Sua Maestà".

[2] În *Cronica Buzeștilor*, după cum este cunoscut, se relatează în mod diferit acest caz, începînd: „să alese unul den turci cu sulița și o împoncișă asupra pîntecului lui Mihai-vodă și o înfipse în pînte-

Este tot în stil răspicat, curajos și patetic pasajul, primul, în care expune strădaniile și suferințele desfășurate de el în slujba creștinătății: „Acum oricine va putea cunoaște cîtă pagubă am făcut dușmanului și cîtă slujbă creștinătății, înfrîngînd atîta țară, începînd de la hotarele Ardealului pînă unde se varsă Dunărea în Marea cea Mare[1], ostenindu-mă zi și noapte fără să fi avut pace sau odihnă, nici în vrème de iarnă, nici de vară, necruțînd nici cheltuială, nici altele, nici primejdie de orice fel". Și, în legătură cu această situație, cuvintele următoare țîșnite psihologic din sufletul aceluiași atlet dîrz al creștinătății, mai priceput în mînuirea sabiei decît în sforăriile intrigilor politice, tot numai dictate au putut fi transmise posterității, nu excogitate de altă persoană, oricine ar fi fost ea: „Într-aceea cardinalul[2] trimise pe Gașpar Kornis la George Basta, nu știu în ce chip și ce să facă și nu știu nici cel puțin ce uneltiră între ei, dar știu că Basta n-a venit în ziua prevăzută și nu-și ținu făgăduiala; ci despre aceasta cred că va da seamă în fața lui Dumnezeu, fiindcă m-a părăsit fără a mă sprijini în această întreprindere, în primejdie de-a mă pierde pe mine și familia mea".

Ultima frază a Memoriului II, în același stil, este o implorare personală tot *imo pectore:* „Astfel rog toată creștinătatea să-mi stea într-ajutor, căci am pierdut tot, și țări și bogății și soție și copilași și în sfîrșit tot ce am avut pe lume". Însă este mai mult decît atît, este strigătul logicii faptelor și al vieții ardente a unui erou pur, *sans peur ni reproche*. Elementul uman respiră din fiecare cuvînt al acestei încheieri, ca de altfel din întreaga sa confesiune. Iar cît este umanitatea lui Mihai de autentică poate să priceapă chiar și inima

---

ce...". Cronica nesocotește timpul, căci Mihai nu putea să stea cu sulița turcului împlîntată în „pîntecele" sale — nu în „piept", cum declară Mihai — și să se uite împrejur și să aștepte pînă ce Preda și Stroe Buzescu „grăbiră și tăiară capul turcului". Faptul rămîne deci obiectiv, dar trebuie să fie preferată versiunea personală povestită de Mihai însuși.

[1] Forma veche italienească „Mare Maggiore", identică cu forma slavă medievală, a fost ulterior acoperită cu forma turcească „Marea Neagră" — Kara Deniz.

[2] Andrei Báthory, principe al Transilvaniei, 29 martie — 28 octombrie 1599.

cea mai împietrită, atunci cînd află că domnul celor trei țări românești, unite sub sceptrul său și îngemănate în sigiliul triplu al său, după ce le-a pierdut și se găsea în pribegie, „a plîns după ai săi ca un copil“, la vestea ce s-a primit la Praga că „soția și copilul lui Mihai voievod au fost luați prizonieri“ în Transilvania, de către Sigismund Báthory, revenit a patra oară, care l-a arestat și pe Basta[1].

Etica infuzată de Mihai în memoriul său respiră din fiecare pagină. Pe lîngă confundarea sa în ideologia creștină — în mod autentic, nu numai ca un răspuns la ideologia politico-religioasă a turcilor musulmani, care de asemenea mergeau la luptă și se lăsau uciși cu numele lui Allah pe buze, iar pe creștini îi considerau, la rîndul lor, ca „păgîni“[2] — și pe lîngă umanitatea sa genuină, etica lui Mihai se concretizează și prin mesajul ce ni l-a lăsat în legătură cu ideea „rușinii“. E vorba de rușinea unui combatant de a fi învins, mereu accentuată în acest memoriu. Este expresia cavalerismului care vrea numai izbînzi, dominant în evul mediu atît în Occident cît și în Orient, așa cum este ea condensată în termenii: chevalier, Ritter, knight, și în echivalenții lor islamici: fursān min al-ʿarab[3], sipāhī[4]. La Călugăreni, Mihai dictează: „făcui o mare pagubă turcilor, spre rușinea (vergogna) lui Sinan pașa... și după ce Sinan a îndurat o așa batjocură (scorno) de la noi...“[5]. După expediția la sud de Dunăre, românii „întorcîndu-se apoi cu acea izbîndă în Țara Românească,

---

[1] Vezi avizul din Transilvania primit la Viena la 17 februarie 1601 (Veress, *Documente*, VI, 318): „darunter auch des Michel Weyda Weib und Kind gefangen genommen... Darauf solle der Michael Weyda, wellicher diese vorhin besorgt, und allezeit prophezeit, umb die seinigen wie ein Kind geweint haben“.

[2] *Gâvur*, pronunțat „ghiavúr“, este o deformare în gura poporului turc a cuvîntului arab *kāfır* (din radicalul verbal *kafara*, „a fi infidel, a nu crede în dreapta credință“), „necredincios, infidel“, dar e un atribut care se aplică și musulmanilor ce se abat de la dogmele isla mului.

[3] Terminus technicus: arab medieval, cavaler arab („cavaler dintre arabi“).

[4] Termenul persan pentru „cavaler“; a trecut la turci și pe urmă la români: spahiu.

[5] Pernice, *op. cit.*, p. 40.

îndurînd Hasan paşa această ruşine de la Baba Novac"; hanul Crimeii, Gazi Ghirai al II-lea, la apropierea lui Mihai „se întoarse îndărăpt cu mare ruşine". După victoria categorică de la Şelimbăr, ocupînd Transilvania, domnul îşi dă seama că „duşmanii pîndeau din toate părţile, aşa că m-am temut de ceva rău în paguba Măriei Sale şi spre a mea ruşine". Iar după înfrîngerea categorică de la Mirislău, învinsul pune să se scrie: „Acuma oricine poate vedea prin ce trădare m-au ruşinat şi l-au păgubit pe Măria Sa împăratul şi pe toată creştinătatea"; iar oastea lui, sosită ulterior din Moldova, voia „ca să m-apuc cu ei împreună să mă răzbun de ruşinea ce mi s-a făcut, fiind gata a muri fiecare pentru mine"[1].

În această lumină şi perspectivă, aşadar, Memoriul II are un bogat şi adeseori inedit cuprins faptic, aşa cum se confirmă prin notele explicative care urmează. El este o mină nepreţuită pentru istoria celor opt ani de maximă intensitate militară, politică, şi nu în ultimul loc culturală şi socială, pe care i-a încrustat în istoria neamului nostru vestitul domn întreit, Mihai Viteazul.

Însă Memoriul II, înfrăţit pînă la îngemănare cu interviul dat lui Lubieniecki şi stilistic şi psihologic, dictat de domnul celor trei ţări româneşti, este o expresie vibrantă şi antrenantă a unui suflet excepţional, a unei voinţe şi caracter fără egal printre şovăitorii şi staţionarii contemporani în mijlocul cărora trebuia să trăiască. Calitatea stilului atît de personal, al lui Mihai, în care răsună şi formele populare, dar mai ales şuvoiul faptelor sale, reflectate în publicistica vremii pînă departe, fac din această lucrare — şi literară în acelaşi timp — una din cele mai directe şi mai proaspete creaţii spirituale rămase din trecutul nostru zbuciumat.

A. D.

---

[1] Leitmotivul ruşinei se găseşte şi în „Cronica Buzeştilor": „Atuncea Sinan-paşa, văzînd că nu-i sporeşte, înturnatu-s-au cu ruşine... Deci cu cîtă hvală venea Sinan-paşa la acel război, mai cu multă ruşine să întoarse".

Domnul Lubieniecki, sol la palatinul[1] Țării Românești[2] arată cum a fost primit de acesta la 27 iulie în anul Domnului 1595 și ce a discutat cu el.

Cînd am ajuns la locul acela unde locuește palatinul, care se zice București, palatinul a trimis întru întîmpinarea mea trei boieri de-ai lui, ca să mă însoțească în acel tîrg, și aceștia salutîndu-mă în drum m-au întrebat de sănătatea regelui nostru[3] și a hatmanilor. Am fost dus de aceștia la conacul vecin cu Curtea palatinului, unde lăsîndu-mă în han, un alt vornic[4] al lui trimis de el m-a salutat în numele lui și de asemenea a aflat de la mine că regele nostru se bucură de sănătate perfectă, iar hatmanii sînt gata de a porni la oaste.

În sfîrșit am fost condus la însuși palatinul, pe care l-am salutat în numele serenisimului rege al nostru și al comandanților în război, dîndu-i cărțile ce i-au fost trimise, pe care le-a citit chiar în public.

Întrebat fiind despre alianța în război, dacă serenisimul rege și ordinele țării au încheiat-o cu împăratul creștinilor[5] și cu alți principi creștini, i-am răspuns că n-a fost făcută. 10 000 dintre ostașii noștri stau de pază în Podolia la hotarul țării, în afară de trupele auxiliare, pe care le furnizează senatorii țării și căpitanii ca îndatorire a lor de hatmani. Iar acești ostași sînt așezați în diferite locuri. Dacă se vede că aceste trupe nu pot să oprească năvala dușmanilor, nobilimea întregii țări este datoare să plece la război; aceștia alcătuiesc oastea de gloată, pînă la cîteva sute de mii. Însă acea sculare nu se întîmplă decît la marea nevoie a republicii, deoarece acea sculare aduce multă pagubă țării și moșiei. Cazacul Loboda[6] a fost primit în grația regelui, după ce și-a dat credința învoindu-se să i se supună și să îndeplinească ceea ce i se va porunci. Acesta are mai mult de 10 000 de oșteni, cărora li s-a fixat stanița la Olșanița[7].

După aceea l-am rugat să-mi împărtășească dacă are ceva sigur despre tătari sau turci, și la aceasta el a zis:

„Despre tătari vreau eu să aflu de la tine, fiindcă nu am nimic sigur de la iscoadele mele. Că turcii s-au adunat unii la Rusciuc, iar alţii sînt la Silistra, mi-au dat de veste iscoadele mele din diferite locuri. Conducătorul trupelor turceşti este Ferhad paşa[8], adică al acelora care sînt la Rusciuc. Mărimea oştirii turceşti nu se poate afla nici de la cercetaşi, nici de la prizonieri. Unii spun că numărul ostaşilor ar fi de 120.000, alţii de 160.000. Tunuri de război au 160. Bucătarul paşei prins aşa a povestit".

Palatinul Ţării Româneşti a confirmat că şi el a ajuns la această presupunere.

Acel Ferhad paşa a fost destituit din slujbă, căruia i-a urmat un oarecare Baş Hasan, başdefterdarul[9] sultanului turcilor[10], pînă la sosirea lui Sinan paşa[11] la oaste, a cărui sosire este aşteptată pe curînd, care cînd va veni, va trece oştirea de cealaltă parte a Dunării. Au podurile gata la Rusciuc şi la Silistra.

Am venit apoi seara la palatin. A voit să ştie de la mine dacă poate să-mi vorbească în limba turcă, la care eu i-am răspuns că înţeleg limba turcă, însă nu pot să vorbesc turceşte[12]. Căzînd de acord să nu folosim interpret, a cerut de la mine jurămînt de tăcere şi credinţă. Eu am făcut semn din cap pe sabia curbă, însă el cerîndu-l pe Evanghelie, m-am învoit. Convins la urmă de respectarea din partea mea a credinţei date de tăcere, fără jurămînt, a acceptat-o de la mine.

Totodată a vorbit despre Ştefan Răzvan, palatinul „Căci el este călcătorul meu de credinţă, supusul meu, nu ţăran, ci grădinar, a cărui mamă este supusa mea, şi mi-a furat 6000 de galbeni ungureşti pe cînd îl trimisesem la Constantinopol, iar acuma spune că el nu este fratele meu, solilor mei la serenisimul rege al Poloniei şi la hatmani, care au fost trimişi acolo pentru treburile ţării Poloniei, dar i-a oprit şi i-a împiedecat să treacă."

A mai fost întrebat despre cei 12 boieri ai săi, care fuseseră trimişi de el la palatinul Transilvaniei[13], care au săvîrşit nu ceea ce aveau în instrucţiile lor, ci ceea ce era în inte-

resul lor, obţinînd anumite privilegii pentru ei, şi aliindu-l pe el cu Aron[14] s-au supus împăratului creştinilor:

„De care unire eu sînt străin, dacă nu cumva mă vor convinge că regele Poloniei este unit cu împăratul şi cu principii creştinilor, ca să poarte cu puteri închegate războiul împotriva turcilor şi că ei vor să continue acest război. Altceva s-a făcut. Aron a fost despoiat de domnia sa, împotriva credinţei date, şi este deţinut ca prizonier de către sperjurul său hatman[15], răpindu-i-se toate bunurile sale. Ba eu mă tem acum să nu fie tăiat de tot. În supuşii mei nu mă încred, deoarece m-au înşelat atunci cînd au înfăptuit la palatinul Transilvaniei nu ceea ce aveau ca însărcinare din partea mea. Nu am nici o încredere în unguri, din care sînt în jurul meu 7000, ba mă tem mai mult de ei decît înainte vreme de turcii care acţionau sub stăpînirea mea. Eram mai sigur sub turci de cum sînt sub creştini acum.

Căci îmi făgaduise împăratul creştinilor şi palatinul Transilvaniei trupe auxiliare împotriva turcilor, păstrîndu-mă pe mine şi pe fiul meu în această domnie a mea ereditară pentru vecie. Împăratul nu mi-a dat nici un ajutor. Palatinul Transilvaniei a trimis numai 3000 de unguri, cărora le plătesc leafa de şase luni, zălogindu-mi toată averea şi vînzînd bucată cu bucată toate odoarele soţiei mele. Am ajuns la o aşa de mare sărăcie, încît eu nu mai cruţ nici obiectele mînăstirilor, ci şi acelea toate, care erau închinate lui Dumnezeu, sînt vîndute rînd pe rînd. Nu am nici un ajutor şi nici nu nădăjduesc altul; palatinul Transilvaniei nu e în stare să ducă această povară, are el destul de lucru cu turcul, ca şi mine. Şi între împărat şi principii creştini nu este nici o înţelegere.

Condiţiile acelea care fuseseră propuse pentru acea alianţă, aşa cum mi-au fost mie înfăţişate, le povestii, dintre care pe unele le-am aprobat ca fiind juste, iar pe altele le-am respins ca fiind nedemne, şi am zis că noi, creştinii, nu voim să ne legăm laolaltă, ci vom fi legaţi de păgîni".

A mai zis că turcul se năpusteştê cu toată puterea şi tăria lui în părţile noastre, aşa a înţeles de la iscoadele sale, de la prizonieri şi fugari, şi au trimis numai cîţiva oşteni din

gardă împreună cu Hasan paşa la Győr[16] şi la alte cetăţi smulse de la unguri şi au hotărît ca să treacă Dunărea să ocupe Ţara Românească şi Moldova şi să pună paşi în oraşele principale şi pe urmă să atace Transilvania. Căci din aceste două provincii, Moldova şi Muntenia, le curgeau turcilor haraciuri mari, care acuma nu li se mai dau. Şi cum turcii înşişi ar fi să stăpînească aceste provincii, mai uşor li se va deschide tătarilor drumul ca să năvălească şi să pustiască ţările creştinilor. Apoi:

„Dacă acest pîrjol s-ar răspîndi peste Dunăre în patria mea şi de aci în ţara Moldovei, nimic bun nu trebuie să nădăjduiască şi să aştepte serenisimul rege al Poloniei. Mai bine să se sfătuiască regele cu ai săi şi hatmanii săi împreună cu oastea sa să-i aştepte pe turci nu la Tyras, adică Nistru, ci la Dunăre, şi să-i oprească şi să-i împiedice să treacă Dunărea.

Am mai aflat de la iscoadele mele că turcii de la Rusciuc trec înot Dunărea şi dat fiind că podul nu atinge celălalt ţărm al Dunării, se întorc iarăşi ca să pregătească pe fluviu cele trebuincioase. Căci pentru refacerea lui nu le lipseşte lor nimic. Împotriva cărora eu plec mîne ca să-i împiedic, cu ajutorul lui Dumnezeu, să treacă Dunărea.

Tot ce fac, fac din dragoste pentru creştinătate, ca să nu se verse sîngele creştinilor. Din partea turcilor eu nu eram hărţuit cu nedreptăţi, ba mi s-a făgăduit că eu şi fiul sau moştenitorul meu vom fi păstraţi în domnia mea pe vecie. Acum sînt gata să-mi vărs sîngele, căci plec la bătaie cu turcii, care sînt mai presus de puterile mele.

Dacă Aron, fratele meu, cu care ne-am potrivit să ne dăm ajutor unul altuia împotriva turcilor, ar domni încă şi astăzi în Moldova nu mi-ar lipsi nădejdea de a împiedica trecerea turcilor peste Dunăre în părţile noastre, mai ales dacă din spate nu vom fi ameninţaţi de tătari. Însă lucrurile nu stau aşa, acolo nu este un palatin moldovean, ci de neam ţigănesc, fără nici o credinţă[17], care m-a înşelat în slujba lui faţă de mine şi apoi l-a răsturnat pe Aron, pe domnul său, din domnie, şi acum porunceşte moldovenilor în locul lui.

Nu este nimenea, care să-mi dea o mînă de ajutor, nici loc nu este unde să-mi plec capul. Dacă ar trebui să fug la regele Poloniei, sfătuieşte-mă, te rog din inimă şi pe conştiinţă. Toate acestea eu le ascund, nu ţi le-aş destăinui, dar dacă el ar voi să mă primească sub ocrotirea sa, împreună cu soţia şi domnia mea ereditară, sînt dispus să-i prestez credinţă şi supunere, iar haraciul pe care obişnuiam să-l dau turcului, l-aş plăti regelui şi republicii Poloniei. Căci pricina pentru care mă închin regelui este că nu trag nădejde nici de la împărat, nici de la palatinul Transilvaniei: cu anevoie pot aceştia să-mi dea ajutor, cînd e sigur că pe ei înşişi turcii nu-i slăbesc de loc. Fusese stabilit între mine şi Aron ca să plecăm la oaste împotriva duşmanului de obşte, turcul, sub semnele regelui, însă Aron de către sluga sa, iar eu de către boierii supuşii mei am fost înşelat şi amăgit. De aceea tu, Lubieniecki, spune-mi dacă pot să primesc ajutor de acolo?"

La acestea, solul Lubieniecki a zis:

„Nu am fost însărcinat cu aceasta, ca să se hotărască ceva cu tine în această privinţă prin mine. Ştiu totuşi că regele meu este un om creştin, care pe un om ce se adăposteşte la el şi-i cere sprijin nu încape nici o îndoială că-l primeşte sub ocrotirea sa, cum deci să nu te primească pe tine în graţia sa, cu atît mai vîrtos că tu declari acum învoirea ta şi zelul inimii tale cu atîta stăruinţă. Această hotărîre a inimii tale o voi arăta hatmanilor noştri, de a căror bunăvoinţă nu ai de ce să te îndoieşti".

Cu mulţumire sufletească le-a primit acestea palatinul Ţării Româneşti, care totodată mi-a povestit că domnul Taranowski[18] i-a făgăduit prietenia sa, şi m-a rugat ca să mă duc împreună cu domnul Taranowski la domnii hatmani şi să le expun lor întreaga sa cauză, ca astfel prin ei să fie recomandat regelui să i se dea ajutor. Palatinul a mai adaus la acestea:

„Deci să le duci şi regelui şi hatmanilor din parte-mi darurile mele de mulţumire precum şi expresia învoirii mele din toată inima. Însă mi-e frică ca nu cumva noi doi să primejduim cauza lor. Ca să ocolim primejdia, nu-ţi dau

nici o carte, nici către serenisimul rege, nici către hatmani. Cu toate acestea, ceea ce-ţi încredinţez, ascultă cu grijă, ca astfel să te sprijinesc în îndeplinirea funcţiilor tale.

Aş vrea să-l am ca tată pe marele hatman[19] şi pe hatmanul oştilor de cîmpie[20] ca pe fratele meu, ca în felul acesta, la intervenţia lor, să fiu primit sub ocrotire şi pază de către serenisimul rege şi de către ordinele ţării, şi să-mi recapăt siguranţa cît mai repede, dacă este vreo nădejde de ajutor şi ocrotire în viitor. Aş vrea să am 10 000 de polonezi ca să împiedic ca turcii să treacă Dunărea pe malul nostru, care să se adauge oştilor mele. Dacă ar veni acest număr de ostaşi polonezi, turcii s-ar teme să iasă în faţa noastră, socotind că se găseşte o oaste mare a polonezilor la Dunăre. Acest mănunchi de ostaşi să-l am înainte de trei luni.

Să aibă grijă hatmanii ca tătarii să nu se adune deodată într-un loc, căci dacă s-ar aduna laolaltă, este cu neputinţă pentru creştini să susţină năvala lor. Căci ei sînt pregătiţi şi iuţi de mînă, în timp ce creştinii nu sînt nici atunci cînd i-au invadat duşmanii şi, pe cînd o mare parte a lor este dusă în robie, ei deliberează despre modul de apărare.

Pe soţia mea şi pe fiul meu i-am trimis la Tîrgovişte la poalele munţilor Transilvaniei[21] cu o parte din lucrurile mele, fiind un loc mai sigur, iar cealaltă parte am îngropat-o în mînăstiri. Dar dacă aş şti că regele şi ordinele ţării m-ar primi sub ocrotirea lor, le-aş preda lor pe soţia şi fiul cu bunurile mele".

A doua zi după acest dialog al nostru, mi-a dat în sfîrşit cărţi în public către hatmani şi apoi cu îngăduinţă am plecat de la el, în timp ce şi în public cerea ajutor de la noi ca să fie împiedicată intrarea tătarilor în părţile Moldovei şi ale Ţării Româneşti.

În aceeaşi zi, palatinul împreună cu ostaşii săi lefegii şi muntenii cu tot aparatul lor războinic au plecat spre Rusciuc[22], unde se află urdia păgînă, şi şi-a aşezat lagărul la Giurgiu în faţa Rusciucului, departe la două mile de Dunăre, hotărît fiind ca cu ajutorul lui Dumnezeu să împiedice trecerea turcilor în părţile noastre.

(Pe dos:) Vorbirea avută de domnul Lubieniecki, sol la palatinul Țării Românești, cu însuși domnul palatin.

NOTE

[1] „Palatinus" în latina medievală are sensul de principe, ținînd de palatul unui rege sau împărat. În românește îi corespund apelativul „Domn". Mai jos, Lubieniecki, reproducînd cuvintele lui Mihai Viteazul, îi zice și lui Sigismund Báthory „palatinul Transilvaniei".

[2] Lat. „ad Palatinum Moldaviae". „Moldavia", Moldova, la polonezi însemna de obicei Țara Românească. Vezi mai jos, lat.: „occupare Moldauiam et Valachiam" — „să ocupe Țara Românească și Moldova"; „prouintijs Valachia et Multania" — „provincii, Moldova și Muntenia" etc. Aceasta, după cum se știe, fiindcă pentru ei Moldova era — și fusese, firește, înainte de-a se constitui ca stat independent luîndu-și denumirea după numele rîului Moldova — o *țară românească*, „Wołoska ziemię". Ei îl numeau pe voievodul moldovean — Woiewoda Wołoski (v. de ex. Corfus, *op. cit.*, pag. 289), iar pe cel din Țara Românească „Mihai voievodul muntean", Michał Multanski Woiewoda (*ibid.*, pag. 291). Pentru polonezi Wołoszyn era „moldovean", iar Mołdawi erau „muntenii", adică cei din Țara Românească, și unii și alții fiind tot români.

Polonezii, după ce au ajuns să audă și să cunoască termenul moldovenesc de „Muntenia, muntean", aplicat românilor din Țara Românească, le-au zis acestora și Multan, dar printr-o confuzie derivată din asonanță, le-au zis și Mołdowan, ambele desemnîndu-i pe aceiași români din Țara Românească. Însă Mihai îi zice țării românești vecine Moldova: „in patriam meam, deinde in terram Moldaviae", și Lubieniecki înregistrează de astă dată această formă: Țara Moldovei.

[3] Rege al Poloniei era Sigismund al III-lea Vasa (1587—1631), fiu al regelui Suediei Ioan Vasa și al Caterinei Jagello.

[4] Acest „alius eius Mareschalcus" a fost probabil vornicul Chisar, menționat în al doilea loc, după vornicul Mitrea, la semnarea trata-

tului de la Alba Iulia din 20 mai 1595. Iar în ceea ce privește termenul și protocolul primirii ambasadorului Poloniei este elocventă explicația unui document polonez (Isopescu, *ibid.*, pag. 419), care spune că moldovenii îl numesc pe Ieremia, mareșalul Curții, vornic (Valachi Hieremiam Mareschalcum Curiae illis Dwornik nuncupatum).

[5] „Împăratul creştinilor" este Rudolf al II-lea de Habsburg, împăratul Austriei și „al Romanilor" (1572—1608; mort în 1612).

[6] Hatmanul cazacilor, Lobodă — român de origine — conducea, la data documentului, căzăcimea, sprijinindu-se mai ales pe cei bogați. În ianuarie, anul următor 1596, a fost răsturnat și înlocuit cu hatmanul Nalevaiko, care se sprijinea mai ales pe clasa săracă a cazacilor.

[7] Text: „quibus statiuae ad Olsaniciam assignatae". Olșanița (polon. Olszanica) este o localitate pe dreapta Niprului, la sud de Kiev, între Cerkasî și Kaniev.

[8] Ferhad paşa, arnăut de neam, era *sadrazam* și *serdar-i ekrem*, *mare-vizir* şi comandant suprem al oştilor turceşti, şi a ocupat această funcție acum a doua oară, între 16 februarie și 7 iulie 1595, cînd a fost destituit (la 9 octombrie a fost executat) și înlocuit cu Sinan pașa; deci a fost mare-vizir 4 luni și 19 zile (Vezi Ismail Hami Danişmend, *Izahlı osmanlı tarihi kronolojisi*, cilt 3, Istanbul, 1961, pag. 495).

[9] Text: „Ias Hassan Thesaurarius generalis". Baş Hasan efendi a fost başdefterdar, adică șeful finanțelor Imperiului Otoman („ministru de Finanțe") de la 4 martie la 6 august 1595; deci 5 luni și 3 zile. A murit la Cairo, ca guvernator — *vali* — al Egiptului, cu titlul de pașă. (V. Danişmend, *op. cit.*, pag. 571).

[10] „Caesar Turcarum" era acum Mehmed al III-lea (27 ianuarie 1595 — 21 decembrie 1603).

[11] Sinan paşa, zis Koca (citește „cogeà": marele, bătrînul). Sinan pașa a fost *sadrazam* și *serdar-i ekrem* a patra oară, de astă dată, între 7 iulie și 19 noiembrie 1595, cînd a fost destituit, în urma insuccesului expediției împotriva Țării Românești; deci 4 luni şi 13 zile. (V. Danişmend, *op. cit.*, pag. 495). Ultima dată a fost mare-vizir, a cincea oară, între 1 decembrie 1595 și 3 aprilie 1596, dată la care a murit; deci încă 4 luni și 2 zile.

[12] Lat.: „si me potuisset sermone Turcico alloqui, cui me linguam Turcicam intelligere, loqui uerò Turci re nescire respondi."

[13] Lat.: „Questus est etiam de duodecim uiris primariis suis, qui ab eo mittebantur ad Palatinum Transyluaniae." Mai jos revine asupra acestei probleme arzătoare; lat.: „et ego a meis subditis uiris primarijs sum fraudatus et deceptus". Numele acelora care au semnat la Alba Iulia, la 20 mai 1595, tratatul de supunere față de Sigismund Báthory este dat în Hurmuzaki, *Documente*, III—1, pag. 210, după Wolfgangus Bethlen, *Historia de rebus transilvanicis*, ed. II, Vindobonae, 1783, tom. III, lib. VIII, pag. 557: „venerabilis Jafreneja Archi-Episcopo in Tergovista, Luca Episcopo de Buzeu, Theophilo Episcopo de Remnyk, item generosis Nitre Vórnic, Krizár Vornic, Démetrio Logoffet, Dano Viztér, Teodosio Viztér, Radul Klutzer, Radul Postelnik, Borchia Logoffet, Vintila Klutzer, Ztomile Postelnic et Preda Logoffete". Pe acești 14 semnatari, între care 3 erau fețe bisericești, Theodor Holban (*Boerii lui Mihai Viteazul*, în: *Arhiva, organul Societății istorico-filologice din Iași*, anul XXXV, 1928, pag. 207) îi identifică astfel: Eftimie, mitropolitul din Tîrgoviște, Luca, episcopul Buzăului, Theofil, episcopul Rîmnicului, Mitrea vornic, Cristea vornic, Dumitru logofăt, Dan vistier, Teodosie vistier, Radul clucer, Radul postelnic, Borcea logofăt, Vintilă clucer, Stamate postelnic și Preda logofăt. Numele lui Cristea îl îndreaptă în Chisar, P.P. Panaitescu (*Mihai Viteazul*, București, 1936, pag. 73). Teodosie vistierul este Teodosie Rudeanu, mai tîrziu logofăt, cel ce a scris cronica oficială a lui Mihai Viteazul; iar Radul clucerul este Radu Buzescu. Mihai îi menționează lui Lubieniecki 12 boieri. Dacă din cei 14 semnatari îi scădem pe cei 3 demnitari ai bisericii, rămîn numai 11 boieri — o nepotrivire care de altfel nu modifică optica domnului român, care s-a văzut „înșelat și amăgit" de toți apostolii săi.

Mihai era, în fața lui Lubieniecki, încă sub impresia produsă asupra lui de tratatul de la Alba Iulia, 20 mai 1595, care „trebuie înțeles nu numai ca o convenție interstatală, ci mai ales ca un document fundamental de politică internă" (tratatul *Istoria României*, II, pg. 960), care tindea spre formarea unui stat centralizat boieresc în dauna principiului monarhic.

[14] Mihai, la 27 iulie 1595, îl menționează în trei rînduri pe Aron, fostul voievod al Moldovei, exprimîndu-și regretul pentru lipsa lui din frontul antiotoman. El nu aflase încă sfîrșitul acestuia.

În august 1594, domnul Moldovei încheiase cu emisarii împăratului Rudolf al II-lea o înțelegere deplină de alianță ofensivă împotriva Imperiului Otoman (v. tratatul *Istoria României*, II, 956). Aliindu-se apoi și cu Mihai (v. și Memoriul II), într-o „confederație" — așa cum au numit-o unele izvoare străine — Aron a ridicat steagul revoltei contra suzeranității otomane concomitent cu românii din Țara Românească, la 13 noiembrie 1594, și a masacrat — la Iași, ca la București — pe turcii din garnizoană și pe alți oameni de afaceri din imperiu ce se aflau acolo (v. *Istoria României*, *ibid.*, 958). În ianuarie 1595, paralel cu acțiunea din Țara Românească, moldovenii lui Aron vodă ocupă Chilia și Ismailul, Cetatea Albă și Tighina din mîinile turcilor, fixînd iarăși hotarul Moldovei pe linia Dunării.

Acțiunea antiotomană a lui Aron zis „Tiranul" nu este îndeajuns de studiată, majoritatea cercetătorilor fiind fascinați de figura unică a lui Mihai. În izvoarele turcești se arată însă (Danișmend, *op. cit.*, III, 138) că, în urma răscoalei de la Iași, locțiitorul marelui vizirat *(sadaret kaymakamı)* din acea vreme, fostul și viitorul mare-vizir Ferhad pașa, l-a trimis, cu doi ceauși, pe un principe moldovean, necunoscut altfel (Boğdan beyzâdesi dinmekle maruf bir tâze oğlan = „un fiu de domn tînăr cunoscut cu numele de fiul beiului Moldovei", după o cronică turcească), ca să-l instaleze în locul lui Aron cel revoltat; însă au fost alungați de la frontieră. Atunci, a fost trimis cu forțe importante fostul beglerbeg de Maraș (în Anatolia orientală, la nord de Irak), Mustafa pașa, care însă a fost atacat de Aron vodă prin surprindere și a fost ucis, iar trupele turcești risipite.

Însă Aron vodă a căzut jertfă complotului țesut de Sigismund Báthory cu hatmanul Moldovei, devenit apoi domn, Ștefan Răzvan. În Memoriul I, adresat împăratului Rudolf al II-lea, Mihai arată mobilul: „pe voievodul Aron l-au stins în mod crud și perfid prin venin (crudeliter et perfide venono), numai de aceea, fiindcă voia să fie supus Maiestății Voastre Sacratisime și nu lui Sigismund" (v. textul latinesc, cu traducerea românească, la Papiu Ilarian, *Tezaur*, *op. cit.*, pag. 254). La 12 mai 1595, Sigismund Báthory îi scria de la Alba Iulia lui Gianbattista Genga la Roma că pe Aron, care conspira cu turcii împotriva lui, „l-a făcut prizonier și l-a adus aci cu soția și copiii" (A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești*, vol. IV, 1593—1595, București, 1932, pag. 219: „fattolo far prigione et condurlo qua con la moglie e figli-

uoli"). La 27 iulie 1595, Mihai, vorbind cu Lubieniecki, nu cunoştea sfîrşitul lui Aron vodă; el îl denunţa pe „sperjurul său hatman", care-l ţine arestat, şi îşi exprima apoi temerea ca Aron „să nu fie tăiat de tot". Ceea ce s-a şi înfăptuit, însă prin otravă, la 21 mai 1595 — deci foarte curînd (v. Hurmuzaki, *Documente*, XII, 38) — tot de către Sigismund, se spune că prin cancelarul său, de origine român, Ştefan Jósika, nu la Alba Iulia, ci în apropiere, la Vinţul de Jos, unde a fost ţinut închis în castelul sinistru, în care a fost ucis şi cardinalul Martinuzzi cu vreo cîteva decenii mai înainte. De la Vinţ a fost dus şi înmormîntat la Alba Iulia, în biserica zidită de Mihai Viteazul în capitala de atunci a Ardealului, înmormîntarea aceasta făcîndu-se probabil după ce aliatul lui, Mihai vodă, a intrat triumfător în „Bălgrad", după victoria de la Şelimbăr. În Memoriul II, Mihai înfierează în faţa principilor creştinătăţii sacrilegiul de rară sălbăticie comis la Alba Iulia, de către oamenii lui George Basta cu nobilimea maghiară a Transilvaniei, care, pe lîngă alte sălbăticii, după ce Mihai a fost învins la Mirislău: „încă şi în biserica mea pe care o clădisem mai înainte, au intrat şi au dezgropat oasele lui Aron Vodă, care de atîta timp era înmormîntat, şi ale altor boieri de-ai mei, şi le-au azvîrlit afară; *aşa neomenie nu au făcut nici păgînii* (tale inhumanità non fu usata dalli Pagani)". (V. Iorga, *Istoria Românilor*, V. 351).

[15] V. şi nota 17. Aprigul şi dezamăgitul Mihai nu-l iartă pe Ştefan Răzvan „palatinul" Moldovei (text lat.: „Questus est de Stephano Risuoino, Palatino, quod id est meus fidefragus, meus subditus..."), „sperjurul hatman" al lui Aron Vodă, arestat de Sigismund Báthory la data interviului. Detaliile furnizate de Mihai lui Lubieniecki asupra noului voievod al Moldovei, Ştefan Răzvan (23 mai — 14 decembrie 1595) nu sînt cunoscute din alte surse şi nu sînt reflectate nici în piesa istoricului B.P. Hasdeu, *Răzvan şi Vidra*, însă nu există motiv să ne îndoim de ele. Se ştie, pe de altă parte, că noul domn al Moldovei a participat efectiv la campania împotriva lui Sinan paşa intrat în Ţara Românească, spre sfîrşitul verii 1595, alăturîndu-se suzeranului său, Sigismund Báthory (v. şi *Cronica Buzeştilor*, p. 92) cu care încheiase un tratat asemănător cu acela încheiat cu Mihai, la 3 iunie 1595 (cf. tratatul *Istoria României*, vol. II, pag. 963). Temerile lui Mihai expuse lui Lubieniecki nu s-au realizat

decît în privința lui Aron Vodă; cf. N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. V, *Vitejii*, București, 1937, pag. 304 și urm.

[16] Lat.: „Cum Assanbassa ad Araboniam et alias arces Ungaris ereptae". Acesta este Tiryaki Hasan Paşa, beglerbeg de Szigetvár, celebru prin actele sale de temeritate și de vitejie personală. Se afla, împreună cu beglerbegul de Timișoara Mihaliçli (= cel din Mihaliç, un orășel în Anatolia, aproape de Brusa) Ahmed paşa, sub comanda serdarului Mehmed paşa fiul lui Sinan pașa (Sinanpaşazade), în luna iulie-august 1595, în expediția contra austriecilor care erau sub comanda prințului Mansfeld; luptau pe atunci la Győr (Jaurinum, Giavarino, Arrabonia, Raab, turcește Yanık), pe urmă pierdură Esztergomul (Strigonium, turc. Usturgon), la 2 septembrie (cf. Danișmend, *op. cit.*, III, pag. 148).

[17] Lat.: „huic non Palatino Valachico, Cygano genere nulla fides est". Meticulosul istoric al lui Mihai, Ion Sîrbu *(Istoria lui Mihai Vodă Viteazul, domnul Țării Românești*, vol. I, București, 1904, pag. 275) citează în această privință pe M. Weiss *(Liber Annalium*, în *Fundgruben*, III, 145): „und war gewiss nationis aegyptiacae (țigănească)", și conchide „alte dovezi despre asta nu avem". De altfel, contemporanul Baltasar Walther, care a trăit la Curtea lui Mihai și utilizează și Cronica lui Teodosie Rudeanu logofătul arată că la Tîrgoviște, împotriva lui Sinan paşa, venise Sigismund Báthory: „a planitie versus Bukeresten, Stephanum Rezuuan Agam gente Singanum (vt vulgo Zigeuni denominantur) militem quidem fortissimum, at in Dominum quondam suum Aaronem perfidum... collocat". Istoriografia vremii îl arată, de altfel, țigan după tată și moldovean după mamă (v. Bălcescu, *Românii supt Mihai Voievod-Viteazu ed. cit.* p. 74).

[18] Andrei Taranowski era unul dintre diplomații poloni, care făcea legătura între Polonia și domnii români, în vremea aceea; v. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, I, 80, 84 și 89, și Corfus, *op, cit.*, p. 9 și urm. El fusese trimis mai înainte în diferite solii la Istanbul, unde se cunoscuse cu Mihai Viteazul, pînă a nu ajunge acesta domn al Țării Românești; cf. Veress, *Documente*, *cit.*, V. 81, raportul lui Erich Lassota de Steblau către împăratul Rudolf al II-lea, datat Tîrgoviște, 31 iulie 1597: „Ich hab zu meiner Ankunft einen alten polnischen vom Adel, Andreas Taranowski genannt, so des Fürsten gueter Bekannter noch von Constantinopol her allhier gefunden, den hat man für einen Polnischen Gesandten gehalten; ist aber nicht

vom König hieher geschickt worden, sondern wie er fürgeben, wegen der alten Kundschaft den Fürsten zu besuchen", ca să-l descoase, în numele cancelarului Zamoyski. El este numit şi de către Baltasar Walther „foarte bun prieten al palatinului (Palatino amicissimus)", care spune că Taranowski i-a procurat, în anul 1597, un exemplar din Cronica scrisă de „Logofătul" (Teodosie Rudeanu), pe care a tradus-o şi a avut-o ca bază pentru cartea sa (cf. Papiu Ilarian, *Tezaur*, I, 4).

Înainte de Călugăreni, Taranowski, care era paharnic de Halici, n-a fost la Mihai. El ceruse regelui său paşaport pentru Ţara Românească, la Mihai, dar n-a primit şi a fost trimis altul în locul lui (v. Corfus, *op. cit.*, pag. 14). Lubieniecki era nepotul lui Taranowski (*ibid.*, pag. 19) şi, după cum se vede, Mihai conta pe intervenţia lui la regele polon în favoarea sa.

[19] Lat.: „Supremum ducem belli uelim habere pro patre". Jan Zamoyski (1542—1605), cancelarul (din 1578) şi marele hatman (din 1580) — adică „prim-ministru" (kanczlerz) şi comandant suprem (wielki hetman Koronni) — al Poloniei în vremea lui Mihai Viteazul. Politica lui filoturcească urmărea instituirea dominaţiei polone asupra celor trei ţări române: în august 1595 l-a instalat pe Ieremia Movilă în Moldova, în martie 1599 pe cardinalul Andrei Báthory în Transilvania, iar în septembrie 1600 a condus personal expediţia contra lui Mihai Viteazul în Ţara Românească, instalîndu-l aci pe Simion Movilă.

[20] Lat.: „...et copiarum campestrium Ducem pro fratre". Acest „hatman de cîmpie" era Stanisław Żółkiewski, care avea titlurile şi funcţiile de „castelan de Liov şi hatman de cîmpie"; cf. Corfus, *op. cit.*, pag. 293, 310: „Castellan Lwówski, hetman Polny", sau şi numai „Pan Lwówski", „domnul de Liov". „Hetman polny" corespunde nemţescului Feldmarschall.

[21] Lat.: „in Targouiscum in submontana Transylvaniae".

[22] Lat.: „cum militibus suis stipendiatis et multanicis cum omni apparatu bellico uersus Ruscicum", şi la „Dziurdzieroum".

O ISTORIE A LUI MIHAI VITEAZUL DE EL ÎNSUŞI

Preavestite şi preacinstite Doamne şi Stăpîn al meu binevoitor.

Avînd eu dorinţa fierbinte să aduc la cunoştinţa Voastră într-un fel oarecare muncile şi ostenelele îndurate de mine cît am fost în Ţara Românească şi aiurea, fiind îndemnat de o rîvnă lăuntrică să fac fapte care să se înalţe întru lauda lui Dumnezeu, în slujba creştinătăţii, iar la urmă să pună cu cinste un capăt ostenelelor mele şi să ne aducă un nume veşnic după moarte; deci, încrezîndu-mă în binevoitoarea milă a Voastră, mi s-a părut că nu vă va fi spre greutate plăcerea şi prilejul de-a le vedea pe toate, care sînt acestea: În vremea cînd Împăratul turcilor m-a milostivit cu Ţara Românească o dată cu toate poruncile ce se obişnuiesc a se da, şi împreună cu toate libertăţile acelei ţări, la bunul meu plac şi judecată, trebuind numai să-i dau Împăratului turcilor haraciul obişnuit în fiecare an; după ce am primit îngăduinţa de la el ca să plec şi să mă duc în Ţara Românească, atunci Sultanul trimise cu mine pe un emir de-al lor, căruia i s-ar putea zice vlădică[1], care era socotit de ei ca om sfînt, şi cu acesta mai voi Sultanul să vină să mă întovărăşească pînă în Ţara Românească mulţi spahii şi ieniceri şi alţi turci foarte însemnaţi. Cu aceştia sosii apoi în Ţara Românească şi luai domnia. Ci băgînd eu de seamă că poartă gînd rău spre paguba şi nimicirea creştinilor, mă gîndii atunci să rup cu orice preţ învoiala şi să mă alătur la creştinătate în pofida lor. Pentru asta mă rugai lui Dumnezeu să-mi dea o bună inspiraţie, ceea ce se şi întîmplă.

După ce a plecat Sinan paşa[2] să ocupe Győrul[3] şi după ce l-a ocupat, Sultanul îi dădu poruncă ca împreună cu tătarii să intre în Ardeal şi să-l ia şi să ierneze acolo. În acelaşi

timp trimisese poruncă la mine şi la Aròn Vodă, astfel zicînd: „Mihaile Vodă, ai să ştii că îţi poruncesc că trebuie să te orînduieşti cu toţi oamenii din ţara ta, laolaltă cu mari şi mici şi cu toţi turcii ce se află acum în ţara ta şi că încă trebuii să dau poruncă sangeacilor de Vidin şi de Nicopol şi paşei de Silistra[4] şi lui Mihaloglu[5], care e capul acîngiilor, cu toţi ceilalţi turci şi tătari care sînt în Dobrogea, că trebuie să se unească cu mine (= tine) spre a merge împotriva Ardealului, şi că Aron din Moldova trebuie să intre şi el din partea lui ca să nimicească acea provincie, aşa încît să nu mai rămînă piatră pe piatră" căci Sultanul vrea s-o împoporeze cu alţi oameni.

Atunci chibzuii bine această întreprindere şi trimisei de sîrg cîţiva din boierii mei de seamă la Aron Vodă să-i spună că nu se poate să tragem sabia împotriva creştinilor, căci aceasta n-o vrea Dumnezeu, ci ca creştini ar fi mai bine să ne unim cu ei şi să apucăm armele împotriva duşmanului creştinătăţii. Totodată dădui de ştire despre toate ardelenilor. Nu numai că n-am vrut să ascult poruncile turcului, ci prinsei armele împotriva lor, pusei să omoare pe toţi turcii care se găseau în Ţara Românească, şi erau mulţi la număr, de n-a scăpat nici unul.[6]

Tătarul[7] neînţelegînd încă de răscularea mea asupra turcilor, îmi trimise pe un nepot de-al său cu călărimea şi cu multă pradă şi jaf şi robi şi averi, însoţiţi de 4 000 de tătari, pe care i-a trimis să treacă prin Ţara Românească, apoi prin Moldova, ca să se ducă acasă. Iar eu în acea vreme pusesem să-i ucidă pe turci şi mă dusesem să iau Giurgiul, şi în vreme ce noi băteam acea cetăţuie, mi se vesti că acel nepot al tătarului intrase în Ţara Românească. El îmi trimise un sol al său cerîndu-mi să-i las trecere liberă prin Ţara Românească, pentru ca să poată trece cu oamenii săi în Ţara Tătărească. Îi dădui răspuns bun, făgăduind că-i voi împlini orice, numai ca să se apropie de noi. Cînd fu aproape de tot, fiind vremea potrivită, îmi rînduii oamenii şi chemînd numele Domnului, mă lovii cu el la răsăritul soarelui şi cu ajutorul lui Dumnezeu cîştigai biruinţa şi-i tăiai pe

toţi în bucăţi, slobozind o mare mulţime de robi ce îi duceau cu ei şi luîndu-le prăzile şi toate lucrurile lor[8].

După ce înţelese tătarul că nepotul său cu toţi ai lui fură ucişi în Ţara Românească, tulburat şi înfuriat foarte, se hotărî cu ceilalţi tătari ai săi, cu care voia să intre în Ardeal, ca să vie să dea de mine în Ţara Românească. Şi alegîndu-i pe cei mai buni pe care-i avea, intră pe la Vidin în Ţara Românească, punîndu-i pe ceilalţi mai neînsemnaţi ca împreună cu calabalîcul şi cu robii să meargă de-a lungul spre Silistra prin Turcia. Primii ştire bună de tot şi despre aceasta, anume că a intrat în Ţara Românească şi că venea arzînd şi jefuind ţara; aşa că numaidecît îmi rînduii oamenii şi plecai împotrivă-i şi cînd îl întîlnii mă lovii cu el şi îl hărţuii atîta că puţini mai scăpară. Astfel, cu ajutorul lui Dumnezeu, îl biruii şi pe el, instăpînindu-mă pe artileria lor şi pe celelalte calabalîcuri ce le aveau, şi însuşi tătarul abia a scăpat şi s-a adăpostit în Silistra[9]. Şi după ce s-a adăpostit, fu sfătuit tătarul de turcii din Silistra să se întoarcă cu ei iarăşi în Ţara Românească, dar el n-a vrut de loc, zicînd că a văzut şi încercat puterile lui Mihai Vodă.

În vremea aceea Împăratul turcilor trimise pe unul Hasan paşa cu un altul Mustafa paşa, cu o mulţime de spahii şi de ieniceri cu aga lor, cu care era şi Bogdan Vodă, fiul lui Iancul Vodă. Veneau cu toţii să intre în Ţara Românească, spre a-l aşeza în locul meu pe Bogdan Vodă; şi despre aceasta nu avusesem iscoade, însă îndată ce înţelesei lucrul, făcui să se pregătească oamenii mei şi plecarăm să-i întîlnim. Şi deoarece Dunărea era îngheţată, m-apucai să o trec pe ghiaţă cu toţi oamenii mei, cu tunurile şi cu celelalte lucruri, iar cînd ajunserăm la Rusciuc aflai că erau gătiţi şi ne aşteptau vitejeşte. Apropiindu-mă de ei, cît ce ne zărirăm îmi aruncai asupra lor oastea şi începui lupta. Şi astfel cu mila Proniei Cereşti i-am învins şi am rămas biruitor, omorînd foarte mulţi dintre ei, căci în acea ciocnire muriră amîndoi paşii care erau acolo; iar fiul lui Iancul Vodă, rupînd-o la fugă, scăpă cu anevoie. Le-am luat toată artileria şi alte măruntişuri ce le aveau cu ei, iar după ce i-am zdro-

bit pusei să se dea foc Rusciucului, jefuind totul, încît oștenii mei se aleseră cu o pradă pe care n-o vor mai uita nicicodată. Voii apoi ca toate împrejurimile să fie arse și turcii tăiați în bucăți, iar pe creștinii cu familiile lor îi trecui în Țara Românească.[10]

Aproape în același timp, sau curînd după aceea, Împăratul turcilor îl trimise pe un oarecare Ștefan Vodă cu un mare număr de turci, care trebuiau prin Silistra să treacă în Țara Românească, spre a merge în Moldova, ca să-l scoată de acolo pe Aron Vodă și să-l așeze pe acel Ștefan în locu-i. Eu, îndată ce auzii aceasta, fără a mai aștepta, trimisei pe un boier al meu numit Banul Mihalcea, cu o bună parte din oamenii mei, care grăbindu-se trecură Dunărea tot pe ghiață și cînd fură unii în fața celorlalți, începură numaidecît încăierarea, unde cu ajutorul lui Dumnezeu ai mei rămaseră biruitori, măcelărindu-i foarte pe vrăjmași[11]. Această puțină slujbă am făcut-o într-o singură iarnă și apoi m-am dus să mă odihnesc în scaunul meu.

După acestea nu trecu multă vreme și fui încunoștințat că turcii se pregăteau în toate fortărețele lor de la hotarele Dunării; atunci mi-am împărțit oamenii și trimisei o parte din ei la Brăila, alta la Cervena[12], a treia la Turtucaia și a patra la Nicopol, cu porunca că oriunde vor atinge satele turcilor trebuie să le prădeze, să le ardă și să-i ucidă; și așa făcură.

După ce Sinan pașa înțelese de aceste mari pagube și rușine, dădu poruncă să se adune o oaste mare ca să vie cu ea asupra mea în Țara Românească. Ajungînd la Rusciuc se apucă să facă un pod peste Dunăre, pe care să poată trece cu oamenii săi la Giurgiu și să intre în Țara Românească. După ce fu făcut podul, veni însuși în Țara Românească și tăbărî la un sat zis Călugăreni. Atunci după ce mi se aduse vestea, plecai inimos să-l întîlnesc cu acei puțini oameni ce-i aveam, și cînd ajunsei la Călugăreni aflai că toți sînt gata de luptă; deci eu, chemînd numele lui Dumnezeu, mă încăierai cu ei într-o bătălie în așa fel că ținu toată ziua, unde făcui mare pagubă turcilor, spre rușinea lui Sinan pașa, căci în lupta aceea însuși Sinan pașa se prăvăli depe cal în-

tr-o mlaştină foarte întinsă, de unde cu mare greutate fu scos; aşa că în acea bătălie au fost omorîţi patru paşi şi şapte sangeaci şi am cîştigat cincisprezece tunuri şi un steag verde al Profetului lor Mohamed, mult preţuit de dînşii şi foarte respectat, pe care l-am trimis Măriei Sale Împăratului. Nu ştiu dacă ardelenii l-au lăsat să treacă. Şi după ce Sinan a îndurat o aşa batjocură de la noi, se mînie foarte; şi aşa se hotărî să pornească cu toţi ai săi asupra noastră; deci eu văzînd că nu voi putea ţine piept, venii la Tîrgovişte, şi atunci Sinan paşa se duse la Bucureşti, unde făcu o cetăţuie de lemn. În acelaşi timp îl încunoştinţai de toate pe Sigismund, pe care-l rugai că trebuie să-mi vie într-ajutor. Într-aceea, fiindcă nu eram sigur nici la Tîrgovişte, mă retrăsei sub munţi, la hotarele ţării mele, iar Sinan veni după mine la Tîrgovişte, unde de asemenea ridică o cetăţuie de pămînt, însă unde nu petrecu multă vreme, căci sosi şi Sigismund cu oastea sa împreună cu ajutorul trimis de Măria Sa Împăratul, de unde plecarăm apoi să dăm peste turci la Tîrgovişte, după cum a fost înştiinţat Măria Sa de toate cele. Dar, deoarece Sinan paşa plecase c-o zi înaintea noastră, ne oprirăm să batem fortăreaţa Tîrgoviştei, pe care cu mila lui Dumnezeu în curînd o avurăm în mînile noastre, în care erau o mie de turci, toţi ostaşi buni, din care nici măcar unul nu a scăpat. Pe urmă am plecat numaidecît la Giurgiu, iar despre ce am făcut după ce am ajuns acolo nu se mai cuvine să mai povestesc, pentru că ştiu că toată lumea le-a aflat de la cei mulţi care au fost de faţă, precum şi tot ce am făcut pentru creştinătate. Acolo se făcu o mare pagubă şi un mare omor turcilor, şi fu cucerită şi cetatea Giurgiului.[13]

Şi după ce l-am învins pe Sinan paşa şi am cucerit Giurgiul, Sinan plecă la Constantinopol, lăsînd în locul său pe un oarecare Hasan paşa[14], fiul lui Mehmed paşa, care era beglerbeg al Rumeliei, care de asemenea a fost în acel război cu Sinan paşa şi a văzut ruşinea lui Sinan; şi-l lăsă la hotarele Ţării Romîneşti. Deci el se plecă cu pace faţă de mine, trimiţîndu-mi oamenii săi pentru pace. Apoi se ridică de acolo Hasan şi plecă să se întîlnească cu Sultanul

la Sofia, pe cînd Împăratul se ducea la Eger[15], lăsînd în locu-i pe un alt paşă.

Înţelegînd eu de aceasta şi ştiind pe unde are să treacă şi prin ce munţi spre a se întîlni cu Sultanul la Sofia, trimisei atuncea pe Baba Novac, acela pe care ardelenii l-au fript zilele trecute[16], şi el plecă cu haiducii săi şi trecu Dunărea şi se duse pînă la munţi ca să-l aştepte pe Hasan paşa la locul unde îi poruncisem. Şi voind paşa să treacă acei munţi, Baba Novac sări pe el, zdrobindu-l şi punîndu-l pe fugă, tăind în bucăţi destui dintre ei, luîndu-le cămilele şi caii şi armele şi întreagă vistierie ce o aveau, întorcîndu-se apoi cu acea izbîndă în Ţara Românească, îndurînd Hasan paşa această ruşine de la Baba Novac.

În vremea aceea venea tătarul cu puteri foarte mari, cu turci, tătari şi o mare grămadă de moldoveni cu ei, căci veneau ca să treacă prin Ţara Românească peste Dunăre spre a fi într-ajutorul Sultanului la Eger. Văzînd eu acestea, plecai asupra lui, iar el nu voi să mă aştepte, se întoarse îndărăt cu mare ruşine, pe care l-am urmărit şi alungat afară din ţară; iar după aceasta am pornit de la un capăt la celălalt al ţării, ca să bat un Turn care era în faţa Nicopolului, pe care îl luai. Şi văzînd turcul cîtă pagubă îi făceam, îmi trimise steagul pentru că mult dorea să mă poată pleca sub ascultarea lui. Şi în acea vreme eu luai fortăreaţa şi primii şi steagul şi pe cîţi turci i-am găsit în fortăreaţă, pe toţi i-am trecut prin ascuţişul sabiei.[17]

Şi cînd Sultanul luă Egerul, voi să-l alunge pe tătar din statul lui, din pricină că Hanul nu se dusese într-ajutorul său la Eger. La întoarcerea sa de acolo, Sultanul trimise pe fratele tătarului în Ţara Tătărească, dîndu-i ajutoare, ca să-l poată scoate pe frate-său din statul lui. Cînd înţelese Hanul aceasta, se pregăti să-l aştepte şi cînd se întîmpinară, se izbiră, şi Hanul îl prinse pe frate-său împreună cu alţi şapte nepoţi ai săi, care fură cu toţii sugrumaţi împreună cu frate-său. Văzînd eu cearta care era între Sultan şi tătar, trimisei nişte soli de-ai mei la tătar[18] cu preafrumoase daruri, învăţîndu-i să spună: „Puteţi vedea bine că Sultanul nu vrea altceva decît răul nostru şi ruina şi pieirea noastră şi

a țărilor noastre“, și îi jurai pe credința mea că eu împreună cu Sigismund ne vom uni puterile cu ale Împăratului Austriei, stăpînul nostru, căruia îi slujim, ca să mijlocească o prietenie între noi toți, pe care cu foarte mari făgăduieli îl făcui să-și miște inima ca să se alăture la creștini. El, crezînd în făgăduielile mele, trimise un sol al său, care era majordomul său, cu scrisori de groaznic jurămînt.

Atunci se întîmplă că Sigismund a predat țara Măriei Sale Împăratului și plecă la Oppeln[19], cînd veniră pe urmă comisarii Măriei Sale, Szuhai și Istvánffy[20], care după ce plecase Sigismund veniră și la mine după jurămînt. Atunci și ei înțeleseră cuvintele Hanului și văzură scrisorile chiar de mîna lui, pe care le trimisei la Măria Sa Împăratul. Nu știu dacă au ajuns cumva la Măria Sa, copiile lor însă oricum le am la mine, și din acestea se va putea vedea cu cîtă sinceritate mi-am dat silința să închei o învoială așa de însemnată și cît de mare slujbă am făcut întregii creștinătăți, închinîndu-i un tiran, un păgîn, pe Hanul cel preamare și preaputernic din Țara Tătărească, făcîndu-l să vie la supunerea neînvinsului Împărat al Romanilor, necruțînd nici cheltuieli, nici bani, nădăjduind totuși că voi fi bine răsplătit de creștinătate și că mi se vor întoarce cheltuielile mai mult ca îndoit.

După ce făcui toate acestea, tătarul îmi ceru o anumită sumă de bani, făgăduindu-mi că va aștepta răspunsul 40 de zile, și astfel așteptă în părțile Turciei 40 de zile, pentru că avea Hanul în mînile Sultanului un frate, pentru care voia o mare sumă de bani, și el dorea mult să-l elibereze ca să-l sugrume; și de aceea cerea acea sumă de bani pe care eu făgăduii că-i voi face rost; iar după ce așteptase 40 de zile, mai așteptă 20 și încă vreo cîteva. Văzînd însă că nu-i fu împlinită făgăduința, plecă cu oamenii săi și se duse sub Oradea într-ajutorul lui Satîrgi Mehmed pașa[21]. Cînd înțelesei că Oradea e în primejdie, mă hotărîi și trimisei ajutor din Țara Românească, cu un căpitan al meu[22] și cu mai

mulţi oameni cu însărcinare să se ducă cu orice preţ spre a se uni cu oamenii Împăratului. Dar cînd au ajuns în Ardeal, Sigismund nu i-a lăsat să treacă mai departe şi astfel nu putură să se ducă unde le poruncisem.

Pe urmă fui încunoştinţat că un serdar, cu numele Hafîz Ahmed paşa, împreună cu Karaman paşa, veniseră c-o mare oaste la Nicopol[23]. Cît ce înţelesei aceasta, ştiind că Oradea se află încă la mare strîmtoare, îmi adunai oastea mea cu care plecai spre părţile Dunării împreună cu toţi oamenii mei şi mă aşezai în faţa lagărului lor. Cît ce ne zăriră, ei ieşiră asupra noastră viteješte cu oastea lor, iar eu, chemîndu-l pe Dumnezeu, începui bătaia cu ei, şi a fost o ispravă preafrumoasă şi vrednică de pomenire, şi cu ajutorul lui Dumnezeu, deşi îmi uciseră calul sub mine şi rămăsei rănit la un umăr, cîştigai izbînda asupra lor, pricinuindu-le mult omor, căci Karaman paşa a fost ucis cu o mulţime de căpetenii de seamă, iar Hafîz paşa cu anevoinţă se scăpă în cetăţuia Nicopolului. Şi după ce mi-a dat Dumnezeu izbînda asupra lor, am poruncit să se înceapă baterea cetăţii şi în acelaşi timp mi-am trimis oamenii prin împrejurimi să ardă şi să nimicească tot, ucigînd pe toţi păgînii pe care îi vor întîlni. Şi pe cînd se bătea cetatea, începu să-mi lipsească pulberea, fiindcă nu-mi adusesem destulă, şi de aceea încetai de-a o mai bate şi plecai cu toţi ai mei spre Vidin şi am mers zece zile, începînd de la Dunăre pînă la munţi şi iar de la munţi pînă la Dunăre, pustiind toată ţara duşmanului şi ucigînd cîţi duşmani se puteau găsi; şi pe cîţi creştini i-am aflat, i-am făcut pe toţi să treacă în Ţara Românească, împreună cu familiile, avuturile şi vitele. Cînd apoi ajunserăm la Vidin, atunci văzui că sangeacul de Vidin cu alţi sangeaci laolaltă şi alţi turci din împrejurimile acelea şi chiar din Sofia, toţi foarte viteji, ne aşteptau curajoşi. Fără amînare, mă izbii cu ei şi deşi începură voiniceşte, să ţină piept şi să se bată, noi, cu ajutorul lui Dumnezeu i-am învins şi i-am zdrobit rău de tot, tăind foarte mulţi din ei în bucăţi. Şi eu, în această luptă, primii de la un turc o suliţă în piept, pe care o smulsei şi o rupsei cu mîinile mele[24]. Le luai artileria şi tot ce aveau în lagăr.

După această faptă mă dusei la Cladova, tot o fortăreață de-a turcilor, unde-l întîlnii pe sangeacul de acolo[25] așteptîndu-ne cu mulțime de turci și c-un număr mare de oameni, cu care începurăm lupta, care neputîndu-ne ținea piept o luară la fugă. Din aceștia, cu voia lui Dumnezeu, o bună parte fu ucisă, iar ceilalți fugiră, urmăriți fiind de ai noștri pe cîmpuri, prinzînd mulți din ei și omorîndu-i. Pe urmă petrecui șase săptămîni în țara turcului și voii ca toată țara să fie dată pradă focului și pustiită, și pe toți creștinii pe care i-am găsit i-am trecut în Țara Românească, cu toate ale lor.

În vreme ce mă osteneam eu cu acestea, iată că niște trădători din Ardeal născociră o înșelăciune, trimițîndu-mi scrisori în care spuneau că Oradea a fost luată de turci și că eu trebuie să mă întorc cît mai de grabă în Țara Românească, așa că eu, dînd crezare veștilor lor, nu-mi dădui seama de înșelăciune și mă întorsei în Țara Românească cu toți oamenii mei, trecînd de sîrg Dunărea, și apoi aflai că ardelenii mă înșelaseră[26]. Pe urmă, după ce Satîrgi pașa se retrase de la Oradea, Sultanul puse să-l sugrume, deoarece stătuse la Oradea fără a face ceva treabă și în aceeași vreme ne făgăduise și nouă credință; însă noi nu mai avurăm timp să-i facem pagube turcului. Și în locu-i fu pus Ibrahim pașa, mare vizir.[27]

Acuma oricine va putea cunoaște cîtă pagubă am făcut dușmanului și cîtă slujbă creștinătății, înfrîngînd atîta țară, începînd de la hotarele Ardealului pînă unde se varsă Dunărea în Marea cea Mare, ostenindu-mă zi și noapte fără să fi avut pace sau odihnă, nici în vreme de vară, nici de iarnă, necruțînd nici cheltuială, nici altele, nici primejdie de orice fel.

Apoi după ce Sigismund Báthory renunțase la Țara Ardealului pentru cardinal [28], atunci acest cardinal făcu pace cu turcii și încă și cu polonii și trimise și la mine să mi se spună că ar trebui să mă potrivesc cu el și că trebuie să fac și eu pace cu turcii; și-i răspunsei că deoarece am jurat credință Măriei Sale Preasacrului Împărat al Romanilor că voi fi cu creștinii pînă la moarte, nu va fi așadar cu putință să

fac pace cu turcii, ci mai curînd să mor şi să-mi vărs sîngele în slujba Măriei Sale Împăratului, cum am făcut şi pînă acuma. Însă acest răspuns ce i-l trimisei nu-i prea plăcu cardinalului, nici Consiliului său, căci trimise degrabă un sol la Ibrahim paşa cu o mare sumă de bani şi cu daruri foarte scumpe, rugîndu-l să le dea steagul pentru cardinal, spre a-l întări în ţara sa Ardealul. Pe de altă parte trimise în Moldova pe un alt sol al său, pe Toma Csomortány[29], prin care îi dădea lui Ieremia porunca să se gătească cu polonii şi tătarii dimpreună, ca să vie asupra mea, şi că acelaşi lucru voia să-l facă şi el din partea sa. Într-aceea trimise şi la mine un sol de-al său, pe Gheorghe Palatics[30], cu care veni un oarecare ceauş Hüseyin, care ceauş avea poruncă să treacă Dunărea şi să meargă ca să se întîlnească cu Güzelce Mahmud paşa[31], pe care îl lăsai să treacă în dragă voie. Atunci înţelesei de la iscoadele ce le aveam pe lîngă Güzelce ceea ce hotărîseră ei la cererea cardinalului, şi anume că Güzelce trebuia să intre în Ţara Românească cu toate puterile sale, şi că Ieremia trebuia să intre şi el din partea sa, şi cardinalul din a sa, cu toţii asupra mea; în acest chip aflai totul de la iscoadele mele cele multe şi bine ascunse. Şi aşa în vremea aceea trimisei un sol al meu la Ibrahim paşa, făcînd să se spulbere orice plan al cardinalului şi atîta am stăruit pînă ce Ibrahim paşa nu i-a mai trimis steagul.

În acea vreme cardinalul îmi trimise alt sol, pe Toma Csomortány, cu o solie ca eu să-mi părăsesc ţara, pentru că nici ei, nici moldovenii, nici chiar turcii, nu erau mulţumiţi şi nici nu voiau să mai rămîn eu în Ţara Românească. Deci văzînd eu că sînt împresurat din toate părţile de duşmani ştiui să fac cît mai bine şi-l trimisei înapoi pe Csomortány cu un răspuns plăcut şi îl rugai ca în numele meu să-l roage pe cardinal să-mi îngăduie vreun loc în Ardeal, unde să pot locui cu familia mea. Iar după ce făcui aceasta îi scrisei numaidecît Măriei Sale Împăratului, dîndu-i de ştire despre toate lucrurile şi despre prietenia cea mare ce o arătam eu faţă de turci, făgăduindu-le să ţin pace cu dînşii, ceea ce şi făceam după cum am dat de ştire Măriei Sale

Împăratului, așa că Ibrahim mai curînd mi-ar fi dat mie steagul decît cardinalului.[32]

Între-aceea îmi adunam oameni cît mai mulți, așteptînd un răspuns bun de la Măria Sa, pe care îl și primii mai tîrziu, căci îl aduse un om de-al meu, care ajungînd la Košice[33] întîlni un alt boier de-al meu; și răspunsul Măriei Sale era ca eu să aștept pînă îmi va da poruncă George Basta[34]. Oamenii mei hotărîră cu Basta ca în cutare zi să fiu eu cu oastea mea în Țara Bîrsei, un loc în Ardeal, și că în aceeași zi el va trebui să fie la Cluj, și cu această poruncă și hotărîre se întoarse trimisul meu. Mă gătii și îmi orînduii oastea pentru vremea prevăzută și intrai potrivit înțelegerii în Ardeal cu toate puterile mele, cu familie, copii, tron și toate lucrurile ce le aveam, voind să înfrunt orice, fie răzbunînd pe ardeleni neajunsurile făcute Măriei Sale Împăratului, fie năruindu-mă cu toată averea mea. Între-aceea cardinalul trimise pe Gașpar Korniș la George Basta, nu știu în ce chip și ce să facă și nu știu nici cel puțin ce uneltiră între ei, dar știu că Basta n-a venit în ziua prevăzută și nu-și ținu făgăduiala[35]; ci despre asta cred că va da seamă în fața lui Dumnezeu, fiindcă m-a părăsit fără a mă sprijini în această întreprindere, în primejdie de-a mă pierde pe mine și familia mea. Ci Dumnezeu, văzîndu-mi sinceritatea, nu voi să mă părăsească în ciocnirea cu oastea cardinalului, cu care începînd bătălia cam pe la ceasurile unsprezece, pînă noaptea, nu făcui altceva decît să mă bat crunt cu ei, pînă ce-i răzbii și-i învinsei, după cum se știe și se cunoaște prea bine[36]. Și așa luai Ardealul în numele lui Dumnezeu și al Măriei Sale Împăratului.

Pe urmă mă dusei la Alba Iulia, pusei să se întrunească stările și le făcui pe fiecare să jure credință Măriei Sale; făcui apoi ca secuii să vie și ei, căci voii ca ei de asemenea să presteze jurămîntul Măriei Sale, în numele căruia le făgădui libertatea, care le era foarte dragă. După acestea voii să trimit pe fiul meu la picioarele Măriei Sale, dar Divanul Țării Românești nu se învoi, ci ceru să-l trimit în Țara Românească, ca voievod al lor, căci nu se împăcau să trăiască fără voievod; eu nu mă împotrivii și li-l trimisei[37].

Apoi mă hotărîi să viu eu la picioarele preasacre ale Măriei Sale, dar nu îmi ajunse timpul, căci vedeam nestatornicia şi făţărnicia ardelenilor, căci nu erau încă aşezate treburile acelei provincii și duşmanii pîndeau din toate părţile, aşa că m-am temut de ceva rău în paguba Măriei Sale şi spre a mea ruşine.

Dimpotrivă înţelesei că era vorba de o unire între moldoveni, Sigismund, poloni şi tătari, ca să vie laolaltă asuprea mea şi să mă scoată din Transilvania.

În acelaşi timp Ibrahim paşa îmi trimise steagul în Ardeal,[38] dîndu-şi silinţa să mă înşele, dar eu mă foloseam de orice apucătură spre a-l înşela pe el, şi dădeam ştiri despre toate Măriei Sale. În acelaşi timp regele Poloniei îmi trimise un sol al său cu multe basme,[39] căruia nu pregetai de a-i face cuvenita tovărăşie, am răspuns regelui spunîndu-i că sînt sluga Măriei Sale Împăratului, şi că-l rog să dea poruncă marelui său Cancelar[40] să nu se amestece în treburile mele, ci să mă lase în pace, să nu-l ajute pe Sigismund, nici pe Ieremia Vodă împotriva mea, pentru că fiind eu sluga Împăratului, tot ce-mi va face mie, va face Măriei Sale Împăratului. Şi în acest chip trimisei înapoi regelui catolic pe solul foarte mîngîiat. Am înţeles că în vremea aceea Cancelarul împreună cu Sigismund au trimis tătarului 50 de mii de ţechini de aur, rugîndu-l să vie să se unească cu ei şi cu Ieremia spre a intra în Ardeal. Şi aceasta am înţeles-o de la diferite iscoade ce le ţineam în Ţara Tătărască şi în Polonia şi prin informaţiile mai multor prieteni de-ai mei.

În urma acestor ştiri limpezi şi neîndoielnice, nevoind eu ca ei să vie să mă găsească în Ardeal, plecai cu oastea mea să intru în Moldova, şi o dată intrat,[41] o luai de-a lungul ca să întîlnesc duşmanul, pe care cum îl găsii, îl snopii şi-l alungai din ţară, deoarece de ei atîrna toată ruina creştinătăţii, fiindcă ei au fost pricina pentru care a venit tătarul de mai multe ori în Ţara Românească spre a mă pustii, pe care însă, ieşindu-i în cale, i-am azvîrlit afară cu mare ruşine. Şi astfel le spulberai planurile şi înţelegerea ce o aveau cu ardelenii de-a mă prinde la mijloc. Înstăpînindu-mă pe Moldova, adunai poporul şi-l făcui să jure în numele

Măriei Sale Împăratului. În vreme ce oblăduiam această nouă provincie, am fost înştiinţat de ardeleni că Sigismund vrea să intre în Ardeal cu o grămadă mare de poloni prin Maramureş şi Hust[42]. Eu socotii că nu-i lucru bun şi plecai şi mă întorsei în Ardeal, lăsînd oameni de-ai mei de pază în Moldova sub comanda lui Moise Secuiul, în care foarte mă încredeam[43]. Ajuns în Ardeal, Gaşpar Kornis[44] îmi dezvălui învoiala pe care Moise Secuiul o făcuse cu Sigismund, căci îi făgăduise că mă va prinde viu ca să mă dea în mîinile lui Sigismund sau că mă va omorî.

Îndată ce am înţeles de aceasta, numaidecît dădui de veste comisarilor împărăteşti[45] şi apoi îl trimisei pe Kornis cu un alt boier al meu[46] ca soli la Curtea împărătească şi în acelaşi (timp) l-am trimis pe acel sperjur şi ticălos de Csáky [47] ca să orînduiască poporul împreună cu nobilimea, pentru că voiam să plec să iau Timişoara, căci mă înţelesesem cu paşa de la Timişoara[48] în acest chip că îndată ce voi ajunge cu oastea sub ziduri, să predeie cetatea, iar eu îi făgăduisem să-i capăt de la Măria sa Împăratul un loc în Ardeal, unde să poată trăi, 15 mii de ţechini şi simbrie pentru 100 de oameni. Spre a face acest lucru l-am însărcinat pe Csáky să adune oameni, fiindcă nu-mi aveam atunci cu mine oastea, şi-l rugai pe domnul Pezzen să facă să se dea porunca Măriei Sale către George (Basta) ca la caz de nevoie să îmi trimită oameni.

Despre acest lucru îmi scrise serenisimul arhiduce Matia[49] că l-a însărcinat pe Basta, pe Paul Gyulafi[50] şi pe alţi căpitani, că trebuie să vie într-ajutorul meu. Trimisei scrisorile şi la Basta, ca fără întîrziere să se apropie de Sătmar[51] cu oastea Măriei Sale Împăratului, care-mi scrise înapoi s-o fac cît mai repede. Într-aceea ardelenii înţeleseră că trădarea lor ajunsese la urechile mele, după cum o vestisem comisarilor şi că trebuie să pun pază la trecătorile Poloniei ca să nu poată fugi Moise Secuiul şi să treacă în acel regat, după cum uneltiseră ei ca să se unească cu Sigismund. Dîndu-şi ei seama de asta, trimiseră la Moise Secuiul ca să treacă în Polonia şi să-l îndemne pe Cancelar să se grăbească, fiindcă toţi se ridicară asupra mea[52]. Văzînd ardelenii că

polonii nu se ivesc așa de repede, începură să-i îndemne prin scrisori. Ardelenii mai știau că Basta venea cu oamenii Măriei Sale ca să se unească cu mine și că sosise la Göncz[53], de unde el îmi scrisese ca să mă înștiințeze de sosirea lui în acest loc și că aștepta cît mai repede să fie laolaltă cu mine. Văzînd ardelenii că eu stăruiam din răsputeri ca Basta să vină cît mai de grabă, nu mai voiră să-i aștepte pe poloni, ci îi aleseră pe Francisc Alárdi și pe Gabriel Haller[54] și-i trimiseră la Basta și la comisarii Măriei Sale Împăratului, cu care vorbiră multe despre mine și se înțeleseră să pornească împotriva mea, știind că oastea mea nu era cu mine și că foarte ușor m-ar fi putut prinde viu. După ce făcură acest plan, îmi scrise Basta să-l aștept cu bucurie, fiindcă el se grăbește să se unească cu mine. Tot așa domnul David Ungnad împreună cu Mihail Székely[55] mi-au scris din Sătmar cum că Basta a ajuns la Göncz și că vor veni împreună cu el, silindu-se zi și noapte ca să ajungă cît mai degrabă. Pe de altă parte, Basta trimisese scrisori prin toate orașele Ardealului, ca toate să se ridice asupra mea; și eu nu știam nimic. În vremea aceea mi se spuse că Sigismund a venit de s-a unit cu ardelenii și cu polonii; atunci mă temui că se vor duce să se unească cu Basta și că nu vor rupe-o cu el, și atunci eu, pentru mai multă siguranță dinspre Basta, mă ridicai de unde eram și plecai dorind să mă unesc cu el, însă a treia zi se năpustiră asupra mea ardelenii, nemții, ungurii și Basta, pe care eu îi așteptam într-ajutor împotriva vrăjmașilor Măriei Sale Împăratului.[56]

Acuma oricine poate vedea prin ce trădare m-au rușinat și l-au păgubit pe Maria-Sa Împăratul și pe toată creștinătatea. Atunci eu, văzînd că lucrurile mergeau spre un sfîrșit rău, mă retrăsei cu acea puțină călărime ce o aveam și mă dusei la Făgăraș, și văzînd țara toată ridicată asupra mea mă gîndii că ei o fac din porunca Măriei Sale Împăratului. Iar după ce mă înfrînseră, se ascunseseră în niște coteţe vreo 900 de secui, care fură chemați cu jurămînt, care crezură și ieșiră afară, și după ce-i despoiară fură tăiați în bucăți cu toții, fără a lăsa pe vreunul în viață[57]; pe urmă au venit în

Alba Iulia, unde pe toţi italienii, grecii, românii şi sîrbii, cu familiile lor pînă la pruncii de țîță, pe toți îi trecură prin ascuţişul sabiei; şi se duseră de asemenea şi la spitale şi făcură acelaşi lucru; încă şi în biserica mea pe care o clădisem mai înainte, au intrat și au dezgropat oasele lui Aron Vodă, care de atîta timp era înmormîntat, şi ale altor boieri de-ai mei, și le-au zvîrlit afară; aşa neomenie nu au făcut nici păgînii[58]. Cînd ajunsei apoi la Făgăraş, m-am întîlnit cu oamenii mei care veneau din Moldova, care se strînseră în jur de mine ca să m-apuc cu ei împreună să mă răzbun de ruşinea ce mi s-a făcut, fiind gata a muri fiecare pentru mine. Îi îndemnai să se liniştească, fiindcă nu se cuvine ca noi să mergem împotriva Domnului meu, şi aşa mă ridicai din Făgăraş şi mă dusei sub munţii Braşovului, de unde trimisei soli la George Basta ca să aflu pricina celor întîmplate, iar Basta îmi trimise pe Sebastian Tököli şi Miclăuş Vitéz[59], care cerură ca din nou să jur şi să le dau pe fiul meu spre a-l trimite la Măria Sa, care îmi aduseră şi scrisori de jurăminte pe care le am încă astăzi la mine. Mai voiau ca eu să le trimit soţia cu toată familia şi vistieria mea, ceea ce nu întîrziai să fac şi astfel îmi trimisei toate lucrurile în mîinile domnului George (Basta), ştiindu-l omul Măriei Sale, pe care, după ce le jurasem şi le trimisesem familia mea ca ostatecă, îi rugai să-mi dea ajutor ca să pot face faţă duşmanului; care, după ce mi-o făgăduiră, îmi trimiseră pe acel trădător de Moise Secuiul, care venind a dat buzna pe oamenii mei şi i-a tăiat. După aceea trimisei mulţi dintre oamenii mei la George (Basta), înştiinţîndu-l despre multele lucruri care ajungeau în mîinile lui Moise, însă nu-i lăsa să treacă, omorîndu-i pe toţi.

După aceea, intrînd eu în Ţara Românească, mă văzui înconjurat din toate părţile de duşmani; de o parte de poloni, moldoveni şi tătari, de alta de turci, de care era plină ţara; şi cu toţii mă lovii de vreo cîteva ori. La urmă însă, văzînd că nu pot ţinea piept la atîta mulţime, trimisei toată artileria ce o aveam la Moise Secuiul, ca s-o dea lui George (Basta), care însă în mod volnic o dădu în mîinile duşmanului. Apoi, în sfîrşit slobozii pe ostaşii mei, nemai-

avînd cu ce să-i țin, și alesei cu mine numai 10 mii de călăreți, și așa plecai spre Țara Românească de Jos și mă dusei pînă la Dunăre, unde îl găsii pe sangeacul Vidinului cu 4 mii de turci întorcîndu-se cu mulți robi și vite ca să-i treacă în Turcia, și cînd dădui de el, mai curînd dorind moartea decît izbînda, a vrut Dumnezeu să-i tai pe toți în bucăți și să nu scape nici unul; și a căzut și sangeacul, al cărui steag îl dusei cu mine la Măria Sa Împaratul. După ce am făcut această ultimă slujbă creștinătății, am plecat să vin la picioarele Măriei Sale, trecînd prin Ardeal, și astfel cu mila cerească am intrat în țara Măriei Sale, cu vreo 7 mii de cai[60].

Acuma, în mod limpede, oricine poate vedea cîtă muncă și osteneală am îndurat șapte ani de-a rîndul și cîtă slujbă am făcut creștinătății, căci am dobîndit de la turci 100 de tunuri, și că pînă la urmă din cele trei țări, adică din Țara Românească, Ardeal și Moldova, am scos și am făcut gata de slujbă Măriei Sale Împăratului 200 de mii de oameni de luptă, pedeștri sau călări, cu care eram totdeauna gata să slujesc Măriei Sale. Iar acuma am ajuns la acest capăt, pierzînd toate lucrurile pe care le cîștigasem din tinerețea mea pînă la bătrînețe, și țări și bogății și soție și copii; și dacă aș fi pierdut tot din pricina vrăjmașilor, sau dacă mi-ar fi fost luate de vrăjmaș, nu m-ar durea atîta, cît mă doare, fiindcă au fost făptuite de aceia de la care nădăjduiam și așteptam ajutor și razim; Dumnezeu le vede. În vremea aceasta se poate vedea că n-am cruțat nici cheltuieli, nici osteneală, nici sînge, nici însăși viața mea, ci am purtat războiul așa de multă vreme singur, cu sabia în mînă, fără să am nici fortărețe, nici castele, nici orașe, nici cel puțin o casă de piatră unde să mă pot retrage, ci abia una singură pentru locuință. Și fiind din țări așa de îndepărtate și necunoscute, nu am pregetat să mă alătur cu puterile mele și cu cheltuieli uriașe la creștinătate, nefiind cunoscut de nimeni, și nici nu le-am făcut silit de cineva, ci ca să am și eu un loc și un nume în creștinătate am părăsit toate celelalte prietenii ce le aveam.

Astfel rog toată creştinătatea să-mi stea într-ajutor, căci am pierdut tot, şi ţări şi bogăţii şi soţie şi copilaşi şi în sfîrşit tot ce am avut pe lume.

NOTE

[1] Memoriul II, dictat de însuşi Mihai, arată că acest „emir" (emiro în italieneşte) l-a însoţit, din porunca sultanului (Murad al III-lea), „cu mulţi spahii şi ieniceri şi alţi turci foarte însemnaţi" ca să se instaleze la Bucureşti. Walther care descrie amplu sosirea la Bucureşti a emirului (vezi volumul de faţă p. 151) spune însă că acest emir a venit după ce Györul a fost cucerit de turci, adică după 27 septembrie 1594 (v. nota noastră 3, mai jos), însă în continuare tot el spune că emirul a venit după ce Mihai s-a întors de la atacul neizbutit asupra Giurgiului, de la 15 noiembrie, care a urmat masacrării turcilor de la 13 noiembrie. Aci e fără îndoială o confuzie cronologică din partea lui Walther, deoarece era o imposibilitate crasă ca după tăierea turcilor să vină, imediat, un detaşament de 2000 de turci cu un înalt demnitar în Bucureştii revoltei şi să se instaleze comod aci, pînă cînd vor fi masacraţi şi ei.

În Memoriul II consună şi termenii: emir = vlădică (emiro = = vescovo) cu termenii lui Walther: emir = Archiepiscopi, şi s-ar putea ca egalizarea acestora să se fi găsit în cronica lui Teodosie, căci Mihai însuşi, care cunoştea funcţiile şi terminologia turcească, ca şi pe cele româneşti, nu credem c-ar fi făcut el această apropiere. În orice caz, acest emir, care dacă într-adevăr cobora din profetul Mohamed trebuia să fi fost arab, nu putea fi un kadiasker, sau kadilasker. Căci în Imperiul otoman erau doi kadiasker (nu trei, cum zice Walther) unul de Anatolia şi celălalt de Rumelia—nu de Rumelia şi de Egipt (Graecia... Myssir vel Cairi in Aegypto) — şi amîndoi rezidau la Istanbul, pe lîngă Şeyhülislâm şi nu pe lîngă mufti, cum explică tot Walther, şi aveau sarcina de a fi judecători supremi ai armatelor turceşti, unul pentru Orient şi celălalt pentru Occident. Ei nu erau trimişi din capitală în nici o misiune. Hammer (*Geschichte des osmanischen Reiches*, ed. II, Pesta, 1842, vol. II, pag. 588) are dreptate cînd îl consideră pe acest „emir" a

fi nu kadiasker, ci un naib, adică substitut al unui cadiu (dar nu al kadiaskerului), care îndeplineau de multe ori acest fel de misiuni. *Cronica Buzeştilor* vorbeşte de un „agă turc".

[2] Koca Sinan paşa era acum *sadrazam*, mare-vizir, a treia oară între 28 ianuarie 1593 şi 16 februarie 1595; cf. Danişmend, *op. cit.*, III, 495. În calitate de *serdar-i ekrem*, comandant suprem, a plecat din Istanbul la 6 aprilie 1594 spre Győr; *ibid.*, 132.

[3] Oraş în Ungaria de nord-vest. În epoca romană era numit Iaurinum, de unde italienescul Giavarino; austriecii îi zic Raab, după rîul Raba, pe care se află; turcii îi ziceau Yanık şi Yanıkkale (citeşte „ianîc"), ceea ce înseamnă „Arsa, Cetatea Arsă"). Sinan paşa a început asediul Győrului la 7 august şi la 27 septembrie 1594 l-a ocupat, după ce graful von Hardegg, comandantul cetăţii, s-a predat şi apoi s-a retras cu apărătorii cetăţii; v. Danişmend, *op. cit.*, III, 135—136.

[4] Italieneşte: „al sangiacco di Vidino et di Nicopoli et di Visa Silistria et a Michail Ogli". Iorga a îndreptat textul: „nu *di Visa* ci *il Bassa*" *(O istorie a lui Mihai Viteazul* cit., pag. 2/340), însă explicaţia este alta. Contemporanul Szamosközy, în „Însemnările" sale, înseilează aceeaşi poruncă a sultanului (Murad al III-lea), însă nu reproducînd textul firmanului („Mihailo Vodă, ai să ştii!..."), cum o face Mihai în Memoriul II, ci povestind: „Mihály vajda mellé rendelte volt segitségűl az Dij szancsákságot... az nagy nikápoli, az auizi és a dreztori szancsákságokat is, és az kis nikápoli békséget, melyet toronnak hinak, és az Mihálogli is hallgasson Mihály vajdátúl" (în: *Szamosközy István történeti maradványai. 1542—1608. Kiadta Szilágyi Sándor, IV kötet, Vegyes följegyzések*, Budapest, 1880; în: *Monumenta Hungariae Historica = Magyar történelmi emlékek, M. Tud. Akad., Második osztály, Irók, 30-ik kötet*, pag. 95), adică: „orînduise lîngă Mihai vodă ca ajutor sangeacatul de Dii ... orînduise şi sangeacatele de Nicopolul Mare, de Auiz şi de Dîrstor, şi begatul de Nicopolul Mic, pe care-l numesc Turnu, şi Mihaloglu să asculte de Mihai vodă". I. Crăciun, *Cronicarul Szamosközy* cit., pag. 102, traduce: „... şi pe Sangeacii de Nicopole, de Auzi şi de Silistra..." Este evident că „di Visa" din Memoriul II şi „az auizi" din Szamosközy stîlceşte fiecare în felul propriu numele aceluiaşi sangeacat. Crăciun, în traducerea românească, îl redă prin „de Auzi" (lipsa primului i poate fi aci o greşeală de tipar), însă forma

genuină nu este „Au«i»zi“, ci „auiz“, deoarece -*i* final este sufixul de relaţie maghiar, ca la „nikápoli, dreztori“ = nicopoleanul, de, din Nicopol etc. Prin urmare, *Visa* şi *auiz* acopere amîndouă acelaşi nume de localitate. În partea nord-estică a Imperiului otoman nu există vreun toponim apropiabil de aceste două variante, în afară de sangeacatul de Özü, căruia românii îi ziceau Vozia şi se găseşte transcris şi Özi, Uzi, Uxir, iar tătarii îi ziceau Geankerman; mai tîrziu, ruşii i-au zis *Oceakov*, tot pe bază turcească „ogeac“. Özü — Vozia a fost la început constituit într-un sangeac care ţinea de beglerbegul de Rumelia, şi este menţionat în această ipostază în anul 1563 (v. Mihail Guboglu, *Catalogul documentelor turceşti, Direcţia Generală a Arhivelor Statului din R.S.R.*, volumul II, Bucureşti, 1965, pag. 33 şi passim). În secolul al XII-lea Özü este beglerbegat — vilaiet, condus de un paşă. — Prin urmare, *Visa* şi *auiz* sînt: *Özü*, *Özi*, *Vozia*.

[5] Textul italienesc are „Michail Ogli, ch'è capo dei venturieri“. Aceşti „aventurieri“ erau celebrii *akıncı* (citeşte „acîngi“), călăreţi iregulari, care obişnuiau să facă năvală bruscă în ţară duşmană, pentru jaf şi dezorganizarea teritoriului. În documentele germane li se zicea „Renner und Brenner“, cursori şi incendiari; aceasta corespunde frazei stereotipice din cronicarii turci, de ex. Aşıkpaşazade, în legătură cu expediţiile lor: „yıktılar, yaktılar ve doyum geldiler“, „au distrus, au ars şi au venit îmbuibaţi“. Erau grupaţi teritorial în actualele Bulgaria, Grecia de Nord şi Iugoslavia, şi erau conduşi de begii lor proprii, care constituiau mai cu seamă trei „dinastii“ de begi ai acîngiilor (akıncı beğleri), din tată în fiu: Evrenosoglu, Malkocioglu şi Mihaloglu. Ultimii, Mihaloğulları, îşi aveau centrul la Cirmen, în Bulgaria de Sud. La 27 octombrie 1595, în timpul înfrîngerii lui Sinan paşa, la trecerea precipitată de la podul peste Dunăre, la Giurgiu, Mihai Viteazul printr-un atac rapid i-a prins pe acîngii dincoace de fluviu şi i-a nimicit. Un istoric turc contemporan noteaza: „în vremea aceea, s-a tăiat rădăcina acîngiilor şi s-au stins“ (Danişmend, *op. cit*, III, 157). După aceea, într-adevăr, acîngiii nu mai sînt menţionaţi; corpul lor militar n-a mai fost refăcut.

Căpetenia menţionată în Memoriu era Mehmed Mihaloglu; v. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, I, 229.

[6] Nimicirea tuturor turcilor din capitală şi din restul ţării s-a întîmplat la 13 noiembrie 1594; aceasta este data intrării în acţiune efectivă a lui Mihai împotriva otomanilor.

[7] Hanul tătarilor din Crimeea era atunci Gazi Ghirai al II-lea, zis Bora — Viforul (1588—1594, şi 1596—1608); cf. J. Hammer — Purgstall, *Geschichte der Chane der Krim unter osmanischer Herrschaft*, Wien, 1856, pag. 75 şi urm.

[8] Acestea sînt victoriile de la Putinei şi Stăneşti, lîngă Giurgiu, la 14 şi 16 ianuarie 1595. Ele sînt menţionate şi în *Cronica Buzeştilor* (vezi p. 88) şi la Walther (vezi p. 155): „Stenest", însă cu data greşită de 21 ianuarie. Cf. tratatul *Istoria României*, II, 958; Iorga, *Ist. Mihai Viteazul*, I, 154, care se întemeiază şi pe acest memoriu al lui Mihai.

[9] Victoria asupra hanului Gazi Ghirai al II-lea a avut loc la Şerpăteşti, în a doua jumătate a lui ianuarie, iar la 25 ianuarie 1595, lîngă Rusciuc, a alungat ultimele resturi tătăreşti. V. *Cronica Buzeştilor*, p. 88—89 şi Walther (p. 156), acesta din urmă fără indicarea localităţii; apoi, Iorga, *ibid.*, şi *Istoria României*, II, 959.

[10] Sultanul Murad al III-lea l-a trimis pe Bogdan, fiul fostului voievod al Moldovei Iancu Sasul, ca să fie instalat domn în Ţara Românească, în locul rebelului Mihai. Textul italienesc are „un certo Seion Bassà con un altro Mustafa Bassà". „Seion" este imposibil în turceşte; era Hasan. *Cronica Buzeştilor* (vezi p. 89) menţionează numai „pre Mustafa paşa, cu mulţime de turci", iar Walther (*ed. cit.*, pag. 17—18) îi numeşte pe comandanţii turci: „Achmath Bascham et Genizar Agam, qui Januae militum pedestrium praefectus est", fără a da numele agăi ienicerilor.

Mihai a trecut Dunărea împotriva lor pe la Marotin — localitate „împrăştiată pe urmă" — şi victoria asupra turcilor a fost categorică; v. Iorga, *op. cit.* şi Veress, *Campania creştinilor*, cit., pag. 10, unde se precizează că trecerea Dunării a avut loc la 13 februarie 1595.

[11] Dat fiind că şi domnul Moldovei, Aron zis „Tiranul" se ridicase împotriva turcilor, s-a încercat o pedepsire a lui; v. nota 15 la interviul lui Lubieniecki.

De astă dată, tot în februarie — „aproape în acelaşi timp", după Memoriul II — sultanul (Mehmed al III-lea) îl trimite pe fostul domn al Ţării Româneşti (1591—1592), Ştefan Surdul, ca să-l înlocuiască pe Aron vodă. Era însoţit de un capugibaşi şi de begul de Silistra, după cum spune Walther (vezi p. 161) — beg de Silistra era atunci Mustafa beg (cf. Danişmend, *op. cit.*, III, 139) — împreună cu 8000 de turci, dar au fost zdrobiţi de banul Mihalcea. V. Iorga, *Ist. Mihai*

Viteazul, I, 158 şi Veress, *Campania creştinilor*, cit., p. 11. O altă viziune prezintă dr. Szádeczky Lajos, în monografia sa *Mihály havasalföldi vajda Erdélyben. 1599—1601*, Budapesta, 1882, pag. 21, care fixează data de 16 februarie pentru această victorie românească, însă el o atribuie exclusiv lui Albert Király, comandantul lefegiilor ardeleni, şi ungurilor lui, fără a-l menţiona pe Mihalcea, iar pe „contra-voievodul" Ştefan îl arată greşit ca venind să se instaleze în Ţara Românească. Tot greşit îl arată şi Walther (*ed. cit.*, p. 23—24) pe acest Ştefan ca venind pentru Ţara Românească; el mai afirmă că l-a cunoscut în anul 1597, pe la sfîntul Mihai, deci 8 noiembrie, la masa ambasadorului Poloniei, „avînd capul acoperit cu un turban, adică învelitoare turcească (tulbando siue inuolucro capitis Turcico)", de la care a aflat faptele ce le relatează. Memoriul II al lui Mihai restabileşte însă adevărul, aşa cum e cuprins şi în documentele vremii.

[12] Textul italienesc are: *Corvina*, pe care Iorga, *O ist. a lui Mihai Viteazul*, *op. cit.*, o desface în Cerven-vodă şi o identifică cu Cernavodă. Însă aceasta nu era Cernavoda de astăzi de pe Dunăre, de la capătul podului feroviar spre Constanţa, ci era localitatea, destul de importantă pe atunci, în Bulgaria de nord spre apus de Turtucaia, zisă Cervena Vodá, „Apa Roşie", sau numai Cervena. Walther (vezi p. 22) îl menţionează numai pe Albert Király, „cu unguri, români, cazaci etc.", pustiind Şiştovul, Orehova, apoi „Czirwonam Wodam, Rosgradum, Babam, Obloczicżam"; deci confirmă identitatea Corvina = Cervena Voda, nu Cernavoda.

[13] Faza Călugăreni — Giurgiu, adică 23 august — 20 octombrie 1595, a războiului cu turcii, este în general mai bine cunoscută, din variatele documente ale vremii.

În Memoriul II, Mihai menţionează uciderea a *patru* paşi la Călugăreni. Însă în scrisoarea trimisă tot de el, la 12 septembrie 1595 din „lagărul de la Dîmboviţa" sub munţi, lui Żółkiewski, castelan de Liov şi hatman de de cîmp (Castellan Lwówski y Hetman Polny) al Poloniei, aşadar imediat după luptă, sînt menţionaţi *trei* paşi. (vezi şi volumul de faţă pagina 76.)

[14] Hasan paşa era fiul unuia dintre cei mai celebri mari-viziri turci, Sokollu Mehmed paşa, care fusese un sîrb renegat, Sokolovici. Lui Hasan paşa i se zicea şi Tavilzade, „fiul celui lung", căci Sokollu fusese foarte înalt, sau Sokolluoglu Hasan paşa. A fost pe rînd beglerbeg de Şam (Damasc), Anatolia, Buda şi de Rumelia. În expediţia

lui Sinan paşa contra Ţării Româneşti, acest Hasan paşa fiul lui Mehmed paşa era comandantul trupelor de hărţuială, de guerrilla, zise *çarhacı* (citeşte: cearhagi; *çarha* însemnînd hărţuială, escarmouche, guerrilla), care se răspîndiră în toată ţara pentru jaf şi dezorganizare. Mai tîrziu, a jucat un rol reliefat în ocuparea *Egerului* şi în bătălia de la *Mezőkeresztes*, cîştigată de sultanul Mehmed al III-lea. V.Danişmend, *op. cit.* III, 158 şi passim, şi Iorga, *Ist. Mih. Vit.*, I, 195.

[15] Eger, oraş şi cetate importantă în Ungaria de Nord, în latineşte şi alte limbi europene Agria, în nemţeşte Erlau, şi în turceşte Eğre sau Eğri. A fost cucerită de sultanul Mehmed al III-lea, la 12 octombrie 1596, prin predare, „*vire ile*", comandantul cetăţii fiind Nyáry. Comandantul suprem al oştilor creştine, în această campanie, era prinţul Maximilian de Habsburg, care, împreună cu Sigismund Báthory, principele Transilvaniei, au fost înfrînţi în marea bătălie de la Mezőkeresztes (Cîrsteşti, în *Cronica Buzeştilor*, vezi p. 98; Haçova pe turceşte, „Cîmpia crucii"), la 25 şi 26 octombrie 1596.

[16] V. asupra acestui pasaj mai sus, Introducerea p. 16.

[17] „Turnul care era în faţa Nicopolului" este desigur *Turnu-Măgurele*, şi „cetatea Turnul" este menţionată şi în *Cronica Buzeştilor* (vezi p. 99). Acţiunea aceasta a avut loc în noiembrie 1596, după ocuparea Egerului de către turci; v. Iorga, *Ist. Românilor*, V, 315. La începutul anului următor, 1597, beglerbegul Rumeliei, Sokollu-oglu Hasan paşa arăta că lui Mihai i s-au iertat toate păcatele şi i s-a trimis steag (de domnie) — aşa cum menţionează şi Memoriul II şi Walther (vezi p. 180).

[18] În toamna anului 1597 a încercat Fetih Ghirai, fratele hanului Crimeii şi moştenitor al tronului, adică *kalka* (Walther, *ed. Papiu Ilarian*, 47: ab iis Galga ad Gallorum Delphini similitudinem nuncupato), numit de marele-vizir Cağaloğlu Sinan paşa han în locul fratelui său, să-şi ocupe tronul, dar a fost învins, prins şi ucis împreună cu toate rudele sale, „după legea lui Cinghiz Han"; v. Hammer-Purgstall, op. cit., pag. 77—78, şi Danişmend op. cit III, 183. Mihai reia aşadar legăturile cu hanul Gazi Ghirai al II-lea, biruitorul; v. şi Iorga, *Ist. Rom.*, V. 322.

[19] La 13 martie 1598 a părăsit domnia Transilvaniei Sigismund Báthory, despre care Mihai şi-a exprimat cu năduf părerea: „care nu ştie nici ce face şi nici ce vrea" (P.P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1936, pag. 94). Cf. trata-

tul *Isteria Românieĭ*, II, 975. Privitor la numele localităţii, textul italienesc are „Leopolia“, ceea ce indică o contaminare cu Leopolul, numele latinesc al Liovului — Lembergului, deşi Oppelnului i se zicea latineşte Opolia. *Cronica Buzeştilor* (vezi p. 100) o numeşte „cetatea Epuliei“.

[20] Memoriul II scrie numele primului comisar imperial „Jukai“. *Cronica Buzeştilor* (vezi p. 100) îi menţionează astfel: „şi împăratul trimise 2 comisari: pre Suhai episcopul şi pre Işvan“; iar Memoriul I (Papiu Ilarian, *op. cit.*, 256): „Comissarios quoque. M. V. S. Reverendum D. Episcopum Agriensem et Magnificum D. Istvanffy“.

[21] Satırcı (citeşte: Satîrdjî, satîrgiu, de la „satîr“, cuţitul mare al măcelarului) Mehmed paşa a fost *yeniçeri agası* (citeşte: ieniceri agasî), adică comandantul corpului ienicerilor, în care calitate participă la lucrarile divanului imperial, alături de viziri, pe urmă vizir — deci „ministru“, în accepţiunea modernă — iar la 14 mai 1595 fusese numit de către marele-vizir Ferhad paşa, care era la acea dată *serdar-i ekrem*, comandant suprem al armatei turceşti împotriva Ţării Româneşti, în funcţia de *vali*, adică guvernator al vilaietului Iflak — provincia otomană Ţara Românească — punîndu-se astfel capăt (din fericire numai pentru cîteva săptămîni) autonomiei ţării, integrată total în Imperiul Otoman. În expediţia condusă apoi de Sinan paşa, după destituirea lui Ferhad paşa, Satîrgi Mehmed paşa, după cum am văzut, s-a instalat la Bucureşti, în capitala noului vilaiet turcesc. Dar a suferit înfrîngerea şi a executat pripit, o dată cu Sinan paşa, retragerea din Ţara Românească.

Ulterior, Satîrgi Mehmed paşa, numit la rîndul său *serdar-i ekrem*, plecă de la Belgrad, la 18 iunie 1598, ca să ocupe Oradea, aşa cum spune şi Memoriul I (ed. Papiu Ilarian, pag. 256) că Oradea era asediată de „Zathersi Mehemet“. Hanul Crimeii, Gazi Ghirai al II-lea împăcat cu otomanii, participă şi el la operaţie, cu tătarii săi crimeeni. La *2 octombrie 1958* a început asediul Orăzii, care a fost fără rezultat, şi la 4 noiembrie oastea turcească se retrage. La 6 iulie 1599, Satîrgi Mehmed paşa este *executat*. Cf. Danişmend, *op. cit.*, III, 186—192.

[22] Era Aga Leca, cu 3500 de oameni; v. Iorga, *Ist. Rom.*, V, 329, şi *Cronica Buzeştilor*, p. 100.

[23] La 20 septembrie 1598 a avut loc prima ciocnire a lui Mihai cu Hafîz Ahmed paşa („serdar“ înseamnă „comandant de oaste“);

cf. Iorga, *Ist. Mih. Vit.*, I, 276, care socoteşte că „Paşa de Caramania poate fi Hadîmbul de dincolo“ (?). Însă Bălcescu *(ed. cit.*, 215*)*, întemeiat pe Engel, arată că la această luptă era de faţă „Ramazan Zadeh, bei de Adana“. Acest Ramazanoglu (*zadé* persan corespunde lui *oglu* turcesc, „fiul lui“) Mehmed paşa, valiul de Adana, în sudul Turciei, a fost, la 23 octombrie 1597, şi la despresurarea Timişoarei din asediul lui Sigismund Báthory.

Memoriul II greşeşte, de astă dată, cînd afirmă că era prezent în această luptă şi „Karaman paşa“. Beglerbegul de Karaman („Caramania“) era în acea vreme Hızır (citeşte româneşte: Hîzîr) paşa; cf. Danişmend, *op. cit.*, III, 167. Karaman este şi nume propriu; din care românii au făcut Caraiman. Hafîz Ahmed paşa, fostul beglerbeg de Bosnia, era eunuc, şi avea deci apelativul „Hadım“, care a dat în româneşte „hadîmb“. El fusese numit efectiv, de către sultanul Mehmed al III-lea, „comandant (paznic) al ţărmurilor Dunării“ (Tuna yalıları muhafızı), aşa cum prezintă lucrurile istoricul contemporan otoman Selâniki Mustafa, la Danişmend, *ibid.*, III, 188, şi cum spune şi *Cronica Buzeştilor:* „trimisese împăratul turcesc pre Hadâm paşa să fie paşă la Diio pe margine“ (vezi p. 100).

[24] Asupra acestui epizod vezi Introducerea, p. 23 şi mai departe, *Cronica Buzeştilor*, p. 102.

[25] Cladova este pe Dunăre, ţărmul iugoslav, exact în faţa Turnu-Severinului. Imediat lîngă această localitate, în aval, se găsesc ruinele cetăţii Cladovei, zisă în izvoarele medievale „Castelul florentin“, sau numai „Florentin“. Refăcută de turci, a fost numită, spre sfîrşitul secolului al XVII-lea (v. Danişmend, *op. cit.*, III, 467, la anul 1689) Feth ül-İslâm, sau Fethislâm, „Cucerirea Islamului“, de unde rafia europeană Fetislan. *Cronica Buzeştilor* (vezi p. 102) menţionează de asemenea faptele, cu deosebire că „s-au întorsu Mihai-vodă cu toate oştile şi cu multă dobîndă, ca să treacă Dunărea pre la Ruşavă“, deci pe la Orşova, zisă turceşte İrşeve.

[26] La 5 noiembrie 1598 Mihai se întorsese la Tîrgovişte, la scaunul său; v. Bălcescu, *ed. cit.*, 215.

[27] Satîrgi Mehmed paşa nu a fost mare-vizir. Numirea lui Ibrahim paşa ca mare-vizir a avut loc la 6 ianuarie 1599 şi a ocupat această funcţie supremă pînă la 10 iulie 1601, cînd a murit. E cunoscut sub porecla de Damad („Ginerele“, fiindcă era într-adevăr ginerele sulta-

nului Mehmed al III-lea) Ibrahim paşa, era bosniac sau croat de origine, şi a mai fost mare-vizir de două ori înainte: prima dată între 4 aprilie şi 27 octombrie 1596, şi a doua oară între 5 decembrie 1596 şi 3 noiembrie 1597; v. Danişmend, *op. cit.*, III, 497—498.

[28] A doua renunţare a instabilului Sigismund Báthory la tronul Ardealului. La 29 martie 1599, cardinalul Andrei Báthory vărul său, venit din Polonia o dată cu turcofilia lui, este ales de dieta transilvană principe al Transilvaniei; v. tratatul *Istoria Romîniei*, II, 984.

[29] Textul italienesc: Ciomurtan Tommas, dar e scris şi Ciarmutan. Pe acesta, Iorga, *Ist. Mih. Vit.*, I, 288, îl consideră de origine românească, Ciomîrtan, însă era nobil din Lemnia-Lemhény din scaunul Kézdi, deci secui (Veress, *Doc.*, VI, 57.

[30] Textul italienesc: Palatiz Giurgiù, deci una din variantele româneşti, Giurgiu, ale lui Gheorghe; deşi poate să redea sîrbescul Giuragi — Djuradj. Era după 26 iulie 1599; v. Iorga, *Ist. Mih. Vit.*, I, 288: „mare căpitan de Banat, de origine sîrb". Gheorghe Palatici-Palatics (ungureşte) mai fusese la Mihai. După prima incursiune a acestuia la Nicopol — înainte de expediţia lui Sinan paşa — Palatici a fost trimis la Alba Iulia, de către domnul român, ca să obţină bani, ostaşi şi muniţii contra turcilor. Cf. Veress, *Campania creştinilor* cit., pag. 15; la pag. 45, Silvio Piccolomini, comandantul „roatei" de florentini, arată că „un gentilhuomo Polaccho (de fapt, era croat) detto il Signor Giorgio Palaticz, venuto a servire questo principe venturiere con 60 huomini".

[31] Memoriul are greşit: Mehmed, în loc de Mahmud; v. Iorga, *Ist. Mih. Vit.*, I, 288. În 1601, în noiembrie, cînd Mihai era asasinat lîngă Turda, el era paşă la Giurgiu, ca muhafîz (comandant-paznic al cetăţii) şi se temea încă de fostul domn al Ţării Româneşti; v. Iorga, *Ist. Românilor*, V, 369. Acest Güzelce (citeşte: güzelgé, „Frumuşelul") Mahmud paşa a ajuns în anul 1603 caimacam (locţiitor) de mare-vizir şi a luptat contra răsculaţilor zişi „celâlı" din Anatolia; v. Danişmend, *op. cit.*, III, 216.

[32] Vezi asupra acestei afirmaţii a lui Mihai, că marele-vizir Damad Ibrahim paşa ar fi voit să-i dea lui şi steagul-sangeacul Transilvaniei, adică domnia asupra acestei ţări, preferîndu-l înaintea cardinalului Andrei Báthory, Iorga, *Ist. Mih. Vit.*, I, 289. Iar despre conspiraţia lui Andrei Báthory cu polonii şi cu Ieremia Movilă, domnul Moldo-

vei, dezaprobată chiar și de turci, vorbește Mihai și în Memoriul I (ed. Papiu Ilarian, pag. 257).

[33] Oraș astăzi în Cehoslovacia; ungurește Kassa, nemțește Kaschau, în românește i s-a zis Cașovia, după forma latinească Cassovia.

[34] Prima mențiune, de către Mihai, a lui George Basta, fără a arăta cine era acesta și fără a face, nici mai tîrziu, aprecieri asupra lui.

[35] Vezi asupra acestor jocuri politice ce se țeseau între cardinalul Andrei Báthory, acum principe al Transilvaniei, și generalul comandant al trupelor austriece George Basta, Iorga, *Ist. Românilor*, V, 334. Mihai dezvăluie duplicitatea lui Basta și în Memoriul I (*ed. cit.*, 257—258).

[36] Bătălia de la Șelimbăr lîngă Sibiu, de la 28 octombrie 1599.

[37] Fiul lui Mihai, Nicolae Pătrașcu, a fost domn al Țării Românești; v. Iorga, *Ist. Românilor*, V, 340, întemeiat pe documente. Mărturia categorică a lui Mihai, în acest Memoriu al său, că l-a trimis pe fiul său domn în Țara Românească, la cererea boierilor, nu a fost luată în considerare în tratatul *Istoria României*, II, 987.

[38] Cf. Iorga, *Ist. Mih. Vit.*, II, 19, și id., *Ist. Românilor*, V, 340. Memoriul I (*ed. cit.*, 258—259) menționează de asemenea venirea unui „Legatus Turcicus" la Mihai, în Transilvania, zis și ceauș (Chianzius Turcicus, greșeală de tipar pentru Chiauzius), pe care însă Papiu Ilarian îl traduce românește greșit: „Chiaia turcesc". Însă chehaia (*kâhya*, citește „chiâhya", în turcește) era o funcție cu totul deosebită de a unui ceauș; chehaia era un reprezentant, la noi, al domnului, dar și al unei alte instituții, firme, societăți etc., pe cînd ceaușului i se încredințau misiuni care corespundeau cu ale unui ambasador european, și în acest caz el era ceaușul Porții. Acest ceauș i-a deschis lui Mihai ochii asupra trădării transilvano-polono-moldovene față de împărat și Țara Românească, adică față de creștinătate.

[39] Este vorba de Skrzyniecki sosit la Alba Iulia — înaintea lui Taranowski — la începutul lui februarie 1600; v. Corfus, *op. cit.*, pag. 66 și documentele. Relatarea Memoriului II e veridică. Și *Cronica Buzeștilor* menționează tratativele cu polonii, pe care le atribuie domnului și le dezaprobă. (vezi p. 107).

[40] Jan Zamoyski, cancelar și mare hatman (prim-ministru și comandant suprem) al Poloniei, care i-a sprijinit pe Movilești atît în Moldova cît și în Țara Românească, a patronat o politică prootomană, şi a intervenit direct și personal la înlăturarea lui Mihai din calea obiectivelor sale. V. și nota 19 la interviul lui Lubieniecki.

[41] La 2 mai 1600 a dat Mihai ordin trupelor sale din Transilvania să treacă munții în Moldova; la 5 mai, un corp de oaste ataca Suceava; v. tratatul *Istoria României*, II, 987.

[42] Oraș al Ungariei de nord-est, zis unguреște Huszt, apoi al Cehoslovaciei, astăzi făcînd parte din U.R.S.S., din Rusia Subcarpatică.

[43] Textul italienesc: sotto il Generalato di Zekel Moises: Moise Secuiul (ungurește Székely Mózes), comandant al unui detașament unguresc, l-a însoțit pe Mihai în Moldova, unde apoi a fost lăsat de Mihai — împreună cu Udrea, Negrea și Deli Marcu — să păzească țara, atunci cînd s-a întors în Transilvania. Însă la 4 septembrie 1600 — așadar înainte de Mirislău — Moise Secuiul a trecut în tabăra adversă, la cancelarul polon Zamoyski; v. Corfus, *op. cit.*, pag. 149. Sfîrșitul lui este cunoscut: la 17 iulie 1603 cade în lupta de la Stupini lîngă Brașov, cîștigată de Radu Șerban, domnul Țării Românești, tot în numele împăratului Rudolf al II-lea, împotriva lui Sigismund Báthory — revenit pentru a patra oară în Transilvania — și a nobilimii maghiare transilvane. Aceasta, după ce veleitarul Sigismund Báthory nu reușise să se mențină, sprijinea acuma pe Moise Secuiul, proclamat principe, și era ajutat, de astă dată, de un puternic contingent turcesc și tătăresc; cf. tratatul *Istoria României*, II, 1006.

[44] Gașpar Kornis, grof transilvănean, sub Sigismund Báthory a lucrat cu Habsburgii împotriva alianței cu turcii. La 1594, fiind comandant al cetății Huszt, e înfrînt de turco-tătari într-o incursiune neașteptată. La 1596, Sigismund Báthory îi donează Iernutul (ungurește Radnót, în părțile Dejului; de aci apelativul de „radnóti" Gáspár Kornis). Andrei Báthory îl trimite la împăratul Rudolf al II-lea pentru ajutor și această intervenție face ca la urmă să fie trimis George Basta în Transilvania. Ca adversar al politicii filoturce a cardinalului, în lupta de la Șelimbăr Kornis trece de partea lui Mihai, ușurîndu-i victoria; cf. Bălcescu, *ed. cit.*, pag. 232, și Iorga, *Ist. Românilor*, V, 336. În Memoriul I (*ed. cit.*, 259—260) se dau detalii asupra complotului pus la cale de Sigismund Báthory cu Moise Secuiul și alți căpitani unguri din slujba lui Mihai, ca Gașpar Sibrik și George

Makó — ultimul oferindu-se să-l împuște pe Mihai (quod me globo trajiceret) — așa cum arată, mai bine, Bălcescu, *ibid.*, 324 și 336 urm. În Memoriul I, Mihai nu-l menționează și pe Gașpar Kornis. Însă în toamna anului 1601, după ce-l trădase pe Mihai, este prins și executat; v. *Pallas Nagy Lexikona*, X kötet, 796—797.

[45] Comisari imperiali erau acum Bartolomeu Pezzen, David Ungnad și Mihail Székely. Pezzen, „doctor utrius juris", fusese încă în anul 1590 ambasador al împăratului austriac la Poartă (cf. Zinkeisen, *op. cit.*, III, 584). În Memoriul II este pomenit cu numele, mai jos. Și în Memoriul I, către împărat, Mihai subliniază că nu a ieșit nici cît e negru sub unghie din vorba lui (*ed. cit.*, 288: nec ungvem latum ab ea conclusione recessi, quam cum Domino Peczen habui). Pentru ceilalți doi comisari v. mai departe.

[46] Textul italienesc: „con un altro mio barone", nenumit. Acest boier era logofătul Teodosie Rudeanu. El fusese lăsat ca locțiitor al lui Mihai pe lîngă dieta nemeșilor unguri, secuilor și sașilor transilvăneni, cît timp a durat expediția din Moldova; v. Iorga, *Ist. Românilor*, V, 348. *Cronica Buzeștilor* (vr. p. 109) confirmă și de astă dată Memoriul II: „și trimise doi boiari, pre Tudosie logofătul și pre Corneș Gașpar, rugîndu-se împăratului să-i lase Ardealul, că l-au dobîndit cu săbiia, și să-l sloboază asupra turcilor; să meargă întîi la Timișoara, să o ia de la turci și să o ia împăratul."

[47] Textul italienesc: quel spergiuro et infame Ciacchi. Ștefan Csáky de Kereszszeg, căpitan general al Transilvaniei, a rămas la Șelimbăr alături de cardinalul Andrei Báthory. După aceea, împreună cu Gașpar Kornis, a fost pe față partizan al lui Mihai, însă îl submina cu orice ocazie și pretutindeni. Imperialii voiră, la un moment dat, să facă din el un guvernator al Ardealului; v. Iorga, *Ist. Românilor*, V. 349. Fost curtean al lui Sigismund Báthory, cînd acesta ajunge din nou în Transilvania, îl face, împreună cu Moise Secuiul, căpitan suprem al oștilor ardelene, însă la 3 august 1601 sînt zdrobiți cu toții la Gorăslău, de către Mihai laolaltă cu Basta. Csáky îl trădează apoi și pe Sigismund Báthory și trece la Basta, deci la împăratul, care-l răsplătește cu domeniul Szádvár; moare în anul 1605; v. *Pallas Nagy Lexikona*, IV, 395.

[48] Valiul (guvernatorul) sau beglerbegul de Timișoara — adică al vilaietului turcesc „Temeșvar" — și totodată *muhafîz* (castelan-

comandant) al acestei cetăţi, era atunci Cafer-(citeşte „Geafér") paşa; v. Danişmend, *op. cit.*, III, 167.

[49] Textul italienesc: Serenissimo Arciduca Mathias. Arhiducele Matia (nu Matei, cum se scrie uneori, căci Matia şi Matei sînt două nume diferite, încă din sf. Scriptură, pe latineşte Mathias şi Matthaeus; ungureşte Mátyás, pronunţă Mátiaş, şi Máté, primul fiind numele regelui Corvin, scris româneşte Mateiaş, socotindu-se ca fiind diminutivul numelui Matei) era fratele împăratului Rudolf al II-lea, pe care mai tîrziu, în 1608, îl obligă să abdice, ocupînd el tronul. De la 1593 începînd, Matia de Habsburg, era guvernator al Ungariei stăpînite de austrieci, iar după dezastrul suferit de arhiducele Maximilian la Mezökeresztes, în 1596, Matia ajunge şi comandant suprem al trupelor imperiale din Ungaria.

În Memoriul I (*ed. cit.*, 262) Mihai arată împăratului că, în urma schimbărilor şi împotriva instabilităţii ardelenilor, i-a trimis la Curtea sa pe Ioan Rácz, Nicolae Vajda şi Martin Horváth, ca să-l informeze, dar aceştia au fost prinşi de conspiratori şi aruncaţi în ocnele de sare. În Memoriul II nu sînt menţionaţi; se arată numai efectul acestei încercări a lui Mihai, căruia arhiducele Matia îi scrie că l-a însărcinat pe Basta, cu alţii împreună, să-l ajute.

[50] Textul italienesc: Guyasi Paul. Numele acesta, care ar putea fi ungurescul Gulyási Pál, este ireperabil în documentaţia vremii. Socotim că trebuie să fie citit Gyulafi Paul, căci un Gyulafi cu 200 de călăraşi se afla, în anul 1595, în armata lui Sigismund Báthory venită în ajutorul lui Mihai; v. Ioachim Crăciun, *Scrisoarea lui Petru Pellérdi privitoare la ajutorul dat de Sigismund Báthory lui Mihai Viteazul în campania din 1595*, în *Anuarul Institutului de Istorie Naţională, Universitatea din Cluj*, vol. VI, Cluj, 1935, pag. 7, extras.

[51] Textul italienesc are, în două rînduri, forma: Jasnada, un toponim inexistent. Este stîlcirea numelui Sătmar, zis astăzi Satu Mare, în forma lui ungurească: Szatmár. Într-adevăr, la 4 septembrie 1600, Basta se apropiase de Sătmar şi se afla în lagărul din Maitin — Majtény, o localitate din apropierea acestui oraş-cetate; cf. Veress-*Basta György hadvezér levelezése és iratai (1597—1607) = Epistola et acta generalis Georgii Basta (1597—1607)*, în: *Monumenta Hungariae Historica Diplomataria vol. XXXVII = Magyar Történelmi Emlékek, első osztály: Okmánytárak, 37 köt,. kiadja a M. Tud. Akad.*

vol. I (1597—1602), Budapest, 1909, pag. 408. V. mai jos Memoriul II: comisarii imperiali David Ungnad şi Mihai Székely îi scriu lui Mihai tot din „Jasnada"; tot ei îi scriu și lui Basta: Datum Saggmar (Szatmár) den 8 Augusti 1600, în Veress, *ibid.*, I,400 publicat din nou, în extras, în Hurmuzaki, *Documente*, XII, 994 şi II, 850. V. și Szádeczky, *op. cit.*, pag. 13: în august, David Ungnad și Mihai Székely se aflau la Sătmar, unde Mihai Viteazul trimite soli la aceşti comisari imperiali, pe banul Mihalcea și Teodosie logofătul.

[52] Trădarea pe față a lui Moise Secuiul față de Mihai, care se încredea mult în el, și fuga lui la polonezi, la cancelarul Zamoyski, unde se ținea şi Sigismund Báthory în acea vreme, este mai clar expusă de domnul român în Memoriul I (*ed. cit.*, 261—262). Aci se arată și planul conceput de acesta de a-l ataca din spate pe marele vizir Damad Ibrahim paşa, care se pregătea să plece din Belgrad ca să cucerească puternica cetate Kanizsa (a plecat la 22 iunie 1600 şi a cucerit-o la 22 octombrie; v. Danişmend, *op. cit.*, III, 203 şi 205), pe cînd în Memoriul II e menționată numai înțelegerea ce a avut-o Mihai cu pașa de la Timişoara (Cafer pașa) ca acesta să predea cetatea, de unde, fireşte Mihai putea cădea în spatele oştilor turceşti ale marelui-vizir, plecate în expediţie. În Memoriul I Mihai explică împăratului că conflictul ivit între Basta împreună cu nobilii maghiari și el, a făcut posibilă cucerirea cetăţii Kanizsa de către marele-vizir otoman (*ibid.*, 265). De altfel, cum era natural, în Memoriul I prezentat împăratului, nu altor principi europeni, Mihai stăruie mai îndelung asupra acestor puncte, precum şi asupra desfăşurării evenimentelor înainte şi după Mirislău, pînă la sosirea sa, cu peripeţii, la Viena.

[53] Textul italienesc, de două ori: Gene. Iorga. *O istorie a lui Mihai Viteazul*, cit., pag. 8/345 o lasă neidentificată. Nu este, cum s-ar părea, Ineul, ungureşte Jenő, care era atunci reședința unui sangeac, beg turc, zisă pe turcește Yanova, ci este localitatea Göncz (ortografiată în documente: Geoncz, Ghintz, Günz) din fostul comitat Abauj-Torna în Ungaria superioară, astăzi Slovacia. George Basta, generalul austriac, se găsea efectiv în Göncz, în mai 1599 şi în august 1600; v. Veress, *Basta levelezése*, cit., I, pag. 212 şi 401. De acolo a pornit apoi spre Transilvania, manevrînd pe drum şi cu nemeșii unguri şi cu Mihai, în vederea instalării trupelor sale în această provincie atît de contestată.

[54] Textul italienesc: Alard Ferenz et Ahalasi Gabor. Primul, Francisc (Ferenc) Alárdi, era un nobil maghiar transilvănean, deci membru al dietei. Al doilea nu era, aşa cum credea Iorga, *O istorie a lui Mihai Viteazul*, cit., pag. 9/346, Gabriel Szalánczy (Szalánczy Gábor) — cunoscut de altfel în acea vreme — ci era Haller Gábor de Hallerkö, grof şi fişpan al comitatului Tîrnava. Vezi Hurmuzaki, *Documente*, IV—1, pag. 123 şi 125: la 6 septembrie 1600, membrii dietei transilvane, Csáky, Bornemissza, Francisc Alárdi şi alţii trimit o scrisoare împotriva lui Mihai, comisarilor imperiali David Ungnad şi Mihail Székely, „ex nostro Legato generoso Domino Gabriele Haller". Szádeczky (*op. cit.*, pag. 189) arată, după Hurmuzaki, *ibid.*, şi Wolfgang Bethlen (*Historia de rebus Transilvanicis* ed. II, Vindobonae, 1783, vol. IV, pag. 549) că nemeşii unguri i-au trimis la Basta pe Francisc Alárdi şi Gabriel Haller. Veress însă (*Basta levelezése*, *cit.*, I, 408) publicînd o scrisoare a lui Basta, datată de la Maitin la 4 septembrie 1600: „...questa mattina poi m'è capitato in tutta diligenza un cavaliero transilvano con lettere di tutta la nobilità", crede că Bethlen greşeşte dînd doi soli nemeşi la Basta. Memoriul II al lui Mihai, fără nici o conexiune cu Wolfgang Bethlen, confirmă clar solia celor doi nemeşi unguri deodată. După Mirislău, deşi învins, Mihai îi scrie lui Basta că vrea să rămînă în slujba împăratului şi-i trimite în chezăşie familia sa. Francisc Alárdi este printre membrii dietei transilvane care acceptă oferta aceasta.

[55] Textul italienesc: David Ungnod insieme con Zekel Michal. Amîndoi erau comisari imperiali. *Cronica Buzeştilor* îi cunoaşte şi îi ortografiază (pag. 109): „Iar lui Mihai-vodă veni-i sol de la împăratul creştinesc Rodoful, anume Ognu David şi Sechil Mihai". David Ungnad, „liberus Baro in Sonneggh" (Hurmuzaki, *Documente*, IV—1, pag. 125), fusese ambasador al împăratului Austriei la Istanbul în 1574 (v. Zinkeisen, *op. cit.*, III, 554). Mihail Székely de Kövend — care nu era rudă cu omonimul său, Moise Székely — Secuiul — era căpitan-comandant al cetăţii Sătmar (Szádeczky, *op. cit.*, pag. 301, şi Hurmuzaki, *Documente*, IV—1, pag. 125): „Michael Zekely de Kewend, arcis et praesidij Zattmareiensis supremus capitaneus".

[56] Textul italienesc: Transilvani, Todeschi, Ungheri et Basta. E lupta de la Mirislău, la 18 septembrie 1600.

—

[57] Acest epizod cu masacrarea celor 900 de secui „în niște cotețe (in certe canille)", relatat și în Memoriul I (*ed. cit.*, pag. 265), după cum a relevat și Iorga (*O istorie a lui Mih. Vit.*, cit) nu este înregistrat în alte surse ale epocii.

[58] Textul italienesc: anche nella mia Chiesa, quale io havevo fatta edificare per avanti, sono entrati et hanno defossato le ossa di Haaron Vaivoda, che tanto tempo fa era sepulto et d'alcuni altri miei Baroni et le buttarono via; tale inhumanità non fu usata dalli Pagani".

[59] Textul italienesc: Sicoli Sebastian et Vihes Miclens. „Nume stîlcite", zice Iorga, *O istorie a lui Mih. Vit.*, pag. 10/347, și nu le descîlcește. În Memoriul I (*ed. cit.*, 266) se menționează: „Sebastianum Tököli ad me in munere Legationis expediverunt cum multis aliis potioribus Transylvaniae Nobilibus". Vezi apoi la Szádeczky, *op. cit.*, pag. 207, scrisoarea lui Basta, la 5 octombrie 1600, de la Vidombac, către Mihai, care-și avea tabăra la Sîmpetru-Prejmăr, fiind dusă de „Theököly Sebestyén (de Késmárk, bunicul vestitului Emeric Tökölyi, „regele curuților", din sec. XVII—XVIII) cu cîțiva nobili transilvăneni". Veress, *Documente*, IV, 216—219, reluat de Iorga, *Ist. Mih. Vit.*, II, 108, publică documentul care arată că delegatul imperial Sebastian Tököly era întovărășit în misiunea sa la Mihai de nemeșii Nicolae Vitéz și Martin Bányai. Memoriul II, dictat de Mihai, conține forma românească a numelui unguresc Miklós (Nicolae) — Miclăuș. „Vihes Miclens" (evident o greșeală a copistului sau a lui Pernice, în loc de „Micleus") este deci: Vitéz Miklós — Miclăuș. Miclăuș Vitéz, în anul 1599, era fișpan al comitatului Turda; cf. Iorga, *Ist. Mih. Vit.*, I, 286. El a fost trimis și atunci sol la Mihai, împreună cu Gheorghe Ravazdi, din partea cardinalului Andrei Báthory; cf. Szádeczky, *Mihály havasalföldi Vajda Erdélyben, 1599—1601*, Budapest, 1882, pag. 25.

[60] Textul italienesc: VII mila cavalli in circa. Cifra este desigur greșit copiată. Vezi asupra împrejurărilor acestei călătorii la Viena și Praga, Iorga, *Ist. Mih. Vit.*, II, 111—116. Apoi, în documentele publicate în anexă la Szádeczky, *Erdély es Mihály Vajda*, cit., pag. 225 se vede că Mihai — avînd călăuz pe căpitanul Nicolae Segnyey (Sennyei) de Lapispatak, un mare admirator al său (*ibid.*, 227, 239

şi 406—407) — a sosit la Oradea, la 11 decembrie 1600, cu o escortă de 3000 oameni. Comandantul cetăţii Oradea, Nyáry, ostil faţă de domnul Ţării Româneşti şi al Ardealului şi al Moldovei, se opune categoric acestuia ca să treacă mai departe cu atîta oaste, încît Mihai pleacă spre Viena numai cu 300 de oameni, restul lăsîndu-l în urmă. Pe drum s-au mai împuţinat. La 12 ianuarie 1601, Mihai a intrat în Viena, cînd nu mai avea decît cam 70 de cai pe lîngă el; v. relatarea la Szádeczky, *ibid.*, pag. 231.

MIHAI VITEAZUL

Despre bătălia de la Călugăreni

13/23 august *1595*

[SCRISOARE DIN 12 SEPTEMBRIE 1595 CĂTRE STANISŁAW ŻÓŁKIEWSKI, HATMAN DE CÎMP ŞI CASTELAN DE LIOV.]

Fiind singura relatare imediată şi directă a lui Mihai despre Călugăreni şi evenimentele ce i-au urmat, în afară de Memoriul II, reproducem aici în întregime scrisoarea din 12 sept. 1595 către hatmanul polon Stanisław Żółkiewski, castelan de Liov. Scrisoarea a fost descoperită şi publicată de Claudiu Isopescu în *Alcuni documenti inediti della fine del Cinquecento. Seconda serie*, în „Diplomatarum Italicum", I, p. 429—430, după Archivio Vaticano, Fondo Borghese, S. III, vol. 91 b, fol. 170. E o copie, în limba latină. Traducerea de faţă ne aparţine. *Intitulatio* în latineşte este: *Ioannes Michael Dei gratia haereditarius Palatinus Moldauiae*, către *Excellens, et Magnifice Domine Imperator Campestris, Amice nobis syncere dilecte.*

Această scrisoare face parte din operele personale ale domnului român şi are acelaşi caracter de autenticitate în ceea ce priveşte personalitatea şi ardoarea nestinsă de a continua lupta împotriva duşmanului, chiar în poziţia în care se afla după Călugăreni, de unde a trebuit să se retragă în vederea regrupării forţelor creştine. Raportînd-o la „interviul" cu Lubienecki, care datează dinaintea bătăliei, şi unde de asemenea se stăruie din răsputeri pe lîngă polonezi ca să participe la războiul antiotoman şi să-i trimită ajutoare, precum şi la Memoriul către ducele de Toscana, se poate constata fără greutate că toate trei sînt creaţia aceluiaşi spirit aprig şi prudent totodată, cu verbul şi fraza antrenante, gîndul pătrunzător şi cerbicia neclintită.

AUREL DECEI

Ioan Mihai din mila lui Dumnezeu, palatin ereditar al Țării Românești.

Strălucite și mărite doamne hatman de cîmp, prieten al nostru sincer iubit.

Ne-a scris Domnia voastră ca să vă înștiințăm mai sigur despre oștile turcilor. Deci să știți că ne-am bătut cu turcul, înainte cu vreo trei săptămîni în țara noastră la Călugăreni[1], în care bătălie bunul Dumnezeu ne-a ajutat nouă creștinilor într-un chip minunat. Au fost tăiați mai întîi trei pași și mai mulți alți ceauși[2], dintre care vreo cîțiva au fost prinși chiar vii. Am înțeles apoi de la prizonierii mai proaspeți că în lupta aceea au căzut 7 000 de turci, iar ceilalți îngroziți pînă în suflet, printre care însuși Sinan pașa, se pregăteau să-și întoarcă pașii spre Dunăre. Adevărat că noi înșine i-am lăsat lui calea slobodă în țara noastră, și asta din pricină că în vremea aceea oștirea noastră se împuținase peste socoteli.

Cînd au cunoscut turcii acest lucru, au întins-o spre București. Și trupele lor sînt acum astfel împărțite: cu Mehmed pașa[3] la București sînt 10 000 ocupați cu construirea acolo a unei fortărețe. Iar cu Sinan pașa și cu Hasan pașa[4] sînt în jur de 30 000 care în ziua aceasta au plecat spre Tîrgoviște. Întreaga oștire nu trece de 40 000. Luptători abia sînt douăsprezece mii[5]. Căci știm sigur că ieniceri abia sînt o mie două sute, numărîndu-i și pe recruții agemoglani[6]. De bună seamă că au fost aduși la noi înainte ca turcii să sosească la Tîrgoviște patru prizonieri, printre care unul era bașceauș[7]. Aceștia, punîndu-i la chinuri, au fost întrebați: cum se face și de ce s-a ridicat Sinan pașa și ceilalți împotriva ținuturilor noastre cu trupe militare așa de puține? Fiecare dintre ei dădea răspuns asemănător: fără îndoială de aceea sînt așa de puține trupe, pentru că se nădăjduia pe curînd în ajutorul Hanului tătarilor, așa cum i-a fost trimisă poruncă aspră de la Împăratul turcilor. Însă acela lipsește pînă acum. Care lucruri îi dau multă grijă lui Sinan pașa. Adeseori a cerut ajutoare de la Marele Împărat, însă nimic nu i s-a trimis. Căci oastea cea mare a trebuit să fie trimisă

împotriva persanilor, care îi dau de furcă zdravăn. Apoi o altă oaste nu mai mică, împotriva frîncilor[8], care tot așa îi macină cumplit forțele pe mare.

Acestea pe care le socotim sigure vi le înștiințăm Domniei Voastre și cît mai stăruitor vă rugăm ca pe acestea să le cîntăriți în inima voastră și să ne trimiteți cît mai curînd ajutoare, nouă, creștinilor. Căci niciodată nu va fi mai ușor decît de astă dată să putem să-l zdrobim pe vicleanul dușman pînă la capăt, numai dacă ați voi să ne sprijiniți cu trupe auxiliare. Eu firește, cu toate că doresc peste măsură să mă năpustesc iarăși asupra dușmanului, socotesc totuși că trebuie așteptat ajutorul celorlalți creștini. Iarăși și iarăși vă rugăm stăruitor să vă îndurați de treburile creștinești și să stingeți focul care arde păretele vecinului, înainte ca el să vă ajungă pe voi. Asta într-adevăr vă rugăm, înainte de toate, ca dacă ați hotărît să ne aduceți ajutoare, ca să fim asigurați de asta cît mai tare și să fie limpede pentru noi voința Domniilor Voastre. Și acum mă încredințez prieteniei Domniei Voastre.

Dat în lagărul de la Dîmbovița[9] la 12 septembrie 1595.

(Pe dos:) Copia scrisorii palatinului Țării Românești[10] către măritul castelan al Lwowului și hatman de cîmp etc.

NOTE

[1] Textul latinesc: ad Calacoranum.

[2] Lat.: Caesi sunt in primis Bassae tres, et alij complures Czausij.

[3] În textul latinesc o greșeală, care nu a putut să fie a lui Mihai, ci a scribului necontrolat, sau a copistului: „Cum Ferhat Bassa ad Buchorestum sunt $\frac{m}{X}$ Arce ibidem extruenda occupati". Un alt Ferhad pașa nu este reperabil în oastea turcească, condusă de marele-vizir Sinan pașa, iar rivalul său, fostul mare-vizir Ferhad pașa, destituit, era la Istanbul și se apropia de deznodămîntul fatal, de execuție.

La București se afla, într-adevăr, Satîrgi Mehmed pașa (asupra lui v. și nota 21 la Memoriul II), instalat de marele-vizir Sinan pașa

— după ce a fost rănit, dar desigur uşor, în violenta ciocnire de la Călugăreni — ca valiu, adică guvernator al vilaietului Iflak anexat Imperiului Otoman. Satîrgi Mehmed paşa începu, cu ajutorul bucureştenilor, să construiască o fortăreaţă cu nouă turnuri, care a rămas în amintirea poporului, ca „palanca lui Sinan"; v. Iorga, *Istoria Românilor*, V, 301, după documentele polone publicate de Ioan Bogdan în colecţia Hurmuzaki.

[4] Acest Hasan paşa este fiul celebrului mare-vizir Sokollu Mehmed paşa şi în expediţia din Ţara Românească era comandantul trupelor de hărţuială, zise *çarhaci* (v. nota 14 la Memoriul II).

[5] Lat.: „Bellatorum uix sunt duodecim millia." Prin „bellator" trebuie înţeles luptător de prima linie.

[6] Lat.: numeratis etiam Tyronibus Adsamulgis. Agemoglanii corespundeau aprozilor de la curţile domnilor noştri, însă erau toţi călări.

[7] Lat.: inter quos unus erat Czausius insignis.

[8] Lat.: in Francos. Prin *Frenk*, *Firenk*, turcii nu-i înţelegeau în mod restrîns pe francezi, ci în general pe europenii cu care au ajuns ei în contact înainte de germanici; în deosebi italieni, apoi francezi şi spanioli. Şi românescul *frînc*, *frîncesc*, avea acelaşi sens.

[9] Lat.: ex Castris ad Dembouizam. Vezi tratatul *Istoria României*, II, 966: a întocmit tabăra la Stoieneşti, la sud de izvoarele Dîmboviţei.

[10] Lat., tot formula polonă „Palatini Moldauiae".

Dat fiind că în crîncena bătălie de la Călugăreni românii au pricinuit o astfel de pierdere adversarului, ne oprim asupra cifrei şi numelor paşilor căzuţi acolo. Walther, după Teodosie Rudeanu, stîlceşte în chipul acesta numele paşilor (*ed. cit.*, 29): „Anatolensis autem (Basscha), Zainensis item, et Heudar Basschae..." Istoricii noştri, întemeindu-se şi pe altă documentaţie, redau în mod diferit aceste contingenţe. Bălcescu (*ed. cit.*, 96, citîndu-l pe Baltasar Guerrin): „paşii Heider, begler-beiul de Sivas (Capadochia), Hussein, beiul Nicopolului, şi Mustafa, feciorul lui Aias-paşa. Iorga, *Ist. Mihai Viteazul*, I, 199 şi *Ist. Românilor*, V, 299, utilizînd şi *Cronica Buzeştilor* (v. *ed. cit.*, pag. 125: „Mihai-vodă, cu mîna lui, tăie pre Caraiman-paşa"), înregistrează „moartea Paşilor Khidr, Mustafà şi a celui de Caramania"; la fel în ediţia franceză a lucrării lui Iorga, *Histoire*

des Roumains et de la romanité orientale, vol. V, Bucarest, 1940, pag. 371: „les pachas Khidr, Moustapha et celui de Caramanie". P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, pag. 119 are: pașii Hasan, Haider și Mustafa uciși, iar Mohamed Satîrgi rănit. Tratatul *Istoria României*, II, 965, pe lîngă Haidar pașa, arată pe pașa Hasan de Timișoara și Mustafa de Bosnia.

Istoricii contemporani, oficiali, turci, menționează și ei această luptă de la „Kalugeran" (Âli, Selâniki, Hasanbegzade, Naima, Solakzade etc.) și pomenesc tot trei pași căzuți în luptă; v. Danișmend, *op. cit.*, III, 151: Haydar pașa, beglerbegul de Sivas (fosta Sebaste în Capadochia), Hüseyin pașa, muhafîzul adică comandantul cetății și sangeacbeg de Nicopol, și Ayaspașazade Mustafa pașa, beglerbeg de Șam (Damasc). Acest Mustafa pașa Ayaspașazade, deci „fiul lui Ayas pașa", era nepot din frate al lui Sinan pașa, căci Ayas pașa de Erzerum — executat în anul 1568 de marele vizir Lala Mustafa pașa — și Koca Sinan pașa erau frați. Prin urmare, acești trei pași au fost uciși la Călugăreni, iar al patrulea, Satîrgi Mehmed pașa, a fost rănit numai și pe urmă a continuat activitatea.

În felul acesta, scrisoarea lui Mihai, reprodusă mai sus, scrisă la 20 de zile după Călugăreni, pe baza informațiilor primite chiar de la prinși turci, deși nu cuprinde și numele pașilor, dă totuși cifra exactă. Memoriul II, redactat la aproape șase ani după aceea, afirmă că au fost omorîți acolo patru pași, ceea ce nu corespunde adevărului, deoarece al patrulea, Satîrgi Mehmed pașa, a fost numai rănit, nu ucis.

SCRISOAREA ȘI INSTRUCȚIUNILE LUI MIHAI VITEAZUL CĂTRE SOLII SĂI LA PRAGA (1600)

Mihai Viteazul este primul domn român de la care ni s-au păstrat scrisori dictate direct în românește, căci se pare că — deși cancelaria sa mai folosea pentru actele interne slavona — el însuși nu cunoștea această limbă.

Dintre scrisorile și instrucțiunile adresate oamenilor săi, în legătură cu lupta pentru unirea Țărilor Române și scuturarea jugului turcesc, am ales una, din 26 ianuarie 1600, ale cărei calități compoziționale și conținut politic îndreptățesc includerea ei într-o antologie literară. Este vorba despre scrisoarea și instrucțiunile pe care viteazul domn le-a trimis solilor săi, banul Mihalcea Caragea și vistiernicul Stoica (Stoichiță) din Strîmba, ce se aflau la Praga, pentru a duce tratative cu împăratul Rudolf al II-lea, la trei luni după strălucita victorie de la Șelimbăr (28 oct. 1599) și după intrarea triumfală în Alba Iulia (1 noiembrie 1599), care au marcat unirea Transilvaniei cu Țara Românească.

Exprimînd clarviziunea politică și dîrzenia caracteristică marelui voievod, scrisoarea și instrucțiunile lui Mihai Viteazul constituie în același timp un prețios document al limbii vii românești din epoca aceea, fiind redactată într-un stil sobru, dar nu lipsit de calități literare.

Scrisoarea, urmată de instrucțiuni, a fost descoperită de N. Iorga la sfîrșitul secolului trecut în Arhivele imperiale din Viena, împreună cu alte șapte documente de la același domn, într-un adaos *(Nachtrag)* la pachetele *Turcica 1593—1600*, ff. 214—217. N. Iorga presupune că aceste scrisori au fost ridicate de oamenii lui Basta din cortul de pe Cîmpia Turzii, în care Mihai Viteazul a fost asasinat mișelește în zorii zilei de 9 august 1601, și că ele reprezintă fie originalele înapoiate de solii săi, fie duplicatele sau conceptele (una din scrisori este sigur conceptul alteia).

Textul acestui prețios document din anul 1600 — deci contemporan cu celebrul *Codex Sturdzanus*, publicat de B.P. Hasdeu în *Cuvente den bătrîni* (vol. II, București, 1879—1880) — a fost tipărit de N. Iorga, împreună cu celelalte șapte descoperite la Viena, în memoriul *Documente nouă, în mare parte românești, relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul*, „Analele Academiei Române", Seria II, t. XX, Mem. Secț. ist., 1899, p. 435—502 (textul la p. 476—478, cu facsimilele semnăturii domnului la p. 497)[1]. De aici o reproducem, simplificînd întrucîtva transcrierea, prin renunțarea la semnele chirilice.

G. M.

[Textul scrisorii]

Bane Mihalceo și tu, vestiiar Stoico, dau-vă în știre pentru omul cinstitului Împărat, ce-au trimes la noi. Noi de toate bine pre rînd am înțeles și ce poruncă ne-au trimes, noi încă am socotit cu credincioșii noștri ce sînt pre lîngă noi și oameni bătrîni ce sînt mai pricepuți aicea, de știu de toat[e] rîndurile, ce cum ieste pre într-alte țări și cum au fost tocmeala mai deinte vrém[e]. Ce noi cum au fost porunca împăratului și cum au fost scris în cărțile Mării Lui la noi, ce ne va fi pohta, noi să dăm în știre Împărăției Lui de toate. Ce într-acéia, noi deci ne-au fost pohta, am scris tot într-această carte ce am trimes la Domneavoastră și am scos și porunca împăratului și făgăduiala ce ne-au fost trimes la noi, de o am tremes și acéia la Domneavoastră. Ce veți vedea porunca împăratului și făgăduial[a] cum ne-au scris și veți vedea și pohta noastră ce-am pohtit de la cinstitul împărat. Ce, de veți fi făcut voi vreo tocmeală cu împăratul mai nainte, pîn va veni această poruncă aciia la voi, iar voi să căutaț[i] pre această pohtă ce-am pohtit noi, să va fi bine cu tocmeal[a] ce-ați făcut întru chip, voi să lăsaț[i] să fie cum ați tocmit; iar să vă va părea

---

[1] Scrisoarea și instrucțiunile au fost reproduse de N. Iorga, cu unele modernizări, și în cartea sa *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ed. III, p. 228—232.

că iaste mai bun[ă] ceastă tocmeal[ă] ce-am trimes acum şi pohtă ce-am pohtit, iar voi să mĕrgeţi să grăiţi împăratului, să faceţi tocmeală pre această pohtă şi tocmeal[ă] ce-am trimes acum la voi. Că să va zice el împăratul către voi că aţ[i] tocmit voi şi aţi făcut tocmeal[ă], iar voi aveţi cuvînt a-i darea răspunsu de veţ[i] zice: „Adevăr, făcut-am tocmeal[ă], ce Domneata ai trimes credincios[ul] Mării-Tale de credinţă şi cu această poruncă şi făgăduial[ă] a Împărăţii Tale; iar Domnealui au socotit pre porunca Mării Tale şi ne-au scris să grăim Mării Tale ce e pohta Domnii lui". Ce tocmiţi pre această poruncă şi pohtă ce pohtim noi, să nu veţi fi tocmit voi altă tocmeal[ă] mai bună, şi nevoiţi de pripiţ[i] cum mai curînd, că iaste vrémea aproape acum, cum vedeţi şi Domneavoastră şi cum ştiţi şi rîndul cum iaste încoace. Şi, în vrém[e] ce veţi tocmi pre această tocmeal[ă], voi cum mai curînd de olac să-m[i] trimétteţi om cu carte de olac, să-m[i] daţ[i] în ştire Domnii Méle. Şi am dat învăţătur[ă] şi lu Paudazi log[ofăt]: ce vă va spune şi den gură, acéia vă dau în ştire.

I b[og]ъ vi ves[e]lit[1]. Amin.
Pisal ghen. 26 dni[2], 1600.

1. Împăratul Măriia lui şi Ţara Ungurească să caute bine aceasta, că Mihail voevod Domniia lui n-au gîndit cu aceasta că are-a fi el în gura turcilor şi în loc de peire în Ţara Rumânească, ce toat[ă] frica lăsîndu înnapoi, ispitit-au strişte mare. N-au gîndit de paguba ţării într-atîţea ani şi de chelciugul lui, ce în toate striştile au ispitit în băsăul turcilor. Ardealul încă, ce sînt 74 de ani de cînd au fost lep[ă]dat de supt curuna Ţării Ungureşt[i][3] şi au fost închinat turcilor, iar Mihail voevod, cu tocmeala lui şi cu peire a mulţi voinici, au luat Ardealul şi l-au închinat cinstitului împărat, şi de acum înnainte se făgăduiaşt[e] Domnealui, pîn va fi viu, cu mare credinţă va sluj[i] împăratului şi Ţării Ungureşti, şi toată creştinătatea; ce se roag[ă] împăratului şi Ţării Ungureşti să-i socotească pentru această slujbă şi nevoinţă ce se-au nevoit, să-i lase Ţara Rum[â]nească şi Ţara Ardealului, să-i fie de moşie lui, şi cine se va ţine den feciorii lui, să le fie moşie.

2. Alta, pohtesc de la împăratul și de la Țara Ungurească, cum ce hotar au făcut părintele Mării Lui, Macsimilean împăratu[4], cu al doilea Ianăș craiu[5] între Ardeal și între Țara Ungurească, acela hotar să fie și acum; den care hotar den ceastă vrémi[e] de răzmiriț[ă] au tras la Împărăția Lui: una, Oradea cu ținutul Biharului, și Hustul cu ținutul Maramurășului, și ținutul Crasnei și ale Sonocului și ale Sărandului, și Nagbaia[6] cu Baia de Sus, și toate ținuturile lor carele au fost date de Macsimilean împărat supt Ardeal, cum au fost mai dentîiu.

3. Alta, iar pohtescu, cum au avut Domnii ce-au fost înnaintea noastră voe de-au dat și au miluit cu sate și cu olate, au de supt cetăți sate, au [...][7], și acum să fie acéia să poci[u] da și eu sate și olate cui voiu vrea, cu acea putére cum au avut alți domni.

4. Alta, toate legile Ardealului cum au fost în zilele altor Domni de se-au căutat în Ardeal judecata, ce vom judeca noi să fie judecat, și să nu mai aibă voe a căutarea lége într-altă țară.

5. Alta, de rîndul oștilor, Măriia Împăratului, și cu svatul împăratului și cu cei 7 herțegi și cu alalți domni creștinești, și împreunat[ă] cu țara Măriei Lui, bine să ia amente și să grijască, că Ardealul și Țara Rum[â]nească în ce loc sîntu; tot norocul creștinătății iaste aruncat pre aceste 2 țăr[i], carele sîntu baștele, ce se cheam[ă] strejile, și apărătură a toată creștinătatea; că, Dumnezeu să ferească, de-ar apuca turcul acéste 2 țăr[i], ar fi peire a toat[ă] creștin[ă]tatea; cum Dumnezeu să ferească de acéia. Derept acéia, să aibă grijă Măriia Lui de laffa oștilor, alta și de ajutoriu, cînd vor tribui la vrém[e] de treabă, iar Măriia Lui să grijască să trimeață voinici ce vor tribui. Iar, alta, pentru banii de laf[ă], să vie la noi în luna lu marțu 12 zile, cîtu va socoti Măriia Lui să ajungă oștilor, să nu cumva să aibă smenteală creștinătatea și céste 2 țăr[i].

Că, Dumnezeu ferească acéia să nu fie, de-ar dobîndi turcii céste 2 țăr[i], Țara Ardealului și Țara Rum[â]nească, eu așu pohti de la împăratul și de la tot svatul și de la cei șapte herțegi și de la toat[ă] țara cum să-m[i] dea în Țara

Ungurească olate, cît să aibu venit întru anu o sută de mie de talere, și pentru aceasta pohtă să aibu ca[r]te cu pecètea Mării Lui, cum dup[ă] moartea mea să rămîe rodului mieu.

6. Alta iar, Dumnezeu să ferească, deac-aș cădea eu în robie, cum acéia Dumnezeu să nu dea, iar cinstitul împărat şi cu tot svatul și cu toat[ă] țara Mării Lui, și cu toț[i] domnii creştineşti, să aibă a îmbla şi a griji pentru nevoia mea, toți să m[ă] scumpere den robie, şi pentru aceasta încă pohtescu să aibu carte, de la Împărăția Lui și de la toț[i] domnii creştineşti.

7. Alta, cum au dat împăratul lui Bat[ă]r Jigmon[8] titeluș de domnie, așa m[ă] rog Mării Lui să aib și eu așa.

8 Alta, pohtim pentru ținuturile ce-au fost mai dennainte vrém[e] de moșie și de ținutul hotarălor cestor 2 țăr[i], de Țara Ardealului și de Țara Rum[â]ncască, și le-au fost luat turcii, de sînt supt mîna lor, cîndu va da Dumnezeu, cu ajutoriul svenții lui și cu norocul cinstitului împărat, să le dobîndim de la mîna păgînilor, el[e] să fie iar la moșie, și să se ție de hotarăle acestor 2 țăr[i] cum au fost de veac; iar, de aciia innainte, cu ajutorul lui Dumnezeu, ce vom dobîndi de la păgîni, împăratul va fac[e] cum va fi voia Împăr[ă]ții Lui, și pohtim carte și pentru acéia de la Împărăției Lui.

Io[an] Mihail Vod[ă][9].

[Adresa]: *Cinstiților dregători ai domniei mele, jupan Mihalcea ban și jupan Stoica, mare vistiiar* [În limba slavonă].

NOTE

[1] Trad.: „Și Dumnezeu să vă bucure".

[2] „Am scris în ianuarie, 26 zile".

[3] De la lupta de la Mohács (1526).

[4] Maximilian II.

[5] Ioan Sigismund.

[6] Baia Mare.

[7] Două cuvinte neclare.

[8] Sigismund Bathory.

[9] Semnătura lui Mihai Viteazul.

CRONICA DOMNIEI LUI MIHAI VITEAZUL

(Cronica Buzeştilor)

Într-un studiu special[1] am încercat să demonstrăm că ceea ce a fost inclus în *Letopiseţul Ţării Româneşti* (alcătuit la mijlocul secolului al XVII-lea şi completat pe vremea lui Şerban Cantacuzino) pentru perioada septembrie 1593 — sept. 1600, adică de la urcarea pe tron a lui Mihai Viteazul pînă la retragerea la Prejmer după bătălia de la Mirăslău, nu este altceva decît faimoasa „Cronică oficială" redactată sau supravegheată în cancelaria voievodală de către Teodosie Rudeanu, dar prelucrată ulterior de cineva care lucra pentru familia Buzeştilor. În redactarea neprelucrată, ea a fost întrebuinţată în 1597 de către Baltasar Walther şi în 1600 de Mihai Viteazul însuşi, atunci cînd a redactat memoriul către marele duce de Toscana. Această cronică oficială, intrată în ţesătura relatării lui Walther şi a memoriului lui Mihai, nu ni s-a păstrat în forma iniţială. Prelucrată, amplificată cu ştiri privind familia Buzeştilor, şi cu comentarii şi judecăţi politice reflectînd neîndoielnic punctul de vedere al acestora, cunoscut din alte documente, ea a intrat însă în letopiseţul ţării, şi în această formă a ajuns pînă la noi. Cel care a pus la dispoziţie cronica oficială celor sau celui ce a redactat „Cronica Buzeştilor" (adică istoria lui Mihai Viteazul scrisă din punctul de vedere al principalilor săi susţinători politici şi conducători de oşti) a fost desigur însuşi Teodosie Rudeanu, care erà fratele jupînesei Sima Buzeasca, soţia lui Stroe Buzescu. Se poate vedea, de altfel, preferinţa cronicarului pentru Stroe, singurul dintre fraţii Buzeşti căruia i se acordă o atenţie specială.

Că această „Cronică a Buzeştilor" nu reprezintă o redactare independentă de cronica oficială, cu o altă rînduială a ştirilor, ci urmează de fapt riguros, în osatura ei, secvenţele cronicii oficiale, doar sporin-

[1] *Istoria lui Mihai Viteazul din „Cronica Ţării Româneşti"*, în *Studii şi articole de literatură română veche*, Bucureşti, 1967.

du-le în felul în care am spus, se poate verifica acum de oricine, printr-o lectură paralelă a memoriului lui Mihai — adevărată autobiografic, redactată însă cu cronica în faţă — şi a textului „Cronicii Buzeştilor", în varianta sa *nealterată*, conţinută azi doar în două manuscrise: *ms. 2591 B.A.R.*, care este o istoric paralelă a Ţării Româneşti şi Moldovei atribuită lui Axinte Uricariul (şi care de fapt copiază şi întreţese după o idee proprie cronicile celor două ţări), şi manuscrisul nr. 13 de la mănăstirea Neamţ, conţinînd însuşi *Letopiseţul Ţării Româneşti*. Aici am reprodus textul din ms. 2591, celălalt fiind deja publicat de Ilie I. Georgescu[1]. După cum am arătat în studiul citat, ultima parte, povestind evenimentele de după retragerea la Prejmer, inclusiv moartea lui Mihai, este o traducere aproape cuvînt cu cuvînt a poemului lui Stavrinos, din care s-a omis însă istoria unui an întreg, deoarece ea nu convenea Buzeştilor ce se depărtaseră de Mihai după catastrofa de la Mirăslău şi slujiseră noului domn instalat de oştile polone, Simion Movilă. În ms. 2591 textul din Stavrinos este mai scurt. Autorul cronicii paralele a celor două ţări a eliminat lunga plîngere a eroului, pe care o găsim însă în manuscrisul de la Neamţ. N-am adăogat-o după acest manuscris, întrucît antologia noastră cuprinde şi traducerea poemului lui Stavrinos, direct după original.

Valoarea istorică-documentară şi literară a acestei „Cronici a Buzeştilor", care nu este altceva decît o nouă variantă, prelucrată, a însăşi cronicii oficiale scrise chiar în timpul domniei lui Mihai Viteazul, este excepţională. Datele sînt foarte amănunţite şi nu încape îndoială că avem de a face cu o operă redactată atunci, nu mai tîrziu, chiar dacă n-a circulat (sau nu s-a păstrat) de sine stătător, ca *Viaţa lui Nifon*, de pildă, ci a fost inclusă — cel puţin aşa se cunoaşte pînă acum — în compilaţii de cronici alcătuite în a doua jumătate a sec. al XVII-lea şi în primele decenii ale sec. al XVIII-lea. Pentru istoria politică ea a fost totdeauna un izvor capital referitor la epoca lui Mihai Viteazul. Pentru istoria literară, ea este *cea dintîi creaţie originală scrisă în limba română*, inaugurînd epoca literaturii naţionale nu numai prin conţinut, dar şi prin formă. Întîlnim aici, de data aceasta exprimată în româneşte, nu în slavoneşte, aceeaşi formulare

[1] *O copie necunoscută a Letopiseţului Cantacuzinesc*, în „Mitropolia Olteniei", an. XIII, 1961, nr. 7—8, p. 498—549.

lapidară a evenimentelor, aceeaşi sobrietate, aceeaşi intensă vibraţie a dragostei de ţară, cu care ne-am întîlnit în *Letopiseţul de cînd s-a început Ţara Moldovei*. Şi dacă acesta din urmă l-a inspirat pe Sadoveanu, în schimb *Cronica Buzeştilor* este prototipul şi inspiratoarea lui Bălcescu în a sa *Istorie a românilor sub Mihai Vodă Viteazul*.

Ediţia noastră, prima a textului din ms. 2591, a procedat la unele simplificări, pentru a uşura lectura: prescurtările au fost întregite tacit, fără a mai marca faptul prin croşete, cu rare excepţii. Am înlocuit peste tot cu *z* pe *dz* moldovenesc provenit din textul lui Axinte Uricariul — moldovean — copiat de popa Stanciu din Bucureşti prin deceniul al 3-lea al secolului al XVIII-lea. Am unificat unele numiri ca Bator Jicmont scris cînd Batăr, cind Bator. În rest, normele de transcriere sînt cele îndeobşte acceptate. Marginal textului am adăogat scurte enunţări ale secvenţelor istorice povestite de cronică, prevăzîndu-le cu cronologia stabilită de cercetările moderne, pentru ca cititorul să constate exactitatea remarcabilă cu care cronicarul îşi urmăreşte evenimentele şi să compare această povestire cronicărească cu ceea ce ştie din lucrările de istorie ale epocii noastre. Citeva din enunţuri, date în ghilimele, sînt împrumutate chiar manuscrisului. Notele ce însoţesc şi lămuresc textul au beneficiat uneori de preţioasele adnotări făcute de prof. Aurel Decei la *Memoriul* lui Mihai Viteazul către ducele de Toscana. Evenimentele şi personajele fiind aceleaşi, ori de cîte ori am putut-o face, am trimis la competentele explicaţii ale domniei-sale.

D. Z.

CRONICA DOMNIEI LUI MIHAI VITEAZUL[1]

(CRONICA BUZEŞTILOR)

Urcarea pe tron sept.-oct. 1593. Starea disperată a ţării.

Venit-au Mihai vodă domnu de la Poartă cu agă turcu şi cu stiag în Ţara Româniască, şi au şezut în scaon în cetatea Bucureştilor în luna lui avgust 29 de zile[2]. Iară în Ţarigrad înpărăţia sultan Murat[3]. Iară în Ţară

Unguriască era craiu Bator Jicmont[4]. Iară în țara Moldovei era domnu Aron vodă[5].

Întru aceia vreme înpresurasă turcii Țara Românăiască, cu datorii multe și cu nevoi grele foarte cît nu mai avea cu ce să să plătiască țara și să scape den gura vrăjmașilor.

Începură turcii a cuprinde Țara Românească, și a-ș face lăcașuri și meceturi[6], cît începusă a țipa creștinii de nevoia turcilor și pretutinderea era vaite și suspine de răul turcilor. Singur Mihai vodă cu toți boiarii să închisese de răul turcilor[7] și multă vreme zicea creștinii doar că vor potoli turcii deasupră, iară ei mai mult rău făcea. Începusă turcii tare a călca țara și legea creștinilor și a arde bisericile din țară.

Planul de răscoală. Alianța cu Transilvania și Moldova. 1594.

Văzind Mihai vodă atîta răutate și nevoe, nu mai putu răbda țipetele creștinilor, ce-ș strînsă boiarii toți, mari și mici, din toată țara, și să sfătuiră cum vor face să izbăvască Dumnezău creștinii din mănile vrăjmașilor[8]. Și văzind că într-alt chip nu să vor putea izbăvi zisără cu toții: numai cu bărbățiia, să rădice sabiia asupra vrăjmașilor turci.

Deci socoti Mihai vodă cum ari avia agiutoriu și dintr-alte părți și îndată trimise pre Radul cluceriul Buzăscul sol la Bator Jicmont craiul ungurescu ca să fie una cu dînsul și să-i dea agiutoriu oaste ca să să poată bate cu turcii.

Trimis-au atunce și la Aron vodă den Moldova sol pe Stroe stolnicul Buzăscul, ca să fie și Aron vodă într-agiutor lui Mihai vodă și amîndoi fură bucuroși și gata pre răul turcilor[9]. Și îndată trimise Aron vodă pre un boiarin al lui anume Cărstea

vọr[nic][10] dînd giurămînt lui Mihai vodă ca să-și fie întru agiutor unul altuia.

Iară Bator Jicmont craiul încă făcu sfat cu domnii și cu nemișii Ardialului și legară giurămînt cu Mihai vodă cum să fie nedespărțiți unii cu alții.

Declanșarea răscoalei, noiembrie 1594

Deci *cînd fu la vlet 7103* noem[brie] 10 strînse Bator Jicmont craiul o samă de oști și le puse căpitan pre Horvat Mihai și pre Bicheș Ișvan și veniră la Mihai vodă în cetate în București și îndată tăiară pre toți turcii cîți aflară acolo în București în luna lui noem[brie] 15 zile[11].

Într-acel războiu fu rănit Stroe Buzăscul la mîna cea stîngă[12]. Iară după aceia fără zăbavă fură scoși turcii din țară și rămasără creștinii izbăviți din gurile turcilor.

Atacarea raialei și cetății Giurgiului

Deci cînd fu după războiu a triia zi purcese Mihai vodă cu muntenii și cu ungurii la cetatea Giurgiovului și încungiurară cetatea și începură a o bate cu tunurile și cătăva vreme o au bătut și nu o au putut dobîndi.

Deci văzind Mihai vodă că nu poate dobîndi cetatea căci venia turcilor arme și bucate din cetate den Ruși[13], iară Mihai vodă el lăsă cetatea și s-au apucat de au aprinsu tot orașul Giurgiovului de au arsu și iar s-au întorsu în scaon în București.

Misiunea lui Mustafa pașa

Iară sultan Murat ăl-înpărat turcescu dacă au prinsu de veste de Mihai vodă cum că s-au hainit și s-au rădicat cu sabie asupra împărăției trimis-au pre un pașe anume Mustafa pașa cu mulțime de oaste, și cu un domnu anume Bogdan vodă ficiorul Iancului vodă ca să scoață pre Mihai vodă den domnie și din țară și să pue pre Bogdan vodă domnu[14]. Și au vinit cu mulțime de turci pînă la Dunăre la cetatea den Ruși.

Iară Mihai vodă dacă prinse de veste el păzi de-şi strînsă oştile şi purceasă asupra Dunării în luna lui ghen[ar] 8 zile[15] şi mersără pîn la sat la Pietri în ţinutul [loc gol în mss.] şi acolo grijindu-să să triacă Dunărea să să lovască cu Mustafa paşa şi cu

Năvălesc tătarii

Bogdan vodă, atunce lui Mihai vodă îi veni veste den sus de la Ruşavă şi de la Diiu cum hanul au întrat în ţară cu tătarii şi au început a robi şi a prăda ţara şi a o arde.

Iară Mihaiu vodă foarte să îngrijă tare şi să învîrteji înapoi cu toate gloatele, la un sat anume Holubeştii în ţinutul [loc gol în mss.] Şi trimise Mihai vodă străji înaintea tătarilor pre Radul Buzăscul cu fraţii lui, Preda post[elnicul] şi Stroe stol[nicul] şi [pe] Radul Calofirescul şi cu o samă de oşti alese.

Înfrîngerea tătarilor la Putinei şi Stăneşti. 14—16 ianuarie 1595.

Deci cînd au fost la ghen[arie] 14 zile într-o zi vineri[16], ei se tìmpinară cu tătarăi în străji la sat la Putinei în ţinutul Oltului şi dîndu-şi războiu rămasără biruiţi tătarăi de Buzăşti şi mulţi tătari periră şi pe mulţi şi vii au prinsu!

Iară hanul dacă prinse de veste el încă trimise pre un nepot al lui cu o mulţime de tătări şi veniră păn la sat la Stăneşti în ţinutul [loc gol în mss.], iară Buzeşti[i] încă păziră şi le ieşiră întîmpinare şi se loviră de faţă în luna lui ghen. 17 zile într-o zi duminecă[17]. Şi fură biruiţi şi aceiia tătari şi atunce au perit şi nepotul hanului cu mulţime de tătari.

Iară hanul s-au tăbărît la sat la Şărpăteşti înpreună cu Mustafa paşa şi cu Bogdan vodă carii veniia să scoată pre Mihai vodă din Ţara Româniască.

„Războiul lui Mihai Vodă cînd s-a bătut cu Mustafa Paşa". 25 ian. 1595.

Iară Mihai vodă dacă prinse de veste de hanul şi de Mustafa paşa şi de Bogdan vodă el încă trimise oşti asupra lor cu banul Manta şi îi lovi noapte făr'de veste[18] şi au tăiat făcînd multă moarte într-inşii şi i-au gonit pre turci pîn i-au trecut Dunărea şi mulţi robi au scos. Şi Mihai vodă încă purceasă cu toate gloatele pîn la sat la Şărpăteşti în ţinutul [loc gol în mss.]

Iară hanul [nu] aşteptă pre Mihai vodă, ce s-au despărţit de Mustafa paşa şi de Bogdan vodă şi au fugit.

Iară Mustafa paşa cu Bogdan vodă cu oştile lor veniră să bată pre Mihai vodă la cetate la Ruşi. [18bis]

Iară Mihai vodă purceasă cu toate oştile asupra lor şi au trecut Dunărea pre gheaţă pre la Marotin şi sirguiră de să loviră unii cu alţii în luna lui ghenar în 25 zili într-o zi marţi[19]. Şi fură biruiţi turcii şi peri şi Mustafa paşa şi mulţi turci. Numai abia au scăpat Bogdan vodă. Şi au aprinsu Mihai vodă Ruşii şi au arsu şi au şăzut pre loc 3 zile[20] arzind şi marginea ţărăi lor şi aşia cu multă dobîndă s-au învîrtejit Mihai vodă la scaunul său la Bucureşti.

Incursiuni la cetăţile dunărene: Silistra, Hîrşova, Brăila

Iară după ce au bătut Mihai vodă acest războiu au trimis pre un boiariu al său anume pre Mihalcea banul la alţi boiari ai lui ce era cu oşti împrotiva Dristorului anume Preda spăt[ar] şi Radul comisul şi au aprinsu acei boiari cu oastea lor Dristorul de au arsu.

Atunce au ieşit din Hărşova turcii asupra acestor boiari ce s-au pomenit mai sus; şi să loviră de faţă şi rămasără biruiţi turcii, şi îi goniră pre ghiaţă şi pre mulţi au tăiat.

Și au aprinsu și Hărșova, și rămasă izbînda la boiarii lui Mihai vodă.[21]

Iară căpitanii ungurilor carii venise de la Bator Jicmont craiu anume: Horvat și Bichieș Ișvan avură înputăciune cu Mihai vodă. Iară Mihai vodă nu-i putu suferi ce i-au trimis la Bator Jicmont craiu și craiul i-au trimis lui Mihai vodă alți căpitani pre Kilarbeitu[22].

Atunce Mihai Vodă au trimis pre Kilarbeit căpitan cu banul Manta și cu oști la cetatea Brăilii și așia tocmindu-și oștile au început a bate Brăila și bătînd-o o au spartu pîn în temeiu și mulți turci periră.

Tratatul de la Alba Iulia. 20 mai 1595.

Făcîndu-să aceste războae și nevoindu-se Mihai vodă foarte tare pentru creștini, iară Bator Jicmont craiu unguresc socoti că nu va mai avia Mihai vodă nicė o nevoe de turci și făcu sfat cu toți voievozii Ardialului cum să scază pre Mihai vodă despre țară Munteniască să fie mai mic și ascultător subt mîna lui și a poroncilor lui și să opriască țara cu tot venitul ei.

Iară Mihai Vodă dacă prinse de veste el nu să putu suferi, ce trimise la Bator Jicmont craiul boiari bătrîni svetnici, anume Eftimie mitropolitul cu amîndoi episcopii și pre Mitrea vor[nic] i Isar logof[ă]t, Dumitru vor[nic], Radul Buzăscul cluc[er] și alți boiari de țară cu acest răspunsu[23]: Cum Mihai vodă să fie ascultător de Bator Jicmont iară de țară să n-aibă scădere, ce să-și ție țara deplin și să se agiute unii cu alții cum li-au fostu giurămîntul întîi.

Iară între acei boiari, ce-i trimisese Mihai vodă la craiul pentru tocmeala, învrăjbitoriul diiavolul intrase în mijlocul lor de să

apucară unii din aciia boeri mai tare să facă vrajbă decît pace; cum să scază pre Mihai vodă den țară.

Iară cialalți boiari ce să nevoia să slujască domnu-său în dreptate de nepriatini fură biruiți. Și scăzură pre Mihai vodă despre domniia țărăi și despre venitul ei, numai să fie întocmai cu căpitanii. Și alesă Bator Jicmont crai doisprezece boiari giurați din țara Muntănească și-i puse ispravnici peste tot venitul țărăi și să fie pre mîna lui Bator Jicmont craiu.

Înlăturarea lui Aron vodă de către Sigismund Báthory și înlocuirea lui cu Ștefan Răzvan. 24 aprilie 1595.

După acea vreme dupre ce tăiasă turcii Aron vodă în țara Moldovei și trimise și el la Bator Jicmont craiu, de-i didese oști ajutor, și căpitani pusese pre dînșii pe Borcea Andreiaș; și nevoindu-se și Aron vodă și vărsîndu-și sîngele pentru creștini ca să dobîndească cinste, îl agiunse pîră mincinoasă și năpaste. Că trimisă Bator Jicmont craiu de-l legasă cu doamnă-sa și-i luă toată averia lui și-l scoasără din țara lui cu rușine, și-l băgară în temniță în cetate în Venți și-i tăiară toți boiarii și toate capetele în luna lui aprilie în 23 de zile fiind cursul anilor *7103*[24].

Și pusă domn în locul lui unul ce era aga la Aron vodă anumé Răzvan și-i schimbară numele de-i puseră Ștefan vodă să fie domn Moldovei. Iară Mihai vodă deca prinse de veste foarte să întristă.

Campania lui Sinan pașa. Bătălia de la Călugăreni. 13/23 august 1595.

Pre acea vreme muri și sultan Murat împăratul turcesc și luă împărățiia sultan Mehmet[25] și deca stătu împărat nu putu răbda atîta rușine socotind el că va fi mai destoinic. Ci într-acel an alesă un pașă anume Sinan pașa, cu mulți pași și cu mulțime de turci făr de număr și-i trimise asupra lui

Mihai vodă. Și veniră pînă la pod la Dunăre la cetatea de la Ruși și făcură pod peste Dunăre împotriva Giurgiovului[26].

Mihai vodă deca înțelese, el încă-și strînse toate oștile, ca să iasă înpotriva vrăjmașilor și trimise Mihai vodă la Ștefan vodă, domnul Moldovei, să vie cu oști ajutor. Și Ștefan vodă trimise o samă de oști, după aceia purcese și el pre ace vreme. Iară Bator Jicmont craiul unguresc trimise la împăratul creștinilor la Rodolfu să facă tocmeală, cum să-i dea împăratul o soră a lui, să-i fie crăiasă. Iară Bator Jicmont craiu trimise și la Mihai vodă cum să margă și el să fie la nuntă că nu știia de turci cum vin asupra țării Muntenești.

Iară Mihai vodă văzînd atîta vrăjmași cu atîta hrăborie viind asupra creştinilor şi trimise la Bator Jicmont craiu niște boiari anume Stroe Buzăscul şi Radul Calofirăscul cu daruri scumpe de nuntă. Și după ce ș-au dat solia de nuntă de la Mihai vodă înpreună cu darul[27], spusără-i și vestea, cum turcii cu toată puteria înpărătească au sosit la Dunăre și au făcut pod să treacă asupra creștinilor. Iară Bator Jicmont craiu degrab trimisese în toată țara Ardealului de-și strînse toate oștile. Și trimise și la înpăratul creștinesc de-i dede o samă de oști agiutoriu ca să ste înpotriva vrăjmașilor. Iară pînă vru a veni ajutoriul de la Bator Jicmont craiu, vrăjmașii de turci pripiră și trecură Dunărea și începură a robi și a prăda de ardea țara Muntenească. Și-și puseră tabăra la sat la Călugăreni ținutu Ilfov. Iară Bator Jicmont craiu, nu mai trimise ajutor[28]. Ci Mihai vodă deca văzu că i se zăbovește ajutoriul, elu-și strînse oastea cîtă vru, și pripi de să

loviră cu turcii de față în apa Neajlovului în vad la podul Călugărenilor[29]. Și fu războiu mare, în luna lui avgust 13 zile, într-o zi miercuri[30] de dimineață pînă seara. Și atîta se vărsă sînge mult cît era apa cu sînge amestecată.

Însă dacă văzu Sinan pașa că nu-i sporește, ci să va întoarce rușinat elu-și strînse toți pașii, voevozii, capetele de oaste, și făcură năvală mare asupra lui Mihai vodă, ca să izbîndească într-un chip. Și luară cîteva tunuri.

Iară Mihai vodă el încă-și strînse toți căpitanii și toți boiarii, și eșiră de față în tîmpinarea lor. Și aceiaș[i] tăe Mihai vodă cu mîna lui pre un pașă anume Caraiman pașa; și să înfrînseră toți turcii înapoi. Deci toți boiarii și căpitanii pre capete năvăliră asupra turcilor de-i tăiară și-i goniră de-i înecară în tină. Deci cu cîtă fală venia Sinan pașa la acel războiu, mai cu multă rușine să întoarse și scîrbă multă păți cătu-și pierdu voinicii și pașii, și-și luo Mihai vodă toate tunurile înapoi și luo și multe steaguri turcești și luo și steagul lor cel de legia ce-i zic turcii a lui Moameth[31].

Retragerea în fața mulțimii turcilor. Turcii ocupă Țara Românească vrînd să o transforme în pașalîc, în vreme ce polonii intră în Moldova și înscăunează pe Iere-

Iar cînd fu preste noapte Mihai vodă să sfătui cu toți boiarii cum agiutoriu nu le mai veni de la Bator Jicmont crai și fiind Mihai vodă cu puțină oaste iară turcii era fără număr, ci socotiră cum vor face să se poată lupta cu atîția vrăjmași. Ci să dederă înapoi și puseră tabăra în sus pre apa Dîmboviții la sat la Stoenești ca să aștepte pînă le va veni agiutoriul de la Bator Jicmont craiu și lăsară țara muncitorilor[32]. Și să sculară turcii și ajungînd la București au făcut acolo cetate, și tot prăda și robiia

mia Movilă (27 august 1595).

ţara. Şi mergînd şi la Tîrgovişte au făcut şi acolo cetate şi au cuprins toată Ţara Muntenească.

Iar în Ţara Moldovei deca au văzut leşii cum că Ştefan vodă s-au sculat cu toate oştile să fie într-ajutoriu lui Mihai vodă, s-au rădicat şi ei cu oşti dinpreună cu Ieremia Moghilă vodă, şi-l puseră domn ţărei Moldovei.

Contraofensiva unită a celor trei ţări române

Iar Ştefan vodă au trecut muntele cu toată oastea lui de au mers întru întimpinarea lui Bator Jicmont craiu, că purcesese şi el de veniia să să împreune cu Mihai vodă să se bată cu turcii. Şi să înpreunară toţi şi cu Mihai vodă în luna lui Octom[brie] în 6 zile *fiind cursul anilor 7104*[33] şi purceaseră toţi asupra turcilor.

Alungarea turcilor din Ţara Românească. Octombrie 1595.

Iară turcii deca văzură atîtea oşti strînse, ei nu aşteptară, ci toţi de pretutindenea dederă dosul a fugi; şi lăsară pre un paşă, anume Ali paşa, cu o samă de oşti, ca să păzască cetatea Tîrgoviştii. Iar Sinan paşa au purces cu alte oşti la Bucureşti.

După aceea Jicmont crai cu Mihai vodă şi cu Ştefan vodă cu toate oştile ocoliră cetatea Tîrgoviştii şi o aprinseră, şi periră toţi turcii cîţi au fost în cetate; şi au prins şi pe Ali paşa viu şi l-au trimis în temniţă în Chiuvar[34].

Înfrîngerea lui Sinan paşa la Giurgiu. 20/30 oct. 1595.

Deci au şezut oştile pre loc 3 zile[35] şi purceseră după Sinan paşa pînă îl ajunseră la cetatea Giurgeovului şi începură a tăia pre turci cum să tae, şi le stricară podul şi-i înecară în Dunăre. Deci sparsără cetatea Giurgiovului cu totul, şi atăta perire de multă era turcilor cît abiia au scăpat Sinan paşa cu puţină oaste[36]. Şi au izbăvit Ţara

Rumănească din mîna turcilor, cu multă rușine gonindu-i din țară, și mulți robi făr număr au scos. Și s-au întors cu toate gloatele cu dobîndă multă și veselie.

Atuncea toți creștinii dederă har lui Dumnezeu pentru biruință, iar Bator Jicmont craiu deca văzu pre Mihai vodă cu atîta vitejie și cu înțelepciune, au slobozit Țara Rumănească cu tot venitul ei, să fie iar pre seama lui Mihai vodă și să întoarseră cine-și la țara lui.

Într-acea vreme ce au fost purces Bator Jicmont craiu spre Mihai vodă de au gonit turcii din Țara Rumănească, iar o samă de oști unguręști le trimisese la Lipova, la Ianova și la alte multe cetăți dinprejur și mult rău au făcut turcilor.

Ieremia Movilă cu polonii opresc pe tătarii veniți în ajutorul turcilor.

Pre acea vreme să rădicase și hanul tătărăsc, cu mulțime de tătari, ca să vie asupra creștinilor în Țara Muntenească; și trecînd prin țara Moldovei pre la Țuțora, iar Ieremia vodă cu moldovenii și cu leșii pripiră de eșiră înaintea tătarilor de față și făcînd șanțuri, s-au îngropat în pămînt și să bătură cu război 3 zile și nu biruiră nici unii nici alții. Deci deca văzură că nu să pot bate, făcură pace între ei și s-au întors hanul la țara sa și leșii încă să răsipiră la țara lor. Ieremia vodă încă să așeză în scaunu-și.

Ștefan Răzvan încearcă să-și recucerească tronul, dar este învins și ucis. Decembrie 1595.

Iar Ștefan vodă deca prinse de veste de Ieremia vodă cum că i s-au răsipit leșii, au cerșit de la Bator Jicmont craiu, oști ajutor[37], să margă asupra Ieremiei vodă ca să-l scoață din țară. Și dîndu-i oști ajutor, au purces Ștefan vodă cu oști asupra Ieremiei vodă, în luna lui noem[brie] 27 de zile *în anul 7105*[38].

Ieremia vodă deca prinse de veste pripi de-și strînse oștile moldoveni (sic), și trimise la starostea de la Camenița de-i dede leși ajutoriu, și ieșiră de să întimpinară unii cu alții la Suceava și să bătură. Și fu biruit Ștefan vodă, și-i tăiară oastea. Iar el dede dosul a fugi pînă la un sat anume Mănești[39], și acolo fu prins Ștefan vodă de niște țărani și ducîndu-l la Ieremia vodă puțină vreme au fost viu, apoi l-au înțăpat Ieremia vodă și oastea au perit cu totul. Iar boiarii cîți scăpară din război s-au dus la Bator Jicmont craiu de au spus de întîmplarea lui Ștefan vodă și de periciunea lor și foarte se întristă.[40].

Sigismund Báthory asediază Timișoara fără succes și se retrage (sfîrșitul lui iulie 1596)

După aceia Bator Jicmont craiu făr'zăbavă s-au strîns toate oștile și au purces asupra Timișoarei de au ocolit-o începînd a o bate de toate părțile. Și au luat tot orașul dinprejurul cetății.[41] Iar hanul încă veniia să fie ajutor cetății și năvăliia în toată vremea furiș de lovia oastea lui Bator Jicmont craiu. Deca văzu că n-are războiu de tătari el lăsă străji să păzească cetatea și purcesă la tătari și să loviră de față. Și deca birui Jicmont craiu pre tătari luîndu-le toată tabăra, deaceia iar să întoarse Bator Jicmont craiu la cetate și o bătu 3 săptămîni făcînd de multe ori năvală mare asupra cetății, și nu o putură bate deaceia să întorse iar la scaon.

Acțiuni de secondare a luptelor din Banat: mai-iulie 1596

După aceia *cînd au fost cursul anilor 7105* lui mai 6 zile[42] trimise Mihai vodă pre Velicico cu haiducii la Babao[43] și ocoliră Babao, de o bătură și o aprinsără și multă bunătate și avuție au dobîndit.

Și întorcîndu-se înapoi cu dobînda, iar turcii strîngîndu-se de toate părțile și purce-

zînd după Velicico, l-au ajuns la un loc anume Comsul[44]. Și dederă război unii cu alții, bătîndu-se trei zile, și turcii tot înglotindu-se fu biruit Velicico și periră toți haiduci și-și luară turcii tot pleanul înapoi.

Iar Mihai vodă deca a auzit foarte să întristă și cînd au fost la luna lui iunie 16 zile[45], au ales Mihai vodă oști care era mai de folos puindu-le cap pre Farcaș aga și le-au trimis la Diio ca să-l dobîndească, trecînd Dunărea pre la Jdigla.

Iar turcii încă le prinsese de veste fiind mulțime de turci și nu eșiră să se lovască de față, ci s-au ascuns de au făcut vicleșug. Că mergînd oștile lui Mihai vodă spre Diio fără nici o temere, iar turcii i-au lovit făr de veste și fu războiu tare multă vreme. Însă în cea de apoi biruiră turcii pre oastea lui Mihai vodă și cîți au fost călărime pentre dînșii mai scăpară cîte oarecine, însă puțini. Iar pedestrașii au perit cu totul.

Mihai recrutează mercenari în țări străine

După aceia Mihai vodă, dacă-și pierdu atîția voinici să scîrbi foarte și începu a trimite printr-alte țări streine să-și strîngă voinici viteji și aducînd cazaci și leși și de tot feliu de oameni carii era de folos, și strîngîndu-și Mihai vodă oaste să se lupte cu turcii, iar niște nepriiateni au scornit pîră mincinoasă spre Mihai vodă de către Bator Jicmont craiu cum că s-au lepădat Mihai vodă și s-au înprietenit cu turcii.[46]

Tratativele de la Alba Iulia între Mihai și Sigismund Báthory. 9/19 decembrie 1596.

Bator Jicmont craiu făcut-au sfat cu toți voievozii Ardealului ca să află adevărul și dreptatea lui Mihai Vodă. Iară chemînd pre Mihai vodă el să temu de înșălăciune și de pîră mincinoasă și purceasă Mihai vodă spre înpreunarea cu Bator Jicmont craiu

numai cu doi — trei boiari, anume Mihalcea banul și Radu Buzăscul, și cu alți boiari.

Iar Bator Jicmont crai, deca văzu că vine Mihai vodă bucuros la înpreunare, el încă trimise pe postelnicul cel mare Jeni Pocrati, cu mulți nemiși cu 40 de cocişi[47] și cu multă cinste înaintea lui Mihai vodă și descălecară în cetate în Beligrad.

Și să înpreunară cu mare cinste în luna lui dechem[brie] 19 zile *fiind cursul anilor 7106*.

Și au fost împreună 10 zile și cu multă cinste petrecură și mai mare credință făcură, și tocmindu-și toate lucrurile s-au întors Mihai vodă cu mare bucurie la scaun.

Solia Banului Mihalcea la Viena (ianuarie 1597)

Iar Bator Jicmont craiu purceasă la împăratul creştinesc trimițînd Mihai vodă pre banul Mihalcea înpreună cu Bator Jicmont craiu, pentru tocmelele țărălor.[48]

Împrejurările din 1596 în care Mihai închee pace provizorie cu turcii.
Campania turcească împotriva Egerului. Înfrîngerea lui Maximilian de Habsburg și Sigismund Báthory la Keresztes (26 octombrie 1596).

Șezînd Mihai vodă la scaun cu toți boiarii au venit veste cum că sultan Mehmet împăratul turcesc s-au sculat din Țarigrad cu tot răsăritul și cu toată puteria lui, cu turcii și cu tătarii mergînd să se bată cu Rodolfu împăratul nemțesc[49]. Și descălecînd la cetate Egheru au început a bate cetatea de trei părți. Iar înpăratul nemțesc deca prinse de veste, ș-au strîns toate oștile și le-au trimis cu frate-său Maximian, asupra turcilor, rădicîndu-se și însuși Bator Jicmont craiu cu toate oștile. Și după ce s-au înpreunat cu Maximian, au purces asupra vrăjmașilor. Iar sultan Mehmet, împăratul turcesc, după ce au bătut cetatea Egherul i-au venit veste cum că-l înpresoară Maximian și cu Bator Jicmont crai cu toate oștile. Iar sultan Mehmet ș-au lăsat oamenii în cetate și el cu toate oștile purceașă, și să întîmpinară toți la un sat anume Cărsteștii,

lovindu-se de faţă unii cu alţii, făcîndu-să războiu mare şi tare, în cinci zile şi în cinci nopţi, cu multă vărsare de sînge între amîndoao părţile. Însă mai periia turcii şi dederă turcii dosul a fugire pînă eşiră din tabără şi din corturi şi din toată marfa lor, şi ar fi fost dobînda şi izbînda creştinilor. Iară creştinii nu să ştiură cumpăta, ci să dederă a jăcui. Deci pentru lăcomia avuţiei, îşi puseră toţi capetele. Cum scrie la Vechea Scriptură, că lăcomia iaste rădăcina tuturor răotăţilor. O, amar mare! Că văzînd turcii atîta netocmală între creştini, pentru lăcomia lor, s-au întors procleţii de turci asupra creştinilor; şi atîta fu moarte mare întru creştini, cît fu voia lui Dumnezeu.

Iar Maximian cu cîţi au scăpat, s-au întors la scaunu-şi; aşijderea şi Bator Jicmont craiu, iar s-au întors la scaunul său în cetatea Beligradul; şi rămasără turcii cu atîta bucurie şi semeţie, şi începură a eşi în ţara Muntenească pre marginea Dunării, prădînd şi robind ţara.

Mihai atacă Turnu şi Nicopole. Oct. 1596.

Deci Mihai vodă încă-ş strînse oştile şi purcease asupra Nicopoei şi mergînd prin ţară au întîlnit o samă de turci în Teleorman robind şi stricînd ţara, şi-i prinsără pre toţi vii pînă veni şi Mihai în vad la Nicopoe, şi ocoliră cetatea Turnul de-l bătură şi-l arseră. Deci gătindu-să Mihai vodă să treacă la Nicopoe, i-au venit veste din sus că sultan Mehmet au biruit pre Maximian şi pre Bator Jicmont craiu, cu toate oştile. Deci Mihai vodă să întristă, şi începu a face pace cu turcii şi cu sangiacul Nicopoei, şezînd Mihai vodă 5 zile de legară pacea dăruindu-l cu daruri scumpe. Fiind acestea la oct. 6 zile *leat 7107*.[50]

Abdicarea lui Sigismund Báthory (martie 1598)

Într-acea vreme i să supărase lui Bator Jicmont craiu cu oștile, bătîndu-se cu turcii. Și-și închină țara împăratului creștinesc, ca să-i poarte grija; și înpăratul trimisese doi comisari, pre Suhai Episcopul și pre Ișvan[51]. Și giurară țara și toți domnii Ardealului ca să fie supt mîna înpăratului. Și prinsără pre Iojca canjîrul[52] lui Bator Jicmont craiu de-l trimiseră în cetate în Sacmari și acolo i-au tăiat capul. Iar Bator Jicmont ș-au lăsat crăiasa pe loc și s-au dus la înpăratul creștinesc de i-au dat o cetate anume Epulia[53]. Acesta să adeveri că ș-au dat țara pre o cetate.

Turcii asediază Oradea. Septembrie 1598.

Pre acea vreme iar au trimis sultan Mehmet, pre Mehmet pașa vezir azemul, cu mulțime de turci și de tătari asupra creștinilor și descălecară în cetatea Oradiei. Deci unii bătea cetatea alții prăda țara.

Reîntoarcerea lui Sigismund Báthory. 20 august 1598

Însă Bator Jicmont după ce-și lăsa țara, mult s-au căit și năpustînd cetatea Epulia, au fugit noaptea din cetate și fugi, de au venit iarăș la Ardeal.

Și în ce ceas sosi i s-au închinat toți domnii și voievozii și toată țara, și au prins și pe cei doi comisari înpărătești de-i legară, și i-au trimis la Mihai vodă, pentru prieteșugul și credința cea dintîi, ca să fie iară unul cu altul[54]. Și trimisă la Mihai vodă să-i dea oști ajutoriu să se apere de vrăjmași și-i dede 3500 de voinici puindu-le cap pe aga Leca.

Marea ofensivă antiotomană la sud de Dunăre. Nimicirea oștilor turcești la Ni-

Într-acea vreme trimisese împăratul turcesc pre Hadăm pașa să fie pașă la Diio pe margine, carele avusese împutăciune cu Mihai vodă și trimisese de olac la pașa de Dîrstor să margă cu oști să apuce scaunul lui Mihai vodă.

copole (septembrie-octombrie 1598).

Deci el degrab s-au strîns oştile şi eşise să se lovască. Iar Mihai încă trimisese oşti cu Dumitru vornicul împotriva lui Mehmet paşa.

Şi să loviră de faţă unii cu alţii la sat la Chislet[55] şi fu biruit Mehmet paşa de-i bătură şi-i goniră luîndu-le şi doao steaguri de le-au dus la Mihai vodă în Caracal. Şi foarte să îmbărbătă şi strîngîndu-şi toate oştile au purces şi el asupra lui Hadăm paşa, trecînd Dunărea cu toată gloata pe din sus de Nicopoe, de s-au lovit cu Hadăm paşa şi biruind pre turci au perit mulţi luîndu-le tunurile şi toată tabăra[56]. După aceia Mihai vodă au început a bate cu tunurile şi cetatea Nicopoe spărgîndu-o pre cîteva locuri.

Iar la sept[embrie][57] 10 zile făcut-au Mihai vodă mare năvală şi nu putură intra în cetate că cît să strice zioa, iar turcii zidiia noaptea. Şi şezu Mihai vodă 3 zile[58] de tot plenuia ţara turcească.

Nimicirea oştilor turceşti la Vidin

Iar de acolo au purces cu toate oştile către Diio tot prădînd din Dunăre pînă în munţi, pînă au sosit împotriva Diiului. Ci sangeacu de acolo încă strînsese toţi turcii din ţinutul Diiului şi trimisese şi la beiul de la Baie[59] de au venit cu oşti într-ajutoriu eşind întru întimpinarea lui Mihai vodă în şesul Diiului şi făcură războaie tare multă vreme şi în cea de apoi fu biruinţa lui Mihai vodă de au făcut multă perire turcilor. D-abia au scăpat puţintei în cetate, iar alţii fură tăiaţi alţii goniţi şi răsipiţi.

Prada şi Stroe Buzescu salvează pe domn de la moarte

Să spunem de Mihai vodă ce i s-a întîmplat într-acest război. Gonind turcii şi răsipindu-i în toate părţile, iar o ceată de turci dacă văzură peirea s-au întors cu mare hărăborie asupra lui Mihai vodă şi atunce s-au ales

unul din turci cu sulița de o înponcișe asupra pîntecelui lui Mihai vodă și o înfipse în pîntece. Iar Mihai vodă văzînd că va să piară au apucat sulița cu amăndoao mîinile de hier și căuta în toate părțile ca să-i vie cineva din boiari ajutor, să-l izbăvască din peire. Și alții mai aproape nu să aflară, fără numai doi boiari, Preda postelnicul Buzescul și cu frate-său Stroie stolnicul. Ei grăbiră și tăiară capul turcului și pre alte soții ale lui și izbăviră pe Mihai vodă din mîna turcului. Și multă bărbăție arătară Buzeștii înaintea lui Mihai vodă că să luptară cu vrăjmașii și izbăviră pre domnu său din perire.[60]

După ce bătu acest răsboi șezu Mihai vodă 10 zile[61] sub cetate arzînd înprejur toată marginea țărăi turcești. Și iar s-au întors Mihai vodă cu toate oștile și cu multă dobîndă ca să treacă Dunărea pre la Rușava.

Însă cînd era oștile jumătate trecute, s-au lăsat un vînt cu vifor pre Dunăre și atuncea să împărțiră oștile și rămasără jumătate așteptînd zece zile pînă a se potoli vîntul[62], de au tot plenuit și au ars în țara turcească. Deci trecură toți cu toată dobînda de se

— 1598 — adunară toți în luna lui noem[brie] 5 zile *lt. 7107* și s-au întors Mihai vodă la scaun în Tîrgoviște cu toți boiarii.

Cardinalul Andrei Báthory devine principe al Transilvaniei (29 martie 1599)

Întru acea vreme Bator Jicmont craiul unguresc iară intrase la multe gînduri care i-au fost nici de un folos nici lui nici țărăi (cum să zice că omul înțelept află calea și pre unde n-au umblat; iar dacă-și piarde firea rătăcește și pre unde au umblat) că și Bator Jicmont craiu încă nu-i ajunse cîtu-și închină țara la împăratul creștinesc și apoi lasînd credința ce făcuse cu împăratul

năpustind cetatea Epulia, au venit iar la Ardeal şi s-au apucat de prieteşugul ce-l avea întîi cu Mihai vodă. Apoi nici aşa nu să aşeză iar, ci luo gînduri ca să se despartă de Mihai vodă şi să închine Ardealul turcilor.

Ci într-alt chip n-au avut cum face pentru jurămîntul cel rău şi legătura ce făcuse cu Mihai vodă cum că pînă va fi el craiu la Ardeal să n-aibă turcii treabă.

Deci Bator Jicmont craiu au făcut sfat ficlean şi au trimis în ţara leşască la vărul său Bator Andreiaş, ca să vie să fie craiu în locul lui, şi el să facă tocmală cu turcii, ca să înşale pre Mihai vodă.

Şi au venit Bator Andreiaş pînă la cetatea Mediiaşului. Acolo s-au împreunat cu Bator Jicmont craio, strîngîndu-se toţi voievozii şi nemeşii, jurînd toţi lui Bator Andreiaş. Iară Bator Jicmont craiu i-au ales o cetate anume Velciul[63], strîngîndu-i toată avuţia şi marha ce avea într-acea cetate.

Şi el încă au purces de s-au dus în ţara leşască rămîind Bator Andreiaş craiu Ardealului.

Planuri pentru înlăturarea lui Mihai Viteazul

Atunce Ieremia vodă domnul Moldovei dacă s-au aşezat Bator Andreiaş la crăiie, au trimis cărţi ca să fie amîndoi una şi să scoaţă, pre Mihai vodă din mijlocul lor. Iar de nu va eşi Mihai vodă de bună voie lui, ei să rădice oşti asupra lui să-l prinză şi să-l dea turcilor.

Şi Bator Andreiaş fu bucuros acelui sfat rău trimiţînd soli la Mihai vodă pre un nemiş anume Ciomărtantaş[64], ca să iasă Mihai vodă din ţară că apoi va întra în mîna turcilor.

Iar Mihai vodă dacă auzi de acel sfat amar, și-au strîns toți boiarii și făcu sfat foarte de folos. Dacă văzu Mihai vodă că i să rădică atîta rău pre cap și într-altă parte neavînd unde cugeta, au trimis la împăratul creștinesc de unde avea atîta vreme milă și ajutor și obidi de toate cîte i s-au rădicat asupra capului lui, cerșînd oști întru ajutoriu ca să margă asupra lui Bator Andreiaș craiul carele să închinase turcilor.

Iar împăratul creștinesc au fost bucuros la toate ca să facă pre voia lui Mihai vodă într-aceia și el încă să veseli.

Mihai Viteazul domn al Țării Românești și al Transilvanici

Și degrab trimise de ș-au strîns toate oștile și au purces asupra lui Bator Andreiaș la Ardeal. Trecînd muntele au descălecat în luncile Brașovului. Acolo au mers toți brașovenii de s-au închinat lui Mihai vodă cu daruri scumpe. Iar el dacă văzu că i să închină cetățile să veseli și trimise la Radul Buzescul și la Udrea banul să purcează și ei cu toate oștile Craiovei și ai Jiiului și ai Mehedinților, să iasă cu dînsele în preajma lui Mihai vodă cătră luncile Sibiului.

Iar Bator Andreiaș dacă prinse veste că au intrat cu toate oștile în Ardeal, degrab au trimis de ș-au strîns toate oștile și au purces cătră Sibiiu asupra lui Mihai vodă puind tabără din jos de Sibiiu. Și făcură șanțuri așezînd oastea de cătră zidul cetății Sibiiului.

Iar oștile lui Mihai vodă încă să strînseră și toți boiarii, și puseră tabără la un sat ce să chema Veștem[65].

Victoria de la Șelimberg (18/28 octombrie 1599)

Deci la octombrie în 17 zile[66] se arătară strejile lor și să văzură oștile. Ci Bator Andreiaș deca văzu că iaste gata Mihai vodă cu oștile și venise pre război, el foarte să

îngrijă tare, vrînd atunce să se sfătuiască de pace.

O, nepricepută minte omenească, cîtă vreme fu de-a tocmire țara și a face pace și nu așezară: ci vrură să tocmască cînd nu le era de nici un folos.

Că trimițînd unii la alții de pace mai rea vrajbă făcură, că dacă să văzură oștile ei năvăliia spre sfadă și pace nu putură tocmi.

Însă la oct. 18 zile[67] să loviră de față unii cu alții și fu războiu mare pînă sara. Și-ți părea că vrea să-l înfrîngă Bator Andreiaș cu ungurii. Iar apoi birui Mihai vodă cu muntenii și mult sînge să vărsă și multe trupuri rămaseră pre cîmpii Sibiiului.

Bator Andreiaș deca văzu că-i pier toți voinicii, și să sparse oastea și iaste izbînda lui Mihai vodă au început tare a blestema pre Ieremia vodă căci au scornit pre Mihai vodă asupra lor de ș-au răpus țara și crăiia.

Deci șezu Mihai vodă în scaun la Beligrad oct. în 26 de zile luni.[68]

Uciderea lui Andrei Báthory. Mihai cinstește pe adversarul asasinat și pedepsește pe ucigași.

Să spunem de Bator Andreiaș ce i s-a întîmplat după risipa războiului.

Fugind să pribegească în Țara Leșască și ajungînd la codrii Ciciului, acolo rătăci și umblă rătăcit cîtăva vreme și nemîncat; și biruindu-l foamea au nemerit la niște ciobani, unul săcui altul muntean, și spuindu-le că el iaste Bator Andreiaș craiul Ardealului și cum iaste întîmplarea de s-au bătut cu Mihai vodă și l-au scos din țară, iar acum fugind în țara leșască au rătăcit și au flămînzit. Iar acei doi păcurari l-au dus la lăcașul lor să-l ospăteze și după ospăț s-au rugat ca să-l povățuiască. Deci

acei păcurari s-au făcut a-l povăţui, şi-i tăe capul, şi băgîndu-l într-o traistă l-au dus la Mihai vodă, spuindu-i de toată întîmplarea lui, socotind că vor avea mare dar de la Mihai vodă. Ci Mihai vodă daca cunoscu că iaste capul lui Bator Andreiaş foarte i-au părut rău de moartea lui.

Şi degrab trimise unde-i rămăsese trupul de-l aduseră şi cusură capul la trup şi-l îngropară în Beligrad în biserica crăiască. Şi-l petrecură cu cinste multă cu toţi boiarii, şi cu toţi nemişii Ardealului. Iar păcurarii ce adusese capul lui Bator Andreiaş la Mihai vodă (precum zice Scriptura, „cu ce măsură vei măsura, măsuraţi-să-vă") au pus de le-au tăiat capetele ca altă dată să nu mai facă altuia aşa.

Deci dobîndi Mihai vodă doao ţări: Ardealul şi Ţara Rumănească. Şi în Ţara Rumănească trimise domnu pre fiul său Nicolae vodă, şi să aşezară domni, fiiul şi cu tatăl în doao ţări, domnind ei intru toată veselia[69].

Rudolf II cere Ardealul prin solii David Ungnad şi Mihail Szekely

Iar la Mihai vodă i-au venit soli de la Rodoful împăratul nemţesc anume Ognu David şi Sechil Mihai,[70] aducîndu-i veste ca să se lasă Mihai vodă de toată ţara Ardealului, să fie numai pre mîna împăratului creştinesc şi să se întoarcă să-şi stăpînească ţara Muntenească.

Mihai şi sfatul boieresc hotărăsc să nu cedeze Ardealul Împăratului

Mihai vodă încă au făcut sfat cu toţi boiarii şi nemeşii Ardealului: şi cugetară ca să nu dea Ardealul, numai să fie dajnici împăratului, iar la domnie să fie tot Mihai vodă.

Şi acest sfat să asemănă precum zice David Prorocul la cap. 20 („Cugetat-au sfaturi care n-au fost în putinţă") şi neputînd

face într-alt chip, au ales Mihai vodă doi boiari pre Mihalcea banul şi Stoica logofătul[71] de i-au trimis soli la împăratul, ca să lasă Ardealul să-l domnească Mihai vodă. Ci împăratul nici un răspuns n-au dat, fără cît tot pohta lui cea dintîi.

Mihai vodă iar au făcut sfat şi al doilea aducîndu-şi aminte cum că întîi ţara era ocolită de vrăjmaşi şi acum au dat Dumnezeu de iaste domn a doao ţări. Şi-i plecară mintea a nu să supune celui mai mare, ci ziseră că nu va avea nevoie de împăratul ci-l va lăsa de va ţine Ardealul.[72]

Deci să începură sfaturi multe între toţi oamenii; iar Mihai vodă dacă văzu că nu-i va fi Ardealul cu pace, începu a face pace cu carii era vrăjmaşii lui cei dintîi.

Tratative cu Poarta şi Polonia pentru recunoaşterea domniei în Ardeal

Că au trimis la soltan Mehmet împăratul turcesc şi cu mare bucurie primi pre Mihai vodă trimiţîndu-i de grab şi steag.[73]

Şi trimise Mihai vodă şi la craiul leşesc pentru pace şi tocmeală, ci neputîndu-se aşeza, au umblat cu multe cuvinte deşarte.[74]

Iar Rodoful împăratul nemţesc dacă văzu pre Mihai vodă că s-au înpăcat şi s-au înprietenit cu turcii şi să desparte de dînsul, foarte s-au îngrijat. Şi socoti că va avea scădere înpărăţia lui despre Mihai vodă dacă s-au închinat turcilor. Şi socoti cum va face cu putere şi cu arme să se rădice ca să scoaţă pre Mihai vodă din Ardeal.

Iar Mihai vodă neaducîndu-şi aminte de cea de apoi, că nu-şi va lăsa înpăratul creştinesc cuvîntul în deşert. Ci-şi înălţă mintea de sfat neînţelept şi de pizma cea de demult a Ieremiei vodă* ce să sfătuise

* Textul corectat după mss. 13 de la Neamţu.

cu Bator Andreiaş spre răul lui Mihai vodă. Şi s-au rădicat cu mare oşti asupra Ieremiei vodă la mai 6 zile[75] şi au întrat Mihai vodă în Moldova.

Mihai Viteazul domn al Ţării Româneşti, Transilvaniei şi Moldovei (mai 1600)

Iar Ieremia vodă prinzind de veste ş-au strîns toate oştile ţărăi şi leşii ca să iasă împotriva lui Mihai vodă. Şi mergînd Ieremia vodă înaintea lui Mihai vodă el să întoarse de plecă spre cetatea Hotinului.[76] Iar oştile lui Mihai vodă ajungînd pe ale Ieremiei vodă la un loc anume Jijia[77] făcînd acolo războiu mare cîtăva vreme de au perit mulţi moldoveni şi leşii. Deci moldovenii şi leşii dederă dosul a fugire, pînă s-au apropiat de cetatea Hotinului, şi acolo iar s-au oprit a da războiu. Mihai vodă pripi. Şi văzînd că vor să piară, toţi cîţi au scăpat s-au închis cu Ieremia vodă în cetatea Hotinului. Iar Mihai începu a bate cetatea şi bătînd 3 zile deca văzu că nu o va putea sparge au pus păzitori înprejurul cetăţii şi s-au întors la Moldova la scaun în Iaşi.

Văzînd Ieremia vodă că vor să-l scoaţă din cetate, într-o noapte au ieşit furiş cu toţi boiarii lui şi au fugit în ţara leşască.

Şi începu Mihai vodă a să scrie şi a să mărturisi domnu şi a treia ţară. Iar boiarii, şi toţi bătrînii Moldovei, poftiră de la Mihai vodă să le dea domnu pre fiu-său Nicolae vodă, iar Mihai li să făgădui. Şi au ales doi boiari, pre Radul Buzescul şi Stoica postelnicul de i-au trimis în ţara Muntenească să aducă pre Nicolae vodă ca să le fie domnu mergînd şi 300 de boiari moldoveni.[78]

Apoi au socotit cum că fiiu său Nicolae vodă iaste mic, şi nu va putea fi domnu într-o ţară de margine (că să tot temea de

Ieremia vodă, să nu să rădice din țara leșască asupra fiiu-său), deci Mihai vodă să lăsă și-și tocmi oștile puindu-le capete patru boiari mari, Udrea hatmanul și Andronic vistiernicul, Savva armașul și Negrea spătarul, să ție acea țară a Moldovei. Și Mihai vodă să înturnă la scaun în Beligrad.

Bartolomeu Pezzen sol de la Rudolf II

Și iară au venit soli la Mihai vodă de la Rodoful înpăratul nemțesc, anume Penhăitor[79], cerșind țara Ardealului ca să fie împărătească și Mihai vodă să-și ție țara Muntenească, și țara Moldovei că-i vor ajunge.

Solia lui Teodosie Rudeanu și Gaspar Kornis la Praga (iulie 1600)

Mihai vodă nu se îndura de Ardeal ci siliia să-și tocmască de către împăratul să-și ție Ardealul: mai trimițind doi boiari anume Cornij Gaspar și Tudosie log(ofătul) la împăratul ca să-i lasă Ardealul cum l-au dobîndit [80] și să aibă slobozenie la turci să margă la Timișoara să o ia de la turci.

Atuncea Mihai vodă găti pre Marco vodă feciorul lui Pătru vodă și l-au trimis să fie domnu la Moldova mergînd cu dînsul și Preda Buzescul ca să tocmască toate lucrurile acolo.

Pierderea Moldovei (27 sept. 1600)

Iar după ce sosiră în Iași au început a să veseli; ci oștile Ieremiei vodă încă au fost viind la Moldova. Deci cu cîtă bucurie mergea la domnie, cu atîta rușine fugiră și năpustiră țara.[81]

Conspirația nobilimii și atragerea generalului Basta (1 sept. 1600)

Trimițind Mihai vodă soli ca să-și tocmască lucrurile de toate părțile și cînd îi părea că s-au așezat mai bine, iar cu atîta mai rău ș-au stricat de pretutindenea.

Și să începură sfaturi mincinoase și ficlene despre toți ardelenii spre răul lui Mihai vodă că nu-l suferiia să le fie domnu. Ci au trimis la craiu leșesc, să le tri-

miță pe Bator Jicmont să le fie craiu cum le-au fost. Și să dea ajutor și Ieremiei vodă să vie la Moldova și să scoață pre Mihai vodă dintre dînșii să nu mai fie în mijlocul lor.[82]

Iar Mihai vodă de acestia nimica nu știia, ci să gătia să strîngă oștile să margă la Timișoara[83] și domnii și voievozii și nemeșii Ardealului era toți adunați la Turda de să sfătuia[84] pentru zăbava lui Bator Jicmont craiu de nu vine din Țara Leșască. Dar Bașta Giurgiu viind cu oști înpărătești ca să fie priaten cu Mihai vodă, [85] să mirară cum vor face meșterșug cu înșălăciune să facă vrajbă între Mihai vodă cu Bașta Giurgiu. Și i-au zis: „Cum vii tu ajutoriu lui Mihai vodă și el iaste nepriiaten înpăratului“, și cum că Ardealul nici cum nu va să-l dea înpăratului, și alte cuvinte multe rădicară. Și ziseră: „Mai bine domnește tu, iar Mihai vodă să se ducă la țară-și și noi să fim închinați cu toată țara împăratului“. Într-acest chip învrăjbiră pre Bașta Giurgiu cu Mihai vodă și să veseliră ardelenii și veniră cu oști asupra lui Mihai vodă.

Solia lui Stroe Buzescu în Polonia

Și el tot nu știia nimic de aceasta. Ci încă trimisese sol la craiul leșesc pre Stroe Buzescul pentru pace și mergînd solul pre cale și fiind la un loc anume Mucaci, iar oamenii împăratului înțelegînd că s-au rădicat ardelenii asupra lui Mihai vodă, l-au prins și l-au dus în Secmar de au fost cîtăva vreme acolo la închisoare.[86] Iar Mihai vodă tot nu știa nimica. Iar oarecine spuse lui Mihai vodă de toate ce să făcea și ce i să rădica asupra, și cumu că și Baștea Giurgea iaste tot una cu ardelenii. Ci Mihai vodă întîi nu crezu,[87] iar apoi foarte să îngrijă

şi de grabă trimise în toate părţile să-şi stringă oştile din ţara Muntenească şi din Moldova.[88]

Mirăslău 8/18 septembrie 1600.

Iar ardelenii cu Başta Giurgea dacă văzură că trimite să-şi stringă oştile pripiră ca să lovască pre Mihai vodă pînă a nu strînge oştile.

Ci Mihai vodă ca cu semeţie neaşteptînd încă să-i vie toate oştile,[89] s-au rădicat cu cîte oşti au fost lîngă dînsul şi s-au întîmpinat la un loc ce să cheamă Măsărălău din sus de Diio pre apa Mureşului[90] şi începură a să bate oştile la sept. 8 zile luni[91], *fiind cursul anilor 7108*, făcîndu-se războiu mare multă vreme. Şi fu biruit Mihai vodă de Başta Giurgiu cu ardelenii şi mult sînge s-au vărsat.[92]

Iar Mihai vodă cu cîţi au scăpat au plecat fuga pînă în luncile Făgăraşului şi acolo s-au tîmpinat cu oştile ce veniia din Ţara Muntenească şi din Moldova,[93] care nici de un folos nu i-au fost.

Intrarea polonilor în Moldova. Septembrie 1600.

Deci să întoarsără toţi împreună pînă să tăbărîră la Prejmir [94] socotind acolo de patima ce i s-au întîmplat. Sosi altă veste mai rea, că leşii s-au rădicat cu Bator Jicmont de vin asupra ţărăi Moldovei şi a ţărăi Munteneşti şi la Ardeal.

Iar Mihai vodă nu ştiia ce să facă, ci numai suspina dintru adîncul inimii de atîta bunătate ce piarde, că într-un an au dobîndit trei ţări iar într-un ceas le perdu. Şi văzu că dobînda lumii aceştiia nu iaste a nimănuia, ci umblă din mînă într-altă mînă şi rămîne omul numai cu faptele lui, ori bune ori rele.

Evenimentele din august 1601 (traducere din Visiernicul Stavrinos)

Daca văzu Mihai vodă că i s-au slăbit toată puteria și de nici o parte nădejde de ajutor de nicăiri n-are: că de toate părțile era încuiat și ocolit de vrăjmași atunce să miră și să tăbărî în cînpii Turdii, într-o livade frumoasă, de-și tocmi oștile de dimineața* pînă sara.[95]

Iar Mihai vodă să dusese la Bașta Giurgia să-i dea sfat și atuncia venia Baștea Giurgiu să se înpreune cu dînsul ca să-i dea sfat și să-i trimiță și copilașul pentru că era închis în Făgăraș, încă de cînd îl gonise leșii, înpreună cu mumă-sa și cu Țac Ștefan, fără nici un județ.

Pentru acestea i-au vorbit ca unui priaten iubit și-i zise: „Doamne să știi că mîine voi să trimiț să-mi aducă coconul foilo (sic) inimii mele, că pentru dînsul arde ficații miei. Căci pentru mine sînt ei închiși ca niște morți. Pentru aceasta te rog de-ți va fi voia, puținteі nemți să-mi dai ajutoriu".

Atunce Bașta Giurgea zise: „Dați-voiu, ia cîți vei vrea și-i trimite unde-ți va fi voia". Acestea zicea Bașta Giurgea și altele gătiia asupra capului lui. Și daca s-au despărțit de Baștea Giurgiu au mers la cortul lui și făcîndu-se zio chemă pre Rață Gheorghe de i-au zis să margă la Făgăraș și să ia căpitani și pre Mărzea cu mazilii și pre toate căpeteniile. „Și pas de ocolește cetatea, ca să-ți dea coconul sau să izbîndești să o strici, că eu fără zăbavă voiu să merg la Beligrad. Ci caută să-mi trimiți cuvînt pînă mîine sară."

---

* Corectat după mss. 13 de la Neamțu.

Atuncea au încălecat toţi de mergea cu dînsul şi puţintei din oştile lui. Pentru că nu-şi aducea aminte niciodată de vre o parte să aibă răotate. Iar ei săracul l-au pus cu capul în jos pentru pizma ce avea acel serdariu pre dînsul, căci îl primea toţi cu mare cinste şi cetăţi şi toată Ţara Ungurească lui să închina, iar pre ceilalţi nu-i băga seama nici îi cinstia.

„Cum sosi moartea lui Mihai vodă din vicleşug, făcînd sfat rău ca să-l omori“

Şi iară să mira cum îl vor năpăstui şi-i secera în lăuntru ficaţii, avînd pre Chirşala om de credinţă. Şi zise: „Ce sîntem buni doi căpitani dacă Mihai vodă să brodeşte să ia cununa? Un rumân ca acesta să fie cinstit, şi să aibă şi nume că iaste viteaz. Noi să cutezăm şi el să aibă harul în toată lumea; şi de nu-l vom omorî, noi n-avem ce fi buni! Numai cum mai curînd să mergem, şi să-i tăiem capul fără nici o ispită“. Iar Mihai vodă tot nu ştiia nimica ce va să paţă de către dînşii.

„Pentru moartea lui Mihai vodă“

Deci să sculă Mihai vodă de dimineaţa de au chemat pre comisul ca să pue şaoa pre cal şi îndată o au pus vrînd să margă la Beligrad ca să pue să deratece casele.
Grăind acele cuvinte văzură că încălecară şi vin tare. Zise: „Trufă fac, nu purtaţi grijă. Noi iani să mergem, iară ei facă cum vor vrea“.

Vedea şi pre alţii pe jos viind către dînsul, lui îi părea că vin într-ajutoriu şi nimica nu avea frică. Iar ei procleţii nu i-au fost ajutoriu ci vrăjmaşi. Şi dacă sosiră stătu Mihai vodă în picioare şi le zise: „Bine aţi venit voinicilor, vitejilor!“ Iar ei, scoţînd săbiile, mergea asupra lui ca nişte hiare sălbatece de intrară în cort. Şi unu

dintr-înșii dede cu sulița și-l lovi pre Mihai vodă drept în inimă, altul curînd îi tăe capul. Și căzu ca un copaci trupul lui cel frumos.

Într-acest chip l-au omorît, pentrucă n-au știut nici s-au întîmplat sabie în mîna lui cea iute.

Și au domnit ani 8.

NOTE

[1] În notele la acest text ce reprezintă prima ediție a variantei din mss. 2591, ne vom referi adesea la textul din mss. 13 de la Neamțu și manuscrisul de bază al ediției critice (312 Bibl. Acad. Filiala Cluj) foarte asemănătoare și derivînd din același prototip inițial, dar prezentînd următoarele caracteristici: varianta din manuscrisul nr. 13 de la mănăstirea Neamț, editată în 1961 de Ilie I. Georgescu, este un text identic cu cel din mss. 2591. Diferențele între mss. 2591 și mss. 13 Neamț (în continuare N) sînt numai lecțiuni greșite ale copistului, sau unele mai corecte decît în 2591. În ce privește informațiile, doar una sau două în plus față de 2591, și acelea de amănunt. Dimpotrivă, așa cum am arătat în ultimele două studii din cartea noastră *Studii și articole de literatură română veche*, varianta din mss. 312-Cluj a *Letopisețului cantacuzinesc (Istoria Țării Românești 1290—1690. Letopisețul cantacuzinesc*, ediție critică de C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960; în continuare se va cita prescurtat LC) prezintă un text foarte *defectuos* în raport cu varianta din mss. 2591 și N. Această constatare se aplică *întregii variante*, nu numai fragmentului despre Mihai Viteazul, ea fiind valabilă și pentru fragmentul din Matei al Mirelor (de unde teoriile greșite ce s-au emis pe baza acestui text alterat), și pentru cronica domniei lui Matei Basarab. Textul cel mai bun al *Letopisețului Țării Românești* nu este deci cel din ediția critică, ci acela din mss. 2591 și din mss. 13 de la Neamț! Notele la ediția noastră o dovedesc.

[2] Datele cronicii sînt după vechiul calendar numit „iulian“ deoarece a fost alcătuit pe vremea lui Caius Iulius Caesar, cînd s-a sta-

bilit durata anului de 365 zile și 6 ore. În 1582 o comisie instituită de Papa Grigore XII a constatat că se calculase greșit durata medie a anului solar, și că diferența pe care o dădea calculul just față de cel anterior era de 10 zile la data aceea. S-a hotărît atunci ca data de 5 octombrie 1582 să devină după noul calcul 15 octombrie și pe viitor să se calculeze timpul potrivit constatărilor comisiei. Noul calendar s-a numit „gregorian" după numele papei, și a fost adoptat de întregul Occident, în Răsărit rămînînd în vigoare vechiul calendar iulian pînă în secolul nostru. În România, noul calendar a fost adoptat în 1924. Între timp, diferența crescuse la 14 zile și atunci s-a hotărît ca ziua de 1 octombrie 1924 să devină 14 octombrie „stil nou".

LC nu dă *ziua* și *luna* intronării lui Mihai, ci numai anul. Titlurile sub care este introdus textul cronicii sînt diferite în cele 3 variante. În mss. 2591, care este o istorie paralelă a Țării Românești și Moldovei, istorie ce a folosit textul *Letopisețului Țării Românești* în aceeași tradiție manuscrisă cu N, titlurile aparțin compilatorului, bănuit a fi Axinte Uricariul. Aici este: „*VALAHIA. Domn. 31 Domnie 35. Mihai vodă al 2 snă* (sîn — fiul, n.n.) *Pătrașco vodă.*"

În N. titlul include cîteva rînduri care în mss. 2591 apar în text. El este următorul: „*Aicea însemnează de domnia lui Mihaiu Vodă sin Pătrașco Vodă, cînd au venit domn de la Poartă cu aga turc și cu steag aci în Țara Românească și au șezut în scaun în cetatea Bucureștilor, avgust 20 deni leat 7101*".

În LC: *De aicea să începe istoriia lui Mihai vodă sin Pătrașco vodă carele au făcut multe războaie cu turcii pentru creștinătate precum de aicea înainte să arată.*

Împrejurările în care Mihai ia domnia Țării Românești sînt destul de bine cunoscute: după ce, începînd din 1586 în pragul vîrstei de 30 de ani Mihai urcă repede treptele demnităților, fiind succesiv bănișor de Mehedinți, mare stolnic, mare postelnic, mare agă și locțiitor al unchiului său Iane Banul în marea bănie a Craiovei, Mihai trezește bănuiala lui Alexandru cel Rău (1592—1593), fiul lui Bogdan Lăpușneanu, ce se simte amenințat de ascensiunea și popularitatea tînărului boier oltean. O încercare de a-l prinde (din care a ieșit cunoscuta legendă cu călăul) nu dă rezultat: Mihai se refugiază în Ardeal, la Sigismund Báthory și de acolo pleacă, însoțit

de doi reprezentanţi ai marii boierimi oltene, Stroe Buzescu şi Radu Florescu la Constantinopol. Unchiul său — fratele Tudorei — Iane, banul Craiovei era aici capichehaie (reprezentant) la Poartă al Ţării Româneşti şi Moldovei. Împreună cu cei doi boieri care se plîng sultanului de Alexandru cel Rău, şi cu Andronic Cantacuzino, foarte influent la sultan, Iane reuşeşte să obţină domnia pentru nepotul său. Banii împrumutaţi de grecii care vedeau în Mihai un viitor eliberator al lor au jucat rolul principal. Mazilirea lui Alexandru s-a întîmplat în august 1593, de unde data reţinută de cronică. Imediat după aceia Stroe Buzescu a plecat la Bucureşti ca locţiitor al domnului, care îşi face apariţia la sfîrşitul lui octombrie.

[3] Murad III, sultan între 1574—1595.

[4] Sigismund Báthory principe al Transilvaniei. Prima domnie: mai 1581—1597; a doua: 22 august 1598 — martie 1599; a treia: 1601; a patra: februarie 1601—1602. Înlăturat definitiv de imperiali, moare în 1613.

[5] Aron vodă „Tiranul", fiul nelegitim al lui Alexandru Lăpuşneanu, domn din sept. 1591—iunie 1592, apoi sept. 1592—24 aprilie 1595. Detronat de Sigismund Báthory, este închis în castelul din Vinţi unde este otrăvit.

[6] N: „case şi meceturi". *Mecetul* este o geamie mică, locaş de cult al musulmanilor. Pentru cronicar construirea meceturilor apare ca o culme a ingerinţelor turceşti, deoarece Imperiul otoman convenise să acorde Ţărilor Române „închinate" deplină autonomie internă şi nici un mahomedan să nu poată să cumpere pămînt, deci să se aşeze în ţară, şi nici să clădească lăcaşuri de cult musulmane, cum se întîmpla pe pămîntul direct supus sultanului (în sudul Dunării de pildă). La începutul secolului al XVIII-lea, Anton-Maria del Chiaro, secretarul lui Brîncoveanu scria în cartea sa *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia. Con la descrizione del paese, natura, costumi, riti e religione degli abitanti*, Veneţia, 1718: „Se pun multe piedici turcilor pentru aşezarea lor în Valahia şi stau mai mult ca străini decît ca stăpîni ai ţării. Procesele lor civile şi criminale sînt supuse judecăţii Divanului... În toată Valahia ca şi în Moldova nu se găseşte nici o moscheie cît de neînsemnată, aşa că pentru rugăciunile lor, turcii sînt nevoiţi a se aduna într-un loc mai retras, unde şi le fac cu toată discreţia". *Revoluţiile Valahiei*, în româneşte de S. Cris-Cristian, cu o introducere de N. Iorga, Iaşi, 1929.

[7] N: *„cît însuși Mihai vodă cu toți boierii să închise intr-o mînăstire“*. Walther ne arată că Mihai „ședea în apropierea noii mînăstiri de lîngă oraș, într-un palat clădit fără întărituri și fără ziduri, la malul Dîmboviței“. Este vorba de mînăstirea Mihai Vodă, unde sînt acum Arhivele Statului. Domnul se refugiase probabil în incinta mînăstirii, mai ferită, întrucît creditorii turci veneau în palat, iar ienicerii aruncau cu pietre „în serai, căruia în limba lor îi spuneau *kurta*“. Vezi *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase I. Sec. XV —mijlocul sec. XVII*, volum întocmit de Mihail Guboglu și Mustafa Mehmed, București 1966, p. 498. În continuare volumul se va cita prescurtat: *Cronicile...*

[8] În LC lipsesc cuvintele: „și a arde bisericile din țară. Văzînd Mihai Vodă atîta răutate și nevoie, nu mai putu răbda țipetele creștinilor“, din care cauză N. Iorga a crezut că *Cronica Buzeștilor* atribuie inițiativa răscoalei nu lui Mihai însuși, ci boierilor săi. Textul corect infirmă această teză.

[9] După cum se vede, cronica țării, spre deosebire de Walther, atribuie *forțelor interne* — Mihai și boierii săi — inițiativa începerii răscoalelor și tratativele cu Transilvania și Moldova. Exact așa prezintă evenimentele și Mihai în memoriul său.

[10] Numele solului apare și în N, dar lipsește din LC, care vorbește doar de „un boiariu al lui“. Cîrstea era vornic al Țării de Sus, și a fost ucis printre boierii lui Aron Vodă decimați de Báthory după prinderea domnului lor. cf. N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, vol. I, București, 1935, p. 170. (În continuare cartea lui N. Iorga se citează cu inițialele: IMV). Interesant că N. Iorga, fără a cunoaște textul de la Neamțu sau cel din 2591, unde apare numele lui Cîrstea, identifică acest personaj într-un document extern ce pomenește de o solie a lui Aron vodă la Rudolf al II-lea (Hurmuzaki, XII, p. 23—24, no. LVIII) și în care e vorba de „Wierst Dwornik“. În IMV, I, p. 151, Iorga scrie: „ar fi trimis pe «Vlădică» (Mitrofan) și pe un Vornic Crâste“. Era așa dar un sol inițiat în tratativele lui Aron Vodă, care după ce fusese la Mihai, a mers și la Viena.

[11] Data de 15/25 noiembrie 1594 pentru masacrarea creditorilor turci apare numai aici, după cum tot numai aici apare data de 10 noiembrie pentru *trimiterea* oștilor. În LC: „deci cînd fu văleatul 7103, noiembrie 5 deni, trimise... etc... și îndată tăiară pe toți turcii cîți

aflară acolo". În N: „... și tăiară toți turcii cîți locuiau în București, noiemvrie *5 deni*". Walther dă 13 noiembrie 1593, ceea ce este greșit ca *an*, dar apropiat de data de 15 a textului nostru. În N. Iorga citim următoarele cu privire la oștile trimise de Báthory: „Aduceau cu dînșii un număr de trabanți, oaste permanentă, și de secui pe care un contemporan îi socotește la 4 000; erau la Brașov în ziua de 10 și ajunseră la 15 în București, procedîndu-se îndată la crunta execuție, de mult timp pregătită" IMV, I, p. 147. Tratatul *Istoria României* și alți istorici, acceptă data de 13 noiembrie ca dată a începerii „socotelilor". Pînă la adunarea și executarea creditorilor puteau trece 2 zile, ceea ce ar pune de acord cele două date. În scrierea sa, Walther folosește datele pe stil *vechi* (13 august pentru bătălia de la Călugăreni), deci ca și în cronica pe care o are la dispoziție. În acest caz, acțiunea lui Mihai se plasează la 13—15 noiembrie 1594, respectiv 23—25 după stilul gregorian. Și cronicile turcești (Pecevi) relatează acțiunea ca ceva ce nu s-a terminat într-o singură zi. Ibrahim Pecevi deține o relatare a „răfuielii" chiar de la un martor al evenimentelor. O reproducem aici, cum vom face și cu alte pasaje din cronicile turcești, spre a da și imaginea evenimentelor principale reflectate în conștiința adversarilor lui Mihai. Iată ce scrie cronicarul Ibrahim Pecevi, născut în 1574, deci contemporan cu cele istorisite: „În anul 1003 (corespunzînd intervalului 16 sept. 1594—5 octombrie 1595 în calendarul creștin, n.n.) cînd umilul de mine eram defterdar de Dunăre, am fost oaspete într-un orășel din Dobrogea (Dobridje) cu numele de Pazargik care fusese mai înainte un sat. Cadiul de acolo era un om bătrîn, căruia i se spunea Alî-Djan efendi. Acesta, venind, s-a întîlnit cu mine. În timpul convorbirii el a povestit astfel despre pățania pe care a avut-o cu rătăcitul de Mihai: «Creditorii rătăcitului de Mihai din București (Bükreș), capitala beilor Țării Românești, poate erau mai mult de patru mii de oameni. Cei mai mulți dintre aceștia erau ieniceri și mai mari ai oștirii. În fiecare zi, ei mergeau asupra nelegiuitului mai sus-arătat și aruncau pietre în serai, căruia în limba lor îi spuneau Kurta, și dărîmau diferite părți ale acesteia. Ei puneau mîna pe ce apucau, îi băteau pe oamenii aflați la poarta sa și îi răneau. Toți aceștia îl săturaseră de viață pe afurisitul de Mihai.

Într-o zi, el i-a strîns și le-a zis: „Dacă mă omorîți, veți pierde și ultima voastră avere. Ascultați de mine și înțelegeți ceea ce vă

spun eu. Ţinuturile Ţării Româneşti sînt împărţite în cadiate. Mergeţi cîţiva oameni pe lîngă omul meu din fiecare cadiat şi aduceţi avuţia încasată. Apoi luaţi din ea partea ce vi se cuvine". În sfîrşit, după multă gîlceavă şi îndărătnicie, i-a convins. În felul acesta, a ales dintre ei vreo 500 de oameni. El a luat această măsură numai ca să scape cîteva zile de apăsarea lor.

După ce au trecut cîteva zile, adunînd bunuri, ei s-au întors. Dar, de data aceasta, lucrurile nu erau îndeajuns pentru toată datoria. Atunci el le-a spus: „Să facem mai întîi socoteala datoriei noastre și apoi, potrivit banilor, să-i împărţim după cum se cuvine fiecăruia". După o lungă împotrivire, au căzut la învoială şi cu aceasta.

„Acum, pentru socotirea «datoriilor» să vină cadiul de Giurgiu (Ierkökü kadîsî). Totdeauna cînd era în Țara Românească o astfel de pricină din partea musulmanilor, veneau cadii de Giurgiu, fiind însărcinaţi prin ilustre porunci pentru aranjarea lor. Și de astă dată au trimis, ca de obicei, o caleașcă (koci) şi un om. Umilul de mine eram ajutor de cadiu (naib) la Giurgiu. Ca prin minunea lui Allah, cadiul nostru a fost găsit cam bolnav şi m-a trimis pe mine, unchiașul vostru (dayînîzî). Am ajuns la București (Bükreş) şi am făcut socoteli timp de o zi, două. Socoteala se făcea în felul următor: De pildă, vine un om şi arată act (temessük) pentru 60 de poveri (yük) de aspri. El (Mihai) spune: «E adevărat, dovada este a mea». Datornicul zice: «Dar ce-mi dai? Spune-le pe soiuri!». El (Mihai) zicea: «Iată 60 de poveri de aspri». După multă ceartă şi îndîrjire îl convinge pe acesta să-şi arate lucrurile. De exemplu: zece poveri bani, un hanger, lucrat meşteşugit, în valoare de 20 de poveri, obiect de casă (raht) de cinci poveri; în sfîrşit toate acestea se ridicau la suma de 60 de poveri. Dar acum musulmanul zicea: «Tu nu poţi să dovedeşti preţuirea lor adevărată şi acest lucru îl ştii şi tu şi îl ştiu şi eu. Tot ce mi-ai dat este pe un preţ de trei-patru ori mai mare. Hangerul pe care mi l-ai dat cu 20 de poveri, ţi l-aş da cu cinci chiar cu trei poveri».

După multe vorbe şi gîlcevi, îl făcea pe acesta să primească, în loc de 60 de poveri, 30 sau 40 de poveri. Apoi, spunea: «Cadi efendi, scrie!» şi mă punea să trec în catastif.

De asemenea punea şi pe scribii săi să noteze. Tot ce era mai puţin de zece poveri nici nu a pus la socoteală. Spunea că «acestea

sînt nimicuri!». În felul acesta datoria sa (a lui Mihai) s-a ridicat la 7 000 de poveri (yük) de aspri (akce).

Cînd umilul de mine am ieşit afară, un ghiaur, cu care eram prieten încă de mult şi, de cîte ori veneam sau plecam, poposeam în casa lui şi cîteodată aveam unele socoteli cu el, s-a apropiat de mine şi m-a întrebat: «Hodja Ali-Djan, de cîţi ani încoace mîncăm noi împreună pîine şi sare?». I-am spus că trebuie să fie vreo douăzeci de ani. «Prin urmare — mi-a spus el — vreau să-i fiu recunoscător lui Allah pentru pîine şi sare şi să-ţi plătesc datoria». Eu l-am întrebat: «Ce să fie oare?», iar el mi-a zis: «Dacă vrei să-mi asculţi cuvîntul, să nu mai rămîi aici pînă la chindie (ikindi) şi, de asemenea, mergînd la Giurgiu (Ierkökü), să nu te laşi dus pe gînduri, ci să te străduieşti să pleci îndată la Rusciuk şi să treci Dunărea cu un ceas mai devreme». Eu l-am întrebat: «Care este pricina?», iar el mi-a răspuns: «Ţi-am spus eu ceva? De ce mă întrebi pricina?». Eu i-am grăit: «Nu mi-ai zis aşa şi aşa?», iar el mi-a spus: «În astfel de împrejurări eu spun aiureli; cîteodată mă apucă nebunia».

N-am putut să-l fac să-mi spună din nou acest lucru. Dar am văzut că oraşul nu era ca mai înainte. Aici era o mişcare, o mulţime adunată. Nici un ghiaur nu era liniştit. Atunci, urcîndu-mă îndată în caleaşcă, m-am întors în mare grabă. Am venit la Giurgiu (Ierkökü) şi m-am grăbit să-i spun cadiului cum stau lucrurile. Însă afurisiţii de ghiauri, în clipa în care umilul de mine ieşeam din Bucureşti, i-au ucis pe toţi musulmanii care se găseau acolo şi apoi, formînd cete, au venit la Giurgiu.

Negăsind alt mijloc, m-am dezbrăcat de îndată şi, fiind un înotător foarte bun, am trecut Dunărea înot. Afară de mine a mai trecut încă un om. Dintre locuitorii Giurgiului, care, cu femei şi copii, erau poate 3 000—4 000 suflete, n-a scăpat niciunul, afară de noi doi.

Au fost luate ca pradă o mulţime de bogăţii. Multe femei şi mulţi bărbaţi au fost duşi în captivitate; de asemenea şi oraşul a fost incendiat»..." *Cronicile*... p. 498—500.

[12] Acest amănunt — dovadă de atenţie a cronicarului pentru soţul jupînesei Sima — reapare şi pe piatra de mormînt de la Stăneşti: „şi la războiul dintîi, dobîndi rană la mîna stîngă de turci".

[13] În LC: *Rusciuc*. LC omite informaţia, prezentă şi în N: „şi s-au apucat de au aprins tot oraşul Giurgiovului de au ars". Arderea

Giurgiului este confirmată de toate izvoarele contemporane, inclusiv cele turceşti.

[14] Pentru Mustafa paşa vezi nota[10] lui A. Decei, volumul de faţă, p. 59. Bogdan era fiul lui Iancu Sasul, la rîndul lui fiu nelegitim al lui Petru Rareş.

[15] Aceeaşi dată şi în LC. Ea lipseşte în N.

[16] Aceeaşi dată în N. În LC se dau numai „ghenar 14 deni" fără a se menţiona că era vineri.

[17] LC: „la ghenar 16 deni", nu se spune ziua. N: „ghenarie 16 deni într-o duminecă". Walther dă pentru această luptă data de 21 ianuarie.

[18] Ştirea este confirmată de cronicarul turc Kara Celebi Zade (Abdul-Azis efendi) care ne-a lăsat următoarea relatare: „Gazi Ghirai han, fiind foarte mîniat din pricina serdarului Sinan-paşa care, în urma plîngerii unor raiale, spînzurase cîţiva tătari, plecase de la Timişoara, unde i se fixase tabăra de iarnă, întorcîndu-se în părţile Crimeii, fără a fi obţinut învoire. În Ţara Românească, Mihai atacîndu-l într-o noapte pe neaşteptate pe han, acesta a fugit de frică, lăsînd în mîinile ghiaurilor tot ce avea; aceeaşi dată [...][18bis].

„Cînd Mihai a ridicat steagul revoltei, uitînd de obligaţiile sale ce izvorau din favorurile acordate, a fost trimis mirimiranul de Maraş, Mustafa-paşa, împreună cu doi voievozi. În apropiere de Rusciuk [Urusciuk] avînd loc lupte şi măceluri cu răufăcătorul Mihai, cînd clocotul valurilor de sînge s-a auzit pînă în văzduhuri, cu voia lui Allah oastea binecuvîntată a suferit zdrobire şi înfrîngere, iar seraskerul căzînd în adîncurile apei şi ieşind apoi la suprafaţă, răscoala afurisitului fără de lege s-a întins aşa de mult, încît el a incendiat şi a distrus Rusciukul, iar pe locuitori i-a nenorocit, măcelărindu-i şi lîndu-i în prinsoare". *Cronicile...* p. 549—550.

[19] Informaţia că au şezut *3 zile* lipseşte în LC. Pentru exactitatea ei vezi Iorga, IMV, I, p. 154, nota 4.

[20] Data bătăliei este aceeaşi, dar L nu dă decît *ghenar 25 deni.* În N: „fov. 25 deni, într-o marţi". Walther, care foloseşte cronica oficială spune şi el că era *marţi*, fără a da ziua. Evident, bătăliile s-au succedat la cîteva zile distanţă, aşa încît „februarie" din N este o greşală. Cronicile turceşti confirmă victoria lui Mihai: „Rebelu din Ţara Românească cea neascultătoare, trecînd în iarna aceea Dunărea îngheţată, împreună cu rătăcitul de Mihai, au devastat în între-

gime orăşelul Rusciuk, precum şi tîrgurile şi satele din acel ţinut, luind în robie bărbaţi, femei şi copii fără număr şi fără seamăn.Pe cei mai mulţi bărbaţi i-au ucis, iar pe cei care erau bogaţi i-au pus în lanţuri. Răutăţile şi nelegiuirile lor au fost înfăţişate la tronu împărătesc al padişahului". *Cronicile*... p. 500—501. Vezi şi Kara Celebi, textul de la nota 18 bis.

[21] Acest pasaj apare în LC şi N mai confuz, dar fără a diferi ca date. E posibil să fi fost redactat mai clar de către autorul *Istoriei parelele*.

[22] Király Albert. În forma aceasta unită apare şi la Stavrinos: *Krailarpértos*.

[23] În LC cuvintele „cu acest răspuns" lipsesc. În N: „zicînd".

[24] Aceeaşi dată în LC şi N. Anul bizantin începea de la 1 septembrie, aşa încît noiembrie 1594 şi aprilie 1595 intră tot în „Văleatul 7103".

[25] Mehmed III, sultan din 1595—1603.

[26] Ultimele două cuvinte, prezente şi în N, lipsesc în LC.

[27] Această informaţie, prezentă şi în N, lipseşte în LC.

[28] Această frază, prezentă şi în N, lipseşte în LC.

[29] LC: „în vadul Călugărenilor". N: „în vad la podul Călugărenilor".

[30] Toate variantele dau data aceasta, inclusiv Baltasar Walther. Dar Walther şi LC nu spun că era *miercuri*. În schimb, găsim confirmată această ştire în cronica turcească a lui Mehmed bin Mehmed: „la 18 ale lunii mai sus arătate, într-o miercuri, au ajuns în apropiere de podul Călugăreni". *Cronicile*... p. 418. Data corespunde în calendarul creştin cu 24 (respectiv 14 stil vechi) august.

[31] Următoarele cuvinte lipsesc din LC: „şi scîrbă multă păţi cîtu-şi pierdu voinicii şi paşii"... „şi luă şi steagul lor cel de legie ce-i zic turcii a lui Moameth". Ambele propoziţii sînt în N. Confirmarea capturării steagului verde al profetului, în *Memoriu*... vol. de faţă, p. 44 Descrierea bătăliei de la Călugăreni în cronica lui Mihai este confirmată de cronicile turceşti. Iată relatarea ei la Ibrahim Pecevi: „Cu cîteva zile înainte de sosirea sa la Rusciuk, asupra lui Hasan-paşa, fiul vizirului [Sokollu] Mehmed-paşa, venise un număr de 8 000 de ghiauri, dar, prin bunătatea lui Allah cel prea înalt, el îi înfrînsese. Au fost aduşi mulţi prinşi şi multe ţigve.

De acolo, trecînd podul de peste Dunăre, au descins în șesul Giurgiului și de aici au pornit spre București (Bükreş). Dar fiecare mlaștină, fiecare pădure de stejar se umplusese cu mii de ghiauri. Ei se apropiau mereu de oastea islamică şi se învîrteau în jurul oștii împărătești. Din voia lui Allah, oastea islamică a fost cuprinsă de o mare spaimă, încît nu putea să opună nici o împotrivire. Astfel, Haídar-pașa, beilerbei de Rumelia, și-a găsit o moarte de martir într-o mlaștină; iar Satîrgi Mehmed-pașa, *care urma să fie beilerbei de Țara Românească* (s.n.) a fost rănit pe cînd fugea.

Apoi au ajuns la o mlaștină unde, din pricina învălmășelii, Mustafa-pașa, fiul lui Aias-pașa, fratele serdarului, și Husein-paşa, care era mutasarrîf de Nicopol, au fost călcați în picioare. Orgoliosul serdar [Sinan-pașa], căzînd de pe calul său și fiind departe de ostașii săi, s-a înfundat în mlaştină. Rămas pe jos şi înspăimîntat, cînd se ridica, cînd se aşeza, cînd înainta. Atunci a venit unul dintre vitejii Rumeliei numit Deli-Hasan, cunoscut prin puterea sa, şi luîndu-l în spinare, l-a scos din mlaștină. După aceea, mai sus-numitul Deli-Hasan a devenit vestit sub numele de Batakci Deli-Hasan și a murit pe cînd era delibași al marelui vizir Kodja-Murad-pașa." *Cronicile*, p. 502—503. Iată ce scrie și Mehmed bin Mehmed: „După sfatul tuturor, au mers trei zile și la 18 ale lunii mai sus-arătate într-o miercuri, au ajuns în apropiere de podul Călugăreni, care era un loc păduros şi mlăștinos.

În clipa cînd unii dintre ostași se așezau [acolo], iar alții se pregăteau să se așeze, a apărut o ceată de ghiauri, semănînd cu niște animale, și au început lupta în apropierea acelei mlaștini. Ei [ghiaurii] așezaseră la intrarea în pădure tunuri și pușcași, care au stînjenit mult oastea [islamică]. În acest loc, dîndu-se firman lui Mehmed-pașa, beilerbei de Țara Românească cu rangul de vizir, și lui Haidar-pașa şi lui Husein-paşa şi lui Aiasoaşaoglu Mustafa-pașa și de asemenea, dîndu-se poruncă şi oștii de Siria, precum și unui număr de ieniceri, toţi aceştia, potrivit firmanului, au trecut podul și i-au întîmpinat pe ghiauri. De la amiază şi pînă la chindie s-a dat o mare luptă. Mulţi dintre ei au trecut în rîndurile gazilor şi martirilor. De asemenea și de la ghiauri au murit mulţi şi s-au dus în iad. Şi luîndu-se de la ghiauri 12 tunuri, s-a obţinut victoria şi [dușmanul] a fost respins.

Locul fiind însă foarte strîmt şi nepotrivit şi păduros şi mlăştinos şi mai sus-arătatul Mehmed-paşa fiind rănit în luptă, iar Haidar-paşa şi Husein-paşa găsindu-şi o moarte de martiri şi făcîndu-se tîrziu, nu a fost cu putinţă să se meargă pînă la cîmpul de la celălalt capăt al pădurii. De aceea, [turcii] s-au întors înapoi şi s-au aşezat acolo. După ce au rămas în acel loc două zile, s-au sculat şi, în ziua de 21 ale lunii mai sus-arătate, au poposit în apropiere de satul Copăceni, de pe malul de dincoace al rîului Argeş.

S-a aflat de la cei prinşi (dil) că ghiaurii, neputînd să se împotrivească măreţiei oştii islamice, au fugit şi de pe locul unde era tabăra lor adevărată. În ziua următoare, s-a ajuns la Bucureşti (Bükreş). Găsindu-l incendiat, la 25 ale lunii mai sus-arătate, într-o zi de joi, au găsit de cuviinţă să transforme în geamie biserica dinlăuntru mănăstirii voievodului Alexandru, care mai înainte era loc de cetate. Au mai socotit potrivit ca dependinţele din jurul ei să formeze o fortăreaţă interioară. De aceea au început să facă în jurul ei un zid umplut cu arbori mari şi cu pămînt. Cetatea fiind terminată doar în 12 zile, au aşezat tunuri pe zidurile şi turnurile ei, după care au avut loc petreceri". *Cronicile*... p. 418—419. Toate izvoarele confirmă intenţia Imperiului otoman de a transforma Ţara Românească în paşalîc turcesc. Se şi numise viitorul guvernator („beilerbei") în persoana lui Mehmed-paşa. Începuse transformarea bisericilor în moschei. Ceea ce, cu mai bine de un secol în urmă, se întîmplase cu Bulgaria, Grecia şi Serbia, trebuia, în calculele turcilor, să se întîmple şi cu Ţara Românească şi, fireşte, după aceia cu Moldova. În această lumină, în perspectiva acestor planuri trebuie măsurată amploarea şi consecinţele marii contraofensive a armatelor unite ale Ţării Româneşti, Transilvaniei şi Moldovei...

[32] Ultimele cuvinte absente din LC. Sensul cuvîntului „muncitori" este aici ca şi în *Viaţa lui Nifon*, cel al slavonescului „moncitel" — tiran, călău, chinuitor.

[33] Aceeaşi dată în toate trei variantele.

[34] La Cluj. Amploarea şi rapiditatea contraofensivei este recunoscută şi de cronicile turceşti, care în prealabil povestiseră construirea întăriturilor turceşti din Tîrgovişte. Iată ce scrie **Mehmed bin Mehmed**: „Ali-bei, fiul lui Haidar-paşa, Sangeacbei de Ciorum, după ce i s-a acordat beilerbeilicul de Trapezunt, a fost însărcinat cu paza [Tîrgoviştei]. Potrivit înaltului firman, a rămas acolo şi Koci-bei,

sangeacbei de Amasia. După ce au pregătit zahereaua şi celelalte lucrurî necesare pentru cetate, la 12 safer a anului mai sus-arătat s-au întors la menzilul de dinainte. Cînd colo, rătăcitul de Mihai era în pădurea din apropiere. O dată cu plecarea serdarului [din Tîrgovişte], ieşind cu oastea sa, el a asediat cetatea de mai sus. Dărîmînd cetatea în trei zile, pe apărătorii (nuhafîz) săi, care erau Ali-paşa şi Koci-bei şi alţi emiri, i-a pus în frigare, înfigînd în ei suliţi. Pe ceilalţi ostaşi i-a luat prizonieri. Apoi, serdarul a ajuns la Bucureşti. Sosind strigătorii de ajutor (feriadci) de la muafizii Tîrgoviştei, au făcut cunoscut că sînt foarte strîmtoraţi. Dar pe cînd se sfătuiau cu demnitarii împărăţiei în privinţa întoarcerii din nou [la Tîrgovişte], a sosit ştirea despre incendierea şi luarea cetăţii [Tîrgovişte de către români]. Din această pricină acel gînd a fost părăsit. Serdarul şi ostaşii fiind cuprinşi de teamă şi de groază, nu au fost în stare să facă nici o pregătire. Incendiind cetăţile făcute cu mii de greutăţi, nu au găsit altă cale decît să se întoarcă [spre Istanbul]. De acolo, s-au dus la cetatea de mai sus şi, dînd foc şi stricînd corturile lor, s-au întors în galop spre părţile Rusciukului. A doua zi, în 18 ale lunii mai sus-arătate, s-au oprit în apropiere de Giurgiu (Ierkokü)". *Cronicile*... p. 420—421. Alt cronicar, Mustafa Selaniki, tot contemporan cu evenimentele, relatează campania de alungare a turcilor din Ţara Românească, astfel: „După ce în vilaietul Ţării Româneşti au fost recrutaţi ostaşi şi raiaua ţării a fost supusă, iar ţara a fost orînduită potrivit legii ilustre, beilerbeii şi agalele şi vizirii, precum şi ostaşii pedeştri şi călăreţii s-au adunat şi s-a hotărît ca toţi să fie înregistraţi din nou potrivit poruncii împărăteşti. De asemenea, s-a dat firman ca lui Satîrgi Mehmed-paşa, care urma să pună din nou ordine în Ţara Românească, să i se scrie şi să i se trimită o ilustră poruncă, de care să asculte toată lumea, cu titulatura de vizir. A doua decadă a lunii muharrem 1004. Pe la mijlocul lunii mai sus arătate au sosit scrisori şi ştiri cu olaci de la măria sa marele serdar Sinan-paşa. El făcea cunoscut că după lupta şi învălmăşeala care a avut loc în vilaietul Ţării Româneşti, Mihai, împreună cu oastea sa drăcească, a fugit din faţa oştii islamice şi că stă şi aşteaptă cu oaste mare în tabăra sa din apropierea tîrgului înfloritor numit Tîrgovişte (Taragostea), aflat în apropierea ţării vilaietului Transilvaniei, pe malul Dunării, în vilaietul Ţării Româneşti. Sinan a mai făcut cunoscut că el însuşi cu ajutorul lui Allah, mergînd cu oastea purtătoare de noroc în oraşul

înfloritor numit Bucureşti, a slobozit foarte multe familii musulmane care fuseseră luate în robie [de Mihai Viteazul]. De asemenea, el mai scrie că a făcut ziduri împrejurul oraşului cel mai sus-arătat şi a construit puternic şi cetatea sa interioară, fortificînd cu muniţii toate părţile. Recrutînd apoi alţi ostaşi călăreţi şi pedeştri, a pus [în oraş] şi apărători, numindu-l beilerbei pe măria-sa Satîrgi Mehmed paşa, care era mai înainte beilerbei de Anatolia. De asemenea, el a raportat că a pornit cu oastea islamică, sprijinindu-se pe Allah cel prea înalt şi pe minunile profetului său, cu gîndul de a construi o fortăreaţă în oraşul Tîrgovişte cel mai sus-pomenit.

(Urmează trimiterea unor ajutoare băneşti lui Sinan-paşa. Se aminteşte de necesitatea participării hanului tătărăsc, Gazi Ghirai-han, la expediţia împotriva Ţării Româneşti şi de neprezentarea acestuia din cauza unor măsuri nechibzuite).

Anul 1004... A sosit vestea că Sinan-Paşa, măria sa serdarul, după ce a devastat vilaietul Ţării Româneşti, s-a întors.

...În prima zi a lunii rebi-ul-evvel sosind oameni din partea măriei sale marelui serdar Sinan-paşa, acesta a trimis scrisori demnitarilor împărăţiei. În ele se arăta că toate măsurile luate de el şi toate pregătirile sale au avut urmări contrare aşteptărilor.

...Aşa, de pildă, el pusese ostaşi musulmani şi emiri renumiţi pentru paza Tîrgoviştei (Taragosta), dar cînd oastea (islamică] a plecat de acolo, a venit îndată un număr neaşteptat de ghiauri nenorociţi, împreună cu afurisitul de ardelean şi cu afurisitul de Mihai, şi au asediat cetatea, căreia i-au dat foc, umplînd cu stuf şanţurile pregătite. Atunci ostaşii asediaţi, care se aflau în ea, ieşind cu strigăte şi cu vaiete, au dat peste cetele ghiaurilor rătăciţi şi au băut cu toţii, în timpul luptei, din cupa martirilor.

Haidarpaşaoglu Ali-paşa cel curajos, care rămăsese acolo cu titlu de beilerbei, precum şi beiul de Elbasan, Bali-bei, dintre emiri, aflîndu-se printre cadavre, au căzut prizonieri.

Cînd aceste ştiri au sosit la măria-sa serdarul cel puternic, acesta a venit a doua zi în cetatea Bucureşti, şi, poruncind să se ia toate muniţiile ca să nu le rămînă ghiaurilor, a pus să se dărîme cetatea pe care o construiseră mai înainte şi a fost făcută una cu pămîntul.

Apoi, cercetînd oastea, a găsit că sînt puţini la număr şi a socotit că nu pot face faţă cu ostaşii aflători aici luptei împotriva puşcaşilor afurisiţilor de ardeleni. Necăjindu-se din această pricină, el a făcut

cunoscut că a pornit spre cetatea Giurgiului (ierkökü) şi a venit la Rusciuk.

(El mai raporta că datorită măsurilor nechibzuite ale lui Ferhad-paşa, oastea tătărască nu a venit la slujbă şi că s-ar putea ca ghiaurii cei nenorociţi să urmărească oastea islamică).

Ştirile înspăimîntătoare sosite în prima zi a lunii rebi-ul-evvel anul 1004, au început să fie cercetate de demnitarii împărăţiei. Ei au povestit şi au spus că ... cei mai mulţi dintre cei din oastea de Poartă (kapu-halkî), venind sătui, au adus cu ei robi din vilaietul Ţării Româneşti şi, cînd duşmanii legii au venit asupra oştii islamice, nu au putut să-şi lase prăzile şi să pornească la luptă. Serdarul Sinan-paşa, dîndu-şi seama de aceasta, a trecut podul înaintea tuturor, *iar poverile şi muniţiile şi tunurile şi vistieria (hazine) au rămas pe malul celălalt.* (s.n.)

Atunci, sosind afurisitul de ardelean cu îndrăcita-i oaste, s-au luptat cu ei. Mulţi musulmani care plecaseră la lupta sfîntă, precum şi numeroşi oameni din ceata de acîngii şi din oastea fără căpătîi neputînd să se împotrivească au suferit înfrîngere.

(Se vorbeşte despre întoarcerea lui Sinan-paşa din expediţia în Ţara Românească la Constantinopol şi de plecarea lui la ciflicul său în urma primirii unui hatt-i-humaiun de mazilire). Afurisitul de Mihai şi afurisiţii de ardeleni s-au ţinut de urmele oştii islamice. Oastea islamică venind la Bucureşti, pentru a nu lăsa în mîinile ghiaurilor această cetate construită cu atîtea greutăţi, a dărîmat-o pînă la temelii şi apoi [serdarul] a pornit înaintea tuturor împreună cu oastea cea grea. Dar afurisiţii ostaşi ai nenorociţilor, venind în număr mare, nu i-au slăbit din urmă. Atunci [serdarul], lăsînd în urmă muniţiile, echipamentul şi oastea de acîngii, a trecut peste pod pe partea cealaltă. Oastea islamică, luptîndu-se cu ghiaurii cei nenorociţi, a avut foarte multe pierderi, iar cetatea Giurgiului, care de peste un veac era ţinut musulman, fiind bătută timp de două zile de afurisiţii necredincioşi, a fost luată prin luptă şi lovituri în văzul serdarului" *Cronicile*... p. 272—274.

În sfîrşit, Pecevi: „Pe la începutul lunii muharrem cel venerat, din anul 1004, au ajuns la Bucureşti unde au făcut un popas şi în timp de 15 zile au clădit o mică palancă. În localitatea aceea au dat învoire oştii să facă incursiuni (akîn).

Într-adevăr, nu au ținut seamă de apropiere sau depărtare, și, devastînd multe ținuturi ale Țării Românești, s-au întors teferi, și cu multă pradă. În sfîrșit, nu au putut să pătrundă în Transilvania cea josnică. Ridicîndu-se de acolo, în a șasea zi au ajuns la Tîrgoviște (Tergoște) unde au stat și s-au odihnit o lună întreagă și au construit o cetate. L-au lăsat acolo pe Ali-bei, fiul lui Haidar-pașa, sangeacbei de Ciorum, cu oastea eialetului de Trapezunt (Trabzun). Iar dintre emiri, au pus pentru paza cetății pe sangeac-beii de Kustendil și Avlona (Dilvina).

· (Se fac diferite numiri de pași pentru paza Tîrgoviștei, dar oastea refuză să rămînă deoarece îi este frică de dușmani).

Apoi au pornit din acel menzil (Tîrgoviște) și s-au așezat la cale de o poștă (koșulukluk).

Dar rătăcitul de Mihai, fiind pregătit într-un loc din apropiere, aștepta întoarcerea oștii islamice pe care o urmărea din ochi. El a venit pe neașteptate și s-a așezat pe locul de unde plecase Hasan-pașa. Gazii care rămăseseră în cetate au ieșit și au dat mîna cu cei veniți dar, neputînd rezista, s-au întors în cetate. Cînd această știre a ajuns la serdar, el a spus: «Să ne întoarcem și să-i ajutăm». Atunci au apărut iarăși vreo 300 de ghiauri dintr-o pădure mlăștinoasă. 5 000—6 000 de ostași, dintre rumelioți, au plecat împotriva lor, dar s-au întors înfrînți. De mirare era faptul că dintre acești 5 000—6 000 de oameni nici unul nu era teafăr, adică nu se putea spune că nu s-au luptat și că nu au depus sforțări.

Între timp, rătăcitul de Mihai, dînd foc Tîrgoviștei, i-a trecut prin sabie pe toți cei care rămăseseră acolo. A sosit vestea că, înfigînd sulița în Ali-pașa și în cîțiva mirlivale, el i-a fript. De asemenea serdarul pierzîndu-și capul, n-a mai știut ce să facă, iar Satirgi, care urma să fie beilerbei [în Țara Românească], zicînd că îi este peste putință să rămînă, au dat foc de îndată Bucureștiului.

Punînd să fie retrase vistieria, uneltele și munițiile și tunurile, au fugit spre podul de pe Dunăre. Unul dintre tunurile bune și frumoase rămăsese în mlaștină. Hasan-pașa l-a scos cu mare greutate cu ajutorul oamenilor săi și a ostașilor săi siriaci și l-a ajuns cu el din urmă pe serdarul cel nerușinat.

Cînd au ajuns la Giurgiu, s-au grăbit care mai de care să treacă peste pod. Cei care veniseră mai înainte au reușit să treacă, iar cei

care sosiseră mai tîrziu au rămas pe partea Țării Românești din pricina faptului că ghiaurii au tăiat podul. Multe mii de suflete au pierit, murind în acele părți, și multe tunuri și muniții, precum și alte unelte de luptă au rămas risipite pe acolo.

Pe scurt, el [Sinan-pașa] a avut o faimă așa de proastă, încît nu le-a mai fost dat musulmanilor să cunoască ceva asemănător". *Cronicile*... p. 503—504.

35 Această informație, prezentă și în N, lipsește în LC.

36 Vezi nota 34 pentru reflectarea evenimentelor în cronicile turcești.

37 În LC fraza se oprește aici, restul lipsind. La fel în N, ceea ce înseamnă că e un adaos al copistului sau al autorului „Istoriei paralele".

38 În N: *26 deni. leat 7105*. În LC, *27 deni, leat 7105*.

39 Numele satului, prezent în N, lipsește în LC.

40 Această frază și informație, prezente și în N, lipsesc din LC.

41 Informația, prezentă în N, lipsește din LC.

42 În N: „7105, mesița mai 6 deni", LC: „7105, mai 6 dni".

43 În LC: Baba-Babadag, cetate turcească în nordul Dobrogei.

44 La fel în N. În LC: Comisul.

45 N: *iunie 16 deni*. În LC: *iulie 16 deni*.

46 Aceste pîri s-au scornit în 1596. Recrutarea masivă de mercenari de către Mihai are loc în 1597. Cf. Ștefan Ștefănescu, *Un document recent descoperit privitor la recrutarea mercenarilor de către Mihai Viteazul*, în „Romanoslavica", V, 1962, p. 157—162.

47 În N: „cu mulți nemiși și cu 20 de căruțe". *Căruțe* traduce ungurismul „Cocișì" — vizitii. LC are deci două lecțiuni greșite: „cu mulți *nemți* și cu 40 de *cucii*". În alt manuscris apar „cocini" (ed. Grecescu-Simonescu, p. 66, aparatul critic). Inițial deci a fost *cocișì*, din care N a făcut „căruțe": Jeni Pocrați (N: Jeni Pocreț, LC: Jenea Poncraț) este Sennyei Pancrație, dregător și diplomat al lui Sigismund Báthory, trimis în multe solii.

48 Pentru această primă solie a lui Mihalcea, care însoțește pe Sigismund la împărat, vezi P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, p. 126. Mihalcea era însoțit și de sasul Schonkebonk din Banat, care ne-a lăsat o relatare a audienței la împărat.

49 Campania turcească împotriva Egherului — cetate in Ungaria de Nord — are loc în toamna lui 1596. Egherul (Erlau în nemțește)

a fost cucerit de Mehmed III la 12/22 octombrie 1596. Deci cronicarul face aici o întoarcere în timp, după ce povestise evenimentele din decembrie aceluiași an.

[50] După P.P. Panaitescu, pacea cu turcii succede și nu precede (ca în cronică) tratativele cu Sigismund. În întîlnirea lor din decembrie 1596 „Mihai puse lui Sigismund neted întrebarea, sau are de gînd să pornească o ofensivă împotriva turcilor, sau să se împace cu ei și să încheie pace. Asigurările lui Sigismund fură vagi, domnul înțelese că acolo unde nu era o voință hotărîtă, nu poate fi sprijin pentru dînsul. *Atunci* (s.n.) începu Mihai două acțiuni diplomatice pe cont propriu pe de o parte împăcarea cu turcii măcar pe un timp scurt, ca să răsufle țara, pe de altă parte legături directe cu împăratul, pentru obținerea unui subsidiu în bani, ca să-și poată alcătui o armată de mercenari. Ambele inițiative diplomatice fură încununate de izbîndă" *Mihai Viteazul*, p. 124—125.

[51] N: „și trimise doi comisari, anume Suhai episcopul și pre Ișfanin". În LC, textul corupt: „trimise 2 comisari, anume Suhai, 3 episcopi și pre Istfansin" (Ed. Grecescu-Simonescu, p. 68). E vorba de episcopul de Egher, Suhay și de Nicolae Istvanfyi. Ei vor merge și într-o solie la Tîrgoviște. Cu Suhay, Mihai a rămas în bune relații: pribeag în 1600, va trage la Suhay la Bratislava și va fi însoțit de acesta pînă la Viena. Cf. P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, p. 238.

[52] Josika, cancelarul principatului Transilvaniei.

[53] *Opolia* sau *Oppeln* din Silezia. În realitate, abdicarea lui era o mașinație a iezuiților și curții imperiale, dornică să pună stăpînire pe Ardeal. Cf. P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 145.

[54] Aici cronicarul face o confuzie. Suhay, Nicolae Istvanfy și cu doctorul Bartolomeu Pezzen au fost la Tîrgoviște ca soli ai împăratului, și au încheiat la *9 iunie 1598* tratatul de alianță între Mihai și Rudolf al II-lea. Fuseseră întîmpinați la Brașov chiar de Teodosie Rudeanu, care-i însoțise pînă la Tîrgoviște. Interesant că, deși informată pînă în cel mai mic amănunt, cronica nu amintește despre acest tratat.

[55] În N: *Chisălet*. LC nu dă numele satului. Satul Chiselet se află în cîmpia Dunării, aproape de Caracal.

[56] Evenimentele sînt povestite și de Pecevi (ca și de alți cronicari) sub titlul: *Înfrîngerea lui Hafiz Hadîm Ahmed-Pașa la Nicopol în același an 1007* (perioada cuprinsă între 4 august 1598 și 23 iulie 1599).

Evenimentele s-au petrecut în septembrie 1598. Se spune: „Pentru răscoala sa, rătăcitul de Mihai [Mihai Viteazul] a început să se căiască şi să se pocăiască şi a început să arate oarecare prietenie, dar o prietenie prefăcută. Aceasta pentru faptul că el credea că oastea islamică din acea parte, intrînd în Transilvania, s-ar putea să fie trimisă oaste tătărască, împreună cu o ceată de acîngii, pentru devastarea Ţării Româneşti. De aceea arătase prietenie prefăcută faţă de Hadîm-paşa, care se afla la paza Nicopolei.

Cînd a aflat că serdarul este ocupat cu cetatea Oradiei şi că paşte iarbă în acele părţi, el a venit într-o zi pe neaşteptate asupra lui Hafiz Ahmed-paşa, şi înfrîngîndu-l a devastat toată averea şi bogăţia sa, luînd totodată în robie populaţia acelui ţinut şi pricinuind multe pagube. I s-au adus lui Mihai [Viteazul] pînă şi anteriul şi şalvarii şi turbanul cu care se îmbrăca Hafiz-paşa. Blestematul a îmbrăcat cu ele o femeie uşuratecă şi, arătînd-o oştirii sale, a zis: «Iată că l-am prins pe serdar! Ce deosebire este între el şi aceasta?» Spunînd acestea, el se fălea cu isprava sa." *Cronicile*... p. 509.

[57] Corectat după N, unde este: „sept[embrie] 10 deni *sîmbătă*". În LC: „septembrie 10 dni sîmbătă". Copistul lui 2591 greşeşte şi scrie: „fev[ruarie] 10 zile".

[58] Acelaşi număr de zile în toate 3 variantele. La fel şi în însemnările lui Szamosközi. Vezi Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy şi însemnările lui privitoare la români. 1566—1608*, Cluj, 1928, p. 112.

[59] În N: Bae. În LC: Baba — adică Babadag. Aceasta este lecţiunea corectă. Greşala Baia mai apare într-un manuscris. Cf. ed. Grecescu-Simonescu, p. 70, aparatul critic, rîndul 31.

[60] Este al doilea episod unde apare Stroe Buzescu. Mihai relatînd evenimentul nu pomeneşte de boieri.

[61] În N: „zece zile depline". În LC: „zece zile deplin".

[62] Avem aici o dovadă sigură că această cronică a fost scrisă de cineva care a luat parte la evenimente sau a consultat martori direcţi, capabili să relateze amănunte de felul acestuia. Şi cronicarul turc Mustafa Selaniki povesteşte despre acest vînt: „În timp ce se luptau s-a pornit un vînt potrivnic şi a pricinuit necazuri afurisiţilor şi vaselor lor". *Cronicile*... p. 392.

[63] În LC: *Velciul*. Cuvintele „strîngîndu-şi toată avuţia..." lipsesc, ceea ce face fraza, în continuare, confuză. În N: „Venciul, strîn-

¡îndu-şi toată avuţia şi marfa în cetate şi apoi purcese de să duse în Ţara Leşească". Este vorba probabil de castelul fortificat *Vinţi*.

[64] Csomortany Tamas. În N: Tomortan Tamaş. În LC: Ciomîrtan Tamaş.

[65] Corectat după LC. În N: „la sat la Veşteni". În 2591: *Leveştin*.

[66] N: „oct(ombrie) 17 deni miercuri". LC: „octombrie 17 deni, miercuri.

[67] N: „octombrie 18 deni, joi". LC: „octombrie 18 dni, joi". Data este confirmată de izvoarele contemporane. Szamosközy spune: „Lupta s-a dat în luna octombrie în 28 de zile, ziua sf. Simion şi Iuda. În ziua următoare, *adică vinerea* (Mihai) a trimis iscoade etc..." Ed. Crăciun, p. 117.

[68] Aceleași date în LC și N.

[69] Ca şi în *Viaţa lui Nifon* termenul este luat în accepţia de bucurie, plăcere.

[70] În LC: „Osnu David și Sechil Mihai". Este vorba de David Ungnad şi Mihai Szekely.

[71] Stoica din Strîmba, numit *logofătul* în toate trei variantele, era în realitate la data aceea *vistier*. El este unul din cei doi destinatari ai instrucţiunilor lui Mihai, pe care le-am reprodus înaintea acestei cronici. A ocupat funcția de vistier între 11 ianuarie 1597 şi 22 septembrie 1599, și încă o dată între 1611 şi 1618 (Vezi *Lista dregătorilor din sfatul domnesc*... în SMIM, IV, p. 570 şi 573). În calitatea aceasta se găsea cînd a ajuns la Viena, împreună cu Mihalcea, la 22 decembrie 1599. La 11 ianuarie 1600 a fost primit de împărat la Pilsen în Boemia. Cf. P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 211. Cum se explică totuși titlul de *logofăt* ce i se dă în toate variantele? Credem că este o dovadă că redactarea buzească a cronicii oficiale s-a făcut într-un moment cînd Stoica din Strîmba era logofăt în funcțiune, fiind știut acum între boieri drept „Stoica logofătul", nu vistierul. Şi într-adevăr, Stoica este logofăt între anii 1602 şi 1608 (Vezi lista citată). În acest interval a fost scrisă, prin urmare, *Cronica Buzeștilor*.

[72] Se face simţit, aici, punctul de vedere al boierilor Buzeşti, care nu voiau un conflict cu împăratul pentru Ardeal. Cf. P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 83—85. Teodosie şi Banul Mihalcea erau pentru păstrarea Ardealului (idem, p. 85), dar cronica s-a scris într-un moment cînd conflictul se terminase tragic, părînd a da dreptate Buzeştilor

şi cînd Ţara Românească întreţinea strînse relaţii cu Curtea de la Viena în timpul lui Radu Şerban.

[73] Pentru relaţiile lui Mihai cu Poarta în acest moment vezi pe larg la N. Iorga, IMV, II, p. 25—28.

[74] Formularea laconică şi nemulţumită a cronicii vădeşte din nou punctul de vedere al Buzeştilor, care nu aprobau aceste tratative, cel puţin în perspectiva istorică creată de evenimentele ulterioare. Tratativele au avut într-adevăr loc, la Mihai venind în solie acelaşi Andrei Taranowski pe care Walther îl găsise în 1597 la Tîrgovişte. După cum arată Ilie Corfus (*Mihai Viteazul şi polonii*, Bucureşti, 1938, p. 81—86), „Taranowski sosi la Alba-Iulia pe la mijlocul lui Februarie, cînd fu primit de Mihai într-o audienţă publică de trei ore. El prezentă voievodului scrisoarea regelui — şi aceasta nesemnată — ce fu arătată şi comisarilor imperiali, care nu aflară în ea nimic deosebit, dar cari bănuiau totuşi că Taranowski a venit la Mihai cu un scop hotărît. Scrisoarea putea fi una din acelea, prin care regele avertiza pe Mihai să nu atace Moldova, respingîndu-i propunerea de a trimite pe fiul său, Nicolae Pătraşcu, ostatic la Varşovia, în caz că i s-ar permite ocuparea acestei ţări.

Spre finea lui februarie Mihai, plecînd din Alba Iulia la Braşov, luă cu sine pe Taranowski, care, deşi ascunse faţă de comisarii împăratului scopul misiunii sale, totuşi aceştia bănuiră că e vorba de tratative ascunse între voievod şi rege, cu scopul de a-l aduce sub suzeranitatea Poloniei.

Într-adevăr aceste tratative duseră la schiţarea unui tratat, formulat la Braşov (10. III), care în felul său avea de scop reglementarea raporturilor dintre Mihai şi Poloni." Corfus, *op. cit.*, p. 81—82.

[75] Aceeaşi dată în toate trei variantele.

[76] N are în plus: „că acolo gîndea Ieremia vodă să să bată". În LC, în plus: „fugind Ieremia Vodă de temerea lui Mihai Vodă".

[77] Corectat după N. În LC: *Jajcea*, în 2591 *Jusjca*, în N: *Jijiia* care este forma corectă.

[78] Această frază şi informaţia istorică ce o cuprinde este la fel în N, dar lipseşte cu desăvîrşire în LC.

[79] În N: Piţihuitorul. Formă coruptă a numelui doctorului Pezzen, solul lui Rudolf II. În LC, numele solului nu apare. Începînd cu această notă, vom face referiri amănunţite la izvoare şi la cercetările moderne pentru fiecare informaţie în parte, deoarece regreta-

tul P.P. Panaitescu a emis teza (impusă şi în tratatul *Istoria literaturii române*, vol. I), că „cronica anonimă a lui Mihai Viteazul (numele dat de P.P. Panaitescu *Cronicii Buz ştilor*) se opreşte cu expunerea cuceririi Moldovei, în momentul culminant al domniei lui, cînd a reunit cele trei ţări româneşti sub oblăduirea lui. Cronicarul nu a mai descris epoca de cădere a lui Mihai, nu mai avea interes să scrie. Fraza «Şi tocmi oştile şi le puse capete mari 4 boieri anume Udrea hatmanul şi pre Androne vistierul şi pre Sava Armaşul şi pre Neagoe Spătarul ca să ţie Ţara Moldovei» *încheie textul cronicii* (sublinierea noastră) care a fost curmată de vremurile cumplite ale prăbuşirii celei dintîi uniri a ţărilor româneşti. Textul care urmează constituie o însăilare tîrzie de ştiri incomplete, inexacte şi în parte culese din izvoare scrise, necontemporane", vezi *Începuturile istoriografiei în Ţara Românească*, în „Studii şi materiale de istorie medie", vol. V, 1962, p. 210—211. Teza Panaitescu, sprijinită pe textul defectuos al manuscrisului luat ca bază pentru ediţia Balcescu din *Magazinul istoric* (şi de asemenea pentru ediţia Grecescu-Simonescu), se nărue de la sine atunci cînd o raportăm la tradiţia manuscrisă atestată de mss. 2591 şi mss. 13 Neamţu, aşa cum am afirmat încă din studiul nostru citat. Ştirile exacte şi amănunţite nu se opresc în mai 1600, cum credea P.P. Panaitescu, ci în momentul tăbărîrii la Prejmer, lîngă Braşov, după bătălia de la Mirăslău. Ultima informaţie priveşte intrarea oştilor polone în Ţara Românească. Abia de aici încolo are valoare observaţia prof. Panaitescu, deoarece tot ce urmează în continuare nu este, într-adevăr, decît un fragment din Stavrinos, lipit naraţiunii anterioare.

80 Solia lui Gaspar Kornis şi Teodosie logofătul pleacă în *august 1600*, cum scrie şi P.P. Panaitescu („În august fu trimis la Praga logofătul Teodosie să primească răspuns definitiv", *Mihai Viteazul*, p. 215). La 7 august, Mihai dă în ungureşte o scrisoare din Alba Iulia prin care porunceşte primarului oraşului Cluj să-i pună la dispoziţie lui Teodosie 1000 de florini. Oraşul i-a dat, după cum se notează şi în *Socotelile oraşului Cluj*, publicate de Şt. Meteş. Sub data de 9 august: „La porunca voevodului Mihai dl. primar a dat marelui logofăt Teodosie de cheltuială pentru călătoria la Praga fl. 1 000". S-a păstrat şi scrisoarea lui Mihai, cu adeverirea autografă a lui Teodosie: „Luat-am eu Teodosie log[ofăt] ot Cluj tal[eri] 1 000 de

cestu bir de 6 taleri". Dedesubt, vistiernicul Bărcan scrie şi el: „Datau la Teodosie log. za bir. şest tal. 1 000". Vezi Şt. Meteş, *Domni şi boieri din Țările Române în oraşul Cluj şi românii din Cluj*, Cluj, 1935, p. X şi 17. A se corecta în acest sens și ultimele două rînduri din nota 3, pagina 209, în *Studii şi articole de literatură română veche*.

[81] „După întoarcerea sa în Ardeal, domnul trimise la Iaşi pe Marcu vodă, fiul lui Petru Cercel, cu Radu Buzescu ca mentor, însă domnia lui nu ţinu decît cîteva zile" P.P. Panaitescu, *op. cit*, p. 187. Citează în notă: „*Cronica anonimă* (ed. Ioanid), Miron Costin, *Opere complete*, ed. V.A. Urechia, I, p. 445; Simion Massa, în *Quellen*, V, p. 290".

[82] Pentru acţiunile nobililor ardeleni vezi Szamosközy, *ed. cit.*, p. 119 şi *Memoriul* lui Mihai Viteazul către Rudolf II: „Ardelenii, după ce urziră planul de a mă pierde, căutară chipul de a îndeplini acest plan. Drept aceia, după ce Moise Szekely fugi cu tovarășii săi la Sigismund Bathory în Țara Leşească, nobilimea ardelenească, aşteptînd ajutorul leşilor cu Sigismund, alesă îndată la o parte oastea ce avea... Însă Sigismund a întîrziat cu venirea". Apud N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de Domni*, ed. a III-a, Vălenii de Munte, 1932, p. 238—239.

[83] Asupra acestei intenţii vezi *Memoriul I*, p. 241, şi *Memoriul II*, către ducele de Toscana, volumul de faţă, p. 52.

[84] Aceasta s-a întîmplat la 1 septembrie 1600. Nobilii s-au adunat ca răspuns la convocarea dietei la Sebeşul Săsesc.

[85] „El (Basta) intră în ţară cu oastea lui, chemat chiar de Mihai care vedea în generalul oştirii împărăteşti un aliat firesc" P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 224. Şi *Memoriul* către Rudolf: „În acest răstimp cerui prin scrisori ajutor de la Basta, şi el mi l-a făgăduit; voind însă a intra în Ardeal, găsi calea pe care era să vină la mine, închisă de oastea ardelenilor. Aceştia îşi schimbară gîndul, şi, sfătuindu-se cu leşii, cerură ei ajutor de la Basta, nu pentru că erau credincioşi, ci pentru că întîrzierea lui Sigismund i-a fost făcut să piardă nădejdea în ajutorul leșesc, şi vedeau acuma că puterile lor sînt mai prejos decît ale mele. Aşa, pe cînd eu stam la Sebeş, oastea ardelenilor, unindu-se la Turda cu a lui Basta, se porni îndată asupra mea." Iorga, *Scrisori...*, p. 242—243.

[86] Întreg acest pasaj cu știrea despre solia lui Stroe Buzescu în Polonia, deși prezent în N, lipsește cu desăvîrșire din LC. Informația se regăsește exact la Szamosközy: „Acesta a trimis apoi la Craiul leșesc pe Stroia Buzești, boier de frunte și pe Gheorghe Racz, ca să-l dezvinovățească în fața Craiului, pentru că a intrat cu oaste în Moldova... Sosind Gheorghe Racz la Satu Mare a găsit acolo pe Basta, pe David Ungnad și pe Mihail Szekel, înaintea cărora și-a mărturisit rostul soliei, ca să știe și ei, cu ce gînd a trimis Mihai Vodă pe Stroia Buzești și pe Gheorghe Racz la Craiul leșesc, și că Mihai Vodă, domnul lor, a făcut știre despre acest lucru și doctorului Pezzen în Belgrad, căruia i-a plăcut mult acest lucru. Stroia și Gheorghe Racz au purces din Satu Mare la Muncaciu și de acolo au repezit de olac în Țara Leșească, vestind că ei au sosit acolo și că poftesc să intre în țară, dacă li s-ar da salv-conduct. În aceastā vreme fu primită vestea despre răscoala ardelenilor asupra Voievodului. Sigismund Rackoczi i-a oprit acolo. Pe Stroia l-a slobozit; pe Gheorghe Racz l-au pornit, după ce au trecut cinci luni, de la Satu Mare la Chiioara. Aci l-au ținut închis patru luni, pînă ce s-a întors Voievodul de la împăratul și a sosit la Tokay; atunci l-au slobozit pe Gheorghe Racz — după ostenelile Voevodului — din Chiioara și a purces Gheorghe Racz la Voevodul". p. 133.

De aici înainte, textul din LC, ed. Grecescu-Simonescu este atît de stricat, cu omisiuni și confuzii grave, încît o comparație de felul celei făcute pînă aici nu mai e posibilă. De aceea îl reproducem *în întregime*, după ediția menționată, pentru ca cititorul să compare singur: „Mai bine domnește tu, iar Mihai vodă să se ducă în țară-și și noi să fim închinați împăratului cu toată țara. Și învrăjbiră pre Basta cu Mihai vodă. Atunce să veseliră toți ardelenii, iar lui Mihai vodă îi sosea pieire, că nu știa nimic de aceasta. Însă oarecine spuse lui Mihai vodă de toate cîte i se făcea și ce i se ridica asupră. Și întîi nu crezu, iar apoi adeverind, degrabă trimise de-și strînse oștile, fiind Bașta Giurgiu pînă atunce tot cu el, și grăbi de să loviră cu oștile ungurești la un loc ce se cheamă Mirăslău. Și fu izbînda lui Mihai vodă, septembrie 8 dni, 7108.

De acolo să ridicară și veniră în luncile Turdii și dete mulțumită lui Dumnezeu. Și merse Mihai vodă la Bașta Giurgiu de i se rugă să-i dea cîtăva oaste ajutor ca să se ducă la Făgăraș, să scoată de

acolo pre doamnă-sa şi pre fiul său Neculai vodă, că era acolo închişi de unguri de cîtăva vreme. Iar Başta Giurgiu, fiind amestecat cu ardelenii cu multe sfaturi rele şi hiclene spre Mihai vodă ca să-l omoare, ci din gură i se făgădui să-i dea nemți ajutor. Iar Başta făcînd meşteşug hiclean, că zise lui Mihai vodă ca să-şi trimiţă toate oştile înainte la Făgăraş, numai să rămîe el cu curtea lui şi, trecînd cîteva zile, îi va da ajutor. Şi după cuvîntul lui cel hiclean făcu aşa. Oh, bun prilej îşi făcu Başta spre pierderea bunului şi viteazului Mihai vodă!".

[87] P.P. Panaitescu în *Mihai Viteazul* arăta că versiunea totalei surprinderi şi a neştiinţei lui Mihai nu este chiar exactă. În realitate, Mihai „n-a fost surprins de evenimente" (p. 222). Dar pentru a scoate în evidenţă urîţenia trădării nobilimii ardelene şi a lui Basta, el trebuia să sublinieze uimirea lui în faţa unui asemenea act. Aşa procedează şi în memoriul către Rudolf, şi în cel către ducele de Toscana. Ceea ce înseamnă că şi *Cronica Buzeştilor* prezintă evenimentele din acest punct de vedere, care era oficial.

[88] „Lăsasem partea cea mai mare a oştirii mele la marginea Moldovei şi Ţării Româneşti, în faţa turcilor, neştiind nimic mai înainte despre unirea lui Basta cu ardelenii, care acum împreună se apropiau de lagărul meu, cu scop de a se bate cu mine" N. Iorga, *Scrisori...* p. 243.

[89] „Mustrat-a Baba Novac la Braşov pe Mihai Vodă: De ce te-ai luptat cu ei — zise — ştii că ţi-am scris să mă aştepţi, căci eu ştiam că stai rău, şi apoi şi oastea moldovenească era pe drum", spune Szamosközy, p. 143. Aceeaşi reprobare faţă de imprudenţa sa o găsim şi în cronica boierească.

[90] Diio — în N. Diiu, — numele românesc al Vidinului. Localitatea Mirăslău este aşezată într-adevăr pe cursul Mureşului cam în dreptul localităţii bulgare Vidin, punct comercial foarte cunoscut în epocă, şi deci putînd servi drept criteriu de orientare pentru cititori.

[91] Szamosközy: „Voievodul a fost bătut în luna Sf. Mihai, în 18 zile, *lunea* la amiază" p. 140.

[92] Aşadar numai în textul alterat al „ediţiei critice" Mirăslăul este prezentat ca o *victorie* a lui Mihai. Aici însă totul este clar, ca şi în N., editat încă din 1961. Dacă s-ar fi consultat această ultimă ediţie, poate că unele ipoteze hazardate ar fi putut fi evitate.

[93] Exact în *Memoriu II*, vezi volumul de față p. 54.

[94] P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, p. 226. Folosind o versiune a „*Cronicii anonime*“ publicată de Stoica Nicolaescu în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie“, XI, Panaitescu reproduce un pasaj de la p. 134—135 care sună astfel: „S-a tîmpinat cu dînșii [răsculații] în luncile Brașovului, și acolo deteră război unii cu alții și numaidecît fu biruit Mihai vodă, că avea oști puține și fugind cu cît scăpară dintr-acel război, trecură în Țara Românească și tăbărîră la sat la Scăeni pre apa Teleajenului“. „Pasajul nu e decît în versiunea publicată de St. Nicolaescu, dar face parte desigur din original“, spune în notă P.P. Panaitescu, ceea ce nu este de loc adevărat. Că informația e falsă, o spune el însuși imediat: „În realitate lucrurile s-au petrecut altfel, Mihai avea acum iar o oaste de vreo 16 000 de oameni și ar fi putut da o nouă luptă cu Basta, iar Brașovul fără îndoială ar fi căzut, dar Zamoyski cu polonii ocupaseră între timp Moldova și înaintau spre Țara Românească. Mihai a sacrificat Ardealul, ca să apere țara lui cea veche cu nădejdea că Basta îl va ajuta împotriva năvălitorilor care amenințau și Ardealul, aducînd cu ei pe Sigismund Báthory“ (p. 227). *Dar, dacă ne raportăm la textul editat de noi, nu altceva spune cronica*: n-a fost nici o bătălie la Prejmer, nici în luncile Brașovului, ci acolo i-au sosit veștile cumplite despre năvala leșilor și...

Și aici filmul istoriei lui Mihai Viteazul se rupe. Ceea ce se spune în continuare nu sînt decît cîteva fraze, vag moralizatoare, fără nici un caracter istoric, după care Mihai este făcut să tabere la Turda cu aproape un an mai devreme decît s-a întîmplat în realitate, și odată tăbărît, se lipește în chip de final relatarea împrejurărilor uciderii lui de către Basta, totul luat din Stavrinos!

Cum se explică fenomenul? Nu putem presupune că cei ce au folosit pe Stavrinos n-au citit istorisirea peregrinării la Viena și reîntoarcerea alături de Basta. Credem mai degrabă că n-au mai vrut să vorbească despre cele întîmplate din septembrie 1600 pînă la 9/19 august 1601 pentru că, după alungarea de către poloni a lui Mihai din Țară Românească, frații Buzești și Teodosie nu l-au urmat în pribegie, ci au rămas lîngă noul domn, Simion Movilă (cf. Panaitescu *op. cit.*, p. 245). La reîntoarcerea domnului, după victoria de la Gorăslău, vestea acestei victorii i-a determinat să se răscoale la

rîndul lor împotriva lui Simion, căutînd să pregătească drumul revenirii lui Mihai în Țara Românească. Dar n-au mai apucat să-l revadă. Domnul murea asasinat la Turda și cei cîțiva care au fost lîngă el pînă la sfîrșit, printre care și vistiernicul Stavrinos, erau închiși. Dar toate acestea erau lucruri delicate, și într-o vreme cînd istoria se scria pentru folosul clasei feudale, s-au gîndit Buzeștii că e mai bine să rezolve complicațiile făcîndu-l pe Mihai să moară cu un an mai devreme.

95 De aici începe prelucrarea lui Stavrinos. Compară cu vol. de față, p. 216, rîndul 7 de jos și următoarele. Iată și varianta din LC (textul reprodus mai departe continuă pe cel dat înainte la p. 137, nota 86) „Iar cînd fu într-o dimineață, văzu Mihai vodă oastea nemțească viind către cortul lui, unii călări, alții pedestri, și socoti Mihai vodă că acestea sînt ajutor lui, și nimica de dînșii nu se teme. Iar ei, procleții, nu au fost ajutor, ci vrăjmași. Și dacă văzu că sosesc, eșí Mihai vodă din cortu-său înaintea lor vesel și le zise: «Bine ați venit voinicilor, vitejilor.» Iar ei se repeziră asupra lui ca niște dihănii sălbatece, cu săbiile scoase. Ci unul dete cu sulița și-l lovi drept în inimă, iar altul degrab îi tăie capul.

Și căzu trupul lui cel frumos ca un copaci, pentru că nu știuse, nici să înprilejise sabia lui cea iute în mîna lui cea vitează. Și-i rămase trupul gol în pulbere aruncat, că așa au lucrat pizma încă dinceputul lumii. Că pizma au pierdut pre mulți bărbați făr de vină, ca și acesta.

Căci era ajutor creștinilor și sta tare ca un viteaz bun pentru ei, cît făcuse pe turci de tremura de frica lui. Iar diavolul, cel ce nu va binele neamului creștinesc, nu l-au lăsat, ci iată că cu meșteșugurile lui au intrat prin inima celor răi hicleni, pîn îl dederă și morții. Și rămaseră creștinii și mai vîrtos Țara Românească, săraci de dînsul. [...]

Adevăr, acel Bașta încă ș-au luat plata de la împăratul Rodoful, că l-au belit de viu foale, precum scrie, că cine sapă groapa altuia, el cade într-însa.

Pîn aici s-au sfîrșit toată jitiia răposatului Mihai vodă. Și au domnit Mihai vodă ani zece". Informația despre moartea lui Basta, absentă în mss. 2591 și N nu corespunde întru nimic adevărului. Este o legendă tîrzie. Numărul anilor domniei este greșit.

BALTASAR WALTHER

Baltasar Walther este „reporterul“ evenimentelor excepționale ce se desfășurau la Dunărea de jos și aveau în centru personalitatea excepțională a lui Mihai Viteazul. Reporter inteligent, clarvăzător, obiectiv, plin de simpatie în același timp pentru epopeea unui popor întreg, condus de un erou demn de admirația contemporanilor. Cine a fost Baltasar Walther, în ce împrejurări a venit în Țara Românească și prin ce se caracterizează opera sa?

Studiul fundamental privind toate aceste chestiuni este intitulat *Cronica lui Baltasar Walther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile interne contemporane* și aparține profesorului Dan Simonescu[1]. Ne întemeiem pe el pentru cele ce urmează.

Silezian de origine, o regiune pe atunci în imperiul habsburgic, dar locuită de o populație amestecată în care predominau polonezii, Walther a stat în Țara Românească, după toate probabilitățile, în lunile iunie și iulie 1597. Era un moment de destindere în luptele dintre creștini și turci, iar Polonia, care nu aderase la „Sfînta Ligă“ și nu participa la campaniile antiotomane conduse de Austria, opunîndu-se planurilor politice ale acesteia, a încercat, se pare, o misiune de mediere între Mihai Viteazul și Poartă. O solie a fost trimisă cu acest scop, sub conducerea lui Stanislaw Golski, și printre cei ce o compuneau se afla și Baltasar Walther, bun cunoscător al limbii polone și avînd relații cu alți diplomați poloni. De la Tîrgoviște, solia avea să meargă mai departe la Constantinopol, unde va fi bine primită de sultan, o dovadă în plus asupra rostului ei. La Tîrgoviște, în cercul de soli și observatori străini ce se adunaseră în jurul lui Mihai, spre a informa țările lor cu privire la evenimentele din Balcani, Walther găsește pe diplomatul polon Andrei Taranowski

[1] Apărut în „Studii și materiale de istorie medie“, vol. III, 1959, p. 7—57.

trimis la Mihai Viteazul și simpatizant al marelui voievod. Taranowski, pe care îl arată ca prieten, deci îl cunoștea dinainte, îi dă lui Walther un text în limba polonă, destul de scurt, afirmînd că este traducerea textului cronicii oficiale de la curte, pusă lui la dispoziție chiar de „cancelar" adică de marele logofăt, pe atunci Teodosie Rudeanu. Textul oficial fusese scris „walachico sermone" spune Walther, ceea ce s-a interpretat ca o dovadă că această cronică era scrisă în românește. Sînt însă unii cercetători care pun la îndoială posibilitatea ca, într-o perioadă cînd cultura oficială era încă slavonă, să se fi scris cronica de curte în românește, și tocmai acest text românesc să fi fost prezentat diplomaților. Ar fi mai posibilă ipoteza că era scris în slavonă, limbă pe care diplomații poloni o cunoșteau[1]. Atragem însă atenția și asupra faptului că polonii — și mai ales Taranowski care aflîndu-se la Tîrgoviște în mediul românesc auzea limba română — nu puteau confunda limba română cu slavona, fie ca mediobulgară sau ucraineană[2], și că deci informația de mai sus poate fi considerată ca autentică. Oricum, textul oficial, cunoscut prin intermediul polon, mergea numai pînă în primele luni ale lui 1597, și Walther însuși ne spune că era destul de sumar. El l-a întregit cu date culese din relatări orale ale celor ce s-au aflat de față la evenimente, cu observații proprii, cu știri aflate la Constantinopol și în Polonia, astfel încît „Scurta descriere", deși are ca punct de plecare cronica oficială, care-i servește de izvor principal, este totuși mai mult decît o simplă traducere a ei. Este o amplă prelucrare, în cadrul unei scrieri originale, ce poartă amprenta personalității autorului. Multe date pe care nu le întîlnim în *Memoriul* lui Mihai către ducele de Toscana sau în *Cronica Buzeștilor* se găsesc la Walther în special informații privind raporturile domnului cu unele grupări boierești, răscoale ale unor ostași contra voievodului, probabil ca urmare a neplății lefii, comploturi, în genere știri ce nu-și puteau găsi loc într-o cronică oficială. Aceasta este și importanța deosebită a scrierii lui Walther, care în ceea ce privește succesiunea evenimentelor

---

[1] Vezi I.C. Chițimia, *Unele considerații în legătură cu originalul cronicii lui Mihai Viteazul*, *Romanoslavica*, VI, 1962, p. 27—38.

[2] Pentru poloni, limba slavonă era „ruthenica lingua"; cf. I.C. Chițimia, *Cele mai vechi urme de limbă românească*, în *Romanoslavica*, I, 1948, p. 124—125.

şi informaţiile de amănunt este uneori mai puţin precisă decît textele amintite, derivînd şi ele din cronica oficială. Walther, scriind reportajul său mai tîrziu, după ce plecase din Ţara Românească, a încurcat unele ştiri, a inversat unele evenimente, încît verificările pe alte izvoare sînt necesare. Dar marea calitate a cronicii constă în faptul că autorul ei a ştiut să distingă *esenţa* fenomenelor ce aveau loc aici, să prezinte mişcarea din Ţara Românească în felul unui proces de renaştere naţională a unui popor ce ajunsese pe ultimul prag al deznădejdii[1]. El distinge clar jocul de forţe interne, existenţa unor partide boiereşti antagonice, una sprijinindu-l pe Mihai, alta opunîndu-i-se şi trădîndu-l, ceea ce Mihai însuşi — dată fiind destinaţia memoriului — nu a spus decît într-un singur caz: referindu-se la tratatul de la Alba Iulia. Dar şi la Călugăreni a existat o trădare a unor boieri şi după aceea. Cronica Buzeştilor, nevrînd să arunce o umbră asupra clasei boiereşti, a eliminat cu grijă asemenea informaţii, aşa cum va face mai tîrziu şi Grigore Ureche. Dimpotrivă, la Walther sîntem mai aproape de adevăr cu privire la situaţia internă şi, comparînd pe Walther cu Stavrinos, faţă de care este total independent, între cele două scrieri neexistînd nici o legătură, constatăm că ştirile furnizate de amîndoi coincid. Deci, „Scurta descriere" a lui Walther şi poemul lui Stavrinos sînt opere ce prezintă evenimentele fără amestecul intereselor şi punctului de vedere al feudalilor, sînt mai aproape de punctul de vedere domnesc, de unde şi valoarea lor deosebită ca izvoare istorice, originalitatea lor în raport cu textele pe care le-am reprodus mai înainte.

Înglobînd în urzeala ei cronica oficială a lui Mihai, scrierea lui Walther îşi justifică prezenţa într-o antologie de literatură românească. Ea a apărut în 1599 la Görlitz, în Germania. Interesul editorilor apuseni şi faptul că a fost după aceea reeditată în cadrul unei alte lucrări[2] se justifică nu numai prin faima europeană a lui Mihai Viteazul, dar şi prin calităţile literare reale ale „Scurtei descrieri". Ca şi Gavriil Protul pentru Neagoe Basarab sau Sommer pentru Despot Vodă, Walther a ştiut să toarne istoria într-o formă literară, care cîştigă foarte mult şi din justa intuiţie a personajului, dar care la rîndul ei contribuie la impunerea acestui punct de vedere îndreptăţit.

---

[1] G. Ivaşcu, *Istoria literaturii române*, vol. 1, p. 117—118.

[2] Vezi Dan Simonescu, *art. cit.*, p. 55—57.

Istoria şi literatura se îmbină, ca în biografiile lui Plutarh, şi Walther s-a străduit şi a reuşit să fie un biograf demn de eroul său. Scrierea sa, ca şi *Cronica Buzeştilor*, a avut o influenţă puternică asupra literaturii române din epoca modernă, în special asupra lui Bălcescu, servind ca izvor şi model principal, alături de cronica ţării, pentru *Istoria românilor supt Mihai voievod Viteazul*. Generaţia de la 1848 a găsit în Walther, în viziunea lui asupra personalităţii şi istoriei lui Mihai Viteazul, un aliat al propriilor sale idealuri şi aspiraţii de renaştere naţională. Nu e deci o întîmplare că paşoptistul transilvănean Papiu Ilarian a inaugurat primul volum din preţiosul său *Tesaur de monumente istorice pentru România*, tipărit la Bucureşti în 1862, chiar cu scrierea lui Walther. El a însoţit-o totodată de prima traducere în limba română. Această traducere a lui Papiu Ilarian a fost complet revizuită şi colaţionată cu ediţia princeps a scrierii lui Walther de către prof. Dan Simonescu şi publicată împreună cu textul latinesc original în vol. III din „Studii şi materiale de istorie medie", de unde este reprodusă şi în volumul de faţă.

D. Z.

Scurtă şi adevărată descriere a faptelor săvîrşite de Ioan Mihai, domnul Ţării Româneşti

PREA STRĂLUCITUL, PREA MĂRITUL ŞI PREA VITEAZUL CONDUCĂTOR DE OASTE, ÎMPOTRIVA DUŞMANILOR PATRIEI SALE ŞI AI CREŞTINĂTĂŢII. ADUNATĂ ÎNTOCMAI LA CURTEA LUI DIN TÎRGOVIŞTE, PRIN MUNCA ŞI STRĂDUINŢA LUI BALTAZAR WALTHER CEL TÎNĂR SILEZIANUL. GÖRLITZ. TIPOGRAFIA LUI IOAN RHAMBA, 1599.

Nobililor bărbaţi şi domni prea străluciţi prin învăţătură, înţelepciune, pietate şi credinţă, precum şi prin renumele altor virtuţi şi prin marea experienţă a lucrurilor, domnilor Sebastian Hoffman de Hennersdorf şi Sorav

şi M. Bartolomeu Şoltuzul, prea vestitul matematician, prea vrednicilor consilieri ai cetăţii Görlitz, domnii şi patronii mei prea respectaţi. Salutare.

Nobili, prea luminaţi şi prea înţelepţi bărbaţi, patroni respectaţi, am aflat din mai multe scrieri ale unor bărbaţi şi militari vestiţi cu ce înflăcărare de inimă, neînfrîntă, voievodul Mihai, ajutat de protecţia divină, după ce a învins atîtea şi atît de mari pericole, se străduieşte să restabilească în vechea-i libertate Ţara Românească cea atît de lovită, cînd înjosită de poftele şi vătămările nepedepsite ale turcilor, cînd lăsată în voia jafurilor tătarilor ce trec necontenit, şi cum încearcă el să ajute şi războiul cel sfînt; dar nu am văzut că [ar fi] nici o povestire mai completă, mult aşteptată [de noi]. Chibzuind împreună cu alţi prea străluciţi bărbaţi despre această zăbavă din partea altor scriitori de a însemna în scris lauda eroicelor virtuţi ale neînvinsului şi statornicului conducător al oastei creştine, virtuţi încununate de cer cu fericită izbîndă şi care pînă azi aşteaptă încă slăvirea cuvenită, din îndemnul acestora şi prin mijlocirea eminentă a măritului domn Andrei Taranovski, care a purtat mai bine de 15 solii prin diferite ţări şi are cea mai mare dragoste pentru domn, am căpătat în iunie şi iulie ale anului 1597 un scurt text despre faptele săvîrşite, alcătuit în limba română la curtea din Tîrgovişte, de dumnealui logofătul şi aprobat de însuşi voievodul; care text [aflat] tradus în limba polonă, tălmăcindu-l eu, la rîndul meu în limba latină, îl înconjurai cu împrejurările adunate nu atît de la români, cît de la alţi oşteni însemnaţi şi vrednici de crezare. Înainte de a-mi urma mai departe călătoria, am trimis de la Poarta sultanului Mehmet al III-lea, prin prietenii mei, care tocmai se întorceau în patrie prin Moldova, împreună cu strălucitul sol al polonilor, Stanislas Golski, castelan de Halici, căpitan de Bar, patronul meu prea respectat, [lucrarea] scrisă de mînă (fiindcă toată împărăţia turcească e lipsită de tipografii). Şi invocînd slăbiciunea [talentului meu] doream [să aflu] un scriitor mai presus de alţii pentru descrierea unor virtuţi

şi fapte atît de mari. Nici nu socoteam ca lucrarea să fie dată la tipar, decît la întoarcerea mea, cu ajutorul lui Hristos, la sus-zişii măreţi şi străluciţi patroni, [întoarcere] la care mă gîndeam şi care era necesară pentru anumite cuvinte, şi după ce voi fi cules şi voi fi adăugat faptele mai însemnate săvîrşite pînă atunci. Dar prietenii mei socotind apoi că această mică lucrare [a mea] este totuşi mai întreagă decît alte observaţiuni de călătorii şi cerîndu-mi-o ei stăruitor, cu prilejul trecerii mele pe la părinţi, am hotărît să-i satisfac şi să o dau la tipar, sub patronatul vostru mărit şi luminat, ca fiind ocrotirea patronilor celor mai vrednici, mai bine aşa necompletă, decît să aştept timp mai îndelungat şi poate, din cauza altor ocupaţii, să o las în părăsire. Acest gînd, prea luminate, prea învăţate şi dintre toţi învăţaţii, cu adevărat, prea scumpe domnule şoltuz, prietene stimat, îl vei îmbrăţişa uşor, pentru că de mulţi ani mă înconjurai cu o bunătate deosebită şi o sinceră bunăvoinţă. De asemenea, nu mă îndoiesc, nobile şi prea mărite domn Sebastiene, ocrotitor vrednic a fi dorit de toţi, renumit atît prin prea strălucita învăţătură şi multă experienţă, cît şi prin sinceritatea şi bunăvoinţa faţă de toţi cei buni, că şi tu o vei primi cu bunăvoinţă, măcar că autorul îţi este necunoscut şi o vei aproba şi găsi bună.

Doresc fierbinte să se întîmple [acest lucru] şi să mă sprijiniţi mai departe şi ca o bunăvoinţă atît de mare, vrednică a fi amintită cu cinste, să pătrundă şi în sufletul altor domni patroni şi prieteni şi vă urez să trăiţi fericiţi ani mulţi pînă la bătrîneţele lui Nestor şi să fiţi sănătoşi.

Scris în Görlitz, în chiar ziua sfîntului Mihail, în anul naşterii feciorești 1599.

Al prea străluciţilor şi măriţilor voştri cel mai supus.

Baltasar Walther cel tînăr silezianul.

Scurtă descriere a faptelor săvîrşite de Mihai, domnul Ţării Româneşti, prea strălucitul şi prea viteazul conducător de oşti împotriva duşmanilor creştinătăţii.

Alexandru, domnul Ţării Româneşti, moldovean de origine, vestit prin nobleţea strămoşilor, dar cu mai puţină

bunăvoință față de supuși, și îngîmfat de strălucirea — atît cît era ea — a naşterii, prea semeț de zîmbirea înșelătoare a soartei mîngîioase și îmbătat de fastul barbar al domniei, contractase multe datorii cu neputință a fi răbdate, prețuite cam la 10 poveri de aur.

Pe lîngă aceasta, [el] adusese o așa mare mulțime de turci, chiar în acea țară — și pînă atunci destul de crunt lovită, încît [turcii] încercau să și-o uzurpe ca pe o provincie ocupată definitiv; să asuprească cu noi feluri de jafuri și cu o cruzime mai mult decît tiranică, odinioară neobișnuită chiar turcilor; și, în sfîrșit, [să chinuie] cu cele mai mari silnicii pe locuitorii cu totul apăsați, încît nu numai că năvăleau în casele [oamenilor] pentru a le jefui de averi, ci se mai ridică în chip nelegiuit, după un nou obicei, al zecelea copil, ca și cum s-ar fi luat zeciuală de vite, obișnuită în unele locuri; și pe deasupra, pentru a-și satisface desfrînarea mai mult decît cîinească, siluiau soțiile și fetele, le rușinau fără obraz în privirea bărbaților și părinților și săvîrșeau acest fel [de grozăvii] și cele mai rele nelegiuri cu mare cutezanță și continuau în voie fără a fi pedepsiți de cineva. În chipul acesta el le luase celor supuși cu forța orice speranță de a-și mai recîștiga libertatea de odinioară. Decît doar pentru acest fapt, care este condiția întîmplărilor omenești, ca unor oameni și chiar unor țări atunci cînd se află la marginea pieirii și cînd se așteaptă ei mai puțin să li se ivească pe negîndite, într-un chip dumnezeiesc, sprijin și ajutor prin care să se ridice peste orice speranță, spre mirarea tuturor, la culmi de înflorire mai strălucitoare decît acele din care fuseseră răsturnați. Tot așa, prin neasemuită milă a îndrumătorului Dumnezeu, se întîmplă și românilor aduși la capătul [răbdării] de vremurile aspre ale unui veac însîngerat. La Craiova sau Crailova (oraş al Țării Românești, așezat la marginile actuale, spre teritoriile unguresc și turcesc, care este reședința banului — dregător de căpetenie însărcinat cu cîrmuirea unei părți a Valahiei Mari și bucurîndu-se de toate veniturile drept leafă anuală, și ținînd cu plată două sute de cazaci și mulți ostași de pază valahi, odinioară pentru nevoile dregătoriei sale, stabi-

lite de mai înainte, iar acuma pentru apărarea acelor granițe. Într-adevăr, guvernatorii țărilor supuse odinioară Coroanei ungare erau [numiți] cu acest titlu [provenit] din *bando*, care derivă din *banderie* și înseamnă același lucru ca stegar) — [la Craiova așadar] strălucea nobilul ban Mihai, fiul domnitorului creștin Petru, premergătorul în domnie al lui Alexandru despre care a fost vorba, vestit tuturor, atît prin rangul părintelui și privilegiul nașterii, cît și prin frumuseațea armonioasă a trupului și prin statura lui mîndră. De asemenea [era] vrednic de lauda cea mai mare prin virtuțile cele mai alese, prin marea sa evlavie către Dumnezeu, prin iubirea de țară, prin bunăvoința față de cei deopotrivă cu el, prin omenie față de cei mai mici ca el, în sfîrșit față de toți prin dreptate, adevăr, statornicie, mărinimie și deprinderea altor multe [virtuți] de acest fel. Pe lîngă acestea, [era] drag tuturor celor buni pentru darurile înalte ale sufletului lui nobil cu adevărat, pornit chiar prin fire să săvîrșească isprăvi grele, ca și pentru cuvîntul său, care, de cîte ori era nevoie și [chiar] fără pregătire dinainte, îi ieșea din gură blînd și înțelept. Lățindu-se faima lui, precum și superioritatea virtuților sale, și moștenite și proprii, care acestea au ajuns de mai multe ori la urechile domnitorului Alexandru, [acesta] urzind curse împotriva unuia pregătit ca să-i ajungă rival, sau mai degrabă născut [pentru aceasta], a poruncit în mare taină să fie prins și adus în fața lui. Banul Mihai aflînd de aceasta, ajutat de îngerul său bun, s-a îngrijit cu înțelepciune de măsurile necesare pentru mîntuirea lui, retrăgîndu-se în Ungaria. Și, nezăbovind mult aici, în anul 1591, mulțumită proniei cerești, pleacă la Constantinopol, ca să capete domnia, spre bucuria ascunsă a tuturor creștinilor din țară și din țările vecine.

Cam în același timp boierii și bărbații mai de seamă ai Țării Românești, plecîndu-și genunchii înaintea regelui sau sultanului turc, se plîng cu toată amărăciunea de nenorocirile atît de multe și atît de mari aduse de Alexandru, de străjile curtenilor și de negustorii turci și [zic] că nu vor mai avea sfîrșit nicicînd [aceste nenorociri]. Una cîte una

îi arătau cu mari lacrămi țîșnindu-le din ochi, multele fără de legi și blestemății; apoi lăudînd în chipul arătat mai sus pe nobilul Mihai, afirmau că el este adevăratul moștenitor și se roagă prea plecat, sau să fie el ales domn legitim al patriei sale, sau, dacă nu dobîndesc ei cele cerute, atunci să li se statornicească un alt loc unde să poată ei locui. Pentru a se obține mai sigur ceea ce se pusese la cale, unchiul său după mamă, adică fratele mamei, grec de origine, care ținuse și el mai înainte dregătoria de ban și care se bucura de o trecere renumită la Poartă sau la palat, pentru pungile sale mai pline de bani, îl ajută la cheltuielile și răsplățile ce nu era dintre cele obișnuite. Astfel, cu ajutorul lui Dumnezeu, Ion Mihail este instalat ca domn al Valahiei sau Moldovei transalpine, cu ceremonii mărețe de către însuși Murad al III-lea, și țara greu apăsată și aproape cu totul căzută la pămînt și chiar abia mai trăgîndu-și duhul, țara [aceasta], odinioară o provincie așa de înfloritoare, abia se străduiește să-și recapete răsuflarea și, încetul cu încetul, nu fără mijloace grozave și violente, așa cum cer primejdiile extreme, să aspire la strălucirea vechii libertăți și a propășirii sale. Ca un semn bun, la începutul fericit al domniei acestuia, înaintașul [în domnie] Alexandru, părăsindu-și domnia, fugi rușinos, pe năvăzute, dîndu-și seama de chipul nedrept și nerușinat în care administrase o țară atît de întinsă și de pericolul sigur al vieții sale. Apoi după cîtva timp, pe cînd se afla pribeag la Constantinopol împreună cu soția sa, țesînd fel de fel de intrigi spre a obține domnia Moldovei, fu acuzat de către agentul sau împuternicitul lui Ieremia vodă și, din porunca sultanului, arestat chiar în locuința sa; și chiar acolo, pe loc, îmbrăcat în cele mai splendide veșminte, a pierit jalnic sugrmuat în laț, în dumineca Floriilor, din anul 1597. Iar creditorii turci încheind cu noul domn anumite învoieli cu privire la plata ce trebuia făcută a sumelor neînchipuite de bani, datoria contractată, și asigurați de liniștea vieții, continuă, ca și alte puzderii de turci, să rămînă neclintiți, fără gînd a pleca din țară.

Puţin după aceasta, s-a întîmplat ca reverendul Comelius de Nona, canonic de Udria şi arhidiacon la d. Ieronim de Ripęta la Roma, trimis ca sol de papa Clement al VIII-lea la marele duce al Moscovei, să se abată la întoarcere pe la principele Transilvaniei Sigismund şi pe la Aaron domnul Moldovei, şi să le vorbească despre războiul ce trebuie să se ducă cu aprobarea unanimă a fruntaşilor creştinătăţii împotriva duşmanului comun şi să încerce a-i convinge prin aducerea celor mai puternice argumente că şi ei, ca creştini ce sînt, trebuie să dea ajutorul lor, din aceste părţi ale Tyrasului sau Nistrului sau Dunării şi că pe lîngă alte ţări, regatul vecin al Poloniei are de gînd să facă la fel. Dar [s-a întîmplat] că pe la Mihai, domnul Valahiei, nu a mai trecut din cauza unor împrejurări oarecare. Totuşi susnumitul principe al Transilvaniei s-a străduit să-l atragă pe acesta [Mihai], convingîndu-l cam cu aceleaşi argumente cu care el însuşi fusese convins. Căci fură spulberate cu toată puterea, prin diferite argumente, toate îndoielile care păreau că ar justifica o mai îndelungată şovăire din partea lui Mihai. Îi fură amintite îndrăzneala crescînd din zi în zi, a turcilor, precum şi împovărările născocite asupra nefericitului popor român; îi sînt pomenite incursiunile sau trecerile atît de periculoase şi aproape în fiecare lună, fie ale turcilor, fie ale tătarilor; se mai adaugă că atunci chiar cînd ei nu vin ca duşmani, totuşi pentru a avea pace din partea lor, tot trebuie să li se rabde taberele în ţară, după bunul lor plac, atît iarna cît şi vara, întreţinîndu-le cu mari provizii alimentare şi îndestulîndu-le cu multe sume de bani. I se atrage aminte că Ţara Românească nu poate plăti nici măcar datoriile dinainte, nici nu mai poate avea vreo uşurare de groaznicele pagube aduse, necum să mai suporte pe cele care vor urma. I se arată că de mulţi ani în urmă nici unul dintre [domnitorii] înaintaşi ai săi n-a avut parte de o domnie liniştită şi durabilă, ci căzînd în bănuiala sultanului datorită, fie intrigilor celor invidioşi, fie darurilor pretendenţilor, a fost alungat din domnie sau ucis năprasnic. În sfîrşit, este foarte serios prevenit să fie prudent, deoarece chiar fără motive prea grave care să se fi

ivit acum dintîi, nici chiar lui nu-i va străluci o soartă cu raze mai statornice decît a înaintaşilor săi. Aşa încît, chiar dacă domnul, a cărui cinste, slavă, avere şi însăşi viaţa, nu mai puţin şi aceea a supuşilor săi, erau în cumpăna cea mai primejdioasă, nu ar merge chiar de îndată şi cu totul spre această hotărîre, totuşi să promită solemn că va chibzui despre acestea cu boierii ţării sale şi cu prietenii [săi]. Şi, într-adevăr, era nevoie să i se arate că va avea de la augustul nostru împărat Rudolf al II-lea şi nu mai puţin de la Sigismund, principele Transilvaniei, un număr îndestulător de ostaşi, banii necesari pentru plata soldelor şi ajutoare pregătite în toate privinţele; şi că Aaron rămîne statornic în această alianţă, orice s-ar întîmpla, [arătîndu-se] şi modalităţile în care vor fi stabilite şi ratificate acestea.

În felul acesta dacă şi-ar uni cei de la fluviile Dunărea, Tyras sau Nistru sufletele, puterile şi rîvna de a lupta, ei ar putea uşor rezista cu mai bine de 20 000 ostaşi prădăciunilor tătarilor năvălitori şi atacurilor imenselor armate turceşti, aşa încît de cealaltă parte, [adecă] a Ungariei, împăratul creştinilor [să fie] mai puţin stingherit în continuarea cu mai multă putere a războiului ca să fie în stare să-l încheie cu mai mult noroc şi, în sfîrşit, să aducă mai degrabă lumii întregi pacea cea mult dorită.

În timp ce se poartă în taină asemenea deliberări în sus şi în jos, [nerămase] totuşi necunoscute turcilor, în anul 1593, Sinan paşa, aproape cel mai vestit comandant de oaste, dar mai puţin fericit în luptele cu creştinii, înainta cu o armată foarte mare ţinînd drumul drept [spre Ungaria), pe cînd hanul hoardei tătare din Perecop, adunîndu-şi mii de ostaşi tătari din Chersonesul Crimeei şi din regiunile vecine, înainta prin Valahia [Moldova] şi de aci pe lîngă hotarele Poloniei, ca să se războiască cu creştinii în Ungaria. Javarinul sau Raab cade sub jugul turcesc nu fără înşelăciune. Tulburat de această jalnică întîmplare, domnitorul Mihai, potrivit cu zicala aceea că „a păstra cele cîştigate este o virtute nicidecum mai mică decît a cîştiga altele“, ca unul ce avea de gînd să ajungă neapărat

la o hotărîre pentru întărirea demnităţii, autorităţii şi a domniei, îmboldit de pornirea nobilului său suflet şi de nemaipomenita sa iubire de moşi, socotind că nu este nici glorios nici vrednic a lăsa pradă altor nenorociri pe supuşii încredinţaţi apărării sale, a chemat pe boierii şi pe oamenii cei mai de seamă ai ţării şi s-a sfătuit cu ei, înfăţişîndu-le fel de fel de planuri pentru [a găsi] leacul potrivit la rele atît de mari şi la altele încă şi mai mari, care ameninţau din clipă în clipă. Acolo, atunci s-a hotărît într-un gînd al tuturor, că mai bine este să încheie o alianţă cu principii creştini, decît să poarte mai departe jugul cel nesuferit al tiranului [turcesc]. Aşadar, acest erou, luînd cu sine la hotare două mii de soldaţi unguri pregătiţi în taină încă de mai înainte şi implorînd ajutorul mîntuitorului Hristos, la 13 noiembrie 1593, ucide pînă la unul pe toţi ienicerii, în număr de vreo două mii, care cutezaseră a se aşeza în ţară, fără a ţine vreo socoteală de domn, împreună cu ceilalţi turci care se bucurau de neînfrînarea lor obişnuită.

Fără multă întîrziere, avînd de gînd a-i cerceta şi pedepsi şi pe ceilalţi [turci] întăriţi în cetăţi şi orice fel de fortăreţe, la 15 ale aceleeaşi luni, merge asupra Giurgiului, situat la ţărmul Dunării şi care începea să se arate ameninţător [fiind] în puterea turcilor, îi dă foc şi după ce ucide mulţime de turci, lăsînd [neatacată] deocamdată cetăţuia foarte bine întărită, se întoarce încărcat de prăzi, la scaunul domniei, în Bucureşti. Dar fără să se fi putut odihni mai multă vreme [el şi] află că-i pregăteşte războiul la care se aştepta după asemenea întîmplări. Într-adevăr, după ce Javarinul fu cucerit după cum am spus, prin trădare, un emir coborîtor din marea viţă a pseudo-profetului Mahomet, fiind pe atunci şi cadilesker (dintre care [sînt] numai trei: [unul] adică al Greciei, altul al Misirului sau al Cairului, în Egipt, şi sînt cam ca arhiepiscopii noştri, stau mai presus de toate demnităţile şi chiar a vizirului, care exercită puterea cea mai mare, care îi este încredinţată [lui]; sînt primii sfetnici ai sultanului, cei mai înalţi interpreţi ai întregului drept,

iar în război sînt judecători supremi, ocupînd locul al doilea după muftiu, care este, aşa-zicînd, primul lor patriarh) veni la Bucureşti în luna sus-zisă, împreună cu două mii din cei mai aleşi oşteni, cu cincizeci de cămăraşi ai sultanului şi afară de aceştia, cu mai mulţi ceauşi şi spahii sau nobili, ce săvîrşeau cu îndrăzneală tot felul de silnicii, jafuri şi desfrînări. El vine pentru a-şi reface puterile, sau mai degrabă, pentru a pune mîna pe domn; în oraşul [Bucureşti] ocupă casele cele mai bune şi cere poruncitor de la domnul [Mihai], care şedea în apropierea noii mînăstiri de lîngă oraş, într-un palat clădit fără întărituri şi fără ziduri, la malul Dîmboviţei, zece mii de florini ungureşti ca plată şi provizii şi merinde. Şi, puţin după aceasta, încredinţîndu-se că [domnul] este singur, iese în alai pe jos cu o mie de însoţitori, ca şi cum ar merge să-l salute. La apropierea acestui oaspete atît de îndoielnic, domnul trece în tabăra mercenarilor săi unguri, aşezată nu departe de acolo, în cîmp. Emirul, înşelat în speranţa de a-l prinde prin viclenie, trimite cîţiva [din ai săi] să-l întrebe: cu ce scop ţine în timp de pace atîţia unguri? A primit ca răspuns că este pentru a prinde pe Petru, fiul lui Alexandru, domnul Moldovei, iar acum, după ce Petru a fost prins şi spînzurat în cîrlige la Constantinopol, ei se întreţin din aprovizionarea satelor, pînă cînd se vor dobîndi banii pentru lefurile lor. Emirul porunceşte ca fără întîrziere să fie concediaţi acei ostaşi ca fiind cu totul nefolositori şi foarte împovărători pentru supuşi şi îi porunceşte [să vină] în ziua următoare pentru a primi de la dînsul o tonă de aur pentru plata lefurilor. După ce a primit această promisiune înşelătoare cu [o prefăcută] mulţumire, [Mihai] dă ordin ca toţi ungurii să fie gata pregătiţi în orice clipă, în tabără, ca să prindă pe turcii care poate ar încerca să fugă, dar să stea în aşteptare şi nicidecum să nu năvălească mai înainte de timpul potrivit. Iar el, împreună cu curtenii săi şi cu alţi ostaşi ce erau adunaţi într-ascuns într-o vale, se apropie şi înconjură taberele turcilor pe cînd aceştia nici măcar nu visau aşa ceva; şi ca unul ce avea de gînd să răzbune cu bună dreptate oraşul

expus prădăciunilor nelegiuite, necinstirea silnică a femeilor lipsite de apărare, violența exercitată asupra supușilor săi, [el] atacă dușmanii dîndu-le foc din cinci părți și urmărindu-i și luptînd cu vitejie se străduiește să-i nimicească. Aceia [turcii] se apără cu bărbăție, [dar] în zadar încercau să spargă încercuirea dușmanilor și să scape, alungați de puterea năvalnică a flăcărilor, aruncîndu-și veșmintele cuprinse de foc se luptau goi; în sfîrșit, au plănuit să fugă cu toții la palatul stăpînului lor și să rabde împreună cu el [primejdiile] din urmă. Dar domnul nimicește cu multă ușurință aceste planuri slobozind două tunuri în acei pereți ai palatului și cauzînd [mari] deschizături în ei. Atunci emirul pierzîndu-și nădejdea aruncă pe fereastră o ladă mare plină cu aur, pietre scumpe și alte lucruri de preț și, încercînd a îmblînzi mînia domnului, imploră să-i cruțe viața promițînd cu glas tremurînd că atît el cît și cei care vor mai supraviețui, își vor răscumpăra viața cu bani mulți. Dar [domnul] aducîndu-și aminte de atîtea nedreptăți aduse lui și supușilor săi, nu este îmblînzit de loc de darurile aruncate înaintea sa sau de cele făgăduite, ci ucide pînă la unul pe toți dușmanii ce i se supuneau împreună cu toate aceste bunuri. Comori de necrezut sînt capturate aci de osteni, deși multe pieriseră în foc. Între altele, domnul văzînd niște cazaci care luau cu ei doi saci legați împreună, pe care ei îi numesc „taistri“ [traiste], sau „turban“ plini cu bani de aur și atîrnați de o prăjină, îi îndemnă să facă o împărțire potrivită și dreaptă și oprindu-și o parte, pe cealaltă o împarte celor doi ostași sus-ziși, [cît] și celorlalți soldați și aducînd mulțumiri lui Dumnezeu pentru victoria ce-i fusese dăruită, se odihnește puțin cu ai săi.

După ce și-a refăcut forțele, a trimis la 10 decembrie pe Király Albert (cum îl numesc ungurii) cu armată la Floci, oraș deschis, la o depărtare egală și anume cale de o zi de Rusciuc și Nicopole, din care turcii în mare număr supărau mult pe supușii [români], trecînd Dunărea înghețată. După ce o prădă și o distruse, trimise în iad pe toți ceilalți locuitori, afară de cîțiva care scăpară cu fuga.

După ce îndreptă la 1 ianuarie 1594 o armată, atacă venind pe Dunărea îngheţată altă cetate întărită, [numită] Hîrşova aflată cale de o zi de la Brăila; aci s-a încins o luptă aprigă chiar pe ghiaţa fluviului, cei mai mulţi [dintre turci] fiind uciși, ceilalţi alungaţi, iar bogatul oraş prădat. Totuşi cetăţuia fiind apărată cu dîrzenie de garnizoana turcească, ei i-au dat foc, iar prăzile fură transportate pe ţărmul celălalt al fluviului, ca fiind mai în siguranţă. După ce-şi refăcură puţin puterile slăbite de frig şi greutăţi, la 8 ianuarie, trecînd ei din nou fluviul, distrug oraşul Durostor ridicat de Constantin cel Mare în Macedonia numit şi Silistra, unde este reşedinţa sangiacului, ruda beglerbegului Rumeliei, devenit ameninţător prin întăriturile sale, [oraş] mare, renumit prin negoţ [şi] destul de frumos [pe care], după cîştigarea unei memorabile lupte şi arzînd de mînie, l-au nimicit cu tunurile, după ce au măcelărit pe cei mai mulţi din locuitori.

Murad al III-lea, stăpîn pe două părţi din lume şi padişah, adica regele regilor, nu se putea minuna de ajuns, rechemînd în cuget, cu mare mînie, inima cea semeaţă a domnului Mihai înfăţişat de români ca un tînar iunonian şi acţiunile lui îndrăzneţe şi rebele [săvîrşite] chiar de la începutul domniei sale, nu numai prin stîrpirea turcilor din domnia ce-i fusese încredinţată, dar chiar prin măcelăria sus-numitului emir, a altor mulţi preavestiţi ostaşi şi bogaţi negustori; şi, pe lîngă toate acestea, prin crudele incursiuni şi devastări ale oraşelor, cetăţilor şi satelor paşnice şi înfloritoare de dincolo de Dunăre, fără primirea măcar a vreunui chip de stare la învoială, hotărî, spre a preveni şi alte pagube mai mari pentru împărăţie, să nu le mai sufere nicidecum mai departe şi supărîndu-se rău că au lipsit chiar aprovizionările alimentare din Transilvania şi din grînarul celor două ţări româneşti, [aprovizionări] atît de folositoare, dar şi absolut necesare pentru a putea fi continuat războiul cu Ungaria; întrucît singur domnul Ţării Româneşti dădea pe fiecare an cam o tonă de aur, 20 000 oi, 2 000 cai, 10 000 de măsuri de grîu, tot atîta orz şi, pe lîngă acestea, mult unt, miere

și nu [dădeau] mai puțin și cei doi voievozi vecini, [de care acum] era lipsit, trimite cu mari cheltuieli pe Ahmet pașa și pe aga ienicerilor, care este și căpetenia ostașilor pedeștri de la Poartă și care uneori este socotit demn de o înrudire cu sultanul, cu o armată de mai multe mii de oameni, pentru ca prinzîndu-l [pe Mihai] sau înlăturîndu-l, în orice chip să puie în locu-i cu toată puterea, făcînd și ceremoniile cuvenite, pe Bogdan, fiul lui Iancu, domnul Moldovei, căruia, după cum se știe din cronici, i s-a tăiat capul la Liov din regiunea rutenilor, din porunca regelui Ștefan. În același timp se întorcea, după cucerirea Javarinului, hanul tătarilor din Perecop, rechemat din Ungaria cu 30 000 de ostași; căruia sultanul Murad îi poruncește ca în timp ce sus-numiții doi comandanți trimiși [de el] vor năvăli cu marea lor armată pe la Rusciuc, cetate mare și întărită, în dreptul Giurgiului situat pe malul românesc — el, hanul tătarilor, să treacă Dunărea pe furiș sub cetatea Diului, situată la țărmul românesc al Dunării, cale de trei zile din sus de Rusciuc și încercuindu-l, să-l atace pe domn în Țara Românească astfel încît acesta, lovit deodată din două părți, să fie prins și ținut pentru pedeapsa ce o merită pentru înaltă trădare, iar Bogdan să fie adus și să-i urmeze în scaunul domniei.

Hanul tătar Gherei vrînd nevrînd se silește să asculte de porunca [dată], trecînd fluviul înghețat, prădînd în lung și în lat, își așeză tabăra în satul Șerpătești, la o depărtare de o milă de Giurgiu și punînd străji, trimite cîteva mii de sciți [= tătari] la pradă pentru [a face rost de] hrană. Domnul, care de mult stătea de veghe pentru sine și ai săi îngrijindu-se de străji, cu multă chibzuială, îndată ce află de acestea, poruncește curtenilor lui cel mai de frunte și bărbaților [celor mai] viteji ca, luînd cu ei o parte a oastei și încrezîndu-se ajutorului ceresc, să întîmpine cu bărbăție străjile tătarilor și cetele lor risipite pe pămîntul strămoșesc. Aceștia atacă fără întîrziere la 21 ianuarie straja foarte numeroasă a sciților [= tătarilor] lîngă satul Stănești, la o depărtare de o milă de Giurgiu, și luptîndu-se cu ei mult și bărbă-

teşte, i-au culcat la pămînt pe cei mai mulţi. Atunci, aflînd atît de la creştinii scăpaţi din robie (în număr de şapte mii, de diferite naţiuni), cît şi de la tătarii prinşi, despre tabăra hanului, precum şi despre celelalte cete jefuitoare, fără întîrziere le atacă, se iau după ele, taie pe mulţi şi iau la goană pe ceilalţi care se grăbesc să ducă cu lacrămi în ochi ştire hanului despre distrugerea sîngeroasă a străjilor şi a celorlalţi tovarăşi trimişi la pradă după hrană. Domnul Mihai adulmecînd cu mult mai înainte că se pune la cale această cursă în dosul lui, se aşază în satul Hulubeşti cu sufletul oţelit şi înzestrat, e drept, cu oaste puţină, dar sprijinit împotriva celor doi duşmani necredincioşi pe nădejdea în ajutorul sfintei cruci. Nu scăpa nici un prilej, toate le prevedea după chipul unui comandant vigilent, le cerceta şi le preîntîmpina, pînă cînd, în sfîrşit, după patru zile, adică într-o duminecă, se ia pe urma tătarilor care fugeau spre tabăra hanului; oprindu-se spre seară la o depărtare de inamic de-abia un sfert de milă, [unde] invoca după obiceiul îndătinat cu glas tare şi cu deplină încredere numele mîntuitor al lui Iisus. Tătarii, încrezători în numărul mare al oastei [lor], n-au luat seama cu sufletul [lor] barbar la strigătul duşmanului apropiat, în timp ce cei 6 000 de turci, printre care erau amestecaţi 300 de ieniceri, l-au observat deodată şi, încălecînd caii, în întunerecul nopţii, fugiră peste fluviu, la tabăra lor din Rusciuc. Hanul, înfiorat de spaima aliaţilor, pierzînd totodată încrederea forţelor proprii, i-a urmat în aceeaşi noapte şi temîndu-se ca nu cumva să-şi împuţineze oastea, s-a grăbit spre hoarda sa. Domnul [Mihai] în noaptea acelei duminici îşi aşază corturile în locul părăsit de taberele [tătăreşti] de lîngă Şerpăteşti, aşteaptă pînă marţi, cînd dis-de-dimineaţă pleacă asupra cetăţii Rusciucului, cu mult mai mare decît Breslaul silezienilor, totuşi lipsită de întărituri, ca cele mai multe [cetăţi] şi, călătorind pînă aproape de intrarea cetăţii printre şirurile de soldaţi, îi îndeamnă drept şi fără frică să lupte vitejeşte pentru slava lui Christos şi pentru mîntuirea ţării. Ahmet paşa şi aga ienicerilor (pentru că vrem să păstrăm numirile

şi titlurile lor), împreună cu patru mii de soldaţi aleşi şi cu alţi vreo 10 000 de oşteni de gloată şi de orăşeni, încearcă a ieşi întru întîmpinarea domnului [Mihai] care, cu înfăţişarea şi cu inima de leu, se grăbea într-acolo mai iute ca gîndul, împreună cu 10 000 oşteni şi [turcii], abia ieşiţi din raza [cetăţii], sînt siliţi să înceapă [lupta]. Cum se vedea că această luptă avea să decidă de toată soarta lor, amînîndu-se între timp cele hotărîte pentru instalarea lui Bogdan pe tronul ţării, sprijiniţi în parte de puterea unei armate alese, în parte constrînsă de strîmtoarea unei primejdii fără nădejde, hotărăsc că trebuie să lupte în acelaşi timp pentru izbîndă şi pentru viaţă.

Însă creştinii, ajutaţi de puterea numelui prea sfînt al lui Christos, deşi mai puţini la număr, ies învingători, închină iadului pe cei mai mulţi dintre duşmani, pe alţii care fugeau îi urmăresc pînă se lasă întunecata noapte şi îi măcelăresc fără număr. Înşişi sus-numiţii comandanţi [turci] care încercaseră puterea eroicei trupe a domnului [Mihai], sînt despoiaţi de bogăţii nepreţuite, o dată cu pierderea vieţii. Iar pretendentul la domnie Bogdan, renunţînd de la sine de a se mai învesti domn, părăsindu-şi toate bunurile, scapă cu fuga abia cu 100, sau după cum afirmă alţii cu mai multă tărie, cu 20 de inşi, rătăcind pe ici şi pe colo. La Constantinopole rămîne ascuns cu mama şi cu două surori, de frica lui Ieremia Movilă, domnul Moldovei, şi a uneltirilor făcute neîncetat aici de agenţii acestuia.

Însă nu este mai puţin adevărat că făcea planuri ascunse ca să ocupe tronul Moldovei, contractînd pentru aceasta mari sume de bani la protectorii lui turci şi greci. În sfîrşit, în luna octombrie, anul 1597, [Bogdan] vine la domnul Stanislas Golski, prea strălucitul sol al polonilor etc. şi-l roagă ca mulţumită trecerii sale foarte mari pe lîngă vizirul Ibrahim paşa, cumnatul sultanului, şi pe atunci dregătorul cel mai înalt, [să obţină] ca, după moartea lui Ieremia [între timp se lucra în taină, să grăbească sfîrşitul acestuia] să fie pus în locul lui ca succesor legitim. Ajungînd acestea la urechile trimişilor zisului

domn, pe atunci prezenţi [la Constantinopol] pentru menţinerea păcii şi a patriei şi lucrînd dimpotrivă pe lîngă vizir, se înlătură treaba [pornită] şi [Bogdan] e aruncat în temniţă, dîndu-i-se, e drept, să aleagă între sugrumare sau lepădarea credinţei, spre cumplita jale a mamii şi a altor greci. Dar, din cauza vioiciunii spiritului şi a altor daruri naturale, tînărul [Bogdan] ajunge din zi în zi tot mai plăcut paşei, fiind primit printre cămăraşii săi intimi, pentru că talente de acest fel desfată mai ales [pe turci]. Dar între timp [Ibrahim] paşa este declarat în divan — adică în adunarea imperială — în mod public, mazilit, adică lipsit de slujbă, rang şi cinste, după obiceiul urmat în ţara osmanilor, din cauză că de frica sultanei mame, ce-i era şi soacră, ascunsese sultanului înfrîngerea turcilor în Ungaria, precum şi din alte cauze de felul acesta. Acesta, ticluindu-şi treburile sale după timp şi împrejurări, mai înainte de a pleca din oraş [Constantinopol] la Scutari, cetate situată pe ţărmul asiatic al Bosforului, unde-şi ridicase un palat aproape regesc, slobozeşte cu blîndeţe împreună şi cu un alt pretendent pe acest tînăr păstrat nevătămat, pentru ca să nu ajungă cumva nepotrivit, pentru luarea domniei Moldovei, pe care pînă acum nimeni dintre turci nu o avuse, făcîndu-i, în vederea viitoarelor daruri, mari făgăduieli că ajungînd iar la putere, va avea grijă de el. Pe acest [Bogdan], împreună cu tovarăşul sau rivalul său, l-am văzut noi înşine în palatul solului englez. Însă agenţii moldoveni [făcîndu-se] a crede că el, împreună cu alţii cîţiva, fusese răpit din palatul destituitului paşa Ibrahim — cum se spunea — în prima tulburare [a mazilirii], cer neobosit de la noul vizir prin rugăciuni şi, după cum a stăruit zvonul, printr-un dar de 4 000 de ducaţi ungureşti, ca el să fie lipsit de viaţă, şi în faţa ochilor lor li s-a împlinit dorinţa, pentru că într-una din zile, dis-de-dimineaţă, ei văd un om spînzurat de cîrlige, apoi aruncat în valurile mării vecine sau mai bine zis în Cornul de aur, apoi scos, învelit [într-un sac], pentru a fi îngropat de cei de un sînge cu amintitul tînăr [Bogdan], ca [favoare] obţinută prin lacrămile mamei sale, şi aşa ei se ţin mulţumiţi.

Ce prăpăd se făcu la tot pasul în acea mare şi mult populată cetate? Cîţi oameni n-au fost ucişi în prima furie, fără deosebire de sex? Cîţi au pierit în vîlvătaia focului ce se întinde pretutindeni? nimeni nu i-a putut număra şi chiar dacă s-ar da numărul, acesta este atît de mare, încît nimeni nu i-ar da crezare. Ce mai prăzi şi cîte bogăţii a dobîndit aproape fiecare [oştean] nu numai de la conducătorii armatei [duşmane], dar şi de la prea avuţii şi numeroşii negustori ai cetăţii [Rusciuc]!

Aceasta se vădeşte din faptul că din zece mii de soldaţi creştini nici unul nu era văzut fără haine scumpe de mătasă şi fără prăzi îmbelşugate. Iar cetăţuia fiind foarte bine întărită, atunci domnul a hotărît că nu este de nici un folos să o atace atunci, [aşa că] aducînd mulţumiri atotputernicului Dumnezeu pentru victoria [aceasta] atît de strălucită, se întoarse în scaunul domniei, la Bucureşti, împreună cu prietenii şi curtenii săi.

Căpitanul Király Albert, cum e numit îndeobşte, lăsat cu ungurii, cazacii, românii etc. pe acel ţărm al Dunării, la 30 decembrie, preface în cenuşă Siştovul, apoi Rahova, unde sînt răpuşi foarte mulţi duşmani. Cu aceeaşi rîvnă pustieşte, deşi nu pe toate în acelaşi timp, şi alte cetăţi ca Cervonavoda, Rozgradul, Babadagul, Oblucița, de cealaltă parte a turcilor, precum şi Ismailul vecin cu acestea, situat la gurile Dunării, la vărsarea ei în Marea Neagră, la depărtare de patru mile de Cili sau Chilia, oraş din Basarabia, sau din ţinutul străvechi numit Cili, într-o stare destul de nenorocită, aşa cum le-am văzut în luna august 1597, cu prilejul trecerii amintitei solii polone.

Oare acel mare şi prea puternic padişah sau împărat al lumii — cum el însuşi se numeşte — şi înfricoşător apărător al regatelor sale, Murad, nu arunca el blesteme, foarte adesea cu scrîşniri de dinţi, împotriva unui voievod rebel, care numai cu o mică mînă de ostaşi avusese cutezanţa să atace atîtea ţinuturi paşnice, bogate în tot felul de lucruri şi să cîştige pînă acum atîtea victorii fericite? [Murad] oare nu se sfătuieşte ziua şi noaptea cu sfetnicii şi comandanţii militari cei mai aleşi despre modul cum, sau să-l

prindă prin curse, sau să-l omoare cu forța pe acest cîine de creştin și sclav de nimic — căci așa este [Mihai] numit de păgîni — a cărui jicnire ruşinoasă aduse [împotriva sa] o rabdă mai greu decît [ar fi răbdat] pierderea cîtorva provincii smulse prin război de vreun rege puternic peste mai multe ţări? Oare nu oricine observă acest lucru chiar dacă abia îşi aruncă ochii pe mărturiile cele mai superficiale însemnate cu condeiul în treacăt? Nu va judeca oare că trebuie să trimeată o mare putere armată împotriva unui dușman care ținea piept cu atîta izbîndă, cu forțe atît de puține, în chip atît de nesuferit, forțelor padișahului, regele regilor? Şi că trebuie pedepsit cu pedeapsa cea mai meritată pentru jignirea (dacă este îngăduit să numim astfel pe tiranul sultan) ca dătător al unei pilde blestemate și chiar al unui semn de nenorocire ce trebuie îndepărtat cu groază? [Ca unul] care nu voise să cruțe nici viața emirului sau arhiepiscopului, ceea ce era el pe atunci, [cît] și sfetnic de taină al sultanului, nici pe căpitanii și oștenii cei mai vestiți și mai valoroși, nici fortărețele cele mai tari ale împărăţiei turcești, acuma nici cetățile cele mai populate și care nici nu are de gînd să pună capăt urgiei pornite și ajunse [obișnuite]; ci nu se sfiește a răsturna cu armele sale sîngeroase și blestemate însuși scaunul împărăţiei otomane, a-i pîngări și nimici gloria atît de vestită şi cunoscută în lumea întreagă [şi chiar] să arunce în pulbere, cu ajutorul împăratului nostru creștin, coroana strălucitoare prin diademele atîtor ţări şi prin triumfurile altor biruințe şi să i-o aștearnă, dacă va putea, sub picioare? Oricine va chibzui, că, dacă ar fi iertat [cumva] minţii omenești să abată flagelele prevăzute ale pedepsei divine, atunci primul sfat este, de bună seamă, că trebuie să te opui în toate chipurile începuturilor făcute şi să stîrpești încă de la încolțire înmulțirea buruienilor.

Aşadar, acel mare şi înfricoșător leu al Răsăritului, nebun și nefericit disprețuitor al lui Hristos, neînvinsul leu din tribul lui Iuda, hrănind din nou speranţa de a se ridica sub o stea mai fericită împotriva cocoşului, e drept, cu puţină putere dar cu o virtute ca a

focului, trimite cu strașnică poruncă, pentru a doua oară pe capugi-pașa și pe prefectul Dîrstorului sau Silistrei, cu multe oști de turci, tătari și ieniceri, ca să atace pe domn, să-l piardă și să așeze în scaunu-i domnesc pe Ștefan (pe care l-am văzut și noi de cîteva ori, în anul 1597, pe la sfîntul Mihai, șezînd la masa strălucitului sol al Poloniei, avînd capul acoperit cu un turban, adică cu o învelitoare turcească și din propriile lui cuvinte am aflat acestea, deși [spuse] mai pe scurt). Dar [Mihai], ocrotit de mila cerească, presimțind răul ce se urzea deasupra capului său, scăpă și de această putere îndreptată împotrivă-i și trimețîndu-l pe Király Albert conducător al armatei, la 13 februarie, dă o luptă victorioasă; invocînd ajutorul cerului, învinge pe dușmani, îi împrăștie, îi pune pe fugă, pustiește orașul prin foc și sabie și îl face aproape una cu pămîntul lăsînd în urmă doar cetățuia. Fără multă întîrziere același comandant [Király Albert] se întoarce asupra orășelului Turtucaia, lipsit de ziduri, situat cale de o zi mai sus de Rusciuc; omoară locuitorii împreună cu foarte mulți țărani ai satelor și socotind că pînă în cele din urmă [Dunărea] înghețată amenință să se dezghețe, se întoarce la domn care stătea la București; și negreșit [s-a întors] numai bine, căci ivindu-se vînturi mai calde, ghiața s-a topit deodată. De altminteri, cum locuitorii unor locuri mai întărite gîndeau că stăpînirea domnului [Mihai] va fi mai puțin trainică decît a înaintașilor în scaun și că el nu va fi în stare să se împotrivească multă vreme puterii otomane, în timp ce se luptă la hotare și ține piept dușmanului din afară, pun la cale o răscoală înlăuntrul țării spre a-l doborî prin viclenii și urzeli grozave, ațîțînd la ea și pe români. El adoptă planul cel mai ușor, deși [era] cel mai aspru și nu nelipsit de vărsări de sînge, și de nimicirea cetăților și orașelor. Și îl trimite pe același căpitan [Kirláy Albert] la 30 februarie cu cîteva mii de ostași de ai săi, ca să pedepsească cetatea Brăila așezată spre hotarele Moldovei, pe un șes din cele mai mănoase aproape de Dunăre, dar opusă piezîș cetății turcești a Silistrei și mai departe de ea.

Acesta [Király Albert] fără întîrziere atacă și jefuiește orașul, bate cu tunurile și sparge cetățuia întinsă și apă-

rată de un val foarte gros și de o întăritură din pari mai lungi, înfipți în pămînt de o parte și de alta, nu cruță pe turcii adunați în număr de mai bine de o mie, care pierzînd orice nădejde, deschiseseră porțile ca unii ce se supun și, tăindu-i pe toți, strică fortăreața, alină pe creștini și pleacă de acolo încărcat cu multe prăzi.

După aceea, Craiova, reședința banului, adică a primului dregător al domniei, precum am arătat mai sus, cetate de asemenea mare, populată, prea avută în proviziuni de tot felul, dar lipsită de ziduri și de fortăreață, este atacată și prădată de cinci mii de sîrbi și români, care o luaseră razna, așa ca de capul lor. Dar, banul, pre nume Ma[n]ta, se arătă ca un credincios supus al lui Mihai și primit în favoarea lui, trăiește pînă astăzi acolo.

De aci se îndreaptă spre Nicopole, oraș foarte mare și foarte bogat în tot felul de mărfuri și alte lucruri, dincolo de Dunăre, apărat de o fortăreață foarte tare, la o depărtare de trei zile de Rusciuc și de cinci de Sofia, acum Scopia, capitala de azi a Macedoniei, e atacată cu toată puterea, încendiată în mai multe locuri și pînă în cele din urmă mistuită în flăcările uriașe ale acestui foc.

După aceea, o trupă de trei mii [soldați] din aceiași români, sîrbi și unguri, sub conducerea lui aga Farcaș, se îndreaptă spre cetatea Vidin; însă, înșelată de două străji române — care primind ca preț al trădării două mii de aspri, dintre care opt [aspri] fac cît trei groși sau nouă cruceri; și dînd asigurarea că turcii ar fi abia cîteva sute—în timp ce în realitate erau aproape 30 000 — este măcelărită, nescăpînd decît puțini, împreună cu numitul comandant. Socotim că vom fi mai pe placul cititorului dacă vom lăsa de o parte multe asemenea prădări și jefuiri de locuri dușmane, întrucît cu prilejul lor s-au întîmplat puține lucruri vrednice de povestit în afară de uciderea locuitorilor și capturarea de oarecari prăzi, ca să nu se pară că am povesti lucruri născocite (ceea ce n-a fost niciodată în gîndul nostru), sau să-l plictisim pe cititor prin mulțimea lor, pentru a ne grăbi [să trecem] la înfricoșata expediție a lui Sinan pașa pornită în părțile noastre pentru a distruge pe

creştini, dar înfrîntă și zădărnicită mulțumită ocrotirii lui Dumnezeu, păzitor al hotarelor.

Acel mare și fălos războinic Sinan pașa, fiul unui pescar din orașul Sorento, lîngă Neapole, aspirînd la locul de beglerbeg al Rumeliei și numit comandant general al oastei duşmane, după ce aruncase cu trufie multe promisiuni cu privire la viitoarea subjugare a ghiaurilor, cînd a văzut că Aaron şi Mihai, pe atunci domni și ambelor țări române, retrag după noua pildă folosită de principele Transilvaniei şi periculoasă față de Aaron, bogatul tribut datorat sultanului, despre care tribut am amintit mai pe larg la începutul [cronicii] şi că ducerea mai departe a războiului împotriva ungurilor și germanilor ar fi foarte anevoioasă din cauza lipsei grînarului [acestor țări] atît de folositor, ba chiar absolut necesar, ca să nu mai vorbim de prea marea batjocură ce se făcea trufiei turcești și care nu putea nicidecum fi răbdată, a socotit, după un gînd prevăzător și chibzuit că este neapărat necesar ca numitele țări să fie aduse înapoi cu forța sub jugul de mai înainte.

Așadar, în anul 1594, punîndu-și capul chezășie dacă nu ar îndeplini cumva acestea, însoțit şi de cîteva pașale din cele mai de seamă, cu o armată de 180 000 de soldați și salahori şi cu armamentul cel mai potrivit, [Sinan] îşi aşează tabăra pe malul Dunării în dreptul oraşului Giurgiu, prefăcut încă de mai înainte în cenușe de către domn, iar [apoi], după refacerea cetății, păzit pînă în clipa aceea de străji turcești, şi [încă şi] mai bine întărit atunci; el se sileşte cu o rîvnă înfocată și o muncă neobosită să construiască un pod cerînd multă trudă, [făcut] din luntri asemenea celor pe care se sprijină morile, măcar că în acel loc albia [Dunării] era lată de o jumătate de milă, totuși foarte prielnic din cauza pomenitei fortărețe şi a insulei aşezate în mijlocul fluviului. Domnul [care] mai înainte de sosirea duşmanului își trimisese soția, copiii şi odoarele mai scumpe în cetatea sibiiană din Transilvania, eşind din București cu opt mii de soldați pînă la satul Măgureni, la două mile depărtare, a hotărît să trăiască în tabără [spre a fi] mai în siguranță și mai pregătit [de luptă]. Față de un duşman

atît de puternic, el chibzuieşte planuri de purtare a luptei cu prudenţă şi cu izbîndă pentru ai săi; discută cu ostaşii pricepuţi. După aceea, timp de aproape o lună întreagă, întîrzie pe duşman în construirea podului, pînă cînd cîteva mii de turci trec fluviul şi coboară [la o depărtare] de două zile de drum [de Giurgiu], iar alţii au şi trecut cu corăbiile chiar la Giurgiu. [Mihai], prea obosit, este silit a se retrage [spre] a-şi păstra oştile pentru luptele mai grele care se apropiau din clipă în clipă. Sinan paşa trece fluviul spre insulă peste podul gata, în sfîrşit, şi de aci, pus sub paza cetăţii şi înconjurat şi de o parte şi de alta cu vase de oşteni înarmaţi, ajunge împreună cu ceilalţi paşi amintiţi şi cu muniţiile de război la ţărmul Ţării Româneşti, îl cucereşte, pune stăpînire pe el, înaintează şi trecînd peste trei poduri, se opreşte într-un loc numit Călugăreni, închis de dealuri, păduri şi rîul Neajlov şi la două mile de taberele lui Mihai îşi ridică el corturile într-un loc potrivit şi mai sigur. Eroul nostru văzînd că acea clipă impune alegerea [imediată] între fugă sau luptă, nelăsînd loc pentru zăbavă, cu inima plină de încredere, convinge pe ai săi că trebuie [mai degrabă] să lupte bărbăteşte cu armele, pentru mîntuirea patriei şi a creştinătăţii, decît să fugă în chip ruşinos. În ziua următoare de 13 august, înainte de revărsatul zorilor, porneşte la luptă cu oaste puţină, după obiceiul îndătinat, sub apărarea prea-sfintei cruci; vine asupra taberei duşmane cu avînt vitejesc, fără a fi oprit nici chiar de obstacolele naturale ale terenului, atacă cu atîta furie încît sfîşie aproape unul din corturile [duşmanului]. Turcii, cu mult superiori, atît prin numărul soldaţilor, cît şi prin armament, pe lîngă poziţia lor mai favorabilă, după cum am mai spus, se luptă din toate puterile; timp de multe ore se dă lupta între oştile încleştate, cu soarta îndoelnică şi pentru o parte şi pentru cealaltă, pînă cînd, în cele din urmă, printr-un iureş nespus de sălbatic, în hărţuiala neîncetată a luptei, ei împing îndărăt cam o pătrime de milă pe duşmanii creştini şi capturează unsprezece tunuri.

Așadar aceștia [creștinii], departe de a se putea compara la număr cu mulțimea cea mare a păgînilor, deoarece armata lor nu trecea de 16 000 ostași, chiar dacă au fost siliți a se retrage, ei totuși întotdeauna se îndreptau spre cîmpul deschis, în șiruri dese, în formațiunea unui unghi, pentru ca să nu fie încercuiți de turcii ce-i hărțuiau; din partea cealaltă însă, pădurea și dealurile se împotriveau la aceasta, deoarece întinderea locului îngăduind desfășurarea luptei, abia ajungea la un sfert de milă.

Și acum turcii atacau mai vîrtos trăgînd dese lovituri de tun și folosind neîncetat armele împingînd mereu cu mai multă putere mica oștire creștină. Era nevoie neapărat în clipa aceea de o acțiune eroică, de ispravă măreață care să cutremure inimile păgînilor și să le înalțe pe ale creștinilor. Atunci mărinimosul Ion Mihai, invocînd ocrotirea salvatoare a mîntuitorului, a smuls o secure sau suliță ostășească și pătrunzînd el însuși în șirurile sălbatice ale dușmanilor, străpunge pe un stegar al armatei [turcești], taie în bucăți cu sabia o altă căpetenie militară [dușmană] și luptînd bărbătește se întoarce nevătămat [la ai săi]. În acest timp, comandantul de oaste Király Albert, adunînd pe rînd pe ai săi, slobozește două tunuri în mijlocul celei mai dese grupări a dușmanului, deschizînd o mare spărtură pe care ienicerii se străduiesc în zadar să o împlinească cu focurile lor [de pușcă], pentru ca de îndată două sute de unguri și tot atîția pedestrași cazaci, cu comandantul lor Cocea, năvălind cu furie, strică rîndurile [dușmanului], aștern la pămînt și taie oștile turcilor, pe cînd din spate și din coastă îi lovește, cu bărbăție domnul cu ai săi, făcîndu-se așa mare învălmășeală, încît pînă în seară au fost redobîndite cele 11 tunuri și [dușmanii], în fugă, erau mînați spre tabără ca vitele. În această învălmășeală ce seamănă a fugă, Sinan pașa în partea din față a taberei, cade de pe podul rîului Neajlov, pierde doi dinți și se socotește fericit scăpînd cu viața. Hasan pașa ascunzîndu-se în chip rușinos prin tufișurile de mărăcini, abia în ziua următoare se tîrăște la ai săi. Însă [pașa] din Anatolia, la fel cel din Zain și Haidar pașa și alți mulți comandanți, dimpreună cu trei mii de ostași,

au căzut uciși, în timp ce dintre creştini abia au pierit cîteva sute. Încît, dacă noaptea cea întunecoasă n-ar fi împiedicat pe domn, fără îndoială că ar fi zdrobit cu acțiunea lui clocotitoare forța duşmană și ar fi pus capăt dintr-odată şi o [singură] dată întregului război. Revenind astfel la locul luptei, îşi aşează tabăra cam la o pătrime de milă de inamic şi ca un salut nocturn slobozeşte tunurile în corturile dușmane și apoi caută să afle întocmai de la străjile numeroase așezate cu grijă în tot locul și între alta de la un turc oarecare ce nu-i era necunoscut lui şi care i-a fost adus prizonier, [ce știa] cu privire la numărul dușmanului și la armamentul lui. Acesta aflînd şi el de numărul creștinilor cît era, zise: „dacă turcii ar şti astăzi una ca aceasta, chiar numai cu caii ți-ar călca în picioare oastea ta"; reținut, turcul fu trimis în Transilvania. Încredințîndu-se domnul de aceste împrejurări și aducîndu-și aminte că nu în toate zilele strălucesc aceleaşi raze ale unor stele fericite, socotind că mulțimea cea înfricoşată a duşmanilor păgîni nu se va abate de la cele începute, pentru ca să nu fie cumva prins împreună cu ai săi prin înşelăciune sau stratagemă, sau [poate] atacat cu forța pe față și să fie lipsit dintr-o dată de fericirea de mai înainte, de libertate și chiar de viață — a hotărît că cel mai înțelept lucru este să-și retragă tabăra înapoi. Deci, pe la miezul nopții, după ce a fost chemat cu glas tare de către toți [împreună] de trei ori prea sfîntul nume al lui Iisus, pe cînd turcii răspundeau în grabă după obiceiul lor îndătinat, Allah, Allah, — cu care cuvînt chiamă ei pe Dumnezeul lor — [domnul] se retrage şi în dimineața zilei de 14 august oprindu-se la rîul Argeș, la o depărtare de acolo de două mile, așezînd străji la toate intrările, rămîne locului.

În vinerea următoare, sărbătoarea adormirii Maicii Fecioare, lăsînd Bucureștii şi aşezînd tabăra la o depărtare de o milă de acolo, lîngă satul Văcăreşti, zăboveşte acolo trei zile. Între timp, ungurii şi alți ostaşi, fără ştirea domnului, năvălesc în oraş [Bucureşti], îl jefuiesc, socotind că prăzi atît de mari se cuvin mai bine lor decît dușmanului.

Am găsit cu cale aci, pentru a mai odihni sufletul cititorului, să povestim despre cei doi cerbi domesticiți, care au făcut cîteva drumuri împreună cu domnul și dormeau adesea lîngă cortul stăpînului [lor], luau parte şi la lupte şi expediții [militare] fără teamă, fie mergînd înainte, fie alături de el; nu-i înspăimîntau nici vuetul bombardelor, nici trăsnetul tunurilor, ci ridicîndu-se în două picioare, stăteau pe loc şi puţin le păsa de exploziile acelora. În sfîrșit, împotriva obiceiului acestui animal, au fost martori neclintiți și la ultima luptă amintită mai sus, de la Călugăreni, cu Sinan pașa. Aci, însă, unul dintre ei murind din întîmplare, celălalt nesuportînd durerea, s-a ascuns în pădure. Şi cine, rogu-vă, s-ar da în lături de a sluji ca soldat în tabăra unui căpitan atît de omenos şi atît de fericit? La a cărui [mînă] dreaptă, așa de eroică, stau chiar și cerbii cei sfioși, aşteptînd nemişcaţi să împărtășească soarta luptelor cu păgînii și arzînd de dorința izbînzii chiar cu pierderea vieții lor de animal [necugetător], după cum se adeverează faptul din mărturiile chiar ale domnului Mihai și ale multor ostaşi dintre cei mai demni de încredere.

La 16 august, aflînd că inamicul îl urmărește, își pornește oastea după amiază și pînă la miezul nopții străbate cinci mile mari și mai stînd să răsufle într-un loc potrivit, pînă în zorii zilei, mai străbat alte cinci mile mari și la 17 ale lunii [ajung] la Terviza sau Tîrgoviște, oraș mare, dar fără ziduri și fără fortăreață, aproape de rîul Ialomița, care, din cauza secetei, ia adesea înfățișarea unui pîrîu, iar acum se revarsă cu putere în chip de torent foarte mare și periculos. După ce își așează cu grijă oștile și străjile pînă pe sub munți, stă pe loc aici cîteva zile. După aceea, mergînd spre poalele munților, pe malul Dîmboviței, încă o milă, mai oprește încă alte opt zile.

Deci golindu-se Tîrgoviștea de locuitori şi apropiindu-se în sfîrşit și duşmanii, [dar] mai încet, de teama vreunor curse şi pericole, domnul Mihai sta în loc sigur între munţi, lîngă același rîu [Dîmboviţa], la patru mile de cetate, aşteptînd trupe de ajutor. El primeşte foarte bine gărzile şi pe ceilalți ostaşi care se reîntorceau foarte adesea cu prăzi

și prizonieri (de la care se aflau planurile inamicului) și îl îndeamnă să nu piardă nădejdea. Dar totuși se retrage cu două mile mai departe, în cheile munților, unde se văd urmele cetății odinioară întărite a lui Negru vodă — numită pe latinește „Apa cea neagră", dar dărîmată odinioară de turci. În acest loc atît de potrivit de retragere, Mihai trăia înconjurat doar de cinci mii de ostași în majoritate români, dintre care cei mai mulți erau moldoveni dezertînd pe furiș, pentru că tocmai în acel timp fusese investit domn Ieremia Movilă de către căpitanul suprem al armatei regatului Poloniei, domnul Ioan Zamoiski și se temeau [moldovenii] ca [rămînînd ei în Țara Românească], să nu-și piardă soțiile, copiii și moșiile lor. Totuși cei cu sufletul mai viteaz stăruiau [pe lîngă el] și făceau foarte adesea incursiuni, aducînd din expedițiile lor pentru ei și pentru conducătorul lor, prăzi bogate, mulțime [de prizonieri] dușmani, nenumărați cai și mai mult de o sută de cămile. Iar acela, întocmai ca un erou războinic, nu-și pierdu inima nici acuma, nezdrobit de fuga ostașilor nestatornici, nici de marele număr al armatei dușmane, ci așteptînd trupele de ajutor ale principelui vecin al Transilvaniei, se silea să atace pe dușman și să elibereze, în sfîrșit, patria adusă la marginea prăpastiei [de dușmanul] care construia pentru apărare la Tîrgoviște în jurul palatului domnesc întărit (căci printr-o poruncă perpetuă a sultanului este oprit a se ridica fortărețe), un val foarte gros umplut cu pămînt și traverse de lemn întrețesute între două rînduri de pari băgați în pămînt, asemenea unor copaci, și care făcea o poartă și o a doua ușă legate în fier masiv în partea dindărăt și lua după aceea apă din rîu și săpa trei fîntîni înăuntrul [orașului], gîndind să-și facă aici așezări statornice. Mihai nu se amăgi în speranțele sale, [căci] nu fu lipsit nici de ocrotirea lui Dumnezeu, nici de trupe de ajutor. Într-adevăr, pe fiecare zi soseau alți ostași (și) însuși principele Transilvaniei Sigismund, cu ungurii și cu mulți secui, locuind prin munții dinspre Moldova, vorbind o limbă a lor deosebită, fioroși în luptă ca și cazacii și cînd este nevoie, pedestrindu-se, pornesc la asalt ca pedestri; și îi mai însoțeau o mie șase sute de

teutoni călări şi mai venea de asemenea nobilul Ioan Wiher, fiul lui Ernest, cu 80 cazaci din Polonia; şi se mai grăbeau prin Ungaria 1600 de silezieni călări (armaţi) cu archebuze, cum sînt numite, şi cu alte arme. Cu o armată pregătită abia de 15 000 de ostaşi, după sărbătoarea sfîntului Mihai, se îndrepta spre Tîrgovişte, cale de şase mile. Domnul Mihai arzînd de dorinţa de a redobîndi libertatea patriei, porneşte înainte în formaţie de luptă cu germanii, ungurii, cazacii şi ceilalţi pedestraşi şi la 5 octombrie pe la prînz, se apropie [de Tîrgovişte], ceilalţi urmînd mai apoi împreună cu principele Sigismund. Dar după cum leul cel mărinimos se înspăimîntă totuşi de cîntecul cocoşului, tot aşa Sinan, cu celelalte paşale şi cu cei mai aleşi dintre căpitanii săi, suflînd foc şi fulgere, îşi pierde nădejdea la apropierea acestor doi eroi, cu armate aşa de puţine şi, în dimineaţa aceleiaşi zile în care sosesc ai noştri, [Sinan] dă foc cetăţii în mai multe locuri şi fuge tremurînd împreună cu întreaga armată, cu muniţia de război, lăsînd pentru apărarea cetăţii de sub Ali paşa şi cadiul — judecător de Awlona — 3 500 de ostaşi turci, mai adăugîndu-se şi 40 de maşini de război [= tunuri], precum şi toate cele de trebuinţă, cît şi alimente îndestulătoare pe timp de trei ani. Aşadar pe cîmpul [de bătaie] nu a mai fost găsit nimeni — decît [doar] patru turci care neştiind nimic de cele întîmplate, se întorceau mai tîrziu cu prăzi şi pe dată au şi fost sugrumaţi — — şi totuşi creştinii luau în seamă cu grijă la urzelile inamicului viclean şi puternic. Se ţine sfat ce este de făcut. Se aşteaptă ziua următoare în ordine de bătaie cu străji aşezate cu mare grijă. În zori de zi Mihai, atacînd fortăreaţa cu toate puterile, aşează dinspre şesul către Bucureşti, împreună cu secuii, cu alţi ostaşi şi cu cîteva tunuri, pe aga Ştefan Răzvan, de neam singan (sau cum zice poporul: ţigan), ostaş desigur foarte viteaz, dar fără credinţă faţă de fostul său domn Aaron şi apoi, după înfrîngerea [sa] în Moldova, împotriva aşteptării, tras în ţeapă, în faţa tuturor.

El însuşi, împreună cu principele Sigismund, se grăbeşte dinspre partea muntoasă şi rîul Ialomiţa, către o biserică depărtată de cetate ca la o aruncătură de săgeată (dintre cele 40 de biserici, unele au fost făcute una cu pămîntul, cele mai multe, rămase, se găsesc cu acoperişuri noi refăcute de curînd), ridică două movile de pămînt ca nişte turnuri. Aşează cîteva dintre cele 40 de tunuri aduse, loveşte cu străşnicie inamicul închis de amîndouă părţile şi mutîndu-se în altă biserică cu mult mai apropiată de fortăreaţă, îndeamnă la muncă fără întrerupere. Şi deşi turcii se apărau din toate puterile, după cum se obişnuieşte la mare cumpănă, şi mulţi scăpaseră pe uşa dindos, totuşi lipsiţi de ajutoare din afară de care aveau nevoie şi hărţuiţi din două părţi, cînd de ghiulelele maşinilor de război, cînd de asalturile secuilor şi ale altor soldaţi, în ziua a treia de asediu, la 8 octombrie, după amiază, [Mihai] cucereşte cetatea şi măcelăreşte garnizoana. Însuşi Ali paşa e luat atunci prizonier aci şi dus în Transilvania. Cadiul de Awlona cade apărîndu-se; aproape toţi cei ce au scăpat cu fuga, necunoscînd locurile, sînt doborîţi; sînt capturate 40 de tunuri cu pulbere multă, ghiulele foarte multe, puşti, bombarde şi alte arme, precum şi alimente îndestulătoare pentru mai bine de trei ani. Fără nici o zăbavă, în dimineaţa zilei următoare, fără a trece prin Bucureşti, se grăbeşte de-a dreptul spre Giurgiu (cale de aici ca de două zile, pentru cei ce merg iute, după obiceiul ştafetelor). Aici Sinan care tocmai aflase despre dezastrul alor săi şi despre [avîntul] înfocat al răzbunătorului, trecea Dunărea cu cei mai buni soldaţi care-l întovărăşiseră, cu tezaurul şi muniţia de război pe podul şi vasele păstrate în acest scop. Domnul Mihai atacînd mulţimea mare a armatei duşmane rămasă pe mal, o loveşte, o împinge, o îneacă, o aşterne la pămînt cu tunurile şi o nimiceşte aproape toată. Ba chiar desface în bucăţi şi distruge cît poate mai iute prin ghiulelele tunurilor podul îndreptat spre insula Dunării şi de aci prelungit pînă la ţărmul românesc — cum am amintit mai sus; de asemenea, aruncă la fund două nävi mai mari,

străpungîndu-le cu ghiulele, în timp ce alte două abia mai scapă, dar grav avariate.

În urma acestui atac violent și crud al creștinilor soarta dușmanilor era ca și încheiată și, după aceea, unii dintre supraviețuitori mărturiseau că 18 000 își găsiră moartea aici. Așa că numai într-un singur braț mai adînc al fluviului, sub cetate, sau [cum s-ar zice] în [acea] strîmtoare, numărul celor înecați era așa de mare, încît umplînd lacul pînă sus, slujea de punte celor care treceau, de unde ușor se poate presupune mulțimea celor care au pierit în lung și în lat, la mal, în insulă și pe pod. Afară de acestea, în aceeași zi, au fost bombardate patru care pline cu pulbere turcească de tunuri aduse [acolo] și bănuite a [sluji vreo] stratagemă; acestea luînd foc, au fost aruncate în aer cu mari bubuituri.

După ce au fost nimicite și puținele rămășițe ale inamicilor, în aceeași zi oștile [creștinilor] se îndreaptă împotriva fortăreței, apărată de incursiuni, dintr-o parte de Dunăre, de cealalta parte de fluviul Naslu; începînd cu ziua următoare, o bat strașnic cu tunurile, iar a treia zi, într-o luni, e lovită mai ales în acea parte unde podul unește malurile fluviului și apoi continuă vitejește asaltul podului, pe care turcii îl apărau cu înverșunare, [aceștia] pe dată sînt respinși prin două salve de tunuri. Însuși tînărul Wiher descălecînd împreună cu ai săi, șarjă dușmanul cu bărbăție. Fortăreața lipsită de orice ajutoare fu cucerită, căci tunurile din taberele turcilor de pe celălalt țărm, prin ocrotirea lui Dumnezeu, trăgeau ghiulele ce explodau în slăvile văzduhului, încît nu le aduceau lor nici un ajutor. Voind să fugă peste pod, dușmanii, parte se împing unii pe alții în apă, parte sînt rostogoliți de armele creștinilor, mulți de asemenea sînt culcați la pămînt, iar cîteva sute ce mai rămăseseră sînt alungați și ei, în sfîrșit, spre luntrea lui Charon. Însă afară de puști și de alte arme mai ușoare — căci toate

celelalte le trecuseră [turcii] peste fluviu—nu au fost găsite la mal decît trei tunuri, trase fiecare de cîte trei cai și părăsite de inamic, care nu se aștepta la o așa mare grabă din partea creștinilor. Totuși soldații de rînd, după săvîrșirea acțiunii, scoteau cu prăjinile și cu alte instrumente de felul acesta, din locurile mai puțin adînci ale fluviului, multe haine scumpe și alte lucruri asemănătoare.

A doua zi, miercuri, comandanții războiului întorcîndu-se la Bucureștii goliți și de locuitori și de dușmani, capturează două tunuri imense pe care dușmanul le lăsase din cauza fugii lui precipitate și după ce își refac forțele, timp de trei zile, se îndreaptă mai departe cale de opt mile, la Gherghița, cetate de asemenea părăsită, din cîmpia Țării Românești, și se opresc aici.

De aici, la 21 noiembrie, principele Transilvaniei luîndu-și rămas bun de la domn cu multe dovezi de prietenie folosite și acum la despărțire, ca și pînă acum și aducînd împreună cu el mulțumiri lui Dumnezeu pentru atîția dușmani uciși, iar cei rămași urmăriți și alungați și mai lăsînd el acolo trupele de pază trebuitoare, a luat 50 de tunuri mari capturate atunci, pe care i le-a lăsat de bună voie însuși domnul ce s-a mulțumit cu mai multe [tunuri] smulse cu forța înainte din mîinile dușmane — se întoarce în Ardeal adică în Transilvania și tot astfel [se reîntoarce] Ioan Wiher la ai săi. Însă, pe lîngă alte foarte grele pierderi pricinuite Țării Românești, mai se deplînge foarte jalnic și [pierderea] celor peste 20 000 de creștini ridicați de dușmani de pretutindeni în timpul cînd își făceau prădăciunile acolo și trimiși mai înainte în Turcia.

Voievodul [Mihai] după plecarea principelui Sigismund, se duse la Tîrgoviște la o depărtare de 10 mile, unde, petrecînd iarna și o mare parte a verii, cheamă de prin peșterile munților [înapoi] pe cîmpia țării pe locuitorii rămași [în țară] jalnic risipiți, reface colibele distruse în tot locul și

terenurile devastate ale moșiilor și împarte semințele necesare cultivării pămîntului, în măsura în care putea fi cultivat, căci toate grînarele fuseseră prădate, bucatele și vinul ridicate și risipite de dușmanii ce cutreerau cea mai mare parte a țării, iar toate cele necesare hranei și semănăturilor, aduse din locurile de munte și din Transilvania vecină, se vindeau cu prețuri destul de scumpe. Și chiar Moldova însăși stoarsă de războaiele sale nu-și acoperea nici chiar nevoile sale. Pe lîngă toate acestea, comerțul obișnuit cu Turcia fusese părăsit cu totul din cauza pericolelor mai amenințătoare ca niciodată. Nu mult după aceea, pentru ca soldații să nu se molească de odihnă prin lipsa de exerciții, trimite cîteva mii dintre ei ca să treacă Dunărea și să pornească la hîrțuirea dușmanilor. Ostașii [trimeși] avînd obișnuința armelor, aleargă cu însuflețire la atacul Pelvinului, oraș întins, îl prefac în cenușă, ucid mulțime de locuitori și aduc domnitorului pe soția dimpreună cu feciorașul și fiica unui oarecare Mihailoglu, om de seamă și foarte bogat. Ținută cu omenie și răscumpărată împreună cu copiii, pe un preț mai mare de 500 000 galbeni, a fost înapoiată soțului [său]. Acum însă sîntem la îndoială dacă este mai de plîns sau de blestemat nebunia oarbă și perversă a oamenilor care, acasă [la ei] și fără de nici un motiv, vînd turcilor pe domnul lor firesc, părintele binefăcător al patriei, apărătorul viteaz și norocos pe care Dumnezeu îl apărase cu îndurare, în atîtea rînduri împotriva puterii celei mai vădite a dușmanilor păgîni? Și cu atît mai mult toți oamenii cinstiți sînt de partea acestui principe prea bun și prea iubitor de patrie, cu cît el prin ajutorul chiar al cerului, nu a fost mai puțin salvat de cursele ascunse și mai înfricoșate ale necredincioșilor lui slujitori de aproape, care trăiau ba din mila lui, după aceea a lui Dumnezeu, ba se bucurau de onoruri și titluri. Așa a scăpat, apărat de scutul mîntuitoarei cruci, de cele mai mari primejdii din partea dușmanilor cotropitori.

Într-adevăr, descoperind după sărbătoarea Adormirii sfintei Fecioare, din anul 1595 (sic), ca prin minune, prin mila binecuvîntată a prea puternicului Dumnezeu, uneltirile

trădătoare ale numitului logofăt Chisar, și primejdiile puse la cale împreună cu turcii împotriva capului menit morții pentru salvarea patriei și a supușilor săi. Fără nici o zăbavă întărește cu foarte mulți ostași oștile de pază de la Dunăre, pentru a întîmpina inamicul ce avea de gînd să năvălească pe neașteptate, dă ordin să fie tăiat vînzătorul părintelui [patriei] și al patriei, împreună cu fiul [său], lovindu-l cu o osîndă vrednică de viclenia [sa] și trimițînd veste comandantului numitei armate, dă ordin să fie ucis tot acolo un dregător și sfetnic mai bătrîn [numit] Dumitru, părtaș, făuritor și promotor al acelei fărădelegi.

Dincolo de Dunăre, în cîmpiile foarte largi ale Dobrogei, ce se întind de la Marea Neagră pînă spre Ungaria și de la Dunăre pînă la Provadia, cetate din Bulgaria, ce oferă loc de trecere solilor și negustorilor Poloniei, cînd se duc la Constantinopol, își au sălașuri statornice în sate dese însă sărace, peste 6 000 de tătari amestecați cu turci, care sînt ținuți a fi gata la orice poruncă a sultanului turc; totuși, de cele mai multe ori, ies mai degrabă la oaste sau la pradă, cu hanul sau șeful hoardei de la Perecop.

Uniți cu acești tătari, trei mii de turci trec Dunărea la patru zile după tăierea lui Dumitru, dar cu ajutorul lui Dumnezeu sînt culcați la pămînt într-o luptă norocoasă, de armata domnului căreia de îndată i-au trimis în ajutor, după cum am amintit mai sus, cîteva mii de pedestrași și trei sute de călăreți și li se iau și toate tunurile împreună cu prăzile bogate, încît cei rămași în viață, învinși și risipiți, se bucurau, în loc de pradă, de viața [lor] abia salvată.

În aceleași zile, alte trei mii de turci uniți într-un gînd cu cei de mai înainte ca să puie mîna pe domn prin vînzare, trecînd Dunărea cu patru mile mai jos de acel loc al luptei, năvălesc desigur în Țara Românească, dar sînt primiți acolo cum trebuie de către locuitorii țării chemați de păzitorii ținuturilor de margine și adunați de îndată și sînt tratați după dreptate, după ce au fost uciși mulți [dintre ei] fără pierderi pentru români, ceilalți au socotit că o fugă periculoasă e preferată [unei lupte] cu armele.

Încetînd incursiunile violente de acest fel de-a lungul Dunării, domnul, întocmai ca marea care este tulburată de furtuni neîncetate, este prins în alte noi primejdii, ce par la prima vedere mai puțin înșelătoare și mai puțin vătămătoare. Vin cu șiretenie soli ai sultanului turcilor şi ai hanului hoardei tătărești de la Perecop, cu scrisori oferind o imensă favoare, o pace trainică la care erau adăugate chiar clause de jurămînt și cu multe vorbe prefăcute arată că hanul tătarilor locuind în Basarabia sau ținutul Cili, împrejurul cetăților Chilia și Cetatea Albă, între Dunăre și Tyras sau Nistru, va dobîndi îndurarea sultanului otoman şi iertarea tuturor ofenselor [săvîrşite de Mihai].

Însuși hanul, numit în cronicile turcești Gherei hantătar, pentru a cîștiga mai multă crezare pentru criminalele lui sfaturi, își duce tratativele foarte stăruitor prin mijlocirea lui Ieremia, domnul Moldovei [ce era] neştiutor al vicleniei ascunse și îi trimite chiar doi tătari fruntași, ca ostatici. Domnul Mihai nedorind nimic mai fierbinte decît o pace durabilă, trimite și el de asemenea doi soli de ai săi la hanul, sau la șeful din locurile vecine cu el, din Chersonesul-Tauridei, ca să trateze în mod precis şi legitim despre condițiile rămase nelămurite ale păcii propuse. [Hanul] nu repetă numai cele spuse mai înainte, dar, potrivit cu ușurătatea și șiretenia înnăscute acestui neam, mai îngrămădea și mărețe promisiuni cu privire la tratativele ce va duce cu sultanul turcilor; că va trimite ca soli persoane grave, dacă-i consideri după înfățişare, care, împreună cu zișii turci, să rostească juramîntul de pace și s-o întărească prin scrisori. El îndemna pe Mihai să slobozească oastea, foarte păgubitoare pentru Țara Românească sărăcită, și ajunsă cu totul inutilă o dată cu încheierea tratativelor, [vorbind] ca și cum s-ar fi bucurat mult de propăşirea ce ar rezulta pentru locuitorii atît de greu loviți; [în sfîrșit], el cerea cîteva mii de galbeni ca recunoştinţă pentru atîtea osteneli luate asupră-şi în legătură cu nişte negocieri aşa de grele. În urma acestora, Mihai, încredinţat [pe deplin] ca și cum lucrul s-ar trata serios și sincer de către adversari și socotindu-se îndestul de asigurat de juràmin-

tele și scrisorile solilor celor doi dușmani cu privire la continuarea mai departe a unei păci trainice, hotărăște să i se dea în chip de răsplată principelui sciților [tătarilor] o anumită sumă de bani și slobozește oastea. [Hanul] ocupat de aceste lungi și viclene tratative, împins nu atît de lăcomia de a cîștiga bani prin șirete întorsături de cuvinte, cît cuprins de o frică nemărturisită din cauza oștilor care staționau în Podolia și în cele două țări române și păzeau hotarele Transilvaniei, lasă de la sine să treacă timpul potrivit trecerii sale în Ungaria și luînd ca prilej faptul că banii nu i-au fost dați înlăuntrul timpului hotărît prin tratat, năvălește cu toată hoarda fără vreo somație prealabilă în Țara Românească, avînd de gînd a-l prinde chiar pe domnitorul Mihai, lipsit de oaste, prin vicleana-i stratagemă și a-și cîștiga favoarea sultanului; prădează șesul din jurul Buzăului, Brăilei, Bucureștilor, iar alte cetăți, parte [din ele] neatinse de turci, parte încă nu distruse cu totul, ia din captivitate pe locuitorii surprinși de [atîta] iuțeală, capturează veniturile anuale, dă foc celor mai multor locuri, timp de mai bine de opt zile pustiește țara prădînd-o nestingherit într-atîta încît așezările dese din cîmpia deosebit de mănoasă și de sub munte, foarte bogate în tot felul de roade și în vin, din belșug, asemenea satelor din Polonia Mare și din mai multe provincii ale Germaniei, înfățișează astăzi călătorilor care suspină și fac rugăciuni să nu se întîmple la fel și altor țări vecine, cocioabe foarte rare, biserici de zid dărîmate și foarte multe locuri doar cu ruine, care odinioară aveau pe ele grădini și clădiri însemnate. Totuși să nu învinuiască cineva pe Mihai că [socotindu-se] asigurat de tratatele de pace încheiate sau încrezător în dușmanul împăcat ar fi găsit de cuviință să se lase de grija [sa] obișnuită de a așeza străji de pază [la hotare]. Căci două sute de cazaci, împreună cu căpitanii lor Cocea, Kirecki, Siemannuscki și Bilecki, însărcinați cu paza la hotare, s-au socotit destul de bogați, cu mari lefuri primite de la domn și prăzile bogate ridicate de la dușman și folosesc această împrejurare atît de prielnică pentru ei și atît de dorită, însă nespus de jalnică pentru români, sperînd [că li se va

ivi prilejul] să poată fugi, dezertează cei mai mulți și abia 40 se reîntorc avînd groază de numele şi pedepsele de trădători.

Oare eroul nostru, care a cîştigat vitejeşte atîtea lupte, care a ocolit cu prudenţă atîtea curse îndreptate [împotriva] vieţii, înşelat [acuma] cu atîta mişelie dintr-o singură dată de cei doi [pretinşi] prieteni ce se prefăceau cu [atîta] nelegiuire — tătarii și cazacii — lipsit prin viclenie de oaste, dezarmat de armele hotărîte [pentru apărarea] patriei, încurcat în greutăţi mai mari în urma acestui pericol pe atunci neaşteptat şi neprevăzut pentru sine şi ai săi, şi a devastării Ţării Româneşti, oare era el înspăimîntat de acele vestite, nespus de mari oști ale lui Sinan Paşa? Lăsăm acest lucru spre a fi socotit de judecata și dezbaterea unor bărbaţi înţelepţi şi cunoscători ai cumpenelor omeneşti. Ce să facă el [Mihai] acum? Încotro să se întoarcă? Cum să respingă un duşman neîntrecut prin mulţimea oastei, viclenia şi iuţeala sa? Ce apărare să aducă el nenorociților supuşi care mai rămăseseră [în viaţă]? Banii lipseau, duşmanii ameninţau şi nu se putea aduna repede o oaste îndeslătoare pentru a ţine în frîu cotropitori atît de puternici. Între timp, ţara toată e pustiită, însuşi domnitorul său [stă] să fie prins, sau, lipsit de supuşi şi de prieteni, nu-i rămînea decît să ducă o viaţă prea amărîtă.

Însă, după cum mila lui Dumnezeu vine în ajutorul celor care se află în marginea prăpastiei, tot aşa sufletul eroic, aflat în cele mai mari strîmtori, îşi desfăşoară ultimele [sale] forţe. Aşadar, zorind fiecare clipă, adună şase mii de oameni şi, sprijinit atît pe nădejdea în ajutorul lui Dumnezeu, cît şi pe mîngîierea unei cauze mai drepte, aleargă întru întîmpinarea oştirilor turbate ale sperjurilor sciţi [=tătari]. Dar cît de mare era viclenia acestora [este că], deşi [Mihai] purcedea cu toată silinţa să-i prindă pe duşmani umblînd risipiţi şi să străduia să ajungă la o luptă de faţă, totuşi părea ca şi cum ar face o muncă zadarnică. Pentru că ei, fie că hoinăreau grămadă în ceată de două, trei sau mai multe mii, fie că se desprindeau în număr mai mic din tabere sau dintr-o ceată mai mare, ce nu era departe, ast-

fel că, în felul acesta, întotdeauna aveau o retragere neprimejduită. Aşadar a încercat ultima [scăpare], care era de a eşi înaintea întregei hoarde şi armatei duşmane sub cetatea Gherghiţa, la 10 mile de Tervis sau Tîrgovişte şi de a da cu îndrăzneală o luptă deschisă. Hanul ferindu-se de aceasta, se retrase spre cîmpiile pustii, cu vreo 30 000 de oameni înconjuraţi pe neaşteptate şi atacaţi pe nepregătite. În urma lui veneau încet sus-zişii cazaci, care îşi puseseră în gînd a se retrage de-a dreptul în Polonia prin cetatea Suceava a Moldovii, acum reşedinţa voievodului Ieremia; însă semeţindu-se în barbarele lor cutezări, fură opriţi şi duşi din porunca numitului domnitor la Hotin, cetate destul de întărită la hotar, lîngă Cameniţa; şi după aceea eliberaţi desigur, însă nu concediaţi, ei se află ţinuţi pe loc de trei ani acum, [cînd] convinşi printr-o experienţă [prea] tîrzie, recunosc că sfatul cel rău aduce cea mai multă stricăciune acelora care-l primesc. Ba şi hanul tătarilor din Perecop este silit într-un caz asemănător să aprobe vrînd nevrînd pe tăcute pe acei cazaci, pentru că, dintr-o teamă prefăcută, după cum am amintit mai sus, din cauza hotarelor apărate de jur împrejur, pe cînd trata pacea [aceea] înşelătoare cu domnul pentru răsplata cerută, nu s-a grăbit a veni în sprijinul sultanului turcilor care se încumetase zadarnic în acelaşi an să cucerească cu ajutorul sciţilor [= tătarilor] nu numai Agria, dar şi Viena. Din această cauză a stîrnit asupra sa o straşnică mînie ca aceea de care se lăuda că va scăpa pe domn — încît potrivit unei hotărîri oficiale dată chiar de fratele său bun, numit Galga, (săvîrşea la Agria tîlhării grozave împotriva creştinilor), el trebuia să fie sau alungat sau prins. În zadar hanul implora prin soli trimişi apărarea regelui Poloniei, legîndu-se a-i fi pe viitor vasal, lăsîndu-se de orice [altă] slujbă. Abia prin rugăminţile şi lacrimile bătrînei sale mame, însoţite de daruri multe şi prin mijlocirea prietenilor celor mai de seamă a fost din nou primit în graţie şi se anulă mai sus-zisa hotărîre, cu noua îndatorire, că va ieşi la oaste cu cea mai mare rîvnă şi cea mai mare grabă pentru a lupta la orice poruncă a sultanului şi împotriva oricărui duşman.

Dar ca să îndreptăm condeiul spre [cele privind pe] voievodul nostru; acesta, după ce a scăpat cu ajutorul lui Dumnezeu de o înşelăciune atît de mare şi atît de mîrşavă, se hotărî a nu mai da în viitor nici o crezare, nici tratativelor nici promisiunilor, scrisorilor şi jurămintelor unor astfel de duşmani şi a îngăduit în cîteva rînduri oştilor să treacă la turci, dincolo de Dunăre, pentru a răzbuna vătămările şi pagubele aduse lui şi poporului său.

În anul 1596, după sărbătoarea sf. Mihai, domnitorul propunîndu-şi iarăşi să treacă Dunărea cu 12 000 de ostaşi pentru a nimici Nicopolul împreună cu marea, puternica şi vestita sa fortăreaţă, atacă [oraşul] la 20 octombrie şi după ce taie pe turci, îl face una cu pămîntul, dărîmă întăritura de sub fortăreaţă, iar fortăreaţa însăşi era cît pe aci să o ia cu asalt, cînd e rugat de sangeac, adică de prefectul locului, trimeţîndu-i stralucite daruri, haine desigur de mătase ţesute cu aur şi altele [împodobite] cu blănuri de samur, de asemenea zece cai turceşti de cel mai bun soi, cu şei strălucitoare şi cu toată ferecătura de argint, ca să se retragă în pace după stabilirea unor condiţii onorabile de pace. Îl face atent să nu facă o ocară atît de mare şi de publică sultanului, care, după luarea Agriei, îşi urmează drumul spre Poartă sau curtea Constantinopolului, pe la Scopia sau Sofia — oraş foarte întins şi foarte populat al Macedoniei, aflat la o depărtare de cinci zile de Nicopole, cum dacă el apropiindu-se de o cetate atît de vestită, nu s-ar fi îngrijit să trimeată ajutoare pentru păstrarea ei. Pe lîngă acestea se mai adăugau promisiuni însemnate că dacă rugămintea [sa] va fi primită, sangeacul va lucra numai la aceasta şi fiind lăudată această discreţie a domnitorului şi mulţumită unor mijlocitori cu mare greutate, sultanul mîniat [acum] din cauza crimelor nemăsurate şi nenumărate înfăptuite, nu numai că s-ar îmblînzi, dar i s-ar şi asigura domnia pe viitor lui şi fiilor ce i-ar urma, prin cele mai tari legături şi tratate. Domnitorul, sau cum i se zice de popor „banul Mihai", luînd în seamă nu atît răsplăţile şi măreţele făgăduieli, cît tăria cetăţii şi care trebuia să fie sprijinită de ajutoarele sultanului care se apropia; şi mai socotind,

pe tăcute, că locul de trecere e depărtat și ușor poate fi tăiat, se prefăcu mulțumit de condițiile puse de sangeac, încheiă învoiala și-și trase îndărăt oastea. Însă, după ce trecu fluviul, într-o zi de dimineață, pornește în fruntea oastei, însoțit de șase prieteni; urmează la o mare distanță 50 călăreți, și în sfîrșit, după cum se obișnuiește, oastea.

Tocmai atunci sînt prinși acolo doi fugari turci, care, siliți mărturisesc că 500 de tovarăși [de ai lor] jefuiesc satele acelui ținut, multora dîndu-le foc și că nu sînt departe de aici. Împotriva acestora pornește cu însuflețire eroul înconjurat de cei șase prieteni și repezindu-se singur împotriva lor, culcă vitejește la pămînt cu mîna sa patrusprezece [din ei]; ajutat apoi de ai săi, ucide pe mulți, pe ceilalți îi silește să o ia la fugă și [apoi] întorcîndu-se la Tîrgoviște, stă liniștit pînă cînd [mulțumită faptului că] la Poartă se vînturau felurite planuri cu privire la el și se pregăteau în taină cu mare meșteșug intervenții urzite cu destul de mare pericol, i se trimite din partea lui Mehmet al III-lea, cu acest nume, și al XV-lea padișah, sau cum s-ar zice sultanul sultanilor din casa osmanică, socotit în chip cu totul mincinos, ca adevăratul succesor al lui Mahomet, pseudo-profetul arab, în timp ce [de fapt] el este vlăstar de al tătarilor de obîrșie evreiască, așa precum se dovedește aiurea mai pe larg că îi este neamul, în anul 1597, [deci] după nașterea Mîntuitorului nostru, i se trimite printr-un ceauș sau comisar al Porții un steag, dovada bunăvoinții recîștigate, și semn al reînnoirii supunerii, care i se predă cu ceremoniile cuvenite. Căci ce alt putea face [Mihai] pentru întremarea locuitorilor ce mai rămăseseră, după ce orașele și cetățile sau mai degrabă palatele, fuseseră dărîmate, după ce tîrgurile și aproape toate satele fuseseră în atîtea rînduri devastate și distruse, după ce mai multe mii de oameni fuseseră duși [în captivitate] și după ce hrana [pentru tot] anul fusese încă de mult mîncată? În ce chip să pună țara la adăpost de neîncetatele năvăliri și devastări ale turcilor, care treceau în cete-cete prin orașul Sofia, cale numai de opt zile de Țara Românească și apoi spre Ungaria. [El] nu află [mijloace] măcar că în acest timp, el își

îndrepta stăruitor cu suflet neșovăitor, toate gîndurile întru sprijinirea războiului sfînt, în ascuns, negreșit, dar nu fără observarea lor din partea turcilor. Şi cînd la 10 iulie, pe cînd eram noi înşine de faţă, sîrbii sau sclavonii, prin soli trimişi în ascuns, se rugau fierbinte în împrejurări mai puţin potrivite, ca domnul să treacă Dunărea în cea mai mare grabă [și cînd] 10 000 de oameni de diferite naţiuni ce locuiau în acele colţuri [pierdute] și care chiar în luna iunie abia trecută năvăliseră, ca din pornirea lor, totuşi nu fără știrea și sfatul domnitorului, asupra cetăţii întărite Vasiţa şi asupra marelui oraș Cladova, cale de două zile de la cea dintîi și le ocupaseră cu forța — făgăduiau credincios să nu se cruțe și să nu se dea în lături de a-și vărsa sîngele şi a-și da chiar viața pentru mîntuirea domnului creştin pentru ca, măcar scuturînd jugul atît de jalnic al celei mai aspre și barbare robii — să urmărească și să dobîndească şi ei odată libertatea ce le fusese răpită; [el le] răspunde că trebuie să se ţină seama de timpul [cel mai potrivit], cînd, ivindu-se un prilej mai prielnic, aceste încercări periculoase să poată cu folos fi duse dintr-o dată și de o dată la înfăptuirea şi la încheierea dorită. În acest scop adună o oaste numeroasă. În luna iulie, plătea fiecăruia din cei 15 000 de străluciți ostași cîte 5 taleri și aștepta din Transilvania alte șase mii de silezieni. Căci așa cum nu-i lipsesc ajutoare bănești și ostășești de la principele Sigismund [Báthory], tot așa [nu-i lipseau] nici de la neînvinsul împărat Rudolf al II-lea. Astfel, în afară de o însemnată sumă de bani trimeasă în luna iunie, pe la mijlocul lui iulie fu trimes la Tîrgovişte nobilul, valorosul și prea iscusitul ostaș, domnul Henric Lassota silezianul, ca el însuși să plătească în fiecare lună, cît timp va fi nevoie, lefurile celor deocamdată 4000 de călăreţi de elită.

Dar și sultanul Mehmet [al III-lea] care-şi cunoştea prea bine propria-i perfidie, aflînd îndată de toate acestea prin spioni sau trădători ascunși, căci nici unul dintre turci nu putea ajunge neprimejduit pe pămîntul Ţării Românești, a socotit cu şireată pătrundere că este mai înțelept lucru a-l ţine mai degrabă în supunere prin lingușiri, daruri şi

bogate promisiuni decît a-l constrînge cu armele, întrucît războiul din Ungaria fusese întrerupt, deoarece soldații lefegii refuzau să iasă la luptă dacă nu era el însuși acolo şi în anii trecuţi comandanţi străluciţi în arta militară împliniseră puţin lucru. Deci ceauşul Hali Masar [vine şi] în numele sultanului îi cere [lui Mihai] să însoţească pe comandantul general de armată Satergi Mehmet paşa, care chiar atunci se afla în drum spre Ungaria şi îi dă de ştire că trebuie să facă joncțiune cu tătarii, potrivit unei porunci hotărîte a sultanului, să grăbească într-acolo pe alt drum, lăsînd neatinsă Ţara Românească — ceea ce puţin după aceea însuşi hanul sau principele tătarilor încercă să-l confirme prin scrisori scrise în chip foarte prietenesc.

La 20 iulie un alt ceauş şi chiar un deosebit de însemnat bărbat înfăţişează [lui Mihai] scrisori de la sultan cu un cuprins mult mai binevoitor ca al oricăror alte scrisori dinainte, dăruind și întărind domnia pe toată viața cu cel mai strașnic și mai tare jurămînt banului Mihai, cît și fiului său Petru, care tocmai atunci împlinea vîrsta de 13 ani, fără niciun fel de piedică şi numai cu jumătate din tributul anual, măcar că niciodată pînă acum nu-l plătise și de asemenea îi dă după datina consfințită, calul [de domnie] prea strălucit împodobit, sabia și buzduganul, semnul puterii și al guvernării militare. După aceea [ceaușul] trece prin Moldova la Gherei han-tătar sau principe al tătarilor din Perecop, pe nume Herczy și aduce la cunoștință cu toată străşnicia, că certurile pe viață și pe moarte cu fratele Fedeth, urmaşul tronului, numit de ei Galga — prin asemănare cu Delfinul francezilor — pe ai cărui doi fii (Gherei han) avusese grijă a-i omorî, în lipsa altei înţelegeri, să fie înlăturate, punîndu-li-se capăt printr-o luptă pe faţă şi învingătorului să i se dea sabia și buzduganul, însemnele domniei, dar împreună şi cu porunca împărătească de a se grăbi imediat să treacă în Ungaria, lăsînd neatinse amîndouă țările române.

Ne aducem aminte că fiind înşine faţă, am văzut pe acești trimişi şi aceste scrisori tălmăcite într-o limbă cunoscută la cererile acestor comisari, că [Mihai] arunca

toată pricina pentru care a adunat oaste şi o întreţine pînă acum şi o va întreţine în toate chipurile şi în viitor, asupra sciţilor [= tătarilor] în care, după jalnicele pagube pricinuite prin ducerea [în robie] a locuitorilor şi supuşilor, nu se poate şi nici nu trebuie, desigur, să se încreadă nici de acum înainte, din cauza neînţelegerilor care se mai iscă de o parte şi de alta între ei; pentru aceea roagă să-l ierte şi să fie socotit iertat în această privinţă.

Toate acestea [le-am arătat] pe scurt şi într-un stil mai puţin îngrijit, dar sprijinit pe cel mai curat adevăr, în ce chip a fost înălţat cu ajutorul lui Dumnezeu mărinimosul domnitor la conducerea ţării; prin ce lupte periculoase a început izbînditor să o readucă la vechea ei libertate prin ocrotirea divină şi cu ajutorul concursului creştinilor, mîntuind-o de [duşmanii] dinăuntru, ba de mulţimile de turci şi de tătari zburînd încoace foarte adesea în cete, ba chiar ca oşti năvălitoare şi primejduindu-şi chiar capul său (expus) armelor duşmanilor blestemaţi şi păgîni; şi, scăpat de atîtea ori de cursele mişele întinse [împotrivă-i], îşi urmează credincios [ţinta sa] mergînd tot înainte [pe acelaşi drum].

Şi după cum acestea constituie adevărul cel mai adevărat, tot astfel, de dragul acestei sincerităţi care se caută în [tot] ce este mai bun şi în [tot] ce este mai de slăvit, ne rugăm ca [cele scrise] să fie primite cu bine şi să se adauge o rugăciune pentru izbînda fericită a războiului sfînt, să favorizeze pe domnul creştin Ioan Mihail şi să aştepte în curînd contextul următor, cînd va fi posibil prin ajutorul lui Dumnezeu [şi] să afle şi alte evenimente, cu toate împrejurările lor.

Epigramă la portretul aceluiaşi voievod scrisă şi închinată de autor la Tîrgovişte

Acesta este chipul domnului; dar cîtă mîndră virtute creşte în pieptul [său], de ce putere e însufleţită dreapta lui cea vitează, n-ar fi în stare nici măcar penelul măiestrului Apeles să zugrăvească, abia învăţatul Apolo [ar putea] să le cînte în versuri potrivite.

Acesta [e cel ce] își pune capul în luptă cu puterile barbare; acesta este zidul creștinătății și răzbunătorul ei. [Mic] dacă îl socoti [după numărul ostașilor], dar mare la suflet și prin tăria brațului, el supune dușmanii nenumărați la moarte și la fugă.

O, Iisuse, te rugăm, apără pe acest conducător de oști [luptînd] pentru numele tău, de silnicie, de înșelăciune, de armele [dușmane] de trădare.

De la tine este toată mîntuirea; și așa cum le ajuți pe toate numai după voia ta, adesea;

Doamne, uită-te cu drag la cauza izbînditoare.

Elegie la aniversarea nașterii Domnului de bun neam și de fire aleasă Domnului Petru, vlăstar domnesc din Domnul Țării Românești, scrisă și înfățișată chiar la sărbătoarea sfinților Petru și Pavel, la Tîrgoviște, în anul 1597.

Cei vechi, cînd se sărbătorea ziua de naștere după cinstea cuvenită și cu pregătiri ca pentru ceremonii religioase, obișnuiau să împodobească cu flori tinere capul și să răspîndească libații anuale pe altarele unde arde tămîie și făceau să răsune aerul ușor de cîntece suave, rosteau rugăciuni cu urare de fericire, ca să fie ocrotiți de ajutorul statornic al zeilor, și să se bucure de un sfîrșit bun toate cele începute.

Neamurile [păgîne] adorau cu evlavie zeități deșarte atîta timp cît mintea le-a fost străină de Dumnezeul cel adevărat.

Cu atît mai mult te vei bucura să reînnoiești cinstirea obișnuită, cînd ziua nașterii aduce cu sine sărbătoarea anuală [a zilei] cînd ți-a fost dat să apari la lumina cerului, în care ai primit numele în apele mîntuitoare [ale botezului], în care sfîntul slujitor [al lui Dumnezeu] te-a binecuvîntat în brațele sale deschise, unind în murmurul profetic rugăciuni cu urări de bine.

Să trăiești, copil fraged, născut sub o stea fericită.

Să crești mare, copile, bucurîndu-te de o fire aleasă. După nume vei fi Petru cu suflet statornic, Petru cu tăria de piatră a sufletului, cu tăria de piatră a brațului.

Dar să știi, că, după cum asupra pietrei, prinsă de temelia puternică [a stîncii] se rostogolește valul sălbatec al mării înfuriate, tot așa sufletul tău, deși întărit de puterea divină, va fi chinuit de destine rele. Prin voia lui Dumnezeu au fost zdrobite lanțurile de fier ale lui Petru, [tot astfel] prin ajutorul lui Dumnezeu vei învinge și tu destinul cel aspru.

Așa dar, cînd se reîntoarce ziua fericită pe care ți-o aduce luceafărul dimineții cu razele-i purpurii, tu să-l adori pe Christos nu prin sacrificiu de boi, nici de tămîie sau de vin, ci cu evlavie, cu credință curată. Boul înseamnă corpul muritor, tămîia, dorințele înalte ale inimii, iar vinul, bucurii chiar în inimă. În tînăru-ți piept să ți se gătească altarul sfînt pe care flacăra sărbătorească să ardă darurile tale. Și cînd vei aduce tămîie care să hrănească flacările și cînd vinul turnat în focul cel sfînt va scăpăra [scîntei] — atunci cu genunchiul plecat, cu inima credincioasă, cu mîinile întinse spre sfintele daruri [cerești], roagă pe Dumnezeu pentru apărarea vieții și a soartei tale, adu-ți aminte de bogatele binefaceri ale părinților și adu mulțumiri.

Și nu uita să adăpi pe cei însetați, să hrănești pe cei flămînzi.

Mîntuitorul spune cu glas tare că însuși lui i se aduc unele ca acestea. Revarsă rugăciuni cu suflet și buze cucernice, ca aniversarea să-ți revină de nenumărate ori, tot mai fericită; ca să crești fericit în virtutea părintească, spre a săvîrși fapte mărețe; [și] moștenitor [al virtuții părintești] să comanzi în luptă armatele războinice. Acestea, nobile Petre, îți urează muza lui Walther, să-ți dea Dumnezeu cel atotputernic, care stăpînește stelele [cerului].

STAVRINOS: VITEJIILE LUI MIHAI VOIEVOD

Relaţiile culturale româno-greceşti cunosc două etape distincte: Prima cuprinde perioada bizantină şi imediat următoare căderii Bizanţului în 1453. În această perioadă, cultura feudală începătoare a Ţărilor Române se alimentează din marele tezaur cultural al Imperiului bizantin, a cărui civilizaţie milenară domină tot evul mediu european. *Pictura*, *arhitectura* bizantină din ultima perioadă de înflorire — a epocii Paleologilor — serveşte ca model pictorilor şi arhitecţilor români. *Literatura* bizantină este copiată mai ales prin intermediare sud-slave, dar se pare că uneori traduceri din greaca bizantină în slavonă au fost realizate şi la nord de Dunăre. Aşa zisele „arte minore" — *broderie*, *miniatură*, *ferecătură de carte*, *sculptură în lemn*, *icoane* — se inspiră direct, sau tot prin intermediul sud-slav, din creaţiile similare ale Bizanţului.

Dar în 1453, o dată cu cucerirea Constantinopolului de către turci, bastionul străvechii civilizaţii cade. Timp de peste un secol, poporul grec nu-şi revine din catastrofa politică suferită. Treptat însă, el începe să opună dominaţiei iataganului două arme mai subtile, dar nu mai slabe: banul şi inteligenţa. Comercianţi şi navigatori de veacuri, cunoscători de limbi şi ţări străine, grecii devin curînd stăpînii vieţii economice din imperiul otoman, pentru ca în a doua jumătate a secolului al XVII-lea să devină şi principalii funcţionari şi mentori ai politicii externe. Postul de „mare dragoman" (tălmaci), va fi ocupat, de aci înainte, pînă la 1821, de greci.

Din rîndurile populaţiei greceşti se ridică astfel o aristocraţie a banului, uneori înrudită sau pretins înrudită cu vechile familii bizantine. Nu mai tîrziu de mijlocul secolului al XVI-lea asistăm la ascensiunea prodigioasă a unui Mihai Cantacuzino, poreclit de un vizir „Şeitanoglu" — fiul dracului — pentru averea şi abilitatea sa. El îşi pecetluia scrisorile cu stema imperiului bizantin — vulturul bicefal — la cîţiva paşi de seraiul sultanului. Imensa avere pe care

o acumulase, prietenia cu marele și atotputernicul vizir Mehmed Socoli, el însuși un „renegat", adică un creştin (sîrb) trecut la islamism ca şi faptul că era furnizorul curţii sultanului, îi permiteau lui Mihai Cantacuzino să aibă un cuvînt greu în toate intrigile care se ţeseau în jurul scaunului patriarhal şi al domniilor din Țările Române. Căci, în perioada de decadenţă politică ce o marchează a doua jumătate a secolului al XVI-lea, soarta domniilor românești nu se mai joacă în ţară, între partide boiereşti şi pretendenții ce-și dispută moştenirea ajutați de ele, ci lupta se concentrează acum în capitala imperiului, o luptă de influență şi de concurență bănească. Tronurile se dau celui ce, la rîndul lui, dă mai mult vizirului, pașilor, rudelor sultanului, tuturor celor ce au un cuvînt de spus în hotărîrile padişahului.

În aceste condiţii, grecii constantinopolitani, care împrumută cu bani pe viitorii domni, sau care le mijlocesc bunăvoința sultanului, devin un factor politic însemnat în istoria Țărilor Române[1].

Se creează, astfel, treptat, un nou sistem de relații între români şi grecii din imperiu, sistem determinant pentru o serie de fenomene *politice* și *culturale* foarte importante. Imperiul otoman trimite la nord de Dunăre funcţionari greci ca să ridice birul, domnii români se întorc de la Constantinopol cu un alai de creditori care-și scot cu dobîndă însutită împrumuturile acordate; călugării și ierarhii greci vin aici după ajutoare materiale. În faţa unei grecităţi post-bizantine lipsite de un stat propriu şi obligată să facă o carieră materială și socială în umbra dominaţiei păgîne, care nu uită să-i aducă aminte că cel ce dictează în ultima instanţă este tot iataganul, Țările Române, dispunînd de o autonomie internă deplină, apăreau ca un pămînt al libertăţii. Nu toţi grecii care vin aici se întorc cu averile în ţara lor. Unii dintre ei se căsătoresc cu localnice şi intră în familiile româneşti, profitînd de faptul că legile ţării nu le interziceau creștinilor să cumpere pămînt şi să se aşeze în ţară (ceea ce turcilor le era interzis cu

[1] Ambiţioasa fiică a lui Rareş, „Doamna Chiajna", a conceput proiectul căsătoririi uneia din fiicele ei cu fratele atotputernicului Şeitanoglu, dar căsătoria se desface scandalos, şi răzbunarea nu întîrzie: fiul Chiajnei îşi pierde tronul. Odobescu avea să se inspire tocmai din acest episod pentru cunoscuta sa nuvelă romantică *Doamna Chiajna*.

desăvîrşire). Alţii fac aici carieră politică şi administrativă, fiind puşi dregători de către domnii cu care veniseră, participă direct la viaţa politică a Ţărilor Române. Apar astfel şi perspectivele unei colaborări în lupta comună a celor două popoare pentru libertate. Pămîntul românesc devine, în planurile comune, baza de plecare a luptei pentru libertate, cum se va întîmpla și în 1821.

Un asemenea moment de colaborare îl constituie epopeea lui Mihai Viteazul, de care se leagă apariţia poemei visternicului Stavrinos, întitulată de primul ei editor din 1638 *Vitejiile prea cucernicului și preaviteazului Mihai Voievod* (Ἀνδραγαθείαις τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ ἀνδρειοτάτου Μιχαὴλ Βοεβόδα).

Nici autorul și nici opera sa nu sînt — în lumina celor de mai sus — nişte apariţii întîmplătoare pe aceste meleaguri. Stavrinos face parte din categoria de greci integraţi vieţii politice românești şi, prin opera sa, celei culturale. Am putea spune că el reeditează pe Johann Sommer în Ţara Românească, sau pe Gavriil Protul, dar, spre deosebire de primul și asemănîndu-se cu ultimul, opera sa a devenit imediat cunoscută şi citită de cărturarii români, fiind folosită — în parte şi tradusă — încă din secolul al XVII-lea. Stavrinos este exponentul unui moment de luminoasă colaborare istorică a două popoare şi prevestitorul unei fecunde colaborări culturale.

S-a arătat[1] că în epopeea lui Mihai Viteazul, o parte de loc neglijabilă au avut-o aceşti greci din imperiul otoman, care au văzut în domnul român personalitatea excepţională capabilă să înfăptuiască şi visul lor de libertate. Banii și influența lui Andronic Cantacuzino, fiul lui „Şaitanoglu", au decis la Constantinopol obținerea tronului Ţării Românești de către tînărul Mihai, la vîrsta de 35 de ani. Andronic era însă șeful unei puternice mișcări grecești, care pregătea în imperiu o răscoală a creştinilor, stimulată de propaganda habsburgică. Grecii vedeau în Mihai şi în Ţara Românească acea forță capabilă să ajute la eliberarea Balcanilor de sub turci. Tocmai de aceea, cînd răscoalele izbucnesc și cînd domnul român ridică ţara împotriva turcilor, lui i se alătură numeroşi greci. Dintre generalii vestiţi ai lui Mihai, Banul Mihalcea era grec și se numea Caragea, la fel şi Banul Manta, iar în Dionisie Rally Paleolog, fost mitropolit grec a

[1] P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1936.

Tîrnovei, Mihai şi-a găsit un consilier de politică externă şi un abil diplomat[1].

Lumea grecească i-a dat acestui nou Ahile şi cîntăreţi ai vitejiilor sale. Unul este visticrnicul Stavrinos, iar altul Gheorghe Palamed, care a scris, inspirîndu-se din opera primului, un poem la curtea cneazului Constantin de Ostrog (Bielorusia), dar acest poem nu are nici o legătură cu literatura română. Dimpotrivă, poema lui Stavrinos ţîşneşte direct din miezul fierbinte al realităţii româneşti, a fost scrisă pe teritoriul României, vorbeşte despre un domn român în slujba căruia fusese autorul însuşi, martor şi participant la evenimentele pe care le cîntă. Fără a înceta să aparţină literaturii neo-greceşti, această creaţie a unui grec, în limba greacă populară, aparţine şi culturii române, care a adoptat-o, a preţuit-o şi unde a lăsat urme pînă în creaţia modernă a unui Bălcescu sau Coşbuc, după ce, în 1806, Teodor M. Eliat, colaboratorul lui Anton Pann, o tradusese în versuri româneşti[2].

Nu ştim decît foarte puţine lucruri despre Stavrinos[3]. El însuşi ne spune, la sfîrşitul poemului, că era din localitatea Malsiani, ţinutul Delvinos. Acest ţinut se află în Epir, şi localitatea trebuie să fi fost foarte puţin cunoscută din moment ce se dă ca punct de reper biserica Sf. Ioan Evanghelistul din apropiere, mai cunoscută. Stavrinos spune că a fost vistier, dar nici un act în care apare Sfatul domnesc al lui Mihai nu-l pomeneşte, deci a fost vistier de rangul doi sau

---

[1] Vezi, în legătură cu acesta, N. Iorga, *Sfătuitorul bizantin al lui Mihai Viteazul, mitropolitul Dionisie Rally-Paleolog*, în „Revista istorică", V, 1919, p. 26—35.

[2] Există şi o traducere *slavonă*, în proză, descoperită şi publicată de Iulian Ştefănescu, în studiul *Epopeea lui Mihai Viteazul în lumea greco-rusească în secolele XVII şi XVIII*, în *Opere istorice*, Bucureşti, 1942, p. 79—109.

[3] Studiul fundamental despre el aparţine lui V. Grecu, *Stavrinos, Eine gar Schöne erzählung uber Michael den Wojwoden* (Σταυρινοῦ διηγησις ωραιοτατη τοῦ Μιχαηλ Βοεβονδα) în *Berliner Byzantinische Arbeiten*, Band IV, 1960, p. 180—206. Acolo se discută pe larg şi ştirile — nesigure — despre cariera lui Stavrinos în Moldova, după moartea lui Mihai Viteazul.

trei, neavînd dreptul să ia parte la ședințele sfatului. El ar putea fi unul din dregătorii mai mărunți, dar desigur un credincios de nădejde al voievodului, un intim, și origina sa din Epir, de unde venise și Iani „Epirotul", unchiul după mamă al lui Mihai Viteazul, putea să-i dea un titlu în plus la simpatia lui Mihai. Oricum, din unele documente și izvoare contemporane care pomenesc de un „Astavarnos Grecul" sau „Stavarnol Greco" se deduce că a îndeplinit misiuni diplomatice, între care o solie la Belgrad la Ibrahim Pașa. Nu este exclus să-l fi însoțit pe Mihai la Viena și Praga, fiind singurul care povestește această etapă din viața și istoria marelui domn. După uciderea lui Mihai a fost închis în temnița de la Bistrița, unde spune că și-a compus poema „la lumina stelelor". Poate fi o exagerare poetică, la fel ca și timpul extrem de scurt ce spune că i-a trebuit să o scrie. Dar ceea ce se simte imediat la lectură, e faptul că a scris-o sub impresia puternică a celor întîmplate, ca un strigăt de durere, spre a-și ușura sufletul. Elogiile și blestemele se amestecă, sentimentele sale clocotesc, avem de a face cu o operă scrisă la „mare tensiune" sufletească și nu de un elaborat tîrziu. Se vede la fiecare pas că cel ce scrie cunoaște direct evenimentele și le retrăiește cu pasiune.

Din nefericire, Stavrinos — cum singur o spune — era un om de puțină cultură, și poemul său nu strălucește prin calități stilistice sau de limbă. Iată cum îl caracteriza un compatriot, savantul grec naturalizat în România, Demostene Russo: „Și deși epopeea lui, ca lucrare poetică este mai prejos de orice critică, a plăcut totuși publicului cititor și s-a bucurat de o popularitate extraordinară; ceea ce are explicația sa și în lipsa de cultură a mediului contemporan, dar desigur la succesul ei a contribuit foarte mult și starea spiritelor grecilor de atunci, care erau foarte sensibili pentru orice istorisire ce povestea de răzvrătiri contra sultanului, sau de luptele creștinilor contra păgînilor"[1]. Într-adevăr, tipărită la Veneția în 1638 de un ieromonah Neofit, cu banii lui Panos Pepanos, grec venit din Țara Românească, de unde adusese manuscrisul, opera lui Stavrinos a fost reeditată, tot acolo, în 1672, 1683, 1710, 1742, 1760, 1768, 1785 și 1806. A cunoscut succesul și răspîndirea unei adevărate „cărți populare" în lumea grecească, fiind citită, în limba originalului, și în Țările

[1] *Studii istorice greco-române*, tomul I, București, 1939, p. 118.

Române. Poema lui Stavrinos reuşise, într-adevăr, să dea expresie literară unei vibraţii sufleteşti, unei mîndrii elenice şi unor speranţe care vor merge crescînd pînă ce, în 1821, poporul grec îşi va cuceri libertatea şi-şi va întemeia, cu arma în mînă, statul propriu.

Ceea ce face valoarea acestei scrieri pentru cititorul român este punctul de vedere al poetului grec asupra evenimentelor, precum şi faptul că numai el a dus pînă la ultimul său cînt — de jale şi moarte, dar şi de speranţă — epopeea marelui voievod unificator. Stavrinos, devotat lui Mihai personal, nu are ochi decît pentru faptele lui vitejeşti, axează totul pe persoana voievodului, a cărui glorie nu o împarte cu nimeni. Boierii nu apar aici decît în ipostaza de trădători, atunci cînd, la Călugăreni, mituesc pe Albert Kiraly să nu intre în luptă (fapt confirmat şi de Walther). *Cronica Buzeştilor* nu pomeneşte un cuvînt despre acest fapt, menit să arunce o umbră asupra clasei feudale în ansamblu. Ea prezintă această clasă solidară în lupta contra turcilor şi — cu excepţia defecţiunii din timpul tratativelor de la Alba Iulia — solidară în jurul voievodului. Noi ştim însă din documente că au existat grupuri adversare domnului, că au existat comploturi şi trădări. Stavrinos o spune. Tot el este autorul unei emoţionante plîngeri pe mormîntul eroului, care a fost tradusă cuvînt cu cuvînt şi alipită cronicii româneşti, ceea ce dovedeşte că durerea poetului grec a găsit cuvinte şi pentru durerea contemporanilor săi români.

Stavrinos a fost utilizat, fără îndoială, de autorul *Cronicii Buzeştilor*. Paralelismele în succesiunea evenimentelor principale şi chiar ale celor mai puţin însemnate se observă. Probabil că manuscrisul începuse să circule şi, constatîndu-se modul cum Stavrinos ignoră rolul boierimii şi în special al Buzeştilor, i s-a dat o replică. E puţin probabil ca adaosul din Stavrinos să se fi făcut abia în momentul cînd, pe vremea lui Matei Basarab, după unii, a lui Şerban Cantacuzino, după alţii, a fost alcătuit *Letopiseţul Ţării Româneşti*. În acest caz, nu vedem de ce autorii compilaţiei, care n-aveau interese speciale, nu au folosit toate ştirile din Stavrinos, spre a povesti ultimul an din domnia lui Mihai. Ei, deşi citesc pe Stavrinos, comit — voit — o gravă eroare: povestesc uciderea lui Mihai imediat după bătălia de la Mirăslău, ca să nu fie obligaţi a povesti că după aceea boierii l-au trădat, că şi Buzeştii au colaborat atunci cu noul domn Simion Movilă.

Radu Popescu, autorul *Istoriei domnilor Țării Românești*, care și el a citit pe Stavrinos, nu face această „eroare", folosind din plin toate datele izvorului său.

Prin *Letopisețul Țării Românești* și prin *Istoriile...* lui Radu Popescu, opera lui Stavrinos a intrat în circuitul vechii culturi românești. În plus, în 1837, Teodor Eliat o traduce, în atmosfera de renaștere națională din prima jumătate a veacului al XIX-lea[1]. Bălcescu l-a folosit pe Stavrinos în celebra sa lucrare despre Mihai Viteazul, iar Papiu Ilarian l-a editat, însoțit de o nouă traducere românească, a lui Massim, în volumul I din *Tesaur de monumente istorice* (1862). Fiindcă, deși nu e vorba de o cronică, autorul permițîndu-și licențe poetice în materie de istorie (cazul celor 300 de greci care alungă și ucid 70 000 de turci!), simplificînd și uneori intervertind evenimentele, totuși, prin felul cum vede Stavrinos istoria lui Mihai și mai ales prin acea atmosferă de avînt, de speranță în voievodul român, pe care le atestă, opera sa are și valoarea unei mărturii contemporane dintre cele mai prețioase. Istoricii epocii lui Mihai Viteazul o cercetează totdeauna.

De altfel, după cum se poate constata, ea oferă și cititorului de azi o lectură plăcută, despre vremurile de glorie ale strămoșilor noștri. De aceea, cu excepția unui singur pasaj — confuz și prea injurios la adresa asasinilor lui Mihai, identificați greșit cu popoarele respective — am reprodus aici integral *Vitejiile lui Mihai Voievod* de Stavrinos. Traducerea este complet nouă, și se datorește colegilor asist. Rita Dobroiu și lect. Eugen Dobroiu, de la Universitatea din București, cărora autorii antologiei le mulțumesc călduros pentru această frumoasă colaborare. Traducătorii au încercat — și credem că au reușit — să păstreze, în ritmul și forma versiunii românești, avîntul originalului, scris în versuri „politice" de 15 silabe. Pentru cine nu

---

[1] *Vestitele vitejii ale lui Mihaiu Vodă ce au stăpînit Țara Românească și Ardealul de la anul mîntuirii 1588 și pînă la 1601...* acum întiiaș dată tradusă din grecește în rumânește de Teodor M. Eliat, și dată în tipărire cu cheltuială și cu îndemnarea unor iubitori de înmulțirea cărților în limba rumânească, în anul 1837". Pe ultima filă: „Citește frate române și gîndește la acest lăudat Erou, și judecă că cu adevărat au fost al patriei părinte".

ştie cum sună versul „politic" grecesc, îi reamintim că el a fost folosit de Iancu Văcărescu în celebrele sale stihuri:

„Ah, de-am putea a ne dobîndi/şi cîte-avem pierdute..."

Taiaţi-l în două versuri, primul de 8 silabe, al doilea de 7, şi veţi avea *Luceafărul* lui Eminescu!

D.Z.

Povestea preafrumoasă a lui Mihail Voievod Cum domnii în Vlahia, cum tăie pe turcii care se aflară acolo, cum săvîrşi multe fapte vitejeşti şi, pe urmă, fu ucis cu pizmă, fără luptă[1]

Traducere nouă de Rita şi Eugen Dobroiu

Introducere, în stihuri[2]

Poveste de tot minunată, poemă cu rime preafrumoasă, pe care cei înţelepţi foarte mult şi-o doresc; o poveste preafrumoasă mă apucai să scriu, a lui Mihail cel minunat, şi vreau să nu încetez, pînă nu voi scrie despre strădaniile şi faptele lui vitejeşti, războaiele pe care le purtă şi toate rînduielile lui cu ungurii, cu tătarii, cu turcii, cu bogdanii, şi cum, apoi, fu ucis în cîmpii Turdei. O să vă spun sfîrşitul lui, o să vă spun moartea lui, ca să vă întristaţi voi toţi, şi prieteni şi rudenii.

Alte stihuri tot despre el

Aici sînt scrise stihuri slăvite şi lăudate despre Mihail cel viteaz şi lăudat. În ele se arată vitejiile lui, moartea şi răsplăţile lui. Se arată cum din pizmă căpătă durere, din marea ciudă. Şi îi rămase în pustietate trupul fără cap. Păcat de aşa voinic! Asemenea bărbat vestit să fie

dat pe nedrept pierzării! Se arată cum în Turcia se purtă vitejește. Pe turci, unguri și tătari îi ținea drept măgari. Bogdaniei, Erdeliei[3], nu le arătă prietenie, ci cu sabia le făcu să fie ale sale. Dar, pizma înverșunată făcu să fie pierdut. Au încetat toate cuvintele care spuneau lucruri mărețe în încăperile de sus. Şi încep mîhniri și dureri, pe care le dovedește această poemă.

Începutul poveștii

Mintea mă-ndeamnă, iar cugetul îmi înfățișează faptele lumii, ca din ele să dea și să ia. Privind cum merge lumea, cum trece, mintea mea cugetă și mă îndeamnă. Nu pot îndura vederea unui asemenea lucru, ci vreau să-l povestesc pus în scris, să scriu povestirile despre domnul Mihai: cum tăie pe turci și capul și-l ridică, cum ajunse așa de minunat, mare și viteaz, cum în toate împărățiile fu cinstit. El, la început, domni peste țara Vlahiei și dădea mult haraci împărăției turcilor. Era apăsată de mare datorie săraca Vlahie, nicicînd nu se putea răscumpăra din această sclavie. Turcii pătrunseseră mulți — spahii, ianiceri — și năpăstuiau pe săracii de ei, le luaseră averea. Le luau femeile împreună cu copiii. Bogații ca și săracii se aflau în strîmtoare.De Mihai niciodată nu țineau seamă, adesea chiar în palatul său îl batjocoreau. Şi alte rele din plin făcură în țară. Iar oamenii-și duceau cu trudă viața. Văzu Dumnezeu nedreptatea și strîmtorarea care se făcea săracilor de ei, întregii Vlahii. Şi dădu înțelegere domnului Mihai, ca pe toți turcii să-i pună sub sabie și moarte.

Cum Mihail-Voievod tăie pe turcii cîți se aflară în Bucureștiul Vlahiei

Trimise de-i aduseră oști de-ale Ungariei. Pe toți turcii îi tăie, de se duseră pierzării. Curăță Vlahia de putoarea turcilor, care erau așa de mulți, ca țărîna. Cînd

auzi împăratul cum se petrecu lucrul, mult se amărî, și se sminti. Trimite după viziri, ca să-i întrebe, să afle pricina și s-o cerceteze. „Cum a avut Mihai asemenea prilej? Și cum a tăiat pe turci și a ridicat capul?“ Iar atunci Ferhat pașa răspunse împăratului; îi spune adevărul, nu a tăgăduit nimica: „Cereau mulți galbeni turcii și ianicerii. Femei, copii de valahi drept datorie au luat. Niciodată nu puteau scăpa de multele datorii, pe care le cereau din Vlahia și turci și evrei. Iar Mihai, văzînd așa strîmtorare, îi trecu prin sabie, ca să nu mai caute galbeni“. Deci, nici o vină nu avu domnul Mihai, în aceea că tăie pe turci cu mînie mare.

Cum sultanul Selim trimise alt domnitor în Vlahia, pe fiul lui Iancul

Cînd află împăratul cum stătea treaba, alt domnitor trimise să meargă în Vlahia. Bogdan-Voievod i se zice celui pe care-l hotărăște; fiu era al lui Iancul, bine îl cunoștea. Îl hotărăște și pe Mustafa pașa cu oastea: de grabă să ajungă în Vlahia cu însărcinarea de a pune domnitor în scaun, să stăpînească în Vlahia, și de a lega pe Mihail, care era pricina. Atunci, Mustafa-Pașa ieși din Constantinopole; iar împreună cu el, fiul lui Iancul și boierii lui toți. Și veniră la Rúsic[4] cu puternice oști. Și ajunseră la Mihai și-i dădură știre că vine Mustafa cu putere mare, ca să pună domnitor în Vlahia, iar pe el să-l scoată. Cînd auzi Mihail știrea, porunci să se adune întreaga sa oaste.

Cum trecu Mihail la Rúsic și porni luptă cu Mustafa-Pașa și-l învinse

În grabă și fără zăbavă porunci să pornească, la Rúsic să meargă și de loc să nu întîrzie. Pornesc atunci de-ndată. Și merseră la Rúsic. Dunărea a înghețat, trec ca lupii. Și de-ndată puseră foc tîrgului. Iar turcii, cînd îi văzură, începură să tremure ca peștele. Pătrund în oștile

lor și le răspîndesc. Mai întîi pe serdarul lor îl descăpățînează. Iar domnitorul care venea să ia stăpînirea în Vlahia, scapă singur de tot, fără însoțitorii săi. Mult rău făcură acelei oști. Rusicul îl jefuiră și-l întoarseră cu susul în jos. Averea le-o luară, pe turcoaice le repesc. Plîng mamele după copii, iar copiii strigă. Pe unele ungurii le luau, pe altele catanele; pe unele valahii le luau, pe altele darabanii[5]. Mult plînset se făcu în acea zi, iar strigătele se ridicau în sus, în vazduh. Avere luară din belșug, toți se încărcară; sclavi și sclave din belșug, nimica nu lăsară. Turcoaicele cele chipeșe, care fuseseră răsfățate — afară nici o dată nu ieșeau, ci stăteau închise — atunci să le fi văzut cum ajunseseră: goale de tot, desculțe, tăvălite în nămeți. Pe unele le trag de păr, pe altele de mînă; pe nimeni nu vedeai acolo să nu tîrască vreo turcoaică. După ce arseră Rusicul și le mai și luară averea, se întoarseră în Vlahia, țara lor. Pe dușmani îi izgoniră, de fugiră cu mare zor. Turci, evrei tăiară, de se duseră pierzării. Atunci domnitorul porunci să se întoarcă înapoi, peste Dunăre, și să nu întîrzie. Și se întoarseră voioși și înveseliți, de vreme ce a fost învins dușmanul, iar ei au ajuns cîștigați. Dar, pînă să ajungă în Vlahia, unde îi era scaunul, alte știri îi aduseră niște oameni ai săi:

Cum tătarii au pătruns în Vlahia și o prădau de oameni și lucruri

Iar Mihai auzi aceasta, mult se supără. Și porunci să fie gata, pentru ca să meargă să nimerească pe han. Trimise pe romei[6] — trei sute de voinici — să vadă dincotro vin, să afle limpede, să vadă dacă sînt numeroși, dacă este împreună cu ei și hanul, să-l înștiințeze repede, ca să meargă și Mihai. Iar tătarii erau optzeci de mii, cei care au pătruns și au răpit copii și mame. Și veniseră la Neajlov și se așezaseră în tabără, hanul și alții numeroși, toți aleși. Și ieșiră romeii, vrednicii voinici, înainte, ca cercetași, să afle limpede, să vadă dacă sînt numeroși, ca să cheme și pe

ceialalţi să vină în ajutor, ca să nu-i ia robi. Şi se chibzuiră zicînd: „Să mergem noi singuri. Ori să cîştigăm cinstire, ori să ne pierdem viaţa! Nu vedeţi că vor valahii să ne prăpădească, şi de aceea ne-au trimis, ca să ne prindă aceia? Pînă cînd să fim urgisiţi la valahi, şi de mari şi mici să fim batjocoriţi? Alexandru, împăratul, pe întreaga lume se înstăpîni cu romeii[7], deoarece erau viteji. Iar noi să ajungem fricoşi, să ne întoarcem înapoi? Dacă sîntem machedoni, astăzi să ne arătăm. Astăzi să cinstim şi neamul şi pămîntul strămoşesc, sau astăzi să murim fără altă nădejde! Căci, dacă noi vom chema pe valahi să ne ajute, vor zice că ne-a fost teamă şi ne vor batjocori. Ci să mergem singuri asupra tătarilor. Şi nădăjduiesc să-i prindem pe toţi ca pe nişte măgari".

Cum romeii merseră asupra tătarilor şi-i învinseră

Şi merseră şi-i găsiră unde poposiseră. Mii erau, douăsprezece, tătari aleşi. Iar romeii erau trei sute de voinici. Şi pătrunseră în mijlocul lor ca leii. Şi-i loviră îndată şi-i risipiră, de fugiră desculţi, aruncîndu-şi armele. Şi lăsară atîţia robi şi atîtea veşminte, toate cîte le aveau, de fugeau goi de tot. Nu ştiau încotro să meargă, căci era omăt din belşug, iar ei erau amorţiţi. Şi fugeau cum nu voiau, pe jos şi speriaţi. Iar romeii îi urmăresc, ca nişte viteji. Acolo să fi văzut tătari întinşi în omăt. Mult rău le făcură pînă să se facă ziuă. Hanul căuta Girgevoul să-l scape. Cînd află împăratul cum se petrecură lucrurile, porunci să se facă peste Dunăre pod.

Cum împăratul porunci să se facă pod peste Dunăre, ca să treacă oştile împotriva lui Mihai

Şi chemă pe Sinan paşa, întîiul vizir. „Repede oşti să găteşti — zise şi-i porunci. Din toată Anatolia să vină beglerbéii, samliii, caramânii şi gintiii toţi[8],

beglerbeii Rumeliei cu toți vitejii, cu cazții cei buni și lăudați. Ia oști bune, ca să mergi la dușmanul meu, să-l prinzi pe dată pe slujitorul meu. Îl aveam slujitor și-mi era cu credință, iar acum stă asupra mea ca un balaur sălbatic. A prăpădit orașele mele, cetățile și pămîntul, pe care le-a cîștigat moșul meu cu multă trudă. Brăila și Girgevoul mi le-a luat din mîini. Și a trecut la Rùsic cu toate cetele sale, și mi-a tăiat oștile și le-a risipit în vînt. Și a jefuit cetățile mele și le-a pustiit. Și a tăiat pe serdarul meu, Mustafa pașa, care era un om temut, cu inimă tare. Silistrá, Vàrna și Babà și pînă la Proàvtu, și Dòbrigea și Zagarà le-a surpat din temelie. Plèvna și Nicòpolea, Vràța și Vidinul[9], pe toate le-a pustiit, nimica nu mai lasă. Hanului, care era temut, vestit în lume, îi frînse nasul[10], de fugi rușinat. Și cîte oști am trimis ca să se bată cu el, nicicînd nu putură să-l învingă. Și mi-a făcut atîta rușine în toate oștile, ceea ce nimeni altul nu mi-a făcut în vreun regat. Mi-a prăpădit pămîntul, mi-a luat Serbia — ceea ce nu mă așteptam să-mi vină din Vlahia, unde eu l-am făcut domnitor ca să stăpînească, iar el mi s-a făcut dușman și mă amenință. De aceea, du-te repede și intră în Vlahia, și jefuiește, și robește mamele cu copiii lor. Iar pe el prinde-l de viu și adu-l legat, ca să mă răzbun pentru răul ce mi l-a făcut. Și pune acolo un beglerbei să stăpînească Vlahia, să le facă judecată, să aibă domnia".

Cum Sinan pașa ieși din Constantinopole și veni în Vlahia asupra lui Mihai

Și, atunci, Sinan pașa ieși din Constantinopole. Și venèa drept în Vlahia, cu toată voința sa. Dorea să pătrundă înăuntru, ca să o asuprească. Iar pe Mihai voia să-l nimicească. El acestea le voia. Dar, Mihai voia altele. Și meșteri el ceva împotriva lor, fapte mari. Cînd veniră și-l înștiințară că venea Sinan pașa cu puternice oști, în grabă scoate tabără la Călugăreni, să vadă pe Sinan pașa ce are în gînd să facă. Trimise și la Jitman[11], să vină din Erdelia cu toate oștile sale din Ungaria. Și veni și poposi

aproape de Copăceni, iar turcii veniră și ei la Călugăreni. Și ieși înainte și-i întîmpină pe pod. Acolo să fi văzut pe turci înotînd ca porcii. Cîți veneau asupra sa, ca un balaur îi risipea, pe mulți în mocirlă, jos, îi prăvălea.

Cum prăvăli pe Sinan pașa de pe cal în glod

Și pe însuși Sinan pașa, întîiul serdar, îl aruncă de pe cal; în glod îl zvîrle. Ca un porc se înglodă și își pierdu turbanul. Și îi căzu feregeaua,[11 bis] de rîseră de el toți. Și era gata să se înece acolo în mocirlă. Aceasta îl făcu să simtă atare rușine, de parcă ar fi stat în furci [în văzul lumii]. Îl făcu să-i dea greș toate laudele de sine. Așa își pierdu minciunile și își pierdu năzuințele.

Cum chibzui Sinan pașa să prindă pe Mihai cu vicleșug

Iar din cealaltă parte, din zăvoi, unde se ascunsese, venea Mihnea[12] și Hasan pașa, acel viteaz. Cu alte oști numeroase îl pun la mijloc, ca să-l lovească din amîndouă părțile. Iar el se-ntoarce către ei cu inimă îndrăzneață, și-i făcu să-și piardă toată bărbăția. Se întoarse asupra lor cu sabia în mînă, și pe toți îi risipi, ca uliul cel iute. Iar atunci Hasan pașa de teamă se zbuciumă, cînd auzi cum l-a aruncat în mocirlă pe vizir. Teamă mare îl cuprinse și se înspăimîntă inima lui. Picioare nu avea ca să se oprească, pentru ca să-și ia armele. Ci fugea spre zăvoi înapoi, înspăimîntat. Iar Mihai îl gonea din urmă, aprig. Voia să-l ajungă, ca să se lupte, dacă și acela va fi vrednic să se bată. Dar acela nu se opri. Ci aleargă la vizir și-i spune cîte a pățit de la Mihail. La fel, și Sinan pașa începu să-i spună cum teama de Mihail l-a învățat să înoate. Îi spune cum îl prăvăli acesta cu sulița, în apă îl aruncă, cît pe aci să-l ia. Și, de n-ar fi fost un spahiu care veni să-l tragă, acolo în ape l-ar fi înecat. Și îi făcu atîta rușine, acum la bătrînețe, cum nimeni

altul nu-i făcu în vreun regat. Zicea: „Cum să facem? Doară îl învingem. Dacă făgăduim galbeni, ușor îl învingem. Dacă boierilor le făgăduim galbeni, ei îl părăsesc; iar dacă le dăm, ei ni-l predau".

Cum se sfătuiră cu Mihnea-Voievod să prindă pe Mihai

Atunci Mehemet bei zice lui Mihnea vodă: „Pe tine am hotărît să te trimitem călăuzitor." Iar el zise: „Îl prind eu după gîndul meu, deoarece boierii care se află la el, sînt toți ai mei". Atunci trimise vorbă lui Dan[13] vistierul: dacă-l prinde de viu, să ia galbenii. Iar Dan alergă în grabă la întîiul căpitan — Crail arpertos[14] îl cheamă — și-i zice: „Ascultă pe Dan. Dacă vrei să fii viu și să aibi capul, pleacă în țara ta și părăsește-l pe Mihai. Ia galbeni din belșug, cincizeci de mii, și întoarce-te în țara ta, cu toate cetele tale. Căci au venit turci din belșug și, dacă ne împresoară, aici, în mocirle, în ape, ne vor nimici. Iar pe Mihai părăsește-l. Să vedem ce o să facă. De lucrul de care nu era în stare, să nu se fi apucat. Iar tu ia galbenii pe care ți-i dă pașa și nu mai întîrzia în această expedițiune a ta". Și Crail Arpért pe dată se porni să plece și-l părăsi pe Mihai la Călugăreni. Iar Mihai pe dată înțelege treaba, că din partea boierilor este trădarea. Străbătu spre locul pe care-l gătise, în sus spre Rúcăl[15] îl rînduise. Și aștepta pe Jítman din Erdelia. Pînă să vină de acolo, el stătea la o parte.

Cum Sinan pașa pătrunse în Vlahia și făcu mulți robi

Și, atunci, Sinan pașa, cu toată oastea, pătrunse în Vlahia. O întoarce cu susul în jos. Intră turci din belșug, și jefuiesc, și se scurg, înrobesc mame și copii, îndurare nu au. Iar la Trigóviște[16] începu Sinan cetate să clădească. Și întreaga țară a Vlahiei o cuprinde și o supune.

La București stătea și avea plăcere mare că a smuls și Vlahia din mîinile lui Mihai. Atunci regele Jitman veni din Erdelia, cu toate oștile sale intră în Vlahia. Coborî pînă la Rucăl, unde era Mihai, iar acesta îl întîmpină cu cinstire mare.

Cum Jitman se uni cu Mihai
și merseră asupra turcilor

Și, cînd se întîlniră acești principi, aveau oști puternice, arme și tunuri. Și era Răsvan bei cu alaiul său [16 bis] venind în față de tot, în cercetare. Călărime aveau din belșug, toți vrednici voinici, care puteau în război să se poarte ca leii. La Trigoviște ajunseră cu toată oștirea, se zvîrliră spre cetate cu frumoasă semeție. Atunci puseră foc la cetate pe dată, arseră pe turci înăuntru — ce era mare minune. Cinci mii erau, turci aleși, cei care păziră cetatea, închiși acolo. Toți se prăpădiră și se duseră pierzarii. Nici unul nu scăpă din acea oștire. Și veniră la serdar și dădură știre că vin asupra lui, cu puternică oaste, Jitman, Mihai, împreună cu Rasvan. „Și vezi de îi primește, că acu acu sosește".

Cum Sinan pașa făcu sfat cu Hasan pașa

Și, atunci, Sinan pașa, cum află treaba, trimite după Hasan pașa, și veni pe dată. Îi spune pricina: că vine Mihai, ca este împreună cu Jitman, craiul Erdeliei. „Au oști puternice, vrednice și prețuite, și voinici de neam mare, foarte viteji. Și au sosit ieri la Trigoviște și au dărîmat-o; cetatea pe care am făcut-o, au pus s-o ardă. Au prins pe Ali pașa cu toți însoțitorii săi; nici unul nu a scăpat, din întreaga sa ceată de pază. Ci toți au pierit înăuntru, închiși în cetate, acei bărbați cumsecade și vestiți. Și, acuma, vine la mine, ca să se bată. Și, de bună seamă, nădăjduiește să mă învingă. Mergi, deci, tu înainte, și cuprinde podul. Cuprinde și Girgevoul, ca să nu vină să-l jupoaie. Și fie cetatea la noi, în sprijinul nostru, pînă ni se vor întîlni toți

oamenii noştri. Căci vin unguri din belşug, haiduci şi valani[17], şi, dacă ne vor ajunge aici, ne vor ucide. Şi spune şi beilor să fie gata, ca să nu ne prindă înainte şi să fim pierduţi. Şi să mergem ca să trecem la Rúsic, dincolo, noi şi oştile noastre, pînă cînd este ziuă. Căci veni acuma cercetaşul nostru şi-mi aduse ştire că Mihai era aproape, cu întreaga lui oaste. Ci încalecă în grabă, mergi înainte la schelă, iar eu vin în urma ta cu oştile celelalte". Spre Dunăre alergau, ca să fugă, să treacă, pentru ca să nu vină după ei şi să-i stîrpească. Iar aceia de aproape îi urmăresc şi-i mînă în faţa lor. Ca pe oi îi goneau; în Dunăre îi zvîrle.

Cum îi ajunseră la Girgevo
şi luară cetatea, şi stricară podul

Întîi Răsvan ajunse, cu alaiul său, şi cuprinse podul dintr-o lature. Iar din cealaltă parte venea oştirea lui Mihai şi a regelui, care era capul. Iau cetatea îndată, strică şi podul. Puţini turci trecură împreună cu vizirul. Şi toţi ceilalţi pieriră în acea zi — oaste nenumărată, care venise de dincolo. Erau — cred — mai mulţi de două sute de mii. Toţi acolo pieriră, cu toate armele lor. Oameni din Anatolia şi Rumelia, samlîi îndrăzneţi, spahii şi ianiceri, agi preţuiţi, atunci să-i fi văzut risipiţi şi tîrîţi prin Dunăre înecaţi.

Cum zdrobiră pe turci şi-i înecară în Dunăre

Acolo să fi văzut zdrobirea ce se făcea turcilor! Şi, apoi, ce să facă oile în mijlocul lupilor? Cîmpul se roşi de sîngele cel mult, şi trupurile zăceau, goale, numai în piele. Iar Mihai alerga cu sabia în mînă, în mijlocul lor pătrundea, ca uliul cel iute. Cu sabia îi lovea şi cu buzduganul. Şi făcu printre ei mare osîndă. Acolo să fi auzit zbierete şi plînsete mari, cum cădeau în Dunăre şi strigau „Alah! Alah!". Şi se înecară necredincioşii; nici unul nu scapă. Iar cîţi au rămas pe uscat, pe toţi îi ucid. Şuvoaiele Dunării erau însîngerate, iar trupurile turcilor erau tîrîte înecate.

Mulți turci se înecară, și alții pieriră, în întunericul lumii de dincolo se duseră și intrară. Avere, veșminte și galbeni li le luau catanele, pentru că, dacă vreunul a scăpat, nu avea încotro să fugă; căci podul îl stricase, iar drum nu mai era. Ci trebuia să se vîre fiecare acolo unde se nimerea. Stegari fură prinși, turci măriți-împăratului îi erau prieteni îndrăgiți. Ungurii luară din belșug oameni să fie în robie, veșminte și arme multe, și plecară în Erdelia. Și, atunci, Sinan pașa rămase rușinat, și, de amărăciune, mai că muri. Niciodată nu s-ar fi așteptat să pățească așa ceva; atît de ușor să fie învins, i se părea mare minune. Tocmai el care s-a războit cu mari împărați și a luat cetăți multe, pe care le stăpîneau regi. Iar acuma îl învinse domnul Mihai și-i făcu oștile să se ducă vijeliei. Și se întoarse la Constantinopole într-un fel cum nu se aștepta. Și de otrava din suflet cade și moare. Atare rușine pățiră turcii cei îndîrjiți. În Vlahia le pieriră toți vitejii.

Cum se întoarse Mihai cu Jitman și cum îl petrecu pînă la Erdelia

Iar Mihai se întoarse cu bine la scaunul său. Petrece pe Sigismund cum cere însemnătatea lui. Plocoane îi dădu, toate de preț, și, pe deasupra, arme multe, vrednice de laudă. Și porni cu cinstire din Vlahia și plecă în țara sa, acolo, în Erdelia. Iar Mihai rămînea domn destoinic, și în toate împărățiile i se dusese faima. Mult timp șezu și domni peste țară fără nici o supărare, fără nici un necaz. Iar turcii se temeau să se certe cu el. Și nu-i zic nimic, ca să nu-l întărîte. Dar lucrul cel mai chinuitor pentru împărat era cu ce mijloc să fie învins noul Ahile.

Cum trimise împăratul pe Afis pașa[18] să amăgească pe Mihai să facă pace

Și trimite pe Afis pașa, care era viteaz. Iar el trecu la Nicopole și era așezat în tabără. Și avea oști alese, șasesprezece mii, și arme de luptă și treizecișidouă de tunuri. Și trimise la Mihai, ca să-l amăgească. „Pace să

facem" — zice, ca să-i taie avîntul. Decît că Mihai pricepu care îi era gîndul, că unelteşte să-i ia viaţa. Trimise, dar, un purtător de răspuns, să meargă să-i spună că Mihai vine să se închine. Cînd auzi aceasta Afis paşa, mult se bucură, și credea că cu priceperea sa îl prinde pe Mihai. Însă Mihai aşa-l învîrteji, că puţin lipsi ca să-și piardă capul. Poruncește oștilor sale să se gătească în grabă, pe ţărmul Dunării toţi să se găsească, să meargă cît mai repede, Dunărea să treacă, tabăra lui Afis paşa să o prăpădească. Pe Udrea îl trimise înainte cu bogdanii, cu o mie de cazaci şi o mie de darabani.

Cum trecu Udrea Dunărea şi călcă tabăra lui Afis paşa

Atunci de grabă trecu Udrea oastea; tabăra lui Afis pașa o face cu susul în jos. Iar turcii nu stătură ca să lupte, ci o luară la fugă, și alergau ca să se întoarcă. Cămile, avere, arme, le părăsiră huiduiţi. Şi fugeau cum nu voiau, goi și rușinați. Averea o răpeau cazacii împreună cu moldovanii, iar ce rămînea de la ei, luau darabanii. Şi acel Afis paşa, care era serdar, numai cu calul fugi — doar era călăreț. La Tîrnovo[19] alerga, ca să-și mîntuie viaţa, numai singur cu doi copii, care erau ai săi. Și trimise să-i aducă haine, ca să-l îmbrace, pentru ca să fugă de acolo şi să nu zăbovească. Căci se temea să stea, ca sa nu-şi piardă capul, deoarece sîrbii şi bulgarii erau cu Mihai, și aşteptau cu bucurie vremea cînd o să-l vadă, atunci cînd o să treacă la ei, ca să i se închine.

Cum Mihai trecu dincolo şi arse Nicópolea şi Vidínul

Şi Mihai a[illegible] a dou[illegible] zi, ca un fulger mare ajunse dincolo. Şi arse la Nicopole, şi porneşte război. Cetatea o pujoli, orașul îl jefuiește. Şi străbătu la Vidin cu multă semeţie. Acolo i se închină toată Bulgaria. Și ieşiră

turcii la Vidin, ca să se bată, căci îl păzeau, ca să nu fie jefuit. Iar Mihai merge asupra lor cu voinicii cei vrednici, şi intrară în mijlocul lor ca leii. Şi pe unii îi prinse de vii, pe alţii îi ucide. Şase mii erau, nici unul nu scapă. Cetatea o împresură şi voia s-o ia. Pune foc şi arde tîrgul ei în întregime. Luară avere din belşug, toţi se încărcară — veşminte şi alte lucruri —, nimica nu lăsară. Sclavi şi sclave din belşug îi aduceau iarăşi domnului Mihai cei care îi luau. Şi, atunci, se sculă. Trece în Vlahia, cu numeroasele prăzi pe care le aducea din Bulgaria. Şi veni la Trigovişte, se aşează în scaunul său, cu ai săi boieri toţi, care erau ai săi. Iar turcii se îngroziră şi stăteau înspăimîntaţi. Numai cît îi auzeau numele, că erau morţi. Şi stăteau şi se mirau cum să-l îmblînzească şi cum să se poarte cu el, ca să nu-l întărîte. Şi porunci împăratul, sultanul Mehemet, şi cheamă pe Ibraim paşa şi-i vorbeşte aşa: „Spune-mi ce să facem cu acest Mihai? Mi-a prădat ţara şi o pradă iarăşi. Cu ce mijloc să-l prindem? Cum să-l păcălim? Căci să ne batem cu el nu putem. Cetăţile ni le-a dărîmat, ţinuturile ni le pradă. În Vlahia şi în Paradúnavon[20] el domneşte. Şi, acuma, dă-mi un sfat ce-i de făcut în aceasta? Oare să trimitem un om, să meargă la el, cu vorbe de pace să-i grăiască şi cu plocoane frumoase să i se închine?" Atunci, Ibraim paşa zice împăratului: „Cum ai poruncit, aşa să facem; să nu fie altminteri. O să trimit, Împărate, pe un om de-al meu, care este foarte înţelept şi-mi este credincios. Este şi un boier care a venit de la Mihai. Să-l trimitem şi pe el să meargă iarăşi. Să meargă amîndoi cu scrisorile noastre, să ia şi plocoane din vistieria noastră. Să-l rugăm să lase mînia. Şi să domnească peste Vlahia şi toată Erdelia. Căci el a prins cutezanţă. Altfel, nu se îmblînzeşte. Şi, cu cît mai mult îl supărăm, cu atît mai rău se întărîtă".

Cum trimise împăratul lui Mihai plocoane preţioase

Atunci, porunci împăratul să se facă scrisorile fără nici o întîrziere, ca să meargă repede. Să scoată şi din vistierie lucruri scumpe, zăbune ţesute cu aur, cai băr-

bați. Și o sabie pe de-a-ntregul de aur, care strălucea ca luna — pietrele prețioase îi dădeau farmecul. Și un surguci pe de-a-ntregul de aur, frumos măiestrit — din diamante și rubine îl lucraseră. Și trei cai frumoși, înșeuați și încăpăstrați. Mai erau zăbune, douăzeci, toate țesute cu aur. Și ce minte ar fi fost în stare să le prețăluiască amănunțit cît sînt de scumpe, și să le cerceteze? Acestea și alte mai multe zise să-i trimită, numai să lase supărarea și prieteni să se facă. Și să șeadă în țara lui, să fie împăcați. Mai ziseră că-i trimit coroană scumpă. Acestea și altele îl înștiință sultanul Mehemet. Pe Mihail îl roagă să nu se îndîrjească și să nu mai stînjenească cetățile din Turcia. Să stăpînească, dacă vrea, Vlahia, dacă vrea, Erdelia, numai dincoace de Dunăre să nu treacă. Și alte țări, unde vrea, să meargă și să le prăpădească.

Cum veni elciul[20bis] *împăratului la Mihai și-i aduse plocoanele*

Și din Constantinopole ieșiră ambasadorii, și veneau în Vlahia ca soli. Și sosiră în Vlahia și veniră la Mihai. Iar el îi primi cu mare cinstire. Ieși, îi întîmpină cu cea mai mare semeție — tare-i ședea bine ca domn. Iar ei i se închinară, dulce îi dădură binețe. Cu hainele aurite de la împărat atunci îl îmbrăcară. Și sabia strălucitoare i-o încinseră peste mijloc. Și coroană îi dădură să așeze pe cap. Și un surguci pe de-a-ntregul de aur, care avea mult farmec de la mărgăritare și piatra nestemată, ca să-l poarte pe cap, ca vrednic voinic ce era, căci mîna lui putea zvîrli sulița. Aduceau și caii, ca să-i încalece; din toți care-i place, pe acela să-l aleagă. Și cine poate povesti și înfățișa ce mari bucurii se petrecură atunci în divan. Poruncește și le aduse solilor zăbunuri și-i îmbrăcară. Și alte multe plocoane aduse și le dădu. Frumos îi primi, multă cinstire le face. Pe cei doi elcii care veniră, lîngă sine îi pune. Multă cinstire le făcu, frumos îi ospătează. Plocoane le dădu, înapoi îi trimite. Iar el rămase în Vlahia foarte mulțămit. Și ca rege

şedea, de toţi cinstit. Jitman se găsea în Erdelia. Boierii prinseră ură pe el şi îl pizmuiau. Iar el, cum îşi dădu seama că sînt trădători, străbătu pînă în Lehia, să facă cum o putea. Şi avea ca văr primar pe Bátor Andreáş[21]. Chiar pe el îl puse crai, ca să ţină ţara.

Cum se întîmplă lupta lui Mihail-Voievod cu craiul Ungariei, Bátor Andréaş

Iar acela cînd se aşeză crai în Erdelia, cu Mihai de loc nu voia prietenie. Ba încă îi porunci să lase Vlahia, să vină de grabă în Erdelia, cu toată familia. Voia să-l predea în mîna turcilor, de aceea dorea să-l aducă în Erdelia. Dar Dumnezeu, care e în stare să facă orice, să arate şi necredincioşilor o mare minune, îl făcu pe Mihail să cunoască cursa ce i-o puneau în Erdelia, cum uneltesc împotriva lui să-l predea în mîinile agarenilor, ca să-l omoare. De grabă găti oşti să meargă la duşmanul său, să ia şi ţara lui şi pe uneltitor. Şi ieşi din Vlahia, cu toată familia, şi intră cu mînie în Erdelia. La Andreáş sosiră oameni şi-i dădură ştire că vine Mihai cu toată oastea sa. Iar craiul, cînd auzi, mult se supără; se buimăci, nu ştia ce să facă. Trimise un sol, ca să vorbească cu el, să-l întrebe cu binele de ce a venit în Erdelia. A crezut că vine să meargă în Nemţia, de vreme ce tîra cu sine şi doamnă şi copii. Iar el le răspunse înţelept bărbăteşte: „Voi bine ştiţi. De ce mă întrebaţi? Voi mi-aţi pus în vedere să las Vlahia, cu toată familia, să vin în Ungaria. Iată-mă sosit după vorba voastră, după înştiinţarea voastră. Şi, să nu vă fie cu supărare, acum, mărici voastre. Eu am jurat pe Hristos să nu slujesc pe turci. Iar voi pe turci îi vreţi. Cum să mă încred în voi? De aceea am de gînd să mă înstăpînesc pe ţara voastră. Ori să pier creştin, ori să mă aşez crai. Iar, de poate craiul vostru să iasă să se bată, să iasă acum de grabă şi să nu întîrzie". Cînd văzu răspunsul pe care-l dădu Mihai, în silă se găteşte cardinalul. Îi ieşi înainte de-ndată, plin de mînie, cu toate oştile sale din Erdelia. Şi se lăuda şi zicea cu trufie: „Oi

sînt cei ce vin, iar noi fiare rele. Vlahi badărani vin, să nu ne fie teamă. Chiar alți atîția să fie, noi îi învingem. Neamul meu este de Batori viteji, care au nume vestit în toată lumea. Şi un valah ca el să vină să ne calce, să ia pămîntul nostru strămoşesc şi să ne fie stăpîn? Unde vă este ruşinea, boieri și voi erdelieni? Să ajungă stăpîni în casele voastre valahii şi moldovanii? Mai bine să murim astăzi, spre a noastră cinstire, decît să ne stăpînească valahii, spre a noastră osîndire. Haideți să mergem înainte, să-i găsim. Ori să-i alungăm de-aicea, ori toţi să pierim". Şi veniră și-şi puseră corturile înaintea Sibíniului[22] şi aşteptară să vadă ce o să urmeze.

Cum veni Mihai asupra ungurilor şi porni lupta şi-i învinse

Şi toată noaptea așteptară să afle vreo ştire, iar dimineața apăru nenumărată oaste. Cazaci veneau înainte împreună cu moldovani, iar din cealaltă parte veneau haiduci şi catane. La mijloc, venea însuși tînărul viteaz, Mihail cel minunat şi vestit. Şi trei cruci în între-[illegible]me de aur mergeau înaintea lui, iar după cruci venea [illegible]oamna lui. Ungurii cînd îi văzură, li se-nspăimîntă inima. Ş[illegible], pînă să se gătească, să-și ia armele, îi loviră şi îi taie pe r[illegible]nd. Şi se băgară printre ei ca lupii în turmă. Cum porniră l[illegible]pta cele două cete, multe femei unguroaice ajunseră v[illegible]d[illegible]ve. Se înnegri cerul și se făcu întuneric de ungurii cei m[illegible]lți care mergeau la tărîmul celălalt. Ca pe oi îi răpune[illegible]u, precum lupii în turmă, de la răsăritul soarelui pînă se însera. Se tulbură soarele și se întunecă ziua. Şi pulberea urca în sus, în văzduh. Şi pămîntul tot se roși de multul sînge. Și trupurile zăceau, goale, fără suflare. Dar cum să povestesc de noul Velisarie[23], care alerga printre ei ca un leu şi ţinea în mînă paloşul, și tăie cîți nimeri, într-o parte şi într-alta? Acolo să fi văzut trupuri şi tineri viteji, cum zăceau în ţărînă, goi întinși. Mult sînge se vărsă în acea

zi, de paloşul lui Mihai, pînă să se facă seară. Multă ruşine pătiră ungurii cei îndîrjiţi. Noaptea le ajută să fugă — nenorociţii.

Cum se întîmplă moartea regelui Bátor Andreáş

Craiul, bietul, Bátor Andreáş, încălecă pe cal; fuge să nu-l prindă. Şi, fugind prin munţi şi prin pustietate, unde om nu se găsea, ca să stea de vorbă, nişte oi văzu de departe — erau o turmă. Şi, mergînd spre oi, sosi abia seara. Pe ciobani îi întrebă dacă poate să mîie acolo pînă dimineaţă cu ei, pe încredere. Şi îi ziseră: „Cu plăcere". Îi dau şi să cineze. Iar dimineaţa, după ce se va fi sculat, să meargă unde va vrea. Şi, atunci, îl întrebară: „Pe-aici cum ai străbătut? Aici, în aceşti munţi, ce vrei, ce cauţi? Nu cumva vii de la război? Spune-ne-o, te rugăm. Ce ştii despre craiul nostru? Spune-o, n-o ascunde. Ni s-a spus că a fost învinsă toată oastea lui. Împreună cu ea şi craiul a fugit — căpătarăm ştire". Zice: „Craiul sînt eu, cum mă vedeţi. Priviţi cum am rămas şi întristaţi-vă de mine. Mi-am pierdut oastea, pe toţi vitejii, şi umblu prin munţi ca un osîndit". Cînd auziră ciobanii că era chiar el craiul, zic: „Dacă-l omorîm, ne cinsteşte Mihai". Şi îi taie capul, merg la Mihai şi i se închină, ca să-i pună boieri. Zic: „Măria-Ta, slugile Tale! Noi Ţie ne-nchinăm. Am venit la Măria-Ta ca să fim slugile tale. Craiul ne-a apărut a fi potrivnic, duşman Ţie. De aceea, capul lui l-am adus în faţa Ta". Atunci domnitorul îi întreabă, zice: „Ce doriţi? Pentru slujba ce aţi făcut-o, ce poftiţi? Boierie?" Şi, atunci, ciobanii cer boierie. Zic că l-au slujit cu inimă curată.

Cum Mihai răzbună sîngele craiului şi puse în furci pe ciobani

Dar, domnitorul cel bun face dreaptă judecată. Fără nici o întîrziere trimite să-i pună în furci. Căci au făcut atîta rău, atîta nelegiuire, de tăiară pe domnul lor,

cu hainie. Şi toţi îl lăudară pentru dreapta judecată pe care o făcu lor fără să întîrzie. Atunci, în grabă porunci să se aducă trupul lui, ca să-l înmormînteze frumos, după cum îi era însemnătatea, aşa cum, dară, este rînduiala să se înmormînteze domnii: cu preoţi, cu cîntări şi cu multe făclii. Multă cinstire îi făcu domnul Mihai. Frumos îl îngropă, ca pe un crai ce era. Boierilor săi porunci să meargă împrejurul lui. Şi calul lui îl împodobi cu toate armele lui. Iar oştile mergeau toate rînduite, în faţă şi în spate, cum se cuvenea, toate înarmate. Multă cinstire îi făcu, ca unui rege cinstit. Pe mormîntul lui puse o marmură scrisă: „Aici se află Andreáș-Crai, pe care-l învinse în război domnul Mihai". Şi, atunci, se sculă. Merge la Beligrád[24]. Ca rege se aşeză în palat. Şi crai era socotit în toată Erdelia. Iar fiul lui domnea în Ungrovlahia. Boierii din Erdelia toţi i se închină, i se jură ca unui rege al lor şi aşa îl cinstesc. În pace şedea în Erdelia. Şi mereu avea în gînd să meargă în Bogdania, căci se afla în luptă cu Ieremia. Acela nici cînd nu voia să aibă cu el prietenie.

Cum Sigismund puse gînd rău lui Mihai, pentru ca să-şi răzbune fratele[25]

Sigismund era în Lehia. Şi află cele întîmplate prin Erdelia. Cum fu călcată de Mihai şi cum el o luă în stăpînire şi ajunse capul ei. Şi cum acela pe care-l pusese să stăpînească scaunul său, l-au prins în munţi, îi taie capul. Mult venin puse în inima sa, şi întristat şade în casa sa. Străbătu la cancelar; îi spune gîndul său. Căuta ajutor; mult îl roagă. Zice: „Doamne, să ştii că întreaga Erdelia, Mihail a luat în stăpînire această domnie. Vărului meu primar i-a tăiat capul; lui căruia Transelvánia îi purta cinstire mare. Iar, acum, Te rog să mă ajuţi, ca să răzbun sîngele vărului meu". Cancelarul îi zise: „Să fie după voia Ta. Îţi dau eu ajutor, ca să mergi în domnia Ta. Numai du-Te în Bogdania, la Ieremia, ca să Te ajute şi el să mergi în Erdelia". Atunci se sculă Jítman; se duce în Bogdania. Şi

așteptau să vină oști din Lehia. Mihai auzi știrile cum gătește Jitman oști împotriva lui. Cugetă și el la o bună treabă: să meargă însuși împotriva lor în Bogdania. Și rîndui oștile, poruncește să pornească, să coboare în Bogdania și de loc să nu întîrzie. Iar oștile lui erau gata, la vremea aceea se aflau toate înarmate. Pornesc din Erdelia, alții din Vlahia, și intrară în Bogdania, ca niște fiare sălbatice. Și la Totruș[26] veniră și arseră tîrgul. Iar bogdanii tremurau de el ca peștele. Și sosi știre la Ieremia că Mihai a ajuns în Bogdania și are oști din belșug, unguri și moldovani, haiduci și catane, și din belșug cazaci. El, cum auzi, se miră ce să facă: să fugă în Lehia, sau război să facă? Mai bun lucru i se păru să străbată la Lehia cu toți boierii săi și cu familia. Și luă și pe Jitman și străbătu împreună cu el. Și Mihai ajunse să șeadă în scaunul lui. Iar bogdanii veniră toți să i se închine. Ca unui domnitor al lor i se jură, mult le este drag. Puțin timp șezu. Merge în Erdelia, cu oștile Ungariei, cu întreaga sa armată. Îi lăsă pe boierii săi să stăpînească țara, să vegheze pînă cînd va pune la ei domnitori. Pe Marcu vodă[27] îl aduc, îl pun domnitor. Toți i se închinară; multă cinstire îi fac. Domnitorul Bogdaniei, pe care-l gonise Mihai, străbătu la cancelar — acesta era ce se zice general. Mult îl roagă să vină cu el, să-i fie ajutor, ca să-și ia scaunul. Să aibă ei și Bogdania, să aibă și Vlahia — pe Simeon puseseră acolo în domnie.

Cum veni cancelarul[28] cu oștile sale și goni pe Mihai din Vlahia

Cancelarul porunci de grabă să se gătească și toate oștile sale să meargă să se întîlnească. Să meargă în Bogdania cu Ieremia, și, intrînd în Bogdania, să meargă și-n Vlahia. Oști găti multe, vrednice și viteze, voinici de neam mare, toți înarmați. Și străbătură pînă în Bogdania, ca să scoată pe Mihai. Dar ungurii își călcară credința și își ridicară capul. Boierii din Erdelia toți se întîlniră, la Torta[29] se adunară toți și jurară să-l gonească pe Mihail din

Erdelia, să aducă pe Jitman acolo din Lehia. Iar Basta cobora cu oști nemțești. Ungurii, cum aflară aceasta, îl întîmpină în drum; mult îl roagă. Şi se legară către el cu jurăminte că vor fi chesarului credincioşi, că-l vor sluji — numai să meargă cu ei, ca să izgonească pe Mihai — ba şi să-l aibă în Erdelia pe Basta drept cap. Basta îi crezu; se întoarce cu ei. Şi Mihai află aceasta. Este mirat şi el, căci Basta venea în ajutorul său. Iată că ungurii îl amăgiră, şi mergea împotriva sa. Iar Mihai stătea. Se miră ce să facă: să coboare în Bogdania, sau să se grăbească spre Nemția? Şi ungurii porniră lupta, în unire cu nemții. Şi pe Mihai îl înfrînseră, și fuge de îndată. Căci el nu voia să se războiască cu nemții, pentru ca — zicea el — să nu fie trădător. Ungurii dintr-o parte, leșii din cealaltă, îl loviră puternic pe Mihai. Şi Mihai nu mai avea ce să facă; era de trebuință să fugă în Nemţia.

Cum Mihai fugi și merse în Alamania[30], și-l primi imperadorul cu cinstire mare și-i dădu iarăși să aibă Erdelia și Vlahia

Şi, după ce-l învinseră în război leșii în Vlahia, plecă și străbătu pînă în Alamania. Cînd află împăratul că a venit Mihai, trimise de-l aduseră cu cinstire mare. De început îl întreabă care era pricina și cum s-a pomenit deodată în Alamania. Şi-i spuse pricina: de ce a fost lovit cu război, și i-au fugit oștile, și, atunci, a fost învins. Îi zice: „Eu nu mă așteptam să faci aceasta, o, Împărate prealuminate, să-mi iei țara. Iar pe mine m-ai gonit fără să fiu vinovat față de Tine. Martor am pe Dumnezeu și pe el Îți jur că totdeauna Te-am slujit cu credință. Şi mi-am vărsat sîngele pentru creștinătate. Niciodată nu m-am îndeletnicit cu vreo treabă nedreaptă pentru Măria-Ta, pentru Împărăția-Ta". Cunoscînd împăratul că nu are vină, nu e părtaş la lucrul de care l-au pîrît, se întoarse și-i zise: „Prietene

şi credincioase, adevărate al meu, mult Te-am îndrăgit! Cîţi Te-au bîrfit, Dumnezeu să-i plătească, şi Ţie, în mîinile Tale, de grabă să Ţi-i dea. Şi cîţi Te-au defăimat şi Ţi-au pus gînd rău, să vină în mîinile Tale şi să ajungă robii Tăi. Deci, ia oşti şi bani cîţi pofteşti, şi mergi în ţara Ta şi aşează-Te să domneşti. Eu Îţi dau împuternicire să mergi în Erdelia, să te răzbuni pe acei cîini. Şi ca general Îţi dau pe marele căpitan Georgiu Basta, conducător peste oşti. Voi doi să fiţi un singur gînd şi cuget; de ceea ce faceţi voi nimeni să nu-şi dea seama. Oaste îi dădu multă, toţi vrednici voinici, care zburau ca vulturii şi alergau ca leii. Oripeunde trecu, toţi se înspăimîntară de el. Unguri şi turci, cu toţii, se văicăreau şi strigau, cînd auziră că vine cu putere mare. Şi ziceau: „Cum să facem cu acest Mihai? La care munte să fugim, în care cetate să ne ascundem, şi unde să mergem, ca să nu ne temem de el? Pe el cetatea nu îl ţine, muntele nu-l împiedică. Pe împăratul turcilor, şi pe el îl ameninţă. Şi va merge asupra lui cu multă mînie, deoarece chesarul Alamaniei, împăratul creştinilor, Rudolf autocratorul — căruia i-a dat puterea Hristos pantocratorul — i-a dat voie să gonească pe agareni, să ridice ortodoxia, să scape pe creştini, ca să se unească biserica. Acesta l-a trimis cu o însărcinare, şi general i-a dat pe omul său, pe musiu Giorgiu Basta, cel viteaz, care este vrednic în război şi are nume vestit. Şi i-a dat bani mulţi, să aibă pentru piue şi alte arme, multe, puşti şi tunuri. Şi toate cele de trebuinţă le pune în rînduială, ca să intre în Erdelia, să se răzbune". Cinstire multă îi făcu împăratul însuşi, şi-i arătă multă dragoste, ca şi cînd i-ar fi fost frate. Îi zice: „Du-te cu bine, mergi cu binecuvîntarea mea! Şi, acum, Te voi vedea cum vrei cinstirea mea". Iar el i se închină cu smerenie. Zice: „Îmi vărs sîngele pentru creştinătate". Şi porni la drum şi trecu cu frumoasă mîndrie. Se aşeză pe cal ca un leu. Ieşi din Praga, coboară pînă la Viena. Ca nişte zmei alergau la el vitejii. La Caşóvia[31] coborî cu toate oştile sale. La Jitman sosiră aceste negre ştiri:

Că Mihai vine cu putere mare, şi cu el generalul, de asemenea viteaz. Vin nemţii cu el, vin şi valanii, care zboară precum vulturii şi aleargă precum cocorii. Sigismund auzi aceasta, mult se supără. Şi cheamă pe sfetnicii săi şi-i întreabă ce să facă. Trimise un sol, să meargă să-i vorbească, ca să facă pace cu el, să nu-l lovească cu război. Iar acela îi răspunse cu mînie mare: „Mergi, spune lui Jitman, să nu-şi bage în gînd că face pace cu noi, din nou să ne păcălească. Minciunile lui nu vor mai avea trecere. Ci, dacă are putere şi îl ţine inima, să vină să ne batem, să-şi arate bărbăţia. Iar, dacă nu este vrednic de a se bate, ţara este a chesarului, să plece, să o lase. Să plece cît mai repede, să piară din faţa mea, căci va păţi primejdie din mîinile mele". Cum a sosit trimisul şi aduce ştirile, Sigismund pe dată strînge oştile. Şi trimite în Bogdania, La Ieremia, pe care-l avea prieten, ca să-i dea ajutor. El de îndată înjghebă oşti şi i le trimite. Îi trimite şi pe hatman, să facă cum i-i voia. Trimite şi din Vlahia oaste de preţ, a lui Simeon, domnitorul, care însuşi o alesese. Şi atunci se întîlniră toate oştile. Trimiseră un om înainte ca să aducă ştiri, să afle cum stă oastea nemţească. Se-ntoarse omul şi aduce ştirea că Mihai se află în cetatea Sătmár[32] pe un cîmp verde, cu iarbă frumoasă. Sigismund de îndată porunci să pornească, să meargă la ei şi să-i lovească. Căci avea oşti din belşug: pedeştri şi călări, bogdani şi cazaci şi cîţiva tătari. Călărime aveau din belşug, toţi vrednici voinici; mii erau douăzeci, cu suliţi lungi. Şi alţii, şi mai numeroşi, pedeştri şi călări; pedestrul purta puşcă, iar călarele suliţă. Cu toţii — cred — să fi fost cincizeci de mii. Erau şi optzeci de tunuri, toate mari. Şi la Simbléu[33] străbătură, unde era poposit Mihail cel minunat, cel în lume lăudat. Şi sunară din buciumele de război, şi ca lupii se aruncară asupra lor, dragul meu.

Cum se întîmpinară oştile şi învinse Mihai pe Jitman

Şi Mihai de îndată porunceşte să nu se urnească, precum leii în luptă, să nu se teamă de ei. Iar Giorgiu Basta, marele general, prin cealaltă parte ieşea, călare pe cal. Înaintea lui erau nemţi, în coasta lui valoni; vrednic era oricare să se sfădească cu un balaur. Puţini erau, dar buni, nemţii înarmaţi. Pedeştri erau mii trei, toţi înzăuaţi. Erau şi fevgereşi[34], patru mii. Spanioli şi valani, cam două mii. Haiduci erau, deosebiţi, nouă mii. Serbi şi moldovani, alte trei mii. Călări şi pedeştri, toate oştile lor, în mii erau douăzeci — asta era toată armata lor. Mic era numărul lor, însă erau aleşi. Căci la Mihai alergau toţi vitejii, deoarece avea nume vestit că este viteaz şi că, oriunde s-a războit, a ieşit cinstit, şi că cinstea şi dăruia pe toţi voinicii. Toţi, deci, alergau la el, ca balaurii, ca leii. Şi, atunci, acel cutezător, junele viteaz, Mihail cel minunat şi cel mult vestit, încălecă pe cal, ca un vrednic voinic, şi ţinea în mînă o suliţă lungă. Ca un balaur cînd e nemîncat şi flămînzit, aşa pătrunse prin duşmani, foarte sălbăticit. Şi-şi scoate căciula din cap, le grăieşte voinicilor săi, le spune gîndul său: „Ascultaţi, voinicii mei, şi voi vitejilor! Astăzi avem prilejul să ieşim cinstiţi. Cei de dincolo sînt numeroşi, dar sînt înfricoşaţi. Aşa cum îi văd venind, ei sînt învinşi. Nu vă speriaţi de ei că-s mulţi; puţini sînt înzestraţi. Iar astăzi se cunoaşte cine este voinic". Atunci strigară toţi lui: „Sîntem la porunca Ta. Astăzi o să cinstim numele Tău. Azi vom arăta dacă sîntem viteji. Ci să mergem înainte, să ieşim cîştigători". Ca lupii cînd sînt nemîncaţi şi intră în turmă, aşa s-au băgat printre ei, şi-i taie cîte trei. Înşfăcă şi el o sabie, luă şi o suliţă, printre duşmani pătrunse, ca un leu. Nici de suliţile lor nu ţine seama, nici de armele lor, ci se băgă printre ei, în taberele lor. Şi a tăiat cîţi a găsit; nimeni nu îi scapă. Cazaci şi tătari, pe toţi îi omoară. Şi le luă calabalîcul împreună cu armele; nimic nu scăpă din taberele lor. Ci toate le înşfăcau ei ca nişte lupi flămînziţi. Acolo să fi văzut cum se luptă cei care sînt viteji. Mare groază se face în

oastea ungurească. Toți fură înfrînți; ajunseră cu susul în jos. Atunci ungurii văd înfrîngerea cea mare. Nu puteau să rămînă pe loc, ci începură să fugă.

Cum Jitman fu înfrînt şi se sfătui cu Ceáchi să fugă

Jitman stă de-o parte şi se uită. Văzînd că a fost învins, cheamă pe Ceachi Ştefan[35] şi îi zice: „Ce aştepţi? Ni s-a pierdut cinstea. Ci să fugim de grabă, ca să nu ni se piardă viaţa. Vezi cum ne urmăresc, toţi cu săbiile scoase, se năpustesc asupra noastră ca nişte lupi flămînziţi. Am pierdut atîta norod, toată puterea noastră. Şi, acuma, încotro să fugim de ruşinea noastră?" Ceáchi zise: „Să fugim în Bogdania, să mergem la prietenul nostru, jupîn Ieremia, ca să-l rugăm să ne dea oşti. Să trimitem în Vlahia cu aceste ştiri. Să trimitem şi boieri să meargă la cancelar, cazaci şi tătari de acolo să ne aducă. Să trimitem în Turcia, să ne dea ajutor. Iar noi să-l slujim cu credinţă, cum cere adevărul. Ci, acuma, să fugim de grabă, că Dumnezeu ştie dacă ne este dat să scăpăm de mîna acestuia. De grabă să fugim de-aici, în această mare zăpăceală, că e foarte grea mîna lui Mihai". Căci Mihai dobîndi întreaga victorie, iar oştile lui aratară atunci multă bărbăţie. Şi luară Erdelia din mîinile lui Jitman, şi tăiară şi nimiciră toate oştile lui. Şi avea de gînd să coboare, să meargă în Vlahia, să-şi trimită oştile dincolo, în Turcia, să ia toată Dobrigea şi toată Serbia, şi la Adrianopole să-şi facă scaunul domniei. Însă el descălecă pe pajiştea de la Torta şi înzdrăveni oştile, de dimineaţă pînă în seară.

Cum Mihai merse la Basta, ca să ia sfat

Atunci spre Basta se grăbi, ca să îl întîlnească, pentru ca să-i dea sfat la toate ce fac trebuinţă. Să trimită la copilaşul său care stătea încuiat, în cetatea Făgăraşului, stătea închis. De cînd îl goniră leşii din Lehia,

de atunci copilul era în prinsoare. Căci Ceáchi Ştéfan acolo îl închisese împreună cu mamă-sa, fără nici o judecată. De aceea îi vorbi ca unui adevărat prieten. Zice: „Domnule, află: mîine o să trimit ca să-mi aduc copilaşul, inima mea, pentru că de aceea arde adîncul ființei mele. Din pricina mea stau închişi, el şi mamă-sa, ca nişte morți. Un lucru Te rog, dacă vrei să porunceşti: cîțiva nemți pedeştri să dai, ca să ajuți". Basta zise: „Îți dau, ia cîți doreşti şi trimite-i unde-ți place, să facă orice vrei". Acestea Basta le zise; dar altele îi găteşte: pune la cale o cercetare împotriva lui.

Mihai, după ce se despărți de Giorgiu Basta, merse la cortul său, acolo unde stătea el. Îndată ce se făcu ziuă, cheamă pe Ráți Ghérghi[36], să meargă acolo, la Făgăraş, îi dă poruncă. Îi zice: „Du-te repede, ia şi catane, pe Mîrza, pe mazili[37] şi pe toți valonii. Şi mergi, împresoară cetatea, taie-i legăturile. Sau să-ți dea copilul, sau izbeşte-o, dărîm-o. Acuma eu, fără întîrziere, mă duc la Beligrád. Şi fă să-mi trimiteți vorbă pînă mîine seară. Atunci, încălecară toți, şi se duc. Alături de el din oştile lui puțini oameni rămîn, deoarece nici odată nu se temea de vreo uneltire. Aceasta îl puse pe săracul cu capul jos. Căci îl pizmuiau generalul, pentru că toți îl primeau cu cinstire mare, cetățile şi întreagă Erdelia lui se închinau; cu ceilalți nu aveau treabă, nici nu îi cinsteau.

Cum se întîmplă moartea lui Mihail-Voievod din pizmă

Şi-i puseră gînd rău ca să-l omoare. Şi iarăşi se miră: cum să izbutească? Deoarece însuşi chesarul îl are credincios şi ca pe un frate de inimă îl are îndrăgit. Şi căutau prilej să treacă la faptă. Voiau să-l piardă şi o doreau. Căci pizma s-a făcut cuțit în inima lor şi îi junghia şi seca la măruntaie, deoarece însuşi chesarul îl are credincios şi ca pe un frate de inimă îl are îndrăgit. „Ce ne folosim — ziceau cei doi căpitani — dacă Mihai va lua coroana? Şi un valah ca el să fie cinstit, să aibă şi faima de viteaz? Noi să ne ostenim, iar el să aibă mulțămirea? În lumea întreagă, pretu-

tindeni, e vestit ca viteaz. Şi, dacă nu-l omorîm, noi nimic nu ne folosim. Ci cît mai repede să mergem să-l găsim. Să-i taie capul, fără să-l cerceteze — așa poruncesc căpitanului pe care l-au trimis. Iar Mihai nu credea că va păți ceva, nu-i trecea prin minte că de la ei va primi moartea. Ci se sculă dimineață. Își cheamă copilul de casă, îi zice: „Înșeauă calul, pe dată să-l pui în rînduială, deoarece doresc să merg acum la Beligrád, ca să pun să-mi rînduiască palatul de acolo". În timp ce stăteau de vorbă și se brodeau acolo, văd că unul a încălecat și vine cu zor. Îi zice Mihai: „Fac paradă, dar vouă să nu vă pese. Noi, să plecăm, și să facă el ce vrea". Văd și pe alții, niște pedeştri, care vin către el. Credea că în sprijin, căci de nimica nu se temea. Iar aceşti întreit blestemați nu îi erau ajutori, ci erau uneltitori ca să-i ia viața. Cînd îi văzu că au ajuns, stătu în picioare. Le zice: „Bine ați venit, vrednicii mei voinici!" Iar ei au scos sabia, merg asupra lui ca niște fiare sălbatice, pătrund în cortul lui. Și unul din ei a zvîrlit cu sulița, și-l atinge în inimă ascuțișul. Un altul în grabă l-a lovit, îi taie capul. Ca un copac se prăvăli frumosul său trup. Așa îl omorîră, fără ca să știe, fără ca să se nimerească sabia în mîna lui cea iute. Și-i rămase trupușorul în țărînă aruncat, gol, fără cămașă, tăvălit în sînge. Acestea le izbuti pizma înverşunată. Și se pierdu așa, pe nedrept, acest viteaz.

Cum pizma pierdu mulți bărbați pe nedrept, așa ca pe acesta, care era ajutorul creștinilor

O, Pizmă întreit blestemată, anatemizată, Haron nemilos și Moarte înverșunată! Cum ați îndrăznit pe acest viteaz să-l lăsați gol culcat pe pămînt? Pizma pe mulți i-a pus în pribegie; în cele din urmă i-a nimicit și i-a omorît, așa cum a omorît pe însuși Mihai, care i-a făcut pe agareni să-i prindă buimăceala.

Soare, înfioară-te, suspină! Bocește, lună! Viteji, plîngeți răul ce s-a întîmplat, marea nedreptate și clevetirea, pe bărbatul cel bun, care nu avea vină, pe tînărul chipeș care

era vestit — la Apus și la Răsărit i se dusese faima. O, Cer și Soare, înfioară-te de nedreptate! Iar voi, munți, bociți! Şi plîngeți, fiare! Căci astăzi s-a prăbușit stîlpul creștinilor, cinstea ortodocșilor, prietenul Sfîntului Munte, cel care a jurat pe cruce să nimicească pe turci și să-și verse sîngele pentru cucernicie. Dacă ar fi intrat în Vlahia atunci cînd a venit din Nemția, împăratul turcilor nu s-ar mai fi fălit. Căci dorea să meargă, cu toată puterea sa, să se războiască cu el — acesta îi era gîndul. Cuvine-se, deci, să se mîhnească pentru el pietrele și arborii, boierii și săracii, laolaltă cu toate neamurile. Rîuri să curgă din ochii lor lacrimile, căci bărbații cei buni nu mai au cinstire. Cuvine-se ca, în întreagă Vlahia, mici și mari să-și pună și să poarte haine cernite, să plîngă pe Mihai. Căci au pierdut pe domnul lor, pe viteazul care băga groaza în turci și avea nume vestit, acela de care s-au speriat și turcii și tătarii. Ungurii și sașii tremurau de el ca peștele. Numai cît se zicea: „vine domnul Mihai", că toți fugeau de el cu rușine mare. Toată puterea turcului și hanul însuși, toți, s-au speriat de el și fugeau dinaintea lui. Şi, după ce trecu și lipsi chiar el din Vlahia, găsiră tătarii timpul potrivit să facă pustiire. Şi acum unde este Mihail, ca să-i sloboadă din mîinile turcilor și să-i scape? Alt Mihai ca el nu vine aicea jos, ca să facă pe agareni să fugă în fundul pămîntului.

O, pietre, acum crăpați! Copaci, dezrădăcinați-vă! Iar voi, munți, bociți! Şi voi, cîmpii, întristați-vă! Căci au rămas toți voinicii fără acela de care se speriau și balaurii și leii; acela care se ostenea pentru ortodoxie și era sigur că o să i se facă liturghie în Sfînta Sofia, deoarece mult se ostenea ca să unească Biserica Romei și a Constantinopolei, să o facă una singură; care nu-și prețuia niciodată viața și în nici o luptă nu-și cruța trupul. Mănăstirilor, plîngeți, mult întristați-vă: a pierit miluitorul, și unde o să-l găsiți? Şi, dacă ați cutreiera Răsăritul și Apusul, ca el un altul nu ați găsi, ca să vă miluiască. O, moarte nesătulă, cum nu te-ai îndurat de el, de bărbatul acesta bun, și nu te-ai temut de el? Păcat mare s-a făcut față de acest viteaz: să lase trupușorul lui gol însîngerat, al lui care era creștinilor mare

sprijin. Și, dacă vreodată o să aibă nevoie de el, nu o să-l mai găsească. Pe un domn ca el, care era cinstea voastră, să-l dați pierzării pe nedrept! Vai de sufletul vostru! [...]

Cum nimeni nu știa ce se întîmplase, nici nu se credea că Mihai a murit.
Întrebare

Oare ce s-o fi făcut domnul Mihai? Nicăieri nu s-a auzit de el ieri și alaltăieri. Oare unde s-a dus, ce s-a făcut, unde este, de nu a apărut? Nu cumva s-a dus în Tataria și luptă cu hanul? Nu cumva s-a dus în Bogdania, singur, fără oameni? Sau a trecut în Turcia și calcă locurile? O să vină cu oștile sale, pe turci să îi omoare, și neamul creștinilor să-l slobodă? Nici la han nu a străbătut, nici în Bogdania, nici dincolo în Turcia, nici în Vlahia. Ci se luptă pe pajiștea Tortei cu balaurul care a venit și l-a prins, ca să-l ducă în tărîmul celălalt [37bis]. Toată noaptea a luptat ca un viteaz și duminică dimineață s-a pomenit învins. Atîta doar apucă să strige, cu inima străpunsă: „Unde sînteți, voinicii mei, și voi, vitejilor? Luați-vă săbioarele și veniți înarmați, ca să mă scăpați de-aici, prieteni credincioși! Că inima îmi fu străpunsă, iar puterea tăiată. Și se speriară mădularele mele și se temu sufletul meu. Iar voi bine o știți că eram viteaz. Și acuma, fără luptă, mă pomenesc înjunghiat. Pe mine, de care tremura Răsăritul și Apusul, acuma nimeni nu s-a găsit să mă ajute. Dacă aș fi știut mai înainte, ca să fiu pregătit, acuma nu aș fi pe pămînt, ucis pe nedrept. De aceea, vă rog să știți de la mine: oricine ar ajunge crai după mine, pe boierii din Erdelia niciodată să nu-i creadă, dacă vrea să domnească fără primejdie peste țară. Căci sînt trădători și nu țin jurămîntul, nu sînt statornici în cuvîntul lor, în ceea ce vorbesc. Cînd vorbesc dulce și zic «uram»[38], atunci ia seama la ei, să nu te pună la pămînt. Așa mă lingușeau și pe mine, și eu îi credeam. Acuma m-au ucis după toanele lor. Dacă ascultam pe prie-

tenii mei cei de încredere, acum nu eram la pămînt, ucis pe nedrept. Ce-i adevărat, săbioara mea și eu am săturat-o cu sîngele de-tot-spurcaților aceștia".

Cum moartea nu se teme de nimeni,
nici nu se rușinează

„În fața lui Haron bărbăția nimic nu prețuiește. De viteji lui Haron nici că-i pasă. Lăsați lăudăroșia, împărați, regi și viteji! Căci în tărîmul celălalt închiși sînt toți. Aici este Alexandru cel Mare, vestitul, aici și Belisarie, băgat în întunecime. Aici am văzut pe Solomon, cel cu înțelepciunea, și pe Sampson vestitul, cel cu bărbăția. Cîți în lume au venit, regi și viteji, toți aici se află încuiați. Nimeni nu a cîștigat mincinoasa lume. Nici împărați, nici boieri nu au trăit fără durere". Așa ne-a povățuit domnul Mihai, atunci cînd l-au omorît cu dușmănie mare. A lăsat nume frumos în întreg cuprinsul pămîntului, ca să-l audă și să-l laude vitejii lumii. Moartea lui s-a întîmplat dintr-o uneltire, dar sufletul lui se bucură în Împărăția de sus. Căci s-a ostenit mult pentru creștinătate, pentru ca, la venirea vremii, sufletu-i să găsească milă. S-a săvîrșit aicea în a douăzecea zi a lui august, din vrerea lui Basta, în pajiștea Tortei. O mie șase sute unu este anul de la nașterea lui Hristos curgînd, așa cum curge și anul acesta.

Cîți citiți și cîți povestiți, de veți găsi cumva și greșeală, să nu mă ocărîți. Căci eu, ca om neînvățat, am zis să scriu poemă cu rime. Lumina ochilor mi s-a-ntunecat de vărsatul lacrimilor, amintindu-mi faptele domnului Mihai, pentru că eram slujitorul lui credincios, ca și ceialalți. Cele mai multe din cîte a făcut, le-am lăsat, nu m-am încumetat să le pun aicea în scris. Însă, voi, înțelepți ce sînteți, căutați să le pricepeți din cele mai multe [de mine spuse], atunci cînd cugetați la acestea. Dacă doriți să aflați și locul meu de baștină, Malsianí e orașul meu, care face parte din Délvinos; se găsește foarte aproape de Sfîntul Teolog[39], evanghelistul lui Hristos — pentru asta jur. Numele meu este

Stavrinòs, supranumele Vistierul. Singur eu am scris poema, după voia mea. Acolo în Erdelia, în cetatea Pistrisei[40], am stat și am scris-o noaptea, la lumină de stea, în prima și a doua zi a lunii februarie. Și toți să aveți bucurie de la Sfîntul Duh. Mărire Tatălui și Fiului și Sfîntului Duh, făcătorului și plăsmuitorului meu, Dumnezeu, începutul tuturor lucrurilor.

Sfîrșit, și lui Dumnezeu mărire.

NOTE (de Rita și E. Dobroiu)

[1] Folosim textul ediției din 1672, reprodus și comparat cu cel al ediției din 1806 de É. Legrand, în *Recueil de pöemes historiques en grec vulgaire relatifs a la Turquie et aux Principautés Danubiennes*, Paris 1877, și textul ediției din 1785, reprodus de A. Papiu Ilarianu, în *Tesaur de monumente istorice pentru Romania*, t. I, București, 1862. În cazul existenței mai multor lecțiuni, am ales pe aceea pe care o considerăm corespunzătoare intențiilor autorului, atît în ce privește fondul, cît și în ce privește versificația. Din acest motiv, uneori dăm alte soluții decît editorii.

[2] Limba populară a poemului e ușor arhaizantă și presărată cu termeni din tradiția academică grecească, dar și cu cuvinte străine, utile sau numai de modă. În traducere, s-a încercat să se țină seama de această realitate, dar cu respectarea fidelității datorate textului și fără a se îngreuia înțelegerea lui. Prin notele explicative se urmărește, în primul rînd, punerea la contribuție a unor date necunoscute, cele din micul *Vocabular pentru cuvintele valahice pe care le cuprinde această istorie, după alfabet*, care precede textul poemelor cu subiect românesc, al lui Stavrinòs și al lui Matei al Mirelor. Acest vocabular, ale cărui explicații au avantajul contemporaneității, îl vom indica *Vocab*.

[3] Păstrînd, ca în traducerea oricărui document, numele folosite de autor, nu facem substituirile: *Vlahia* sau *Ungro-vlahia* = Țara Românească, Muntenia; *Bogdania* = Moldova — în text, alături de *bogdâni*, apare și *moldovâni; Erdelia* (definită în *Vocab*.

„Ungaria de Jos") = Ardealul, Transilvania — chiar în text apare şi *Transilvánia* (sic).

[4] Rusciuc, Ruse. În original: *Rùsikon*, permanent (o dată Rusiki, pentru rimă). Mai jos, *Gýrgevon* = Giurgevo, Giurgiu. La reconstituirea aspectului numelor străine ţinem seama de tradiţia manuscrisă a textului, atît al poemului, cît al *Vocabularului*.

[5] *Vocabular: „Katdni*, cavalerie ungurească"; *„Tarabáni*, pedestrime valahică".

[6] *Roméi* = greci. E vorba de ostaşi greci înrolaţi în armata lui Mihai, denumiţi şi *Makedónes*, indiferent de ţinutul de baştină.

[7] Stavrinos face o confuzie cînd crede că grecii se numeau şi în vremea lui Alexandru cel Mare tot „romei" (care înseamnă „romani", cetăţeni ai Imperiului roman).

[8] *Salmides* (corect *samlides)*, *haramanlides* (corect *karamanlides)* „caramanlîi" sau, ca aici, *karámanides* şi *tzintides* au în *Vocab*. definiţie identică: „cavalerie turcească din Anatolia". Primele două sînt nume de populaţii din ţări incluse ca provincii în Imperiul otoman: *Sam* (Siria), *Karaman-ili* (Karamania, Ţara lui Karaman). Al treilea nume e greu de recunoscut. Dată fiind definiţia, ne putem gîndi la o stîlcire a numelui *akingi* (scris şi *akindji)* „năvală violentă" — în forma greacă *akintzis*, pl. *akintzides*, pe care-l poartă o armată neregulată de cavalerie, care, în sec. XVI, a devenit foarte numeroasă (200 000 de oameni).

[9] *Babá* = Baba-dag, *Provátu* = Provadiia, *Vrátza* = Vraţa, *Zagará* =Zagora, *Ntompritza* sau *Topritza* (vezi nota 12), cum rezultă mai clar din altă parte a textului — unde e arătată ca regiune (în *Vocab*. apare în lista de oraşe turceşti) — e identificabilă cu Dobrogea. Altfel, digrama *tz*, pronunţată *ts* sau *dz*, corespunde la mai multe sunete din alte limbi: *Rátzis* = Raţis (Ráczi), *Tzákis* = *Ceachis* (Csáki) *Mpotzikáis* = Bocicai (Bocskai), *Tzitman* — Jitman (vezi nota 10), *tzenerális* = generalis.

[10] Expresie cu sens figurat, ca şi cele similare româneşti, nasul fiind şi simbolul îngîmfării.

[11] *Jitman*. (*Tzitmanos* = magh. *Zsigmon*(d) = Sigismund; comp. *Jicmon*, în *Cronica Ţării Româneşti*.

[11 bis] Un fel de pelerină.

[12] *Mihnas*. Semivocala diftongului nu e redată şi pentru a nu fi considerată o silabă în plus în vers. La fel: *Údras*, *Náslovon*.

[13] *Tános* scris așa pentru că apărea după nazala *n*. Adesea, ocluzivele sonore inițiale, rezultă numai din sintaxa fonetică, nu din grafie; la fel *Pátor*, *Tópritza*.

[14] Király Albert. Numele în unitate: *Krailarpértos* sau *Krailarpertis*, cum apare și în *Cronica românească;* la fel, mai jos, *Sekelmoysis*.

[15] Rucăr. *Vocab.:* „*Rúkalon*, sat valah în imediata apropiere a Erdeliei".

[16] Tîrgoviște. În text și în Vocab.: *Trigóviston*.

[16 bis] Ștefan Răzvan, domnul Moldovei. „Alai" înseamnă trupă de călăreți.

[17] *Vocab.:* „*Haidúki*, cavalerie din Ungaria de Sus"; „*Valani* [în text și *Valóni*], oaste germană". Nu excludem o contaminare datorită confuziei: *ulani* + *valoni*.

[18] *Afis* = *Hafiz*. Adesea aspirata nu e redată. Mai jos, *Ibraim* = Ibrahim. Alături de *Mehemét*, apare mai frecvent forma *Meemét;* la fel, *spahides* e în concurență cu *spaides*.

[19] În text, *Túrnavo* (scris *Toúrnavo)*, iar în *Vocab. Tórnovo*. De observat redarea lui *î* prin *u;* vezi, mai jos, *Murza*.

[20] *Paradunavon*, nume (în maniera denumirilor bizantine) pentru indicarea totalității teritoriilor de lîngă Dunăre (din dreapta ei). Nu are corespondent în împărțirea administrativă a Imperiului turcesc amintitele teritorii neformînd o unitate.

[20 bis] Ambasador, trimis special.

[21] Báthori András. Autorul confundă forma maghiară a numelui (pron. aproxim. *Öndraș)* cu diminutivul românesc *Andre'áș*.

[22] Numele Sibiului apare în forma (în transliterație) *Simp'ni*. Deci, se pronunță *Sibiîi*.

[23] Belisarios (?—565), celebrul general bizantin din timpul lui Iustinian, cuceritorul Africii de nord. Într-un cînt anterior, Mihai este numit „noul Ahile".

[24] Alba Iulia. Și astăzi i se mai zice orașului *Bălgrad* sau *Balgărad*.

[25] Probabil greșeală de tipar. Mai înainte, se precizase că era văr primar. Greșeala se putea face ușor: „frate" este *adelfos*, iar „văr" *exadelfos*.

[26] Trotuș. *Vocab.:* „*Totruși*, oraș din Bogdania". (Cel mai des apare transcris *Tetrúși*.)

[27] *Markavǫda*, în care *Marka* e la acuzativ. Pentru titlu în uniune cu prenumele, vezi şi *Mehemetbeis*, *Resvanbeis*.

[28] Zamoyski, şeful armatei polone.

[29] Turda. *Tórta*, permanent în text şi în *Vocab*. — cu vocalismul după forma maghiară.

[30] *Vocab*.: „*Alamania*, teritoriul german", adică Imperiul habsburgic. Poetul îi zice şi *Nemţia* sau *Nemiţia*.

[31] Kasso. În text *Kasóvi* (definit în *Vocab*. ca „oraş din Ungaria"), deosebit ca terminaţie de *Mprásovon* (= Braşov), de pildă.

[32] Numele apare *Seïmári*, din cauză că bara orizontală a literei *tau* a fost confundată cu o tremă.

[33] În text scris *Sympléon*, ceea ce reflectă o plauzibilă pronunţie *Şimbleu* pentru Simleu.

[34] Vocab. „*Fevtzerésides*, cavalerie germană". Pornind de la sing. *fevtzerés*, ne dăm seama că nu e un cuvînt german, ci unul maghiar, reprodus cu intervertirea a două sunete, *fegyveres* „armat".

[35] Csáki apare cu prenumele de formă românească *Ştéfan* sau, mai jos, grecească *Stéfanos;* acesta, însă, stă după numele de familie, ca în limba maghiară.

[36] Ráczi György, scris *Rátzi Gérgi*.

[37] *Vocab*. „*Mazilides*, oaste valahică din aceeaşi generaţie".

[37 bis] În original: Adis = Hades, „Ţara morţilor".

[38] În maghiară: „Domnul meu (= Doamne, Domnule)!" Poetul scrie cuvîntul *urá mu*, apropiindu-l de limba greacă, în care există pronumele enclitic *mu* „al meu, a mea". În *Vocab*. se indică originea şi echivalentul corect.

[39] Ágios Theológos (evanghelistul Ioan), patronul bisericii după care s-a numit localitatea.

[40] Bistriţa. În text, *Pistrisa* în loc de *Pistritsa* sau *Mpistritsa*.

PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA

MATEI AL MIRELOR

Pînă la începutul secolului al XVII-lea nu putem vorbi de un aport al cărturarilor greci la dezvoltarea culturii române. S-a crezut că *Viața lui Nifon* îndreptățește deschiderea unui paragraf de „influență grecească", și a fost prezentată ca „un panegiric grecesc". Dar, cum am arătat, nu există nici o dovadă peremptorie că această operă s-a scris în grecește, și nici că autorul ei — de la care avem o lungă epistolă slavonă, unele traduceri din grecește *în slavonă*, dar numai cîteva semnături în grecește — ar fi fost grec. Dimpotrivă, este absolut sigur că textul care a stat la bază — direct sau indirect — tuturor versiunilor neogrecești, toate din secolul al XVIII-lea, este textul *românesc* de la mijlocul secolului al XVII-lea.

Același lucru se poate spune și despre contribuția culturii române la dezvoltarea culturii neogrecești. Singurul fapt citabil îl constituie adaosurile facute la curtea lui Petru Șchiopul cronografului neogrecesc al lui Dorothei al Monembaziei, și faptul că tocmai acest manuscris, pregătit sub supravegherea ginerelui domnului, Zotu Tzigara, şi cuprinzînd știri de istorie românească, s-a tipărit apoi la Veneția în 1631[1]. Îngrijitorul tipăriturii — prima ediție integrală a unui cronograf neogrecesc — a fost Apostol Tzigara fratele lui Zotu Tzigara.

Cam atît se poate spune, concret, despre relaţiile literare românoneogreceşti în secolul al XVI-lea.

Dimpotrivă, tot secolul al XVII-lea și perioada următoare pînă la 1821 ne înfăţişează unul dintre cele mai interesante fenomene de într-ajutorare a două culturi, din toată istoria culturală a continentului european. Pămîntul românesc devine o a doua patrie a culturii neoelenice în plin proces de afirmare; cărturari greci îşi desfă-

[1] În legătură cu aceasta vezi demonstrația lui D. Russo, *Studii istorice greco-române*, vol. 1, p. 64—82.

șoară activitatea la Tîrgoviște, București, Iași; Academia domnească înființată de Brîncoveanu este o adevărată Universitate a sud-estului european, unde se studiază clasicii elini și creștini în original și unde învață tineri de pretutindeni. Se știe cît de însemnat a fost rolul Țărilor Române în secolul al XVIII-lea pentru pregătirea luptei de eliberare a Greciei.

Acest fenomen, de multe ori greșit înțeles și privit doar prin prisma deformărilor și exagerărilor din preajma răscoalei lui Tudor Vladimirescu, a conferit culturii românești un rol însemnat în renașterea politică și culturală a poporului grec. La rîndu-i și cultura grecească, fie ea a vechii Elade, fie a Bizanțului sau a grecității post-bizantine, a contribuit la lărgirea orizonturilor culturii românești, s-a înscris ca un neîndoios factor de progres.

La începutul acestei epoci de colaborare fructuoasă, deschisă chiar de epopeea lui Mihai Viteazul și marcată de opera lui Stavrinos, apare figura de cărturar și poet a lui Matei al Mirelor. Locul său în cultura românească și dreptul la stima noastră sînt mai mari decît i se atribuie de obicei. Căci el a fost poate cea mai lucidă minte grecească a timpului său și răspîndirea de care s-a bucurat opera sa — tipărită totdeauna la un loc cu a lui Stavrinos— nu este întîmplătoare. Aici sînt ridicate, pentru prima oară, cu un curaj și o ascuțime fără precedent, o serie de probleme acute ale timpului său, privind deopotrivă pe greci și pe români. Ochiul său vede profund și nu-și ascunde realitatea. El nu-și face iluzii — ca Stavrinos — într-o apropiată și posibilă restaurare a crucii pe cupola Sfintei Sofii cu ajutor străin, ci-și îndeamnă conaționalii să se razime pe ei înșiși. Are o idee precisă despre raporturile românilor cu grecii veniți la nord de Dunăre, arătînd că ultimii sînt uneori abuzivi și hrăpăreți, veniți numai după avere, ceea ce trezește revolta legitimă a localnicilor. Dar și pe aceștia din urmă îi îndeamnă să nu uite că neamul grecesc a dat lumii cultura cea mai înaltă și tot el a făurit cultura creștină, din care înșiși se hrănesc. Condamnînd răscoalele antigrecești la care asistase, Matei al Mirelor își mustră în același timp compatrioții și-i îndeamnă să-și amintească situația lor de oaspeți.

Dar ceea ce uimește la acest prelat este acuitatea gîndirii *sociale*, critica vehementă la adresa „ciocoilor" — strîngătorii de biruri — dar și la adresa boierimii mari autohtone. Elogiul închinat lui Ștefan

Tomșa pentru că a strunit și pedepsit pe boierii ce jefuiau poporul este unic în toată literatura noastră medievală, și nu e exclus să fi inspirat critica socială a lui Antim Ivireanu, totuși mai puțin violentă. Matei al Mirelor ne apare ca un precursor al lui Tudor Vladimirescu și Bălcescu. Ultimul l-a cunoscut desigur, fiindcă ediția din 1806 mai era în circulație pe vremea sa. Iar cine citește *Neamul Șoimăreștilor* de Mihail Sadoveanu va recunoaște imediat în imaginea sadoveniană a lui Tomșa portretul schițat de Matei al Mirelor.

Cine este Matei al Mirelor?

Fără a-i putea urmări în amănunt biografia, firul ei este mai lămurit decît în cazul lui Stavrinos[1]. Matei s-a născut în Pogoniana, district din Epir, de unde și numele cu care apare cel mai des: „Matei din Pogoniana". Se presupune ca dată a nașterii 1550. Și-a dobîndit o frumoasă cultură la Constantinopol, unde a fost o vreme protosinghel al Patriarhiei. Între 1595—1597 îl găsim la Moscova, unde a învățat rusește și slavonește. În 1600 era în Polonia, trimis probabil să consolideze în credință pe ortodocșii ucraineni din regatul polon, supuși unei intense opere de propagandă catolică. La întoarcere, poate și ca o răsplată a modului cum își îndeplinise misiunea, este ridicat la rangul de arhimandrit al „Marii biserici" (Patriarhia) din Constantinopol. Nu știm exact — informațiile sale sînt aici voit sumare — de ce și cînd a venit în Țara Românească. Din ceea ce spune el în prefața istorică la „Slujba sfîntului Grigore Decapolitul", se întrevede că motivul principal a fost lipsa de perspective în ceea ce privește ocuparea unui scaun de episcop în Imperiul otoman. Îndemnat poate de alți greci așezați în țară — mitropolitul însuși era un grec, Luca din Cipru — el vine în timpul domniei lui Radu Șerban (1602—1611) în Țara Românească, „care se ține de obiceiurile creștine și e stăpînită de un domn cucernic", cum scrie el marcînd diferența de regim dintre nordul și sudul Dunării. Este primit „cu prietenie" căpătînd de la domn „cinste multă". I s-a dat egumenia uneia din cele mai mari mănăstiri din țară, Dealul, ctitoria lui Radu

---

[1] Ne servim de studiile fundamentale care sînt: D. Russo, în *Studii istorice greco-romîne*, vol. I, p. 159—179, și Dan Simonescu, *Le chroniquer Matthieu de Myre et une traduction ignorée de son „Histoire"*, în „Revue des études sud-est europeennes", tom IX, 1966, nr. 1—2, p. 81—90.

cel Mare. În 1605, Radu Şerban şi ceilalţi protectori îi obţin de la Patriarhia ecumenică titlul de Mitropolit al Mirelor Lychiei, o eparhie din Asia Mică, vestită pe vremuri, dar unde acum nu mai există nici un creştin. Titlul era pur onorific, dar îi dădea dreptul să participe la sinoadele convocate de patriarhul ecumenic, iar în ţară îi sporea prestigiul. Într-adevăr, Matei al Mirelor, care învăţase româneşte, a fost foarte respectat, a luat parte şi la divanele domneşti, întărind cu semnătura sa actele oficiale. Urmaşii lui Radu Şerban, Radu Mihnea (1612—1616), Alexandru Iliaş (1616—1618) şi Gavril Movilă (1618—1620), l-au ţinut şi ei în mare cinste. Cînd, în 1614, s-a luat hotărîrea ca nici un egumen al mănăstirilor româneşti să nu mai fie grec, pentru egumenul de la Dealu s-a făcut excepţie.

Matei al Mirelor moare în vîrstă înaintată, în anul 1624 şi este înmormîntat probabil la Dealu.

Alături de Luca din Cipru, Matei al Mirelor este considerat cel mai mare copist şi miniaturist grec al vremii sale. Manuscrisele lui, frumos caligrafiate şi împodobite, sînt împrăştiate de la Moscova pînă în Athos, Constantinopol şi Ierusalim. Unul, conţinînd slujba lui Grigore Decapolitul şi a Sfintei Paraschiva cea Nouă, compuse de Matei, a fost adus din Ţara Românească la Iaşi de Nicolae Milescu, fiind dăruit mînăstirii Barnovski. Poartă pe el însemnarea autografă a lui Milescu[1].

Dar opera căreia îi datoreşte el un loc de nimeni ignorat în istoriile literaturii neogreceşti şi-a scris-o în Ţara Românească, şi este însăşi istoria ţării, între anii 1602—1618. I se adaogă o compunere parenetică, avînd ca model *Învăţăturile lui Neagoe Basarab*, şi intitulată „Sfaturi către Alexandru Iliaş".

Matei a devenit istoric — şi încă în versuri — al Ţării Româneşti, în mod treptat. În iarna lui 1610—1611, cînd Gabriel Báthory, principele Ardealului, intră cu oşti în Ţara Românească surprinzîndu-l nepregătit pe Radu Şerban, Matei se refugiază din faţa jafurilor cumplite (a căror istorisire ne-a lăsat-o) şi ajunge la mănăstirea Bistriţa din Oltenia, unde Barbu Craiovescu adusese odinioară moaştele lui Grigore Decapolitul. Egumenul mănăstirii, Teofil, viitorul episcop

[1] Cf. D. Russo, *op. cit.*, p. 163, nota 1, unde corectează lectura greşită a lui P.P. Panaitescu. Unii autori mai noi, necunoscînd această corectură, afirmă că manuscrisul a fost *copiat* de Milescu.

de Rîmnic, din îndemnul căruia a tradus Mihail Moxa *Cronograful*, l-a rugat să compună o slujbă a lui Grigore Decapolitul și să o însoțească de cîteva date asupra împrejurărilor în care au fost aduse moaștele. Matei mai alcătuise — prelucrînd din slavonește o scriere a patriarhului Eftimie al Tîrnovei — și slujba Sfintei Paraschiva cea Nouă[1]. El îndeplinește dorința lui Teofil, dar în prefață nu se mulțumește doar cu istorisirea aducerii moaștelor, ci povestește și împrejurările în care el însuși a venit în țară, laudă pe Radu Șerban, descrie ororile războiului, care l-au făcut să fugă la Bistrița, și schițează astfel o pagină de istorie contemporană și de autobiografie. Această primă formă, în proză, a istoriei sale s-a păstrat într-un singur manuscris, incomplet, actualmente la Viena, și a fost publicată, cu o traducere, de către N. Iorga[2]. Data compunerii este, evident, după 7 iulie 1611, fiindcă ultimul eveniment povestit, cu care se întrerupe manuscrisul, este biruința lui Șerban asupra lui Gabriel Báthory la Brașov. Biruință ale cărei roade le-au zădărnicit turcii, care urmînd și dorințele unei partide boierești, au numit pe Radu Mihnea.

Acesta fusese salvat de la turcire cînd era copil (tatăl său, Mihnea II, fusese obligat să se turcească spre a scăpa cu viață, de unde numele de „Mihnea Turcitul", cu care-l înregistrează istoria) și crescut de călugări în mănăstirea Iviron de la Athos. Studiase apoi în Italia și era un om foarte cult, știind grecește, arăbește, italienește și turcește. Era căsătorit cu o grecoaică. Unui asemenea domn, cărturar și filo-elen, Matei se gîndi să-i scrie o istorie în care să povestească cele întîmplate mai înainte, precum și împrejurările în care a devenit domn. Cu multe laude la adresa noului stăpîn al țării, această formă nouă, tot în proză, este, de fapt, o amplificare a prefeței anterioare, prezentată însă acum ca o scriere de sine stătătoare, sub titlul *Povestire pe scurt despre neașteptata cădere din domnie a lui Șerban Vodă, zis și Radul, și despre venirea în Țara Românească a lui Radu Voievod, fiul lui Mihnea*. „Istoria" este prevăzută cu o scurtă introducere-dedicație, iar la sfîrșit Matei adaogă 40 de versuri cu vagi îndemnuri religios-morale către domn. Textul acestei istorii în proză s-a păstrat

[1] Vezi Iulian Ștefănescu, *Viața Sfintei Parascheva cea Nouă de Matei al Mirelor*, în *Opere istorice*, București, 1942, p. 49—75.

[2] N. Iorga, *Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria românilor*. Întîiul memoriu, București, 1898, p. 44—51.

întreg și a fost editat tot de N. Iorga, împreună cu o traducere[1]. El se oprește la uciderea lui Gabriel Báthory de către nobilimea răsculată și la întronarea lui Gavril Bethlen — evenimente întîmplate în octombrie 1613. Se vede că domnului i-a plăcut opera, din moment ce l-a exceptat de la hotărîrea legii promulgate chiar de el.

Dar în 1616, Radu Mihnea este înlocuit cu Alexandru Iliaș. Raporturile lui Matei cu noul domn — și el din categoria celor aproape grecizați — trebuie să fi fost deosebit de cordiale și apropiate, din moment ce a îndrăznit să-i redacteze, sub formă de sfaturi în versuri, un adevărat memoriu politic asupra stării dezastroase a țării, stoarsă de adunătorii de biruri, pustiită de războaie, decăzută cultural. Acest memoriu este mult superior celor cîteva versuri banale adresate lui Radu Mihnea, și saltul calitativ trebuie pus în seama descoperirii a două izvoare de inspirație: „Povestirea" lui Stavrinos, de la care ia ideea de a scrie o istorie în versuri, și *Învățăturile lui Neagoe Basarab*, în versiunea lor originală slavonă, încă netradusă în românește. Demostene Russo presupune — și credem cu temei — că Matei al Mirelor este cel ce a tradus *Învățăturile* din slavonă în greacă. Faptul este foarte posibil și nu e exclus să fi făcut această traducere chiar pentru domn, care știa grecește, dar nu știa slavonește. Aceasta ar explica de ce a renunțat la toată partea întîi, care avea caracterul unei antologii, păstrînd numai partea a doua, cu capitole parenetice precise. Oricum, influența ideilor *Învățăturilor*, a temelor tratate de Neagoe este vădită, și nu exagerăm dacă spunem că avem aici o primă dovadă de influență a literaturii române asupra celei neogrecești. Matei adaogă însă numeroase alte îndemnuri și mai ales acea cutremurătoare descriere a sălbaticei exploatări, pe care n-o întîlnim la Neagoe.

Nu știm dacă sfaturile sale i-au parvenit sau nu lui Alexandru Iliaș, fiindcă acesta, la rîndu-i, este înlocuit cu Gavril Movilă (1618—1620). Sub acest nou domn concepe Matei proiectul de a prelucra în versuri istoria anterioară, în proză. El face un loc de cinste — era de așteptat — persoanei și domniei lui Gavril Movilă. Noua sa operă, intitulată ***Istoria celor săvîrșite în Ungro-Vlahia, începînd de la Șerban Voievod pînă la Gavril Voievod***, este mult mai întinsă și conține, pe lîngă o dedicație — tot în versuri — către „Ioan, banul

---

[1] *Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria românilor*, Al doilea memoriu, București, 1899, p. 1—27.

Craiovei“, care este Ianache Catargi, socrul lui Radu Mihnea[1], o „Plîngere asupra Constantinopolului“, unde apar foarte interesante idei politice şi informaţii despre aspiraţiile grecilor din vremea sa. Acestei *Istorii...* în versuri îi anexează Matei şi *Sfaturile către Alexandru Iliaş*, scrise mai înainte.

Ceea ce deosebeşte varianta în proză de *Istoria...* în versuri, este intenţia *literară* şi cea *moralizatoare*, care apar în cazul acesteia din urmă. Întîlnim, ca şi la Stavrinos, discursuri ticluite de autor, după modelul istoricilor antici, cu exclamaţii şi comentarii, iar uneori adevărul istoric este deformat pentru scopul moral, ca în cazul lui Radu Şerban, a cărui cădere este explicată ca o pedeapsă pentru abaterile sale morale, despre care mai înainte nu ni se spusese nimic. Dar acum istoricul caută cauze de felul celor ce, în *Învăţăturile lui Neagoe*, sînt arătate că atrag pierderea domniei. Le inventează deci pentru a explica şi căderea lui Şerban. Dar, în afară de asemenea licenţe literare, povestirea sa este destul de exactă şi se confirmă prin ceea ce ştim din alte izvoare. Pentru anii 1602—1618, ea este, de altfel, singura cronică internă scrisă în Ţara Românească şi a constituit izvorul de bază al celor ce au alcătuit, pe vremea lui Matei Basarab, letopiseţul ţării. Desigur, a fost utilizată ediţia princeps din 1638, publicată din iniţiativa lui Panos Pepanos[2], despre care se spune în prefaţa editorului, monahul Neofit, că fusese bun prieten cu Matei al Mirelor. Acest Panos Pepanos apare în 1640 într-un document de la Matei Basarab, deci era încă în Ţara Românească. Fapt este că aşa cum a arătat prima oară N. Iorga[3] şi au admis mai toţi cercetătorii după el, toată partea privind anii 1602—1618 din *Letopiseţul Ţării Româneşti* prelucrează, prescurtează, dar cel mai adesea traduce cuvînt cu cuvînt pe Matei al Mirelor, eliminînd fireşte critica la adresa feudalilor şi la adresa răscoalelor antigreceşti (fiindcă Matei Basarab venise domn tocmai în fruntea unei astfel de răscoale!).

[1] Ianache Catargi este ban al Craiovei în două rînduri: 1613—1616 şi 1618—1620. Vezi *Lista dregătorilor din Sfatul domnesc al Ţării Româneşti în secolele XV—XVIII*, în „Studii şi materiale de istorie medie“, IV, 1960, p. 566.

[2] Cf. Vasile Grecu, *Prima ediţie a lui Stavrinos şi Matei al Mirelor*, în „Codrul Cosminului“, X, 1936—1939, p. 544—547.

[3] *Manuscripte...*, Al doilea memoriu, p. 5—7.

Descoperirea recentă a unor manuscrise în care textul *Letopisețului* s-a păstrat mai bine decît în manuscrisele luate pînă acum ca bază a edițiilor în circulație[1] a confirmat fără putință de tăgadă constatarea lui N. Iorga[2]. În felul acesta, opera lui Matei al Mirelor ne apare ca o componentă principală a Letopisețului țării, ea fiind deci tradusă, în proză, în același timp cu *Viața lui Nifon*, cu *Învățăturile lui Neagoe Basarab* și cu analele slavonești din secolul al XVI-lea.

Integrarea și circulația ei în cultura română se face și pe altă cale: Radu Popescu o citează — el o citise în original — în *Istoriile domnilor Țării Românești*.

Și de aceea, dacă toate istoriile literaturii neogrecești văd în egumenul de la Dealu pe unul din cei mai populari scriitori greci postbizantini, istoria literaturii române poate vedea într-însul un promotor al acelei colaborări culturale căreia literatura neogreacă îi datorează una din scrierile sale cele mai răspîndite, iar literatura istorică românească, singura cronică a anilor 1602—1618 — izvor de inspirație și pentru scriitorii moderni.

În antologia noastră, dată fiind întinderea acestei „Povestiri pe scurt" a lui Matei al Mirelor, ca și a „Sfaturilor către Alexandru Iliaș", am reprodus numai cîteva fragmente reprezentative. Deși este în primul rînd un istoric al Țării Românești, am reprodus aici istoria lui Ștefan Tomșa din Moldova și a doamnei Elisabeta Movilă (pe care o va repovesti Miron Costin în letopisețul său) dat fiind rolul lor de izvor literar. De asemenea reproducem mai multe fragmente din „Sfaturi". Traducerea aparține colegilor asist. Rita Dobroiu și lect. Eugen Dobroiu. Notele ne aparțin.

D.Z.

---

[1] Vezi Ilie I. Georgescu, *O copie necunoscută a Letopisețului Cantacuzinesc*, în „Mitropolia Olteniei", an. XII, 1961, nr. 7—8, p. 498—540.

[2] Vezi Dan Zamfirescu, *Matei al Mirelor și Letopisețul Cantacuzinesc*, în *Studii și articole de literatură română veche*, București, 1967, p. 184—204. Obiecțiile lui I. C. Chițimia din recenzia la această carte, recenzie publicată în „Revista de istorie și teorie literară" Nr. 4/1968, p. 692—693 sînt doar o dovadă de acră rea credință, și cad de la sine în fața textelor. Ele nu necesită o discuție aici.

Istoria celor săvîrşite în Ungrovlahia începînd de la Şerban Voievod pînă la Gavriil Voievod.

Alcătuită de preasfinţitul între arhierei mitropolitul Mirelor, domnul Mathaios din Pogoniani

Fragmente traduse de Rita şi Eugen Dobroiu

[*Dedicaţie lui Ioan, banul Craiovei*][1]

Despre prietenie şi despre aceea că nu se poate da în schimbul ei nici un lucru din cîte sînt

În schimbul unui prieten credincios — zice Teologul — lumea întreagă de ai da-o şi tot nu ar fi de ajuns, deoarece nimic altceva nu este atît de preţios cît să aibi un prieten de încredere. Şi nimica nu este aşa de scump — nici argintul sau aurul — ca prietenul credincios, din partea căruia să aibi mulţumire. Prietenia este mare comoară, prietenia este mare bogăţie — cum zic înţelepţii — lumea aceasta e mai prejos decît ea.

De aceea, şi eu, dorindu-ţi prietenia, am scris în fruntea cărţii mele numele tău, pentru ca să fie spre amintire în anii viitori, să aducă multă laudă mai tîrziu celor trecuţi din viaţă. Căci cele ce sînt scrise, nu se dau uitării, ci rămîn şi sînt arătate lumii şi sînt lăudate, şi toţi se minunează cum au fost scrise şi nu au fost uitate cele trecute.

Dacă nu s-ar fi scris faptele, viaţa şi isprăvile fiecăruia şi şirurile domnilor, cum am fi în stare, cum am fi putut avea dorinţa de a povesti cele săvîrşite de fiecare? Litera este vie, niciodată nu moare, numai în felul acesta orice om le găseşte. Găseşte în ele istorii ale oamenilor de demult, sau învăţătură despre Dumnezeu, înţelepciune şi mîntuire a sufletului. Iar, dacă cineva este fricos şi nu are tărie, se îmbărbătează şi cîştigă lupta. Numai să cugete

adesea la Istoria întreagă, că îi umple inima cu înțelepciune și bărbăție. De pildă, marele Homer, care ne povestește faptele grecilor și se mîndrește cu ei. Cît timp a trecut de cînd scrie el? Și-ți pare că astăzi au înflorit ca niște flori.

Așa și eu am chibzuit să scriu cu sîrguință niște istorii, ca să se găsească: ale domnilor Vlahiei, Radul și Șerban, a lui Moghilă Gavriil și, apoi a lui Alexandru[2].

Voi scrie istoricește cîte se întîmplară, fiecare la vremea acelora: și viața, și anii, cum a condus fieștecare în scaunul său, și cum s-a purtat în toată viața. Am vrut să scriu în primul rînd toate faptele lui Mihai, dar nu a fost nevoie, căci au scris alții[3].

De aceea începem cu cele despre Șerban. Ascultă cele scrise pe care ți le închin. [...]

Aici scriem cum Constantin Voievod se luptă cu Ștefan și birui Ștefan

După ce plecă de aicea, din Vlahia, Șerban Vodă, săracul, se duse în Moldavia, unde domnea atunci Constantin[4]. Și îl primi acela cu cinste și cu bucurie, căci de multă vreme se țineau frați, și îl poftea cu încredere la sine unul pe celălalt. Mult îl ajută și îl încărcă cu daruri, îi dete ostași și îl petrecu. Și învinse pe Radul, și învinse pe Crai[5], precum am scris cu mare grijă mai sus.

Cînd auzi Împăratul[6], tare îi păru rău. Se mînie pe Constantin, îl scoase din domnie, și trimise pe Ștefan[7] domn în Moldova. Domn bun, vrednic, îl dovediră faptele. Foarte frumos vorbea cu cei săraci. Dar vorbă bună nu spunea niciodată boierilor săi, niciodată în sprijinul lor, deoarece erau nedrepți cu sărăcimea. Dar el îi făcu blînzi ca niște miei. Îi tăie, îi asupri, le luă bunurile, le pustii casele și averile. Și preamăreau săracii pe Hristos Împăratul, căci nimeni nu se găsea să-i mai supere. Iar el dădea odăjdii la toate bisericile și mînăstirile, pentru mîntuirea sa.

Cînd făcea judecată era îndrăzneț, drept, dar era un pic și furios. Și, așa cum era, toți tremurau de el; boierii mici și mari îl numeau „fiară".

Domnul Constantin, de îndată ce plecă din Bogdania, se duse în Lehia. Dar nu stătu cuminte, ca să se liniştească un pic, ci adună oşti ca să nimicească pe Ştefan Moldoveanul, şi însuşi să domnească.

Dar Dumnezeu vru să-l trimită în iad. Căci, cînd se ciocniră cele două oşti, învinse Ştefan; şi i se aduseră veşti, că au căzut în luptă leşii cei viteji: toţi erau de neam boieresc, toţi erau înzăuaţi. Iar ceialalţi, cărora aşa le fusese hărăzit, pe toţi îi luară ca sclavi turcii şi tătarii. Legaţi de gît îi ţineau în faţă; mergeau înainte şi în spate, după caii lor. Plînset mare se făcu, şi cui să nu-i fie milă de ei? Fură prinşi boierii cei măriţi, care mîncau pe săraci ca nişte lupi flămînzi, care tîrau după ei sute de slugi, şi pe săraci şi pe orfani îi mîncau ca nişte tîlhari. Se urmăreau unul pe celălalt: cine să cîştige mai mult, cine să poarte straie mai frumoase. Aşa se întrece unul cu celălalt, iar Dumnezeu îi aduse în primejdie mare.

Domnul era mic, flăcăiaş tînăr, nu aflase despre acestea nimic cînd era copilaş. Iar ei sfîşiau biata Ţară, şi de aceea Dumnezeu îi blestemă. Şi îi prinseră de vii ca pe nişte blestemaţi, şi îi aduseră legaţi în faţa lui Ştefan. Şi, atunci, Ştefan însuşi îi ocărî, aşa cum stăteau vinovaţi în faţa sa. Îi făgăduiră mulţi galbeni, ca să-i sloboadă, postăvuri, mărgăritare, ca să nu-i omoare. Dar el îi alungă şi le tăie capul. Darurile lor nu le primi, iar pe ei îi omorî[8].

Atunci, numai fiul domnului, Constantin, se făcu nevăzut. Şi se făcu mare jale. Nimeni nu află unde este, unde a plecat, dacă l-au luat tătarii sau s-a înecat undeva[9]. Să-i poarte păcatul boierii care l-au îndemnat, iar el se făcu nevăzu . Din lăcomie voiau să domnească, să mistuie din nou sîngele orfanilor, aşa ca înainte cînd mîncau sîngele ţării. De aceea pierdură şi pe acelea, şi capetele lor. Şi le-a rămas numai păcatul, şi cine ştie dacă o să găsească mîntuirea în iad?

Vai, vai! cinstiţi boieri!, cum ne înşeală moartea şi cum ne omoară! Diavolul ne amăgeşte, ne poartă după voia lui, şi uităm pe Dumnezeul vieţii şi morţii. Pentru un pic de argint şi de aur avem pe diavol tare, tare aproape. Pentru cai, cîini de vînătoare, cîntăreţi şi lăute, pierdem cele veş-

nice şi le pierdem şi pe acestea. Pentru reaua noastră poftă a acestui trup pierdem raiul şi lumina dumnezeiască. Aşa cum aceşti boieri, din pricina lăcomiei, au pierdut viaţa trecătoare, au pierdut-o şi pe cea dumnezeească, pentru că îi găsi moartea, pe cînd veneau pe drum cu oşti ca să verse sînge. Dumnezeu cel atotputernic să-i ierte şi să ne mîntuiască şi pe noi de astfel de judecată. Să nu murim în fărădelege, ci numai în spovedanie şi pocăinţă. Iar acestea ce le-am scris sînt de învăţătură, şi trebuie să venim din nou la istorie.

Se aşeză pe tronul său Ştefan fără grijă, deoarece duşmanii lui pieriseră toţi într-o singură zi. Se trufi inima lui, iar el se făcu mare, şi spunea că nimeni altul nu e ca el. Începu să facă tulburări în Lehia, pe vecini îi silea să pizmuiască. Eră zurbagiu cu străinii şi cu ai săi; cu prietenii se purta la fel ca şi cu duşmanii. De aceea, boierii începură să se înspăimînte. Cum să scape de el mult chibzuiesc. Deoarece el cugetase să-i omoare, ei, iarăşi, spuneau să nu le scape. Iar pricina creştea atunci între ei. Şi stîrni Ştefan război cu ei. Iar ei se împotriviră lui şi se bat pe faţă. Şi birui Ştefan. Începură să se risipească, şi cîţi fură prinşi, toţi fură omorîţi[10]. Iar cei mai mari fugiră la Constantinopol, ca să găsească dreptate şi să-l pîrască, cu alt domn să vină şi din nou să se boierească. Dar, păcatul lor şi soarta lor rea, Suman-aga îi nimeri pe drum. Şi deîndată îi duse legaţi la Ştefan, ca uneltitori dovediţi, descăpăţînaţi. E dat de Dumnezeu ca toţi supuşii care uneltesc împotriva Domnilor, să nu scape în cele din urmă. Se luă hotărîre, după lege şi dreaptă, să le taie capul şi să nu mai trăiască.

Despre doamna lui Ieremia Voievod şi despre pieirea ei

Cum am scris mai sus despre Constantin, cum se făcu nevăzut, în vremea aceea, mama lui vru să facă răzbunare. Strînse multe oşti, de se umplură cîmpiile. Împotriva lui Ştefan avea de gînd să vină, să răzbune sîngele

fiului său. Şi intrară oştile ei cu acest prilej, neclintit şi cu îndrăzneală în Bogdania. Cînd îi văzu Ştefan, începu să se clatine. Caută în grabă drumul spre Brăila. Ruşinat, fugi, ca ea să nu-l spurce pentru că n-a putut să o înfrunte. Iar ea cuceri Moldavia, se aşeză pe scaun şi se făcu Doamnă.

Cum era necunoscătoare, nu se gîndi ce rău urma să fie pe capul ei. Ştefan dete ştiri împăratului cum îl izgoniră oştile leahului. Doamna, a lui Ieremia, este cu ele, doreşte să răzbune sîngele fiului.

Împăratul trimise pe paşa Skender, ca să o lovească cu oaste grea, să ia şi pe Radul în tovărăşie cu el, împreună cu toate oştirile pe care le avea în Vlahia.

Îndată cuvîntul se făcu faptă. În aceeaşi clipă, şi oştile trecură în ţara de dincolo. Şi scrisori îi scrise Doamnei Skender: „De ce ai venit aşa deodată? Ce vrei? Ce cauţi? Dacă vrei să ai domnia, scrie-mi, să ştiu. De la Împăratul nostru să-ţi aduc steag şi să te am soră şi pe copil să-l am ca pe ochii mei şi ca pe fiul meu. Am scris Împăratului să trimită steagul, să stai pe tronul tău, să ne facem prieteni".

Aceste cuvinte le scrie, dulci şi mieroase, dar toate erau în întregime viclenii şi minciuni.

La fel şi Radul îi scrise ei să nu silnicească, ci să aibă răbdare, pînă va veni steagul de la Împăratul, să stea în pace, să nu se mai războiască.

Biata Doamnă dădu crezare şi se bucură: vezi bine, ea avea credinţa că o să-i vină steagul. Crezu în cuvintele conducătorului de oşti Skender şi stătea în pace cu întreaga ei oaste. Într-un loc sigur era aşezată. Nu credea că o să se uneltească împotriva sa. Dar Skender sosi pe neaşteptate şi o lovi, risipi tabăra. Iar pe ea o prinse, o prinse vie pe ea şi pe copiii ei, Alexandru şi Bogdan, aşa cum stăteau în faţa ei.

Pieire şi risipire se făcu şi atunci. Îi robiră fără osebire pe toţi ostaşii. Tineri frumoşi şi chipeşi, toţi plini de farmec, pe toţi îi tîrau legaţi ca pe nişte răufăcători. Iar nenorocirea pe care au pătit-o nimeni nu o credea, să-i prindă pe neaşteptate turcii şi tătarii. O robiră şi pe ea împreună cu copiii ei, o duseră la Bizanţ, fără voia ei, şi turcoaică o

făcură; la fel și pe copii. Și pieri biata de ea, din neghiobie. Căci nu e dat femeilor să se îndeletnicească cu oaste, război, bătălii. Fiindcă este potrivnic rînduielilor să pornească război și să se facă serdari. Ci numai să mînuiască furca și firul de in, să stea în casa lor să toarcă și să coasă, iar bărbații lor să umble și să poarte război. Dar și acești oameni neștiutori și nerozi de ce cred în femeie și umblă după ea? Își pierdură capul, își pierdură cinstea, ca să-și petreacă viața în sclavie cu trudă.

În felul acesta săraca se pomeni înfrîntă, ea și copiii ei sclavi și turciți. Și se pustii în întregime casa lui Ieremia, deoarece îi ajunse vădit urgia Domnului. Nimic nu a rămas de la el moștenire; numai urgie și sărăcie, mare nenorocire. Atunci prinseră de viu pe boierul Koroski — era ginerele Doamnei — împreună cu Potoski. Dar Potoski fusese mai înainte luat în sclavie și închis în Iedikulă. Acolo în temniță stete doi ani, îndură multe nevoi și nemăsurate suferințe. Pe urmă fu răscumpărat și ieși de acolo. Și Koroski mai apoi intră acolo, deoarece îl robi conducătorul de oști Skender. Acolo îl puse în cele din urmă și pe acesta. Și era el bărbat vrednic, tînăr plin de farmec, creștin ortodox, foarte viteaz. Și avea răbdarea acestei sclăvii și aștepta de la Dumnezeu ca să-i sortească slobozenie. Era și îndemînatec, avea mare înțelepciune, și găsi omul credincios, care să-l sloboadă. Acesta, cînd îi aducea bucate ca să mănînce, acolo unde stătea, sus în vîrful turnului, îi aducea și o funie, învelită cu măiestrie, în plăcinta pe care o frămîntase. Iar altădată, în vin, înăuntrul clondirului băgă funia, sau în brînză. De multe ori urca vin cu butoiul, și înăuntru punea păr din Galata, din Pera. Așa, în fiecare zi, puțin cîte puțin, strînse mult păr, și fugi din turn. Astfel de lucruri face înțelepciunea, astfel de lucruri face priceperea, mari isprăvi poate să izbutească. Astfel de lucruri dibăci el cu faptele sale; și scăpă de primejdie și veni la părinții săi. Se scoală portarii și scotocesc turnul, nu găsesc pe rob și mormăie des: „Vai de noi — ziceau — ce a dat peste noi? Din acest turn înalt cum a coborît?“ Dau știre pașei, și el le punea întrebări. Porunci și îi spînzurară la poarta lui Kulă. [...]

Aicea scriem cîteva poveţe pe care le-am dat prealuminatului Domn Ioan Alexandru Voevod, cînd se afla în scaunul lui

Se cuvine ca Domnii să aibă teamă de Dumnezeu şi să fie judecători drepţi

[...] Te-a înălţat Dumnezeu şi te-a făcut domn peste toţi, şi ai datoria faţă de toţi să-ţi fie teamă de el. Fii judecător drept, fără îngîmfare, judecă adevărul cu dreptate. Să nu te uiţi ce faţă este, nici să primeşti daruri, nici să cercetezi dacă e boier sau dacă e ţăran. Ci numai să cercetezi fără osebire fapta fiecăruia, şi să dai hotărîre cum se cuvine, după rînduială. Judecatorul nepartinitor seamană cu Dumnezeu: pe fiecare dupa vina lui il osindeşte. Cind vei ieşi afară ca să judeci, aminteşte-ţi întîi de Dumnezeu. În cugetul tău să zăreşti cum şi tu vei sta gol la judecata cea fără apărare, unde lumea tremură. Acolo unde vor sta mii de mii, şi împăraţi, şi boieri, şi mitropoliţi, cu toţii goi şi vrednici de milă, de orice neam şi de orice limbă. La acelea să ai gîndul şi la atîtea amaruri. Şi, atunci, fă rugăciune ca să te lumineze Dumnezeu cel atotputernic, ca să faci o judecată dumnezeiască. Şi ieşi atunci cu îndrăzneală, aşează-te în scaunul tău şi judecă adevărul, împreună cu Dumnezeu şi cu cugetul tău. La locul de judecată, în faţă să pui legea; iar, dacă ucizi un om, de loc să nu greşeşti. Cercetează învinuirea cît poţi mai bine; sîngele este scump, şi cum o să-l răscumperi? Cercetează pe martori, să nu mintă; căci martorii mincinoşi surpă dreptatea. Nici o hotărîre împotriva legii să nu dai, fiul meu, deoarece nu este pe plac. Să nu se piardă nimeni pentru o pricină mică, fără o vină mare, căci e păcat. Iar în celelalte judecăţi pe care o să le faci, judecă după Legea ţării; altfel să nu faci, deoarece ea nu are nevoie de legile Împărăţiei, căci are judecata locului, rînduiala ţării[11]. Şi judecă cu judecata locului pe care ai gasit-o, deoarece, dacă judeci în temeiul legii, nimic nu o să-ţi scape. Mai tîrziu se vor nimici judecăţile pe care le vei face, dacă nu vei ţine seama de Legea ţării. [...]

Se cuvine ca Domnii să nu facă nimic fără sfat

Încă, prealuminate, şi aceasta s-o faci: bine domnia-ta să o cîrmuieşti. De la toţi să iei sfat, şi pe al tău sa-l ţii; care-ţi va părea bun, pe acela să-l urmezi. Bine să distingi pe unul, la fel pe celalalt; cel pe care l-ai ales, să fie stăpîn. Şi ia seama: fără sfat nimica să nu faci, deoarece greşeşti mai tîrziu şi-ţi pierzi cinstea. Omul nepovăţuit de orice s-a apucat nu a dus la capăt, şi de mulţi a fost ocărît. Dar sfatul bun domneşte peste toate lucrurile, şi cu înţelepciunea şi cu priceperea împacă toate cele împotrivite. Omul nepovăţuit — spun învăţătorii — este duşman sieşi, este fără cap.

Se cuvine ca Domnii să trăiască în pace cu vecinii lor

Doamne prealuminate, să faci şi aceasta: pe cine ai vecini să-i înştiinţezi de dragostea ta. Adică pe ceilalţi domnitori, care se învecinează cu tine, cu multă înţelepciune fă-i să stea în pace. Şi trimite des la ei soli de bunăvoinţă şi scrisori de pace, ca în vederea păcii. Trimite şi daruri, după puterea ta, fă-ţi-i prieteni credincioşi cu răbdarea ta. Căci plocoanele orbesc pe domni, darurile preţioase orbesc pe mulţi cîrmuitori. Chiverniseşte-i, Doamne, cu pricepere pe fiecare, pentru ca să nu-ţi găsească pricină şi să se lupte cu tine. Căci, în fiecare zi, caută să găsească cale de-a porni asupra-ţi oştile, deoarece au poftă să se lupte cu tine, ca să cîştige lucruri şi să se sature cu prăzi. Ei doresc multe, ca, de pildă, să se sature de bogăţie, să aibă în această lume avere şi slavă şi cinstire. Dreptatea nu o caută, nici nu o iubesc, ci doar doresc mult să verse sînge. Aceasta, deoarece ei sînt necredincioşi, otomani eretici, de loc nebotezaţi, şi mai presus asupritori. Aşa că nu ţin seama de nimic, dacă este să lupte, fiindcă nu au Dumnezeu de care să se teamă. De aceea, ia aminte: să arăţi dragoste întotdeauna, dacă

dorești și vrei să nu pățești vreun rău. Ia pildă de la înaintașii tăi, cei care au stat pe aceeași treaptă pe care stai tu. De vreme ce n-au cîrmuit ca să aibă pace, îi goniră de nemintoși ce erau. Căci plocoanele orbesc pe domni, darurile prețioase, pe mulți cîrmuitori. Chivernisește-i, Doamne, cu pricepere pe fiecare, pentru ca să nu-ți găsească pricină ca să se lupte cu tine. Nimic nu le folosește, oricîte bunuri ar avea, ci numai cît li-i gîndul întotdeauna la țara lor. Așa și tu, Doamne, ia aminte să nu pățești la fel cu ei și să ai parte de rău. Ci cîrmuiește bine, ca să ții domnia și să dobîndești prietenia și a celor mici și a celor mari.

Și hotarele țării se cuvine să fie păzite

Încă, prealuminate, și aceasta s-o faci: țara ta, locul tău bine să gospodărești. Poruncește slugilor tale și celor care strîng haraciul să nu nedreptățească pe săraci ca ienicerii. Căci e bine și sigur să știi că țara ta tot mai pustie se face acum, în ultimul timp, de multă greutate, de nedreptatea pe care o fac ciocoii[12] aici, în voievodat. Cînd îi trimiți undeva afară prin voievodat, ard, pîrjolesc pe săraci ca și cu focul: pe Dumnezeu nu-l pomenesc și de tine nu se tem. Și, de aceea, asupresc și se trufesc. Vai! Dacă ai fi acolo, ca să privești multele rele pe care le fac, care nu se cuvin! Atunci ai vedea și ai crede. Știu bine că pe acești mișei i-ai stîrpi de pe fața pămîntului, pe bună dreptate. Că prăpădesc țara ta și nu au rușine, prăpădesc de tot țara ta, tot voievodatul. Oamenii fug în alte locuri de nedreptate. S-au umplut granițele Ardealului din pricina deselor haraciuri și a multelor dări și a greutăților truditorilor. Vai de cel ce intră în mîinile tîlharilor! Fă bine, Doamne, ușurează-i puțin, scapă-i de ciocoi, ca să poată săracii să te binecuvinte, să-și dea haraciul și să ți se închine. Dă-le puțin răgaz în multele greutăți, ca să se ușureze puțin și să-ți fie recunoscători. Limba cumpenei dreptății pe care o ții, spre stînga și spre dreapta niciodată să nu o pleci, ci cumpănește bine pentru ca să nu se strîmbe, și să nu te mai

rabde Dumnezeu și să-ți plătească la fel. Căci Dumnezeu nu se rușinează de boier sau de împărat, ci pe cel mai nedrept, pe acela îl pedepsește mai tare.

Nu se cuvine ca Domnii să-și iasă din cuvînt

Încă, prealuminate, și aceasta s-o faci: să nu te clintești de la cuvîntul tău, cînd vorbești. Cuvîntul pornit din gura ta să fie întemeiat, drept și adevărat, bine statornicit. Dacă cuiva ai făgăduit un lucru, să nu-l lipsești de el, nici de la vorba ta să te întorci înapoi. Căci este rușine ca vorba Domnului să fie de rîs și să încerce dojana. Cuvîntul Domnului este o piatră scumpă, deci se cuvine să fie trainică, să fie prețioasă. De aceea, fiul meu, să nu te clintești de la cuvîntul tău, să nu ieși din el și să nu-l încurci. Căci cuvîntul cu două înțelesuri nu aduce nici un cîștig; mai ales la cei mari, nimic nu prețuiește. [...]

Nu se cuvine ca Domnii să bea mult vin, nici să fie bețivi

Prealuminate Doamne, să faci și aceasta: ia seama la beție, ca să nu te îmbeți. Căci este cîrlig, capcană a Satanei, și cîți au căpătat-o multe rele am văzut la ei. I-am văzut goi, săraci și lipsiți, priviți cu silă, pe drumuri și uliți în tină. De multă beție de loc nu puteau să stea pe picioare, și erau batjocoriți. Zăceau ca niște nenorociți în tină pe drum, și erau mustățile lor pline de vomituri. Cîinii îi lingeau, muștele îi mîncau și copiii îi loveau; porci fiind, cu pietre îi izbeau. Erau înjosiți cum nu se poate mai mult, dar ei nu înțelegeau aceasta, ci zăceau ca morții, întinși pe drum. Cine să nu se mîhnească la vederea lor? Și cine să nu-i plîngă? Că făptura lui Dumnezeu stă lungită în tină. Omule, ridică-te, deșteaptă-te și ieși din beție, întoarce-te la tine însuți, părăsește starea de jale în care te afli! Deșteaptă-te și dă-ți seama, adună-ți mințile, intră în rîn-

dul celor vii, vino-ți în fire! Nu zăcea fără cunoștință, ca stăpînit de demoni, nencrocitule, întins ca mort în tină. [...]

Beția este mama tuturor relelor, mulțimea păcatelor o au drept tată. Beția este rîpa care duce la iad. Îl doboară pe bețiv împreună cu sufletul lui. Beția este moartea celor care o îndrăgesc. Și cel care a îndrăgit-o, toți își bat joc de el. Beția pe mulți a doborît, pe mulți îi duce la osîndă. Pe nespus de mulți, pe nenumărați îi cheamă la păcat. Beția este otrava diavolului. Pe omul bețiv îl ucide de tot. Este săgeată vicleană, otrăvită: pe cine-l lovește în coastă, pe dată îl omoară. Beția este precum cleiul, care se lipeşte şi se prinde. Înseamnă că nu s-a putut dezlipi cel care o poartă. Beția este ceașca în care se află otrava. Cine a căpătat-o, nu are nădragi. Beția este mreajă, este și lanț, este șarpe cu două capete și cu limbă amară. Bețiaeste viperă oarbă fără ochi: pe cine l-a mușcat, l-a făcut bucăți. Beția pe mulți a sărăcit, pe mulți îi lasă goi, și fir pe capul lor nu crește. Ochii lor îi întoarce și-i roșește. Şi tremură capul lor, iar ei mormăie mereu. Le tremură și corpul întreg, le tremură și mîinile. Ei se cred vii, dar femeile lor se cred văduve. De aceea, îți zic: niciodată să nu te îmbeți, Doamne prealuminate, ci să-mi dai ascultare, căci doresc mult să ai parte de cinstire, să ai sănătate toată viața. Și cîți te vor îndemna să bei, să te îmbeți, sînt dușmanii tăi văditi; deci să nu le dai ascultare, deoarece au poftă să se îmbete ei și pe tine să te atragă la gîndul lor, pentru ca să găsească prilej să bea să se sature, să ridice pahare pline, pînă să vomite. Şi în numele lui Dumnezeu ridică paharul plin. Şi beau sălbaticii vinul în blide și ridică al doilea rînd pentru Preacurata, iar pofta lor cea rea o numesc solie. Beau și pentru ceilalți sfinți pe rînd, pînă cînd se îmbată și nu mai poate nimeni să-i desprindă de acolo. Amorțesc, înlemnesc și se fac ca porcii, căci în pahare nici o picătură nu le rămîne. Cei buni de pahar nu beau și să tacă, ci și pe sfinții noștri îi fac bețivi. Aceia se stăpîneau, în viața lor întreagă, niciodată nu beau vin, pentru ca să-și mîntuiască sufletul. Dar acești bădărani ridică paharul și se fac ca porcii în numele acelora. Fă să piară și obiceiul acesta, dacă vrei să-ți păstrezi sănătatea.

cum se cuvine. Căci beţia pricinuieşte boală la toţi, iar vinul cu măsură dă multă sănătate. Iar cînd te scoli de la masă, ia aminte să nu-ţi joci calul, deoarece multe lucruri potrivnice aduce ceasul acela. Mulţi şi-au rupt şira spinării, şi-au pierdut zilele. Ci pe nemîncate să ieşi şi să te plimbi, şi să-ţi joci calul pînă te vei sătura. Şi fii cu băgare de seamă la timpul de întoarcere înapoi, ca să vii la palatul tău fără să întîrzii. Să nu se înopteze, să nu treacă seara. Căci nu este de cuviinţă să vii pe întuneric, deoarece ai şi duşmani, care nu te iubesc şi au mare poftă să nimerească o vreme atît de potrivită. Eu, fiindcă te iubesc, îţi spun şi te sfătuiesc, iar tu, la rîndul tău, ca un înţelept cîntăreşte cele ce-ţi spun. [...]

Este drept să se clădească şcoală pentru învăţătură de carte

Încă, prealuminate, şi aceasta s-o faci: şcoală pentru învăţătură de carte să clădeşti. Şi hotărăşte şi tain, pentru ca aceia care învaţă carte să nu aibă grija traiului. Şi să aibă hrană şi cei care dau învăţătura, precum şi ceva ajutor din partea domniei. Adaugă şi o moşie şi închin-o şcoalei, cu inelul tău pecetluieşte scrisoarea, pentru ca să fie spre hrănirea acestei şcoli cele care se strîng de pe moşie. Iar dacă faci acest bine din voinţa ta, la rai se duce sufletul tău. Deci, domnia-ta niciodată nu va îmbătrîni, iar binele pe care l-ai făcut nu va trece. Ba chiar va sta ca să strălucească şi să lumineze în felul în care a fost statornicit de un domn bun. Şi vei avea nume ca Ptolomeu, care a tălmăcit cărţile evreilor, de stau pînă astăzi în biserici, iar el are laudă în toate împărăţiile. Toţi îl preamăresc, toţi îl laudă, şi binele pe care l-a făcut pe toţi îi uimeşte. Aşa, şi domnia ta, fă o faptă mărinimoasă, ca să se găsească în ţara ta această binefacere. Căci nu se găseşte nici un om învăţat aici, în voievodatul tău, ca să fie mai presus, nici preot, nici călugăr, nici arhiereu, nici mirean, deoarece nu au de unde să înveţe carte[13]. Din pricina neştiinţei, multe rele se înmulţesc, se fac multe lucruri neîngăduite, multe

fărădelegi, iar în biserici încurcături și neorînduieli. Preoții nu știu cum să boteze pruncii, nu știu nici rugăciunile dumnezeiești ca să facă liturghia. Ascultă și se miră de cununie și de masluri, iar celorlalte taine nici numele nu-l știu. Mult s-au sălbăticit, nimic nu știu, doar colivele și prescurile le pasc ca niște animale. Atîta vreme cît sînt ei, buni sau răi, cel puțin se găsesc; dar dacă ei trec nimeni altul nu mai este. Iar dacă nu o să se facă școală ca să-i îndrume, nu se va găsi preot ca să-i boteze, dar nici grămătic, nici logofăt[14]. O să rămînă neînvățați, ca Mehemet care, din pricină că era sălbatic, nu știa carte, și a pecetluit o scrisoare cu mîna lui dreaptă. Mîna a înnegrit-o întîi cu cerneală și a pecetluit apoi scrisoarea cu palma. Fă, dar acest bine, dacă ți-e pe voie, Doamne prealuminate, ca să trăiască numele tău. Fă să curgă apa care răcorește mintea fiecărui om și luminează sufletul. Dezvelește soarele care este întunecat, acoperit cu un nor greu. Acest nor mare și greu al neștiinței a acoperit învățătura și slava înțelepciunii. Au căzut jos oamenii, umblă ca animalele. Nu știu carte; atunci cum să se lumineze? Litera este vie, dă viață și altoia, pe cei umiliți îi înalță, pe cei mici îi face mari. Cutez să spun că și pe orbi îi face să vadă pînă în înaltul cerului, să numere stelele. În toate împărățiile se află din belșug lăcașuri de învățămînt, școli de învățători, de grămătici și de preoți. Numai aici în țara ta nu se află nici una. Deci, fă domnia-ta.

E de trebuință să se facă poduri și puțuri pentru călători

Încă, prealuminate, și aceasta să faci: acolo unde sînt noroaie și ape, să faci poduri, ca să treacă oamenii și să-ți mulțumească și lui Dumnezeu să se roage pentru tine. De multe ori am trecut prin asemenea locuri și am văzut cum se primejduiau și animalele și oamenii. Unui sărac boii împreună cu carul îi zăceau în apă și în noroi și nu puteau să iasă. Și durerea îmi cuprinse inima. Și pusei de-l scoaseră cu caii mei. Încă de atuncea mă hotărîi ca, dacă-mi

va fi cu putinţă, să te rog să faci acest bine. Drept care te rog din toată inima, fă această faptă pentru a sufletului mîntuire şi de folos. Şi Dumnezeu cel sfînt te va răsplăti pentru dragostea faţă de săraci, trimiţîndu-ţi sănătate. Fă şi puţuri pentru călători, ca să ai slavă de la Dumnezeu, cinstire de la oameni. E o mare binefacere ca omul însetat să bea apă, să se răcorească cînd este ostenit. Măcar de la tine însuţi poţi şti că de multe ori ţi-a fost sete şi ai zis: „O! de-ar fi o fîntînă, să beau, să mă satur, să-mi răcoresc gura şi inima din fîntîna rece". Aşa şi fiecărui om şi fiecărui călător i-i sete cînd ũmblă, iar calea este lungă. Şi cînd găseşte apă descalecă şi se aşează, mănîncă pîine, bea apă şi îşi adapă calul. Şi din nou, după ce s-a odihnit, se scoală şi pleacă. Zice: „Dumnezeule, ajută-l pe cel care a făcut puţul, iartă-i păcatele cîte a săvîrşit, celui care a făcut această fîntînă rece. Fă-l să moştenească raiul. Căci m-am răcorit după mare oboseală". Aşa mulţumeşte el, pleacă pe drumul său, iar ţie îţi rămîne în lume pomenirea. [...]

Despre lăcomie şi nedreptate

[...] Încă, prealuminate, şi aceasta să faci: la nimicul săracului niciodată să nu lăcomeşti. Să nu-i rîvneşti nici un lucru care ţi-ar plăcea. Căci Dumnezeu îl ascultă cînd i se roagă şi, dacă îi iei ceva fără voia lui, se scîrbeşte de tine Dumnezeul vieţii şi morţii. Şi nu ai iertare niciodată în veci. Numai să nu se scîrbească de tine, să-ţi ia coroana, să pierzi slava şi cinstirea şi marea lui bunăvoinţă. Pe cea care ţi-a dat-o o să ţi-o ia înapoi. Aşa că o să ţi se spună şi o să fii învinuit: „Dacă avea minte, nu pierdea bunăvoinţa lui Dumnezeu şi atîta cinstire." Aşa am păţit noi umiliţii romei[15] care am ajuns în robie, şi bătrîni şi tineri. Din pricina nedreptăţilor noastre şi a deşertăciunii, am pierdut slava noastră, sceptrul şi împărăţia. Şi ne cîrmuiesc duşmanii, neam de barbari. Ne-au luat coroana de nestemate şi mărgăritare. Deoarece noi nu sîntem vrednici să o purtăm, alţii au luat-o şi o poartă, iar noi o privim. O

poartă cei care au creieri în cap. Iar noi aveam încredere în preaîndrăznețul Mihai, că o va scoate cu spada și ne-o va da nouă[16]. Vai de noi, Domnul meu, de noi cei cu minte puțină, care avem încredere în Spania și în galerele largi care sînt în Veneția, că vor veni cu spada, ca să omoare pe turc, să-i ia împărăția și să ne-o dea nouă[17]. Ne punem nădejdea și în neamuri bălaie, că ne vor scăpa, că vor veni de la Moscova, ca să ne sloboadă. Ne punem nădejdea în preziceri, în profețiile mincinoase, și ne pierdem timpul cu vorbe fără rost... La vîntul de miază-noapte avem nădejdea că va lua de pe noi capcana turcului. Și avem drept temei torsătura păianjenului, neaua și marea și apa brumei. Asemenea încredere preaîndrăzneață nu prețuiește nimic. Dacă cugeți la aceasta, ți se întunecă mintea. Degeaba așteptăm și fără rost ne ostenim, pe nisip și pe apă clădim și avem încredere.

NOTE

[1] Ianache Catargi, socrul lui Radu Mihnea și ban al Craiovei între 1613—1616 și 1618—1620.

[2] Radu Mihnea (sept. 1601 — mart. 1602, apoi 1611—1616 și a treia domnie 1620—1623); Radu Șerban (1602—1610); Gavril Movilă (1616, august, neconfirmat de turci, apoi din nou 1618—1620); Alexandru Iliaș (1616—1618).

[3] Aluzie la poemul lui Stavrinos și poate la *Cronica Buzeștilor*. O dovadă că cel puțin primul circula în manuscris, în Țara Românească, la data aceea.

[4] Constantin Movilă (1607—1611), fiul lui Ieremia Movilă.

[5] E vorba de victoria lui Radu Șerban împotriva lui Radu Mihnea și Gabriel Báthory. Alungat de pe tron de ultimul, Radu Șerban încheie în Moldova, împreună cu Constantin Movilă, un tratat cu austriacii la 20 februarie 1611 și cu ajutorul lor încheagă o nouă oaste cu care se întoarce în mai. Radu Mihnea se retrage la Giurgiu, iar oștile sale se alătură domnului reîntors. Cu toții trec munții și la Brașov zdrobesc pe Gabriel Báthory care-și atacase în mod laș vecinul. Matei al Mirelor, deși favorabil lui Radu Mihnea, aprobă această revanșă și absolvă pe ostași de faptul că urmaseră pe Radu Șerban părăsindu-l pe Radu Mihnea.

[6] Sultanul. Oştile turceşti într-adevăr intră în Ţara Românească şi-l repun pe tron pe Radu Mihnea. Radu Şerban care se afla în Transilvania e obligat să se retragă în Moldova, de unde îşi ia familia şi prin Polonia se duce la Viena unde trăieşte cu o pensie de la împărat pînă la 13 martie 1620.

[7] Ştefan II Tomşa (dec. 1611—1615) se dădea drept fiul lui Tomşa care răsturnase şi ucisese pe Despot Vodă. Este eroul romanului *Neamul Şoimăreştilor* de Sadoveanu.

[8] Lupta lui Tomşa cu oştile polone venite să reinstaureze pe Constantin Movilă s-a dat la Cornul lui Sas în iulie 1612 şi a fost pe larg povestită şi de Miron Costin. Sadoveanu îşi începe cu ea romanul mai sus citat.

[9] Episodul e povestit şi de Miron Costin.

[10] Răscoala boierilor împotriva lui Tomşa a avut loc în septembrie 1615. În urma pîrilor lor la Poartă Tomşa a fost mazilit.

[11] Este o afirmare categorică a independenţei juridice a Ţărilor Române care se guvernau după legile lor şi după „obiceiul pămîntului", nu după normele în vigoare în Imperiul otoman.

[12] În original „τζοκοινιντζι" — ei sînt la început arendaşii de biruri, care scoteau însă mult mai mulţi bani decît se cerea, pentru a se îmbogăţi ei înşişi. Ulterior termenul va căpăta o accepţie mai largă.

[13] Pustiirile aduse de necontenitele războaie şi invazii creaseră într-adevăr în Ţara Românească o stare culturală dezastruoasă. Abia în vremea lui Matei Basarab se va reînnoda firul marii tradiţii culturale din secolul trecut.

[14] Logofătul este şeful Cancelariei domneşti şi el trebuia neapărat să fie un om instruit pentru a supraveghea întocmirea actelor. Domnul este prevenit că, neglijînd cultura, riscă să rămînă fără funcţionari trebuincioşi Curţii domneşti.

[15] Imperiul bizantin fiind iniţial „Imperiul roman" de răsărit, grecii cetăţeni ai acestui imperiu îşi ziceau şi ei „romani" — în limba lor „romei". Au rămas şi ulterior cu această denumire pînă în epoca modernă cînd şi-au zis „eleni".

[16] Această speranţă ne întîmpină în poemul lui Stavrinos şi în poezia populară neogreacă.

[17] E vorba de „Sfînta Ligă" în care grecii îşi puseseră nădejdea de a fi eliberaţi de turci.

D.Z.

CRONOGRAFUL LUI MIHAIL MOXA

(1620)

Primul text istoriografic în limba română păstrat pînă astăzi este un *Cronograf* (Istorie universală), tradus și prelucrat de călugărul oltean Mihail Moxa sau Moxalie[1], de la mănăstirea Bistrița din Oltenia, în jurul anului 1620. Tot el este traducătorul *Pravilei*, tipărită din porunca lui Matei Basarab la Govora, în 1640.

Moxa a tradus și prelucrat *Cronograful*, la îndemnul episcopului Teofil al Rîmnicului (1619—1637), fost egumen la mănăstirea Bistrița și devenit mai tîrziu mitropolit (1637—1648), sub păstorirea căruia s-au tipărit primele cărți în limba română în Țara Românească. Așadar, ne explicăm în ce context de promovare a limbii române în cultura scrisă a îndemnat învățatul prelat pe unul din colaboratorii săi să traducă nu numai cărți religioase și juridice, ci și o istorie universală.

Pentru aceasta, călugărul oltean s-a adresat celebrei *Cronici universale* a cronicarului bizantin Constantin Manasses (sec. XII), tradusă în slavona mediobulgară pe la mijlocul sec. al XIV-lea și folosită ca izvor de inspirație de cronicarii moldoveni Macarie, Eftimie și Azarie în răstimpul dintre 1527—1574. O copie slavonă din sec. al XVI-lea a acestei cronici s-a păstrat în manuscrisul nr. 649 de la B.A.R., împreună cu *Letopisețul de cînd s-a început Țara Moldovei*, reprodus mai sus, și ea a fost folosită de Ioan Bogdan la ediția critică *Cronica lui Constantin Manasses* (București, 1922), alături de manuscrisul de la Moscova din 1345 și de cel de la Vatican, contemporan cu el[2]. Cum însă cronica lui Manasses, care începe de la „facerea lumii," după tradiția biblică, se oprește la anul 1081 din istoria Bizanțului,

[1] Supranume de origine grecească (O μοξαλία ⊲ νοξαλία ⊲ lat. *noxalis* „vinovat"), avînd sensul de „păcătosul", epitet pe care și-l atribuiau uneori călugării.

[2] În afară de aceste trei manuscrise — dintre care unul *de proveniență românească* — s-au mai păstrat două manuscrise în slavona sîrbă, datînd din sec. al XVI-lea și al XVII-lea.

Mihail Moxa — traducînd-o și rezumînd-o — s-a adresat pentru epoca ulterioară unei *Povestiri pe scurt* bizantine ce mergea pînă în anul 1425, unor *Anale sîrbești* pentru anii 1355—1490 și *Cronicii bulgare* din anii 1296—1413 — toate cunoscute și în copii slavone din Țările Române[1], oprindu-se exact acolo unde se încheie *Analele sîrbești* (1490).

Ajungînd cu traducerea și prelucrarea la secolul al XIV-lea și întrucît izvoarele sale sîrbo-bulgare cuprindeau știri și din istoria Țărilor Române, Moxa introduce pe alocuri unele informații interne suplimentare, pe baza tradiției și a analelor scrise, ceea ce mărește valoarea textului său.

Cronograful lui Mihail Moxa a fost descoperit în 1845 chiar la mănăstirea Bistrița, de filologul rus V. Grigorovici, care l-a obținut de la călugării localnici și l-a dus cu sine în Rusia. Din acest manuscris (poate chiar originalul), căruia-i lipsește doar foaia de titlu, Grigorovici a editat partea finală în lucrarea *О Сербии в её отношениях к соседним державам*, Kazan, 1859 (Anexa I, p. 1—45). În urma morții lui, în 1877, manuscrisul a trecut la Muzeul Rumeanțev din Moscova (azi Biblioteca „Lenin"). După o copie imperfectă a lui Gr. G. Tocilescu, făcută după acest manuscris în 1878, textul *Cronografului* a fost editat, cu litere chirilice, cu o introducere și note lingvistice de B.P. Hasdeu, în *Cuvente den bătrîni*, t. I, București, 1878, p. 339—443 (textul la p. 345—406). Această ediție a fost folosită de N. Simache și Tr. Cristescu, care au editat cu litere latine *Cronograful lui Mihail Moxa*, la Buzău, în 1942. O copie fragmentară din prima parte a fost descoperită la Coțofeni, în Oltenia, de prof. C. Nicolaescu-Plopșor, care a publicat-o sub titlul *Hronograful lui Moxa*, în revista „Oltenia", IV, 1943, p. 1—28[2].

I. Bogdan, care pregătea un studiu asupra lui *Manasses ca izvor al lui Moxa*, a colaționat la Moscova, în 1889, un exemplar din ediția

---

[1] De exemplu, în cele două manuscrise de la Kiev și Leningrad, citate mai sus, care cuprind și seria letopisețelor moldovenești; au fost editate de I. Bogdan: *Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtschreibung*, „Archiv für slavische Philologie", XIII, 4, Leipzig, 1891 (extras), și *Letopisețul lui Azarie*, București, 1909 (extras din A.A.R.); studiile au fost reproduse în *Scrieri alese*, p. 255—269; 416—463.

[2] Depusă ulterior la Muzeul regional din Craiova, mss. nr. 52.

lui Hasdeu cu manuscrisul original, aducînd o serie de corecţiuni transcrierii lui Tocilescu şi intenţionînd, probabil, să dea o nouă ediţie; acest exemplar se păstrează între manuscrisele sale de la B.A.R. (mss. rom. nr. 5248).

Pînă la realizarea unei noi ediţii pe care o plănuim, reproducem mai jos, în transcriere cu litere latine, după exemplarul colaţionat de I. Bogdan şi ţinînd seama de corecţiunile lui, cuvîntul de încheiere al lui Moxa după partea extrasă din Manasses, datat septembrie 1620 (ed. Hasdeu, p. 39; cf. ed. Simache-Cristescu, p. 181—183) şi ultima parte, de la *Împărăţia lui Manoil Paleologul* pînă la sfîrşit, care cuprinde şi o serie de ştiri din istoria Ţărilor Române (p. 402—406, resp. p. 189—198)[1].

Includerea acestor două fragmente printre scrierile originale româneşti se explică, aşa cum am văzut, prin faptul că *Cronograful* nu e o simplă traducere, ci o prelucrare, în care Mihail Moxa a reţinut mai ales faptele esenţiale, simplificînd în bună măsură stilul greoi al lui Manasses şi adăugînd unele ştiri noi din istoria Ţărilor Române. Merită să fie subliniat faptul că unele imagini din *Cronograful* lui Mihail Moxa (existente, în parte, în originalul *Cronicii bulgare*, contemporană cu evenimentele descrise) referitoare la bătălia lui Mircea cel Bătrîn împotriva lui Baiazid, la Rovine, în 1394, se regăsesc transfigurate poetic în *Scrisoarea III* a marelui nostru poet Mihai Eminescu, apărută în 1881.

Iată pasajul din Moxa: „De-acii se rădică Baiazit cu turcii spre rumâni, deci se loviră cu Mircea voevod şi fu războiu mare, cîtu se întuneca de nu se vedea văzduhul de mulţimea săgételor, şi mai pierdu Baiazit oastea lui cu totul, iară paşii şi voevozii periră toţi... Aşa de se vărsa sînge mult, cît era văile crunte, deci se spăre Baiazit şi fugi de trecu Dunărea..."

---

[1] Fragmentar, *Cronograful lui Moxa* a mai fost reprodus şi în alte antologii: B.-P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*. Texte alese... de J. Byck, Bucureşti, 1937, p. 25—45; *Cronicarii români*. Antologie întocmită de Al. Rosetti, Bucureşti, 1944, p. 33—46 (tot aici se dau, la început, şi fragmente din letopiseţele slavone din sec. al XV-lea şi al XVI-lea în traducerea lui I. Bogdan); *Crestomaţie romanică*, vol. II, Bucureşti, 1965, p. 12—13; B. Cazacu, *Pagini de limbă şi literatură română veche*, p. 98—106.

Şi din *Scrisoarea III*:
„Călăreţii implu cîmpul şi roiesc după un semn
Şi în caii lor sălbateci bat cu scările de lemn,
Pe copite iau în fugă faţa negrului pămînt,
Lănci scînteie lungi în soare, arcuri se întind în vînt,
Şi ca nouri de aramă şi ca ropotul de grindeni,
Orizonu-ntunecîndu-l, vin săgeţi de pretutindeni,
Vîjîind ca vijelia şi ca plesnetul de ploaie...
Urlă cîmpul şi de tropot şi de strigăt de bătaie.
În zadar strigă-mpăratul ca şi leul în turbare,
Umbra morţii se întinde tot mai mare şi mai mare.
. . . .
Acea grindin-oţelită înspre Dunăre o mînă,
Iar în urma lor se-ntinde falnic armia română“[1].

G. M.

[Fragmente din Cronograf]

[...] Pînă acicea s-au scos dentr-alte cărţi sloveneşti pre limba noastră vieţile şi petrecerile împărăteşti ce au fost de începutul lumieei pînă la Mihail, feciorul Ducăei: atunce au fost numărul ailor 6613 [1105]; ce cum nu poţi ajunge naltul ceriului, nice adîncul pămîntului, nice marginea lumiei, şi cum nu se pot număra stelele ceriului, nice năsipul măriei, aşa nu se poate afla adîncul scripturilor. Că unii de cei sfinţi părinţi letopiseţ au scris de unele, alţii de altele, unii pre une locuri şi de unii împăraţi au înmulţit, alţii au scris mai scurt, iară acicea s-au adunat ca în scurt şi ca în de tot.

---

[1] Asupra acestui fapt a atras atenţia E. Turdeanu, în *La littérature bulgare du XIV-e siècle et sa diffusion dans les Pays Roumains*, Paris, 1947, p. 32, 162—163. Despre alte surse istorice vezi comentariul lui Perpessicius la: M. Eminescu, *Opere*, II, Bucureşti, 1943, p. 290, şi *Opere alese*, I, Bucureşti, 1964, p. 348—349.

Și iaste zisa sfinției tale, o, prea înțelépte părinte chir Theofil, episcopul de Rîbnic! Iată și eu, robul sfinției tale, mai micul și mai apoi de toți și ticălosul, călugărul Moxa Mihail, cîtu miu[1] fost știința și am preceput eu, am nevoit de-am scris. Deci să ca[de să] punem și noi odihnă condeiului, ca un trăgătoriu vînsla, că oare cum jeluiaște cine e pre mare să vază pristaniște, așa și scriitoriul păzéște să vază svîrșitul. Deci să punem și noi negoțul corabiei noastre să stea în vadul păscarilor. Cîndu au făcut păscarii vad de odihnă furtunaților, el au fost ai 5555 [47 e.n.], iară cînd am sosit eu la acest vad, el au fost numărul ailor 7129 [1620], în luna lu septevrie.

De acmu s-au scos dentr-alte izvoade, de acéiaș împărăție. [...]

Împărăția lui Manoil Paleolog

Stătu în loc fiiu-său Manoil împărat. Atunce se sculă multă mulțime de turci și începură a prăda și a lua țări și cetăți: luară și Amorea și Draciul, pînă la Dalmația și toată țara arbănașilor; și începură a scădea puterea creștinească, cît nu avea nime putére să le stea înainte. De-acii se duseră și la sîrbi și fécerà acolo războiu mare, și mult sînge s-au vărsat, și mulți fără număr au perit. Atunce un voinic, anume Miloș Cobilici, viteaz și bărbat bun, deci meșterșugui de se apropie și spintecă cu un hangériu pre Murat-beghi, și așa peri. Pre acea vreme ucise și Șușman, domnul șchéilor, pre Dan voevod, domnul rumânesc. De-acii se rădică Baiazit-beg, feciorul lui Murat, de se loviră cu Lazăr, domnul sîrbesc, și-l birui de-l ucise, și plecă țara sîrbască supt sine, să-i dea dajde, și le puse domn pre Ștefan dispot, ani 6897 [1389].

De-acii se rădică Baiazit cu turcii spre rumâni, deci se loviră cu Mircea voevod și fu războiu mare, cîtu se întuneca de nu se vedea văzduhul de mulțimea săgételor, și mai pierdu Baiazit oastea lui cu totul, iară pașii și voevozii periră

[1] Mi-au.

toți; atunce peri Costantin Dragovici[1] și Marco Cralevici. Așa de se vărsa sînge mult, cît era văile crunte, deci se spăre Baiazit și fugi de trecu Dunărea, și puse socotitori pre la toate vadurile, și prinse pe Șușman, domnul șchéilor, de-l tăe, ani 6903 [1395]; atunce luară turcii țara șchéilor cu totul.

6905 [1397], Jicmon, craiul unguresc, adună tuată țăriia despre apus: domnii, voevozii, boiarii, némții și frîncii, și pre uscat și pre Dunăre, cît nu se vedea apa de mulțimea corabiilor; Mircea voevod cu rumânii, și de la Manoil Paleolog veniră corabii multe, pline de voinici de în Țarigrad, și de în Veneția 30 de corabii. Deci mergea craiu pre uscat în jos, pre Dunăre, cu hvală mare și cu oști tocmite, împlătoșați, poleiți, și scripiia[2] de-ț[i] părea că răsare soarele. Și cînd sosi la cetatea de Necopoe, el vrea să ia Necopoia, iară Baiazit strînse turcii cu totul despre răsărit și păziră curînd de se loviră fățișu cu cei despre apus, și fu sfadă mare în multă vréme, ce învenseră turcii pre unguri, iară craiu scăpă într-o corabie, iară Baiazit i-au gonit pînă la Dunăre și mulți se necară în Dunăre. Deci craiu cu cîtă hvală venise, cu mai mare rușine se întoarse, că-ș pierdu voinicii cu totul și lăsă oase de oameni, cît nu-și putea ara oamenii pre acei cîmpii.

Însă Baiazit nu așteptă, ce în ani 6906 [1398] se rădică în sus pre Dunăre, spre apus, de lua împărății și prinse oricine și pre Srațimir împăratul, de-l puse supt sine birnic, și mérse în Țara Ungurească, de o prădă și o arse pînă la Buda, și se întoarse cu mulți robi fără număr.

De-acii purcése Baiazit cu turcii spre Țarigrad ca să-l dobîndească și trecea pren Țara Grecească și eșiia grecii de i se închina; el nu-i învăluia pre nime. Dobîndi și Odriiul; deci sosi la Țarigrad. Cetățenii se spăreară, cu Manoil împărat, și tremise Baiazit la împăratul ca să-l lase să între în cetate. El nu știu ce va face, ce numai ce tindea mîinile cătră ceriu și ruga pre Dumnezeu. Și se sfătui cu Curtea, de-i

---

[1] De fapt, Dragašević (Dragașevici).

[2] Sclipea.

tremiseră dar scump și cerșură pace, că să le dea dajde. Iară el nici darurile nu vru să le ia, ce zise că va intra în cetate și „voiu lua cetatea voastră, iară pre voi vă voiu scoate goli, de vă veți duce unde veți vrea“.

Deaca auziră, grecii numai ce suspina cătră Dumnezeu dentru adîncul inimiei lor. Și se apropiară turcii de zidul cetăției, deci atîta de lăsa săgéte pretutindinea în cetate, cît nu se vedea soarele de grosimea lor. Și unde strigarelu, se răsuna văzduhul ca de tun. Ce nemică nu putea folosi cu a lor spaimă, că-i împrăștiia pre departe cu pușcile și cu săcalășele; deci se năpustiră la Galata, de făcea și acolo groază. Iară Baiazit stătu într-un[1] înalt, de văzu sfînta Sofie; deci grăi cătră boiarii lui: „Acolea voiu lăcui cu muiarea mea“. Așișderea toți boiarii-ș picniia locure de lăcuit, unde vedea beséreci frumoase.

Deci se prinseră întîiu de Galata, să o dobîndească, și puseră tărbăcie; deci începură a o bate cu tunuri și oboriia zimții cetăției, aorea[2] pătrundea și păreții. Deci cît strica turcii zua, noaptea zidiia frîncii, și se mira turcii că o vedea demăneața întreagă. Deci nu-ș foarte gîndiia, că-i împrocica și frîncii den cetate cu tunurile de-i delunga departe. Însă o dată năvăliră turcii și intrară supt cetate; atunce se spăreară frîncii, ce grăbiră grecii den Țarigrad, de-i apărară. Deci așa ajuta unii altora și se sprejeniia unii pe alții de cătră vrăjmași tocma 7 ani. Și le aducea den Trapezonda și den Cafa bucate și arme și ajutor, și de pren toate ostroavele cîte nu era luate de turci; și de în Veneția încă veniia de le aducea hrană. Și se suiia grecii și frîncii prin turnurile cetăților, de-i împrăștiia pre departe pre turci cu svinéțe, cu sacalășe și cu tunure; și săpară prin pămînt gaură, de eșiia noaptea den cetate și ucidea mulți turci.

Deci văzu Baiazit întru atîta vréme că nu-i sporéște nemică, ce numai cîtu-i pier voinicii, elu se rădică mînios și cu rușine rea, de se duse la locu-ș. Atunce se sculă Temermean[3], domnul tătărăsc, de rădică oști asupra lui Baiazit,

---

[1] Scris *într-on* (poate greșală grafică: O în loc de ОҮ).

[2] Cîteodată.

[3] Ar fi trebuit *Temerlean* (= *Tamerlan*).

şi-l birui, şi peri Baiazit întru acela războiu, ani 6910 [1402]; iară grecii dédera atunce laudă lui Dumnezeu că-i izbăvi de vrăjmaşi. Iară în locul lui Baiazit stătu Ţalapie Musulman; şi-n al 16 an de domniia lui fu iarnă prea mare şi rea. Şi ani 6917 [1409] muri bun creştin împărat Caloioan, nepotul lui Manoil împărat.

Pre acéia vréme se rădică Musia cu rumânii şi cu şcheii, şi Stefan dispot cu sîrbii, de se duseră la Ţarigrad să se lovească cu Ţalapie, să dobîndească Ţarigradul, şi féceră războiu mare den afară de cetate, la Cosmida, şi fu biruit Ţalapie, şi mulţi turci periră cu dinsul. Şi după aceia, a fost ani 6918 [1410], junghe Musia pre Vîlcan şi pre Lazar, iulie 6. Ani 6921 [1413] purcese Musia de dobîndi Bîrdo; şi el încă peri la Iscra[1] într-acela an, şi-i fu în loc Murat. Ani 6926 [1418] [muri] Mircea voevod, domnul rumânesc. Ani 6934 [1426] prădă Murat Ţara Sîrbască, şi la anul muri Stefan, domnul sîrbesc. Ani 6947 [1438] dobîndi Murat Smederova, august 27, şi scoase pre Grigor şi pre Toma, şi prinse Stepan de-i legă şi-i băgă în temniţă.

Ani 6950 [1442] ucise Iancul voevod pre Mezit-beg în Ţara Rumânească; şi iară al doile an s-au lovit Iancul voevod cu turcii în Ţara Rumânească la Ialovniţă şi-i birui, şi periră atunce turci mulţi fără număr. Atunce se rădică Gheorghie dispot cu ungurii şi cu sîrbii, de trecură Dunărea pre la Slatină şi bătură pre turci, şi luară iarăş Smederova sîrbii. De-acii se sculă Taud-beg cu turci de bătu oastea sîrbească la Sitniţă.

Ani 6953 [1444] se rădică Vladislav cu oşti mari la turci de se loviră de făţiş, şi biruiră turcii atunce, deci peri Vladislav la Varna.

Ani 6956 [1448] purcése Murat-beg cu turcii de se lovi cu Toma, domnul Bosneei, şi-l biruiră, şi luară atunce turcii Bosna; şi la anul se lovi Murat cu Iancul voevod la Cosova, şi peri Iancul, deci dobîndiră turcii Cosovul, şi-n al doilea an muri Murat-beg[2] în fevruarie, în 4 zile.

---

[1] Forma de genitiv slav de la numele rîului *Isker*, afluent sudic al Dunării.

[2] Scris (greşit): бегн.

Cînd stătu Mahamet împărat, el era numărul anilor 6960 [1452]. Deci aduse toți turcii de pretutindinea și purcéseră mulți fără număr spre Țarigrad ca să-l dobîndească, și au ocolit întîiu Galata de o au bătut, pînă ce o au dobîndit; și deacii se legară de Țarigrad cu toate meșterșugurile lor și cu toate bărbățiile și puterea lor, și după nevoință și vărsare de sînge ei încăpură în Țarigrad.

De Țarigrad

Ani 6961 [1453] dobîndi Mahamet Țarigradul, în luna lui mai 29, într-o zi de vineri. Cine au zidit întîiu Țarigradul, el l-au chemat Costantin, marele împărat, fiiul Costei și al Elinei. Și cînd au luat turcii Țarigradul, cine au fost împărat, iară l-au chemat Costantin. Fost-au de la Adam pînă cînd au gătit Costantin Țarigradul ani 5836, iară de la nașterea lui Hristos 318. Deci de la Costantin ce au zidit cetatea pînă cînd o au luat turcii, ei au trecut 1125; iară cînd veniră întîiu la Calipoli, ei au fost ani 6867 [1359]. Atunce s-au început a se descăleca Țara Moldoveei.

Deci deaca luară turcii cetatea de la greci, ei le tăiară împăratul și pre toți boiarii și toate capetele, și slăbi toată puterea grecească. De-aciia scrise Mahamet în toate laturile, pre la crai, pre la domni, pre la voevozi, de se mărturisi împărat, că pînă atunce se chema beg[1]. Deci de atunce tot se sfădesc cu toate țările și nu au răzbun, ce tot lărgesc de toate părțile.

Ani 6963 [1455] bătu Mahamet pre sîrbi și le luo o cetate, anume Bîrdo, și Sitnița, și alte cetăți împrejur; și de-acii purcese Mahamet la Belgrad, ca să-l dobîndească, și se lovi cu Iancul, și birui Iancul pre Mahamet cu cristoșii, deci se turnă Mahamet rușinat. De acie tremise Mahamet un pașu

[1] Scris бєгь

de dobîndi iară Smederova și o cetate, anume Rușava, și alte cetăți multe.

Ani 6969 [1461] trecu Mahamet marea la Anatoliia și dobîndi o cetate, anume Sinopul și Trapezondul, și se bătu cu Iuzum Hasan și-l birui; și-n al treilea an merse de dobîndi toată Bosna.

Ani 6974 [1466] prădă Mahamet pre arbănași și mulți tăe; pre [S]chendira domnul scoase den țară, și zidi acolo cetate de o chemă Coniuh; și la anul iară purcése la arbănași pre altă cale și prădă Tomornița.

Ani 6976 [1468] mérse Mahamet la cărăimani și le bătu o cetate, anume Galova, și alte cetăți multe cărăimănești dobîndi, și Negripul.

Ani 6981 [1473] rădică-se Mahamet cu oști mari spre Izum-Hasan și nu putu folosi nemică, ce-ș pierdu voevozii și pașii și mai oastea cu totul la valea Efrathului; acolo peri și Hasan Murat, pașul den Romaniia.

Ani 6983 [1475] tremése Mahamet oști mari spre Ștefan voevod la Țara Moldovei, și periră atunce turci mulți fără număr; și iară ani 6984 [1476] se sculă însuși Mahamet cu oști mari spre Moldova, și se loviră de față la Valea Albă, și biruiră atunce turcii, deci fécеră rău mare moldovénilor; și cu misirénii au făcut războiu, ce n-au izbîndit; și s-au bătut cu iverii.

Cînd au fost ani 6989 [1481] Mahamet au murit, și au stătut în loc fiiu-său Baiazit; deci se sculă Baiazit întîiu la Chiliia și la Cetatea Albă de le luo de la Ștefan voevod. Și se duse la aravléni și la misiréni, ce nu folosi nemică, că-ș pierdu voinicii și se întoarse rușinat de acolo: veni cu puțini voinici.

Și cînd fură anii 6997 [1489] iară tremese Baiazit oști prea mari pre misiréni și pre aravléni, și mai mulți periră. Și în Țarigrad încă se tîmplă atunce un semn, că iată căzu fulger den cer de aprinse prahul cel de pușcă, deci răsipi case multe prin prejur, și periră mulți, și pămîntul încă se cutremură, cît împăratul încă se spăre că va peri atunce.

ULTIMII REPREZENTANȚI AI LITERATURII ÎN LIMBA SLAVONĂ

PETRU MOVILĂ

Petru Movilă (1596—1647), fiul lui Simeon Movilă — fost domn al Moldovei (1606 — 1607) — este una din figurile cele mai reprezentative ale culturii din țările răsăritene în prima jumătate a sec. al XVII-lea. Cărturar cu o temeinică cultură latină, cunoscător de asemenea al limbilor greacă, slavonă, polonă și ucraineană, arhimandrit al Lavrei Pecerska (1627), devenit în 1632 mitropolit al Kievului și Haliciului, el este întemeietorul cunoscutei școli, transformate în același an în *Colegiul* sau *Academia Kievo-Movileană.* Spirit umanist, Petru Movilă introduce aici studiul limbii latine, al retoricii, poeziei și filozofiei, dînd o înaltă prețuire culturii și științei timpului său. Într-o broșură festivă, tipărită în cinstea sa de elevii și colaboratorii săi, Sofronie Poceaski, rectorul colegiului, îi mulțumește că a introdus printre ucraineni „pe regina științelor, Minerva", iar ucenicii clasei de retorică îi închină versuri inspirate din poezia clasică [1].

Întemeietor, de asemenea, al tipografiei de la Lavra Pecerska, el, care nu și-a uitat niciodată originea, a sprijinit cu multă dărnicie atît Țara Românească, cît și Moldova, prin meșteri tipografi și dascăli, care au pus bazele tipografiilor din Cîmpulung (1635) și din Iași (1642), de sub teascurile cărora au ieșit primele cărți românești în cele două țări, după tipăriturile mai vechi în limba națională apărute în Transilvania. Trimiși de el, Sofronie Poceaski, fostul rector al Colegiului din Kiev, și alți patru profesori organizează, în 1640, sub patronajul lui Vasile Lupu, Colegiul de la Trei Ierarhi, în care retorica, filozofia, poezia și alte obiecte erau predate în limbile latină, greacă și slavonă.

---

[1] Vezi P. P. Panaitescu, *L'influence de Pierre Mogila, archevêque de Kiev, dans les Principautés roumaines*, Paris, 1926 (extras din „Mélanges de l'École Roumaine en France", V), p. 64—65.

Pe lîngă prodigioasa-i activitate de organizator şi reformator al învăţămîntului în Ucraina şi de răspînditor al cărţilor tipărite, Petru Movilă este cunoscut şi ca autor al unor scrieri de exegeză religioasă, dintre care cea mai însemnată este *Mărturisirea ortodoxă*, redactată în limba latină şi adoptată ca document oficial la sinoadele din Kiev (1640) şi Iaşi (1643), iar apoi tipărită în limbile latină, greacă, rusă şi română (prima ediţie românească în 1691, ultima în 1942).

Dar, intitulîndu-se pe frontispiciul unor cărţi editate de el „fiu al voievodului Moldovei" şi reproducînd în acestea stema Movileştilor, cu emblema ambelor Ţări Române (tatăl său fusese domn şi în Muntenia, 1600—1602), Petru Movilă şi-a expus şi concepţiile politice şi social-culturale într-una din tipăriturile sale. De altfel, în tinereţe, el însuşi avusese intenţia de a concura la tronul Moldovei, ceea ce va face mai tîrziu fratele său mai mic, Moise Movilă. Cu prilejul urcării acestuia pe tron, în aprilie 1630, Petru Movilă îi dedică o întreagă *Prefaţă*, tipărită în fruntea *Triodului ales*, apărut în 1631, la Kiev.

Această scriere „de o deosebită importanţă istorico-literară" poate fi pusă „în istoria culturii noastre... alături de sfaturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie..." [1] Sfaturile pe care învăţatul prelat le dă fratelui său au în vedere nu numai răspîndirea culturii şi sprijinirea bisericii, ci şi „fericirea celor supuşi", spiritul de dreptate ce trebuie să-l călăuzească pe domn şi apărarea ţării faţă de cei care încearcă s-o cotropească: „Pentru libertatea patriei şi a supuşilor tăi — spune el — trebuie să lupţi bărbăteşte". Sînt sfaturi care sunau cum nu se poate mai actual în perioada în care turcii interveneau tot mai brutal în treburile interne ale Moldovei şi ale Ţării Româneşti, cuvinte ce reprezentau un adevărat îndemn la lupta pentru libertatea şi integritatea ţării [2].

Dar amintirea patriei sale stăruie şi în unele pagini din cartea

---

[1] P. P. Panaitescu, *Petru Movilă şi românii*, Bucureşti, 1942 (extras din „Biserica Ortodoxă Română", LX, 1942, nr. 9—10), p. 7.

[2] Moise Movilă a domnit numai pînă în noiembrie 1631, iar apoi încă o dată între iulie 1633 — aprilie 1634, fiind mazilit de turci pentru simpatiile sale polone.

de polemică religioasă *Lithos albo kamien (Lithos sau piatra)*, tipărită în 1644, în limba polonă, și în *Memoriile* sale, rămase în manuscris[1]. Mai mult, una din cuvîntările sale a fost rostită parte în limba română, parte în polonă, la Iași, pe pămîntul Moldovei, unde a revenit spre sfîrșitul vieții. Este vorba de *Cuvîntarea* rostită în 1645, în biserica Trei Ierarhi, cu prilejul căsătoriei domniței Maria, fiica lui Vasile Lupu, domnul Moldovei (1634—1653), cu nobilul polon Janusz Radziwill [2]. Această cuvîntare a fost tipărită integral în limba polonă în același an, în două „ediții", una cu stema familiei Radziwill, închinată nobilului Janusz, iar alta avînd alături de această stemă și pe aceea a Moldovei, fiind închinată lui Vasile Lupu [3]. Această din urmă variantă, descoperită de P. P. Panaitescu în Biblioteca Institutului Ossolineum din Lvov (azi la Wroclaw, cota 10.355), cuprinde o prefață închinată domnului Moldovei, Vasile Lupu, urmată de cuvîntarea rostită la nunta domniței, cu mențiunea expresă că a fost „rostită parte în limba polonă, parte în limba română", dar că acum a fost „publicată numai în limba polonă". Profesorul P. P. Panaitescu a identificat chiar partea care a fost rostită în limba română (cam două treimi, la mijloc), după citatele din *Biblie*, care sînt reproduse în slavonă (pe atunci nu exista încă o traducere românească oficială integrală a *Noului Testament)*, în timp ce citatele din partea polonă a cuvîntării sînt reproduse în această limbă.

Așadar, Petru Movilă aparține nu numai culturii ucrainene și polone, ci, prin originea și o parte din activitatea sa, și culturii și literaturii române. Avînd în vedere însemnătatea literară și politică a prefeței dedicate fratelui său, Moise Movilă, precum și valoarea documentară a dedicației către Vasile Lupu, le reproducem aici în traducere românească.

Cîteva fragmente din sfaturile către Moise Movilă au fost traduse și publicate pentru prima dată în limba română de P. P. Panaitescu în articolul citat mai sus, *Petru Movilă și românii* (p. 7—9), după reproducerea lui N. Titov, din *Матеріали для історії книжної справи на*

---

[1] Au fost publicate mai tîrziu, în *Архив Юго-Западной России*, I, t. VII, Kiev, 1893.

[2] Vezi P. P. Panaitescu, *Petru Movilă și românii*, p. 15—20.

[3] Sub cele două steme se află o dedicație în șase versuri polone, celebrînd nunta lui Janusz Radziwill cu domnița Maria.

Україні в XVI-XVII. Kiev, 1924, p. 263—266. Revizuind traducerea acestor fragmente, le completăm, dînd textul integral după reproducerea fotografică a acestor pagini, pe care le-am primit de la Biblioteca Universității „T. G. Șevcenko" din Kiev, prin mijlocirea colegului dr. S. V. Semcinski, conferențiar de limbă română la această Universitate.

Prefața închinată lui Vasile Lupu și tipărită înaintea *Cuvîntării duhovnicești (Mowa duchowna...,* Kiev, 1645, p. 3) a fost tradusă integral de P. P. Panaitescu în *art. cit.* (p. 17—18), de unde o și reproducem, cu unele mici modificări, controlînd cu originalul, pe baza microfilmului obținut prin bunăvoința Direcției Institutului Ossolineum din Wrocław [1], și cu concursul lect. Elena Lința.

G.M.

[1] Avînd în vedere conținutul *Cuvîntării la căsătorie*, rezervăm publicarea ei în original și în traducere într-o publicație de specialitate. Exprimăm, și cu acest prilej, mulțumirile noastre călduroase celor două instituții, care au răspuns cu multă promptitudine solicitării noastre.

[Sfaturi către Moise Movilă (*1631*)]

PETRU MOVILĂ, din mila lui Dumnezeu, mare arhimandrit al sfintei, marei şi făcătoarei de minuni Lavre Pecerska din Kiev, fiu de domn al Ţării Moldoveneşti, Preastrălucitului şi în dreapta credinţă luminatului *Io*[*an*] *Moise Movilă*, din mila atotputernicului Dumnezeu, domn, voievod adevărat şi legiuit, prin destinul părintesc moştean al Ţărilor Moldo-Vlahiei, frate dintr-o mamă,

Pace, Sănătate, Fericire şi în scaunul domniei îndelungă şedere îţi doreşte şi se roagă pentru aceasta:

Căci dreapta atotputernicului Dumnezeu, o, preaiuminate doamne, preadorite şi dintr-o mamă frate, te-a aşezat în scaun, moştenitor al locului părintesc, văzîndu-te destoinic sufleteşte şi trupeşte pentru această dreaptă cîrmuire, căci în tine fiecare poate vedea clar εὐγενειαν, ορθοδοξίαν, εὐσευίαν, φιλοσοφίαν καὶ ἐκ νηπίου εὐφυεἱαν[1], pe care toate buzele, mulţumite de tine, le arată deschis ca o mare vrednicie. De aceea, dînd mulţumire lui Dumnezeu pentru atîtea binefaceri ale lui, eşti dator nu numai să ai grijă de tine, ci şi să aduci folos supuşilor, să te ocupi nu numai de cele politiceşti, ci şi să te deprinzi întru cele duhovniceşti, să te îngrijeşti nu numai de cele lumeşti, ci şi de cele dumnezeeşti, nu numai să stăpîneşti, ci si să te supui. Dar aceasta îţi aduce toate, în afară de neajunsuri, dacă iei asupra ta τὰ τῶ αγαῶ ἄρχοντι καθήκοντα[2].

Care sînt oare acestea? Căci ştiu că cunoşti cele de trebuinţă, ca unul ce le-ai învăţat din copilărie; pe scurt, deci pe acestea ţi le înfăţişez, cu dragoste de frate.

1[3]. La conducerea tronului tău întru cele politiceşti, să împlineşti mai întîi pe acestea: Să alegi şi să numeşti în slujbe *(officia)* bărbaţi buni, binecinstitori şi vrednici a conduce, tot aşa cum odinioară pe Moise, cel de-un nume cu tine, Ietro, socrul său, l-a sfătuit, zincîndu-i (*Ieşirea*,

cap. 18): „Alege-ţi, din tot poporul, oameni de nădejde, temători de Dumnezeu, oameni de credinţă, care să urască lăcomia, şi pune-i pe ei căpetenii peste mii, căpetenii peste sute și celelalte". Şi adăuga: „Dacă vei face aşa, şi Dumnezeu îţi va da dezlegare"[4].

2. La judecăţi, vina să fie mai întîi cercetată, şi abia apoi hotărîrea să fie luată, tot aşa cum Dumnezeu a poruncit prin Moise lui Ilie (*Deuteronomul*, cap. 17): „La judecată, ascultînd cele ce ţi se spun, să cercetezi amănunţit, iar dacă va fi adevărat, atunci să moară [vinovatul]"[5].

3. Se cuvine să trăieşti în pace cu toţi cei dimprejur, aşa cum a fost Avimeleh (*Facerea*, 21) cu Avraam, David (*I Paralipomenon*, 19) cu Hanun, Solomon cu împăratul Ghiram și alții.

4. Pentru libertatea patriei şi a supuşilor tăi să lupţi bărbăteşte, [după cum] poruncesc cei cinci împărați din Sodoma (*Facerea*, 14), Debora şi Baruh (*Judecătorii*, 14), Ghedeon şi Eftha.

5. Să lupte împotriva duşmanilor, iar pe cei nevinovaţi să-i cruțe, este datoria oricărui conducător.

Dar toate acestea sînt politiceşti; mai însemnate însă sînt cele dumnezeești. Care sînt acestea?

1[6]. Se cuvine celui pus în fruntea celor creştineşti, mai întîi, să se închine credinţei pravoslavnice celei adevărate, să fie binecinstitor, să înmulţească şi să răspîndească această [credinţă].

2. Închinarea la idoli şi toate amăgirile Satanei, potrivnice dreptei credinţe şi virtuților, să fie stîrpite din obiceiurile oamenilor şi dezrădăcinate din toată ţara, după cum împăraţii izraeliteni Assa, Iri[mia], Ezechia şi alţii au făcut în vechime.

3. Să pui multă sîrguinţă pentru ca învăţătura curată şi dreaptă a bisericii sobornicești să fie cinstită și întărită.

4 'Εν τῇ ορθοδοξία καὶ εὐσεβεία[7] să urmezi pilda şi purtarea părinților și strămoşilor tai.

Să fii ctitor, ziditor şi binefăcător al bisericii și al şcolilor.

6. Să fii totdeauna pentru cei supuşi un conducător drept, pildă a bunei cinstiri, a cinstei, dreptății și tuturor virtuţilor.

7. Pentru a şti cum să domnești și ce să faci în stăpînire, ca toate să fie cu noroc, să asculți buzele Domnului, care sînt sfătuitorii preaînțelepți ai duhului. Acest lucru l-au păzit împărații cei vechi, cînd Iisus Navi primea sfat de la Eleazar, Saul asculta pe Samuil, David pe Domnul, Ioasafat şi Ahab pe Mihei, împăratul iudeilor Izrail și Edom pe Elisei, Ezechia pe Isaia, Sedechia pe Ieremia şi ceilalți.

8. Să zidești și să înnoieşti clădiri și biserici, în care să se audă necontenit adevărata slăvire a lui Dumnezeu din buzele binecinstitorilor lui, iar aceasta să ajungă pînă la scaunul său ceresc și să facă auzită puterea stăpînitorului.

9. Să păzești cu sfințenie, împreună cu supuşii tăi, ceremoniile legiuite de Dumnezeu și de întreaga biserică și rînduite de pravilele sfinților părinți.

10. Tuturor supușilor tăi să le aminteşti cu osîrdie de pocăință și rugăciuni și să faci aceasta prin porunci scrise.

Aceste virtuți, o, prealuminate doamne, care cunoști și vezi cît sînt de trebuincioase Măriei tale, cu atît mai mult acum cînd ești în domnie, domnie asupra celor duhovnicești împreună cu cele lumești, ți le-am amintit pe scurt, pentru ca întru toate acestea să înflorești. Mulțumire dînd lui Dumnezeu, îți doresc și mă rog să fii întru toate, și nu numai să fii, ci să le și înmulțești.

De aceea, pentru ca să poți aduce binefaceri țării tale întru învățarea bunei cinstiri și a rugăciunilor, această carte Τριώδιον[8] ales sau Πεντηκοστάριον, înfățișată prin tipar în tipografia mea, Domniei tale prealuminate o aduc şi o dăruesc, împreună cu acest dar înfățișînd şi dragostea inimii mele. Și tot din inimă rog pe ziditorul meu să păzească pe Luminăția ta sănătos, norocos şi întru mulți ani, împreună cu Doamna, asemenea ție luminată; domnia ta și toată țara să le înflorească cu toate darurile și să le înconjoare cu pace; bisericile, mănăstirile și tot cinul duhovnicesc, mare şi mic, să-i facă rugători din inimă; pe dregătorii puși de tine să-i facă credincioși și drepți,

iar tuturor supușilor tăi, după ce i-ai așezat pe fiecare în slujba sa, să le întărească dragostea către stăpînul lor; doresc din toată inima ca toți nu numai să asculte de Prealuminăția ta, ci, mai mult, să și înțeleagă și de aici să se umple de dulceață. Acum, dragostei frățești a Prealuminăției tale mă încredințez pe mine însumi, cu rugăciunile mele. Din sfînta și marea Lavră Pecerska de la Kiev,

Al tău frate și rugător pentru tine,

Același de mai sus.

NOTE

[1] Noblețe, dreaptă credință, bună cinstire, înțelepciune și, în afară de aceasta, din copilărie, bună înzestrare.

[2] Datoriile unui bun conducător.

[3] În text, cifra 1 se află plasată la începutul aliniatului precedent (fiind notată din greșală cu litera chirilică B, care corespunde lui 2).

[4] Versetele 21, 23.

[5] Citatul este un rezumat al versetelor 9—12.

[6] Cifra 1 lipsește în text.

[7] În ortodoxie și bună cinstire.

[8] Triod.

Prefață dedicată lui Vasile Lupu

(Mowa duchowna..., Kiev, 1645)[1]

Preaputernicului domn preamilostiv Vasile, voievod și domn al Țării Moldovei, domnie în pace și în lung veac și binecuvîntare de la Dumnezeu.

Am împlinit[2] cu plăcere prin serviciile mele prietenești tot ce a fost de trebuință pentru încheierea unei legături veșnice între preacinstita casă a Măriei tale și înalta și

---

[1] Titlul integral al broșurii este: *Mowa duchowna przy szlubie Jaśnie Oswieconego Pana Jego Mości Janusza Radziwilla xiążęcia na Birżach y Dubnicach, podcomorzego Wielkiego Xiążęcim Lithewskiego, Kamienieckego, Kazimir, Seywen, etc., z Jaśnie Wielmożną Jey Mości Panną Marią, córką Jaśnie wielmożnego Jego Mości, Pana Io Wasilia woiewody y hospodara Wołoskiego, wystawionej przez Jaśnie Przewielebnego w Bogu Jego Mości Oyca Piotra Mohile, metropolitę Kijowsk'ego, Halickiego y wszystkiej Rusi, exarchę swiętego thronu Apostolskiego Konstantinopolskiego, archimandritę Pieczarskiego, w cerkwi hospodarskiey Jaskiey, dedicata hierarchom Bożym S. S. Basilio, Ioanni et Gregorio.* W. Monasteru Pieczerskim Kijowskim. Anno Domini 1645 *(Cuvîntare duhovnicească la nunta preaIuminatului pan Janusz Radziwill, cneaz de Birže și Dubnice, cămăraș al Marelui Ducat al Litvaniei, staroste de Kamenica, de Kazimir, Seywen etc., cu preastrălucita domniță Maria, fiica strălucitului și preaputernicului domn Io[an] Vasile, voievod și domn al Moldovei, alcătuită de prea venerabilul întru Dumnezeu părintele Petru Movilă, mitropolit al Kievului, al Haliciului și a toată Rusia, exarh al tronului apostolic constantinopolitan, arhimandrit al Lavrei Pecerska, rostită în Biserica domnească din Iași, închinată ierarhilor dumnezeești, sfinții Vasile, Ioan și Grigorie.* Tipărită în Mănăstirea Pecerska, din Kiev, anul Domnului 1645).

[2] În original, în limba latină: *explevi*.

slăvita casă a prealuminatului domn cămăraș al Marelui Ducat al Lituaniei, și de aceea *nu mai vorbesc despre serviciile făcute de mine, ca bun prieten*[1], pentru Măria Ta, Domnul meu milostiv. Să dea Dumnezeu ca și în viitor să pot sluji *în chip demn*[2] pe Măria-Ta. Iar acum, dorind prealuminaților, preamăriților cneji, noilor căsătoriți, *toate fericirile*[3], cu dragoste deplină, doresc și Măriei Tale, Domnul meu milostiv, ca la adînci bătrînețe, după nenumăratele împliniri ale Domniilor lor, să te bucuri de nepoții și strănepoții născuți din acești nobili cneji.

Împlinind dorința[4] prietenească a Măriei Tale, am dat acum la tipar cuvîntarea pe care am ținut-o la nunta străluciților cneji, rostită parte în limba polonă, parte în limba română, în biserica Măriei Tale din Iași, am dat-o acum la tipar numai *în limba polonă*[5]. M-am silit *prin aceasta*[6] să arăt lumii *cît de slăvită*[7] și de însemnată este legătura încheiată de Măria-Ta cu casa Domniei Sale Cneazului și să încredințez totodată Măriei Tale o dovadă clară de prietenie, *ceeace, dacă am izbutit*[8], rog ca această lucrare a mea să fie primită de Măria-Ta, Domnul meu milostiv, *cu bucurie și suflet senin*[9]. Al Măriei Tale iubitor prieten, slujitor și veșnic rugător lui Dumnezeu, Petru Movilă, arhiepiscop, mitropolit al Kievului, Haliciului și a toată Rusia.

---

[1] de partibus bono Amico exoluendis... non arguar.

[2] condigne.

[3] omnia felicissima.

[4] Desideria... explendo.

[5] idiomate Polono.

[6] hoc argumento.

[7] quam gloriosissime.

[8] quod utrumque dum facio.

[9] fronte et mente serena.

UDRIŞTE NĂSTUREL

Ultimul mare reprezentant al literaturii române în limba slavonă, dar şi un promotor al culturii în limba naţională, este învăţatul logofăt muntean Udrişte Năsturel (cca. 1596—1657), cumnatul lui Matei Basarab, fratele doamnei Elena.

Cunoscător al limbilor slavonă, latina şi greacă, Udrişte Năsturel a avut un rol însemnat în realizarea operelor culturale patronate de Matei Basarab şi doamna Elena în Ţara Românească, cu răsfrîngeri şi asupra celorlalte provincii locuite de români şi chiar asupra popoarelor slave vecine.

Dintre operele sale, o menţiune specială se cuvine versurilor scrise în limba slavonă şi publicate pentru prima dată în 1635, deci cu opt ani înaintea versurilor româneşti ale lui Varlaam, din *Cazania* tipărită în 1643. Este vorba despre versurile *La preaIuminata stemă a milostivilor domni Basarabi*, tipărite în fruntea *Molitvenicului* slavon de la Cîmpulung (1635) şi reluate în *Pravila* românească de la Govora (1640). Este interesant de observat că o traducere prescurtată a lor, făcută probabil de altcineva, a fost tipărită la începutul *Evangheliei învăţătoare* de la mănăstirea Dealul (1644). O altă dedicaţie în versuri slavone la stema domnească o găsim în *Antologhionul* slavonesc, tipărit la Cîmpulung în 1643, în care apare şi o interesantă *Predoslovie* închinată lui Matei Basarab şi compusă tot de Udrişte Năsturel. În sfîrşit, pentru *Triodul-Penticostar*, apărut în 1649 la Tîrgovişte, sub patronajul doamnei Elena, sora sa, Udrişte Năsturel a compus o elegantă *Epigramă*, în care atenţia ne este atrasă de referirea la „a lui Platon înţelepciune", potrivit căreia „a numelui punere nu se face după voie, ci după firea lucrului", ceea ce reprezintă un ecou al celebrei dispute antice cu privire la originea cuvintelor.

Îndreptîndu-şi atenţia mai ales spre traduceri, Udrişte Năsturel a lăsat două valoroase tălmăciri: una din latină în slavonă — sin-

gura de acest fel în întreaga noastră cultură veche — şi alta din slavonă în română. Prima este *De imitatione Christi*, atribuită lui Thomas a Kempis (cca. 1380—1470), tipărită în slavonă la mănăstirea Dealul în 1647 şi răspîndită nu numai la noi, ci şi în ţările slave. În *Predoslovia*, acesteia, închinată mitropolitului Varlaam al Moldovei, Udrişte Năsturel face apologia limbii latine, „nouă vădit înrudită", apropiindu-se de consideraţiile contemporanului său moldovean Grigore Ureche despre originea latină a limbii române.

Cea de-a doua traducere este romanul *Viaţa sfinţilor Varlaam şi Ioasaf* (1649), răspîndit în mai multe còpii (cele mai vechi datate sînt din 1671 şi 1673), constituind o lectură gustată în epoca veche[1]. Dacă această traducere artistică i-a asigurat un loc în istoria literaturii române vechi, nu este însă mai puţin adevărat că scrierile originale — chiar dacă sînt în limba slavonă — merită o atenţie cel puţin egală. De aceea dăm mai jos, în traducere, tocmai aceste creaţii ale învăţatului boier, folosind pentru fiecare următoarele ediţii princeps, aflate la B.A.R., şi reproduceri:

1. Pentru versurile *La prealuminata stemă a milostivilor domni Basarabi*, ediţiile originale ale *Molitvenicului* (Cîmpulung, 1635, f. 2b, fotocopie) şi *Pravilei* (Govora, 1640, f. 1b-2a; cf. reproducerea sub titlul *Pravila bisericească numită cea mică...*, Bucureşti, 1884, f. 2a); am revizuit şi îndreptat traducerea din BRV, IV, 181 şi din ediţia lui A. Sacerdoţeanu, *Predosloviile cărţilor româneşti. I. 1508—1647*, Bucureşti, 1938, p. 75; pentru traducerea românească prescurtată a acestora, cu titlul *Stihuri în stema domniei Ţării Româneşti, neam casei băsărăbească*, originalul *Evangheliei învăţătoare* (Mănăstirea Dealul, 1644, f.1b; cf. BRV, I, p. 144—147).

---

[1] Editată de generalul P. V. Năsturel, după mss. din 1673 (fost al lui G. Dem. Teodorescu), *Viaţa sfinţilor Varlaam şi Ioasaf, tradusă din limba elenă la anul 1616 (sic!) de Udrişte Năsturel de Fierăşti*, Bucureşti, 1904. Cele două copii, dintre care prima e bilingvă, slavo-română (B.A.R., mss. rom. 2470) aparţin lui Fota grămăticul; tot lui îi aparţine o copie mai veche, tot bilingvă, dar nedatată (B.A.R., mss. rom. 588; i s-au pierdut primele 6 file). Vezi E. Turdeanu, *Varlaam şi Ioasaf. Istoricul şi filiaţiunea redacţiunilor româneşti*, „Cercetări literare", I, 1934, p. 1—46. Vezi acum în urmă: Virgil Cândea, *L'humanisme d'Udrişte Năsturel et l'agonie des lettres slavonnes en Valachie*, în RESEE, t. VI, 1968, nr. 2, p. 339—346.

2. Pentru cea de-a doua dedicație în versuri slavone, cu titlul *La prealuminata stemă a prealuminatei case a măriilor lor, domnilor Basarabi*, originalul *Antologhionului* (Cîmpulung, 1643, f. 1b, detașată, păstrată într-un plic la B.A.R. sub nr. 44, împreună cu volumul complet, dar avînd prima filă parțial deteriorată; vezi BRV, I, p. 128—136, 536; IV, p. 189—190); traducerea ne aparține.

3. Pentru *Epigrama* închinată doamnei Elena, *Triodul-Penticostar* (Tîrgoviște, 1649, f. 1b); am revăzut traducerea din BRV, I, p. 173.

4. Pentru *Predoslovia arătînd cuprinsul și închinind cartea Domnului, ctitor al mănăstirii*, originalul *Antologhionului* (Cîmpulung, 1643, ff. [7a-8a]), revizuind traducerea din BRV, I, p. 130—132 (textul, p. 129—130).

5. Pentru *Predoslovia* închinată mitropolitului Varlaam, din fruntea traducerii slavone a cărții *De imitatione Christi* (Mănăstirea Dealul, 1647), textul reprodus în BRV, IV, p. 195—196 după o copie incompletă a lui I. Bogdan (căci exemplarului de la B.A.R. îi lipsesc foile de la început), cu traducerea (p. 197—198) foarte bună, dar parțială a acestuia, completată după P.P. Panaitescu, anexa I la lucrarea *L'influene de l'oeuvre de Pierre Mogila, archevêque de Kiev, dans les Principautés roumaines*, extras din „Mélanges de l'École Roumaine en France", V, Paris, 1926, p. 83—84 [1]; am revăzut întreaga traducere.

G. M.

La prealuminata stemă a milostivilor Domni Basarabi

(*Molitvenic*, Cîmpulung, 1635, și *Pravila*, Govora, 1640)

Țara aceasta drept stemă pasărea corb poartă,
Iar pe gîtul ei acum și o cunună atîrnă,

[1] P. P. Panaitescu a utilizat, pentru traducerea sa în limba franceză, textul slavon reprodus de F. Buslaev, în *Историческая христоматия церковнославянского и древнерусского языков*, Moscova, 1861, col. 1097—1098.

Cu adevărat a casei preluminate şi preabătrîne,
A casei preaviteazului neam Basarab.
Bărbat cu sceptru nu în zadar pe tron se vede,
Căci a lui biruinţă al multor auz minunează,
Iar tronul mărirea casei lor arată
Şi sceptrul a lor vitejie lămurit înfăţişează;
Sub el pămînteanului paşnică e viaţa.
Nu lăsa să se risipească, Doamne, în pieire
A lor coroană şi jos să cadă,
Iar al corbului piept fă să fie pururea ferit.

—Uriil Năsturel de la Fiereşti

Stihuri în Stema Domniei Ţării Rumâneşti,
neam casei Băsărăbescă

(Traducere românească veche,
în *Evanghelie învăţătoare*, Mănăstirea Dealul, 1644)

Ceastă ţeară corbu-ş poartă întru pecétea ei,
fericit acum se-au dat adaos peceţii.
Scut la pieptul corbului cu un semn ca acela,
om den jeţiu şezîndu-ş toiag laudă acela.
Mare neam băsărăbesc cu aceasta semnează,
că marea acelor isprăvi a toţ[i] să-i vază.

La prealuminata stemă a prealuminatei case a măriilor lor, Domnilor Basarabi

(*Antologhion*, Cîmpulung, 1643)

Priveşte această stemă a voievodului vestit,
care ţine ţara aceasta din veac îndepărtat,
Şi înţelege că nu în zadar corbul în cioc cruce ţine,
prin ea dreapta credinţă a conducătorului acestei ţări arată.
Îndrumat de Dumnezeu eşti, prealuminate domn cu nume slăvit;
învrednicească-te Domnul Dumnezeu coroana neatinsă s-o ţii,
În sănătate trupească ani mulţi împodobiţi să ai
şi în împărăţia cerească veşnic cu cei aleşi să te bucuri,
Căci soartă fericită îţi alegi,
a dumnezeeştii biserici slăvire şi
laudă împlineşti.

Epigramă

(*Triod-Penticostar*, Tîrgovişte, 1649)

Ce vrea să însemne acest nume Elena?
În sufletul meu căutat-am şi am aflat
Că la greci este Eleos, ce-nseamnă milă.
Bine a zis odată a lui Platon înţelepciune
Că a numelui punere nu se face după voie,
Ci după firea lucrului se poartă numirea.
Vezi cît de potrivit se uneşte
Elena cu Eleos, căci a ei milostivire
Este acum atît de mare pentru toate bisericile tracice
Şi pomenirea ei de către acestea e mare şi nemuritoare.
Penticostar este cincizeci, număr desăvîrşit,
Zis cu alte cuvinte şi preafrumos
De prea înaltul teolog. De aceea s-a şi tipărit
De dînsa cu cuviinţă şi s-a pregătit.

Predoslovie arătînd cuprinsul și închinînd cartea Domnului, ctitor al mănăstirii

(*Antologhion*, Cîmpulung, 1643)

Prealuminatului, preaputernicului și preabinecinstitorului Gospodar Domn Domn Cneaz[1], Io[an] Matei Basarab, cu binecuvîntarea lui Dumnezeu conducător și voievod a toată Țara Ungrovlahiei Transalpine și celelalte; preadarnicului nostru Domn, stăpîn și binefăcător;

Bucurie, pace, sănătate, ani mulți fericiți și norocoasă petrecere în preaînalta și preaputernica domnie și mîntuire preafericită —

Preasupușii luminăției voastre, deapururi rugătorii robi, mai jos scriși,

Doresc, urează și cu osîrdie pentru aceasta se roagă.

S-a spus de către marii înțelepți, prealuminate Doamne, că binefacerea lăudată crește. De aceea pe noi, martori fiind ai atîtor binefaceri felurite și vrednice de laudă ale luminăției voastre, dragostea nesăturată față de acestea ne atrage prinosul de laudă a lor, ca piatra magnit fierul; sau iarăși multele și bogatele binefaceri de care ne-am bucurat noi și vestitul lăcaș aflat sub ctitoria prealuminăției voastre, întocmai ca straşnicul răspuns al stăpînului către nemulțămitorul rob, au deșteptat pe smerenia noastră spre mulțămire. Văzînd în starea noastră prea restrînsă, slăbiciunea noastră și stînd multă vreme în nedumerire, cum ne-ar fi cu putință să îndepărtăm de la noi rușinea nemulțămitorilor robi și să ne învrednicim de binefacerea celor recunoscători — din însuflarea dumnezeească și prin mijlocirea preacaldei apărătoarei noastre, preacuratei fecioare născătoare de Dumnezeu, ne-a fost dat un sfat bun, prin care am fost învățați că nu altfel, nici în alt chip, ci numai prin tipografie ne va fi cu putință să îndeplinim datoria noastră; pe care [tipo-

---

[1] Aici în înțelesul de „domn (al țării), principe". În continuare vom traduce: „domn".

grafie] cu ajutorul lui Dumnezeu și cu îndrumarea aceleiași apărătoare fericite a noastră și cu cheltuiala adunată de noi de la lăcașul darnic al prealuminăției voastre, aducînd-o în mănăstirea noastră de Dumnezeu păzită, mai întîi, din porunca prealuminăției voastre, am dat o carte prea trebuincioasă pentru slujba bisericească, Mineiul ales, adică Antologhion sau Țvetoslov numită.

[Pe aceasta], spre marea noastră mulțămire și drept recunoștință prealuminăției voastre, Domnul și stăpînul nostru preamilostiv, cu cea mai adîncă închinăciune și plecăciuue, cu toată osîrdia o aducem, o înfățișăm și o închinăm, ca niște robi datornici, nefăcînd vădit nimic altceva prin aceasta, decît să sprijinim creșterea binefacerilor prealuminăției voastre și să adăugăm la obișnuitele și obșteștile binefaceri osebite. Căci care din domnii care au fost mai înainte ai țării — afară de cel din al cărui neam și nume preavestit prealuminăția voastră renumită se trage ca urmaș, preabunul Basaraba Neagoe de odinioară — s-a arătat vreodată atît de binefăcător țării, ca prea buna domnie a voastră, care a revărsat aici atît de mari binefaceri, cum într-adevăr nu s-a pomenit niciodată mai înainte? Aceasta este una din cele dintîi, pentru înmulțirea slăvirii lui Dumnezeu, prin zidirea a o mulțime de biserici dumnezeești, mănăstirești și mirenești.

De asemenea, prin tipografie și moara de hîrtie, apoi prin felurite metale, aramă și fier, și prin alte frumoase lucruri, de unde atîtea și atît de mari comori de binefaceri pentru țară, aduse prin virtutea vrednică de laudă a prealuminăției voastre. Prin laude netrecătoare și niciodată pieritoare, care se întind peste veacuri, cu adevărat și după datorie am socotit a le slăvi, adică prin cărți scoase din tipar din mănăstirea noastră, a voastră ctitorie. Primește-o așadar pe aceasta, primește-o acum cu bunătate, o, stăpîne al nostru puternic și ctitor pururea preadarnic al nostru, de la noi prea nedestoinicii robi, rugători lui Dumnezeu pentru luminăția voastră.

Primind aceasta cu bunătate, binevoiește, milostive, ca și pentru celelalte cărți, care după aceasta, cu bunăvoința

lui Dumnezeu şi cu ajutorul preaputernicei apărătoare a noastră, se vor scoate, crescînd astfel, chiar şi prin noi nedestoinicii, binefacerile lăudate de toţi şi întotdeauna, să ne ajuţi pe noi, robii tăi, în neajunsurile noastre, din moara ta de hîrtie, pentru lauda peste tot strălucitoare a bunului vostru nume şi pentru cîştigarea veşnicelor fericiri cereşti, cu care, după o viaţă fericită şi îndelungă aici, ca a lui Nestor, pe prealuminăţia voastră, împreună cu soţia voastră prealuminată, stăpîna noastră preadarnică şi binefăcătoare, şi cu tot neamul vostru, atotputernicul şi de oameni iubitorul Dumnezeu să binevoiască a vă învrednici, împreună cu toţi împăraţii şi domnii, care i-au slujit lui din veac. Cu cît mai multă silinţă, mai cu rîvnă, mai cu osîrdie, datori fiind, ne rugăm fără încetare, cu plecăciune ne încredinţăm bunăvoinţei domneşti a prea luminăţiei voastre, pe noi înşine şi cu nevrednicele servicii şi cu rugăciunile noastre neîntrerupte.

Ai prealuminăţiei voastre, Domnului, stăpînului şi binefăcătorului nostru preadarnic şi pururea îndurătorului ctitor,

De-a pururea rugători către Dumnezeu şi preasupuşi robi, Melchisedec din Pelopones, egumen al marei mănăstiri din Cîmpulung, cu hramul preaslăvitei Adormiri a preasfintei Născătoare de Dumnezeu, ctitoria prealuminăţiei voastre, şi cu toţi fraţii întru Hristos.

Această predoslovie, o, prealuminate şi prea dreptcredincioase conducător, a fost alcătuită şi scrisă de mine, cel mai mic între robii prealuminăţiei voastre, Orest Năsturel, al doilea logofăt, în satul meu părintesc Fierăşti.

Predoslovie

(*DE IMITATIONE CHRISTI*,
Mănăstirea Dealul, 1647)

Preaosfinţitului, de Dumnezeu alesului şi preaînţeleptului întru Hristos, părintelui domnului domnului Varlaam, cu binecuvîntarea dumnezeească mitropolit al Sucevei şi arhiepiscop a toată Ţara Moldovei, preaiu-

bitului vlădică și binefăcător, mai jos iscălitul, ca un rob închinîndu-se, îi zice să se bucure.

Cartea aceasta, purtînd frumosul titlu *Despre imitarea lui Hristos* și preavrednică fiind a se numi cu toată dreptatea și cu adevărat aur, de multă vreme ca să zic așa din anii copilăriei mele, aruncată și prăfuită în casa noastră, ca un lucru ce, în adevăr, nu era de nevoie nimănui, a fost luată de noi, din vremea aceea, adică din vremea năvălirii neamului sarmaților[1] în țara noastră, cînd, după luptă, fiind bătut și biruit acel neam de oștile voastre și ale noastre și ale agarenilor, a fost prinsă, vai, mama cu copiii săi a acelei preaslăvite și prealuminate case a Movileștilor. De atunci mi-aduc aminte că a fost folosită de ai noștri care au fost acolo și au adus-o împreună cu alte cărți și lucruri — o, preasfințite cap al păstorilor!

Și nu după puțină vreme, ajungînd la vîrsta tinereții, am căpătat, deci, în inima mea pentru limba romană sau latină, nouă vădit înrudită, atît de multă și caldă dragoste, dată de Dumnezeu, încît în minte și în inimă nu mai purtam aproape nici un alt gînd, ziua și noaptea, decît să învăț această, limbă repetînd fără încetare. Pînă cînd îndrumătorul înțelepciunii și dătătorul de înțelegere a binevoit să potolească setea inimii mele aprinse de dragostea înflăcărată pentru [această] limbă, printr-o deosebită deprindere — într-adevăr — nu numai prin iscusința cărților scrise, ci și prin deasa convorbire cu toți cei ce o cunoșteau bine și în chip natural, la timp potrivit sau nepotrivit, fără să-mi fie rușine. Astfel, cu ajutor luminat, ce pe tînăr povățuește, din neștiință cu încetul s-a ridicat mintea mea cea slabă, iar cartea aceasta, ca una ce era mai potrivită pentru înțelegerea mea, ca una ce era învățătoarea cea mai iscusită pentru a imita în adevăr pe Hristos — precum singură pe sine, în toate cele patru ale ei capitole, se arată, plină fiind de toată înțelepciunea cerească și dumnezeească — foarte rar era pusă la o parte din mîinile mele, pînă ce înțelepciunea ei, insuflată de Dumnezeu, a pătruns în mintea

---

[1] Polonilor.

şi inima mea, unindu-se statornic cu iubirea de Dumnezeu, şi printr-un semn dumnezeesc s-a îngăduit ca această mică floare de aur să fie înfăţişată lumii în limba sfîntă slavonă (aşa cum a mai fost tradusă în alte limbi răsăritene şi apusene, după cum am auzit spunîndu-se de multă lume şi după cum eu însumi mi-am putut da seama de aceasta).

Am fost îndemnat şi încurajat pînă acum de iubirea mea pentru aceste două limbi, adică slavona şi latina. Traducerea acestei mici cărţi de aur, zămislită de mult timp în mintea mea, ca un rod arzînd de dragoste, a fost făcută pentru folosul obştesc, ca şi pentru al meu însumi.

Dumnezeu cel atotputernic, care hotărăşte orice lucru şi alcătueşte totul spre binele lumii, a binevoit ca această carte folositoare sufletului să fie, în sfîrşit, îmbrăcată în timpul de faţă în haina slavo-ilirică, în lăuntrul meu, prin adevăr, iar nu prin ştiinţă omenească, pentru că este o culegere de înţelepciune, o făcătoare de bine, scaun al Duhului Sfînt şi propovăduitor al cuvîntului lui Dumnezeu ziditorul.

Fii sănătos, Părinte al părinţilor preabinefăcător! Al preasfinţiei tale, de Dumnezeu aleasă, de două ori mîntuită, prea iubitor rob,

Orest Năsturel
al doilea logofăt al Ţării Ungrovlahiei.

GLOSAR [1]

A

acîngiu (turcism) — năvălitor
adins — anume
aga, *agă* — ofiţer
ai, pl. — ani
aimintrea — altminteri, altfel
aiurea — în altă parte
amente — aminte
amira — împărat, sultan
anathema — blestem, afurisenie
aravlean — arab
arbănaş — albanez
archebuză — veche armă de foc, asemănătoare cu puşca
arhi[e]mandrit — stareţ al unei mari mănăstiri
arhiereu — denumire generală pentru episcopi şi mitropoliţi
aspru — monedă turcească de argint
aşeza (a se) — a cădea la învoială, a se împăca
azemul (cuvînt turcesc) — mare: *vezirazemul* — marele vizir

B

ban — dregător, delegat de domnul Ţării Româneşti cu cîrmuirea Olteniei
baştă — fortificaţie în formă de turn
băsău — necaz
bdenie — denie, slujbă religioasă de seară sau de noapte
bedemiţă — veşmînt bisericesc de formă romboidală, ce se atîrnă de brîu, în partea dreaptă

[1] Alcătuit de G. Mihăilă.

beg, bei — guvernator al unei provincii sau oraș turcesc ori supus turcilor

beglerbeg — guvernator general al unei mari provincii turcești

beșlii, pl. — corp de călăreți turci sau tătari, avînd funcția de jandarmi

blăm, imperativ, pers. I. pl. — să mergem! haidem!

bolniță — spital (pe lîngă o mănăstire)

C

cadiat — regiune subordonată unui cadiu

cadilesker — judecător militar (la turci)

cadiu — judecător (la turci)

caftan — manta albă, împodobită cu fire de aur sau de mătase

cărăimani, pl. — locuitori din regiunea Karaman (azi în Turcia)

cerși (a), perf. simplu pers. a II-a pl., *cerșură* — a cere cu insistență

chedru — cedru, conifer gigantic (crește în Asia Mică, în insula Cipru și pe munții Atlas, în nordul Africii)

chelciug — cheltuială

chir (cuvînt grecesc) — domn

ciste — cinste

citared (grecism) — cîntăreț din citeră (epitet dat lui Apollo)

cîndai — cînd

clăti (a se) — a se clinti

cliros — cler, preoțime

cliserniță — paraclis, capelă

clucer, cluceriu — boier care se ocupa cu aprovizionarea Curții domnești

cocon — fiu de domn sau de boier

comite — conducător administrativ al unui comitat, district

corcodel — cufundar, un soi de rață, cu penele negre-strălucitoare

cristoși, pl. — cruciați

crucer — creițar, monedă de aramă

crunt — plin de sînge

ctitor — persoană care suportă sau contribuie la cheltuielile pentru zidirea sau refacerea unei biserici sau mănăstiri

cumpăt (în expresia: *pe sub cumpăt)* — pe ascuns, cu vicleșug

D

dajde — dare, tribut

dărăban — dorobanț, infanterist

dăzlupi, *dezlupi* — a dezlipi

deadins (în expresia: *cu tot deadinsul)* — foarte serios, cu toată seriozitatea

delibașă — căpetenia deliilor, șeful gărzii domnești sau imperiale

delii, pl. — corp de călărime ușoară (în armata turcească)

descălecătoriu — întemeietor

descoperire — revelație, minune

desvătat-ă — desfătat-ă, plăcut-ă

dohiric — cămară pentru alimente

dosădire — întristare, supărare

dubas — luntre mare

dvori (a) — a sluji la curte

dvornic — vezi *vornic*

E

efendi (turcism) — titlu de politețe (domn)

eghemon, *eghimon*, *ighimon* — conducător, aici: domn, voievod

egumen — stareț, conducător al unei mănăstiri
elgiu (turcism) — sol, trimis
emir — guvernator turc
eparhie — diviziune administrativă bisericească; episcopie

F

fățărie — părtinire, fățărnicie
fireți (în expresia: *nu fireți)*, imperativ, pers. a II-a, pl. negativ — nu fiți
fișpan — prefect
frînci, pl. — termen generic pentru popoarele romanice apusene (francezi, italieni)

G

gadină — animal sălbatic, jivină
gaziu (turcism) — luptător pentru credința musulmană
găleată — dare, impozit pe cereale
ghiaur — nume dat de turci creștinilor
gorștină, goștină — dare, impozit pe oi și pe porci
groș — veche monedă de argint

H

hagiograf — autor al unei hagiografii, scrierea despre viața unui sfînt
hain — necredincios, trădător
han — conducător al tătarilor
hanger — pumnal mare, încovoiat
harț — harță, încăierare
hatman — mare boier însărcinat cu comanda întregii oștiri
herțeg — duce, voievod

hiclean — trădător
hirotoni (a), *hirotonisi (a)* — a investi (pe cineva) diacon, preot sau episcop
hoge — preot sau dascăl mahomedan
hrăboric — curaj, vitejie
husar — soldat din cavalerie
hvală — fală, pompă, strălucire

I

iani (interjecție) — ia
ighimon, vezi *eghimon*
ijdărî (a), *ijderi(a)* — a zămisli, a da naștere
iparh (grecism) — comandant, guvernator
ispovedi (a) — a destăinui, a spune
iver — locuitor al Iveriei (Iviriei), georgian, gruzin
izgonă — izgonire, prigonire
iznoavă (în expresia: *de iznoavă)* — din nou
izvod — manuscris, text
izvrătit-ă — neorînduit-ă, dezorganizat-ă

Î

împlea (a) — a împlini
îndireptare — îndreptare, conducere pe drumul drept
înfolosi (a) — a fi de folos
înfrînge (a), perf. simplu, pers. a III-a sg. *înfrînse*, *înfrîmse* — a birui, a învinge; a călca, a nesocoti (o poruncă, o lege, voința cuiva)
înponcișa (a) — a întoarce

J

jățiu — jeț, tron
jitie — viață, scriere care cuprinde viața cuiva
jitniță — magazie de grîne

jmalț — smalț
jolnir — lefegiu, soldat plătit, în armata polonă
lavră — mănăstire mare

L

lazur — vopsea albastră-deschisă
limbi necredincioase — popoare, neamuri păgîne
logofăt — cancelar domnesc
lotru — hoț, tîlhar

M

magherniță — bucătărie
magupie — brutărie
mazilire — detronare, destituire
megiiaș, megiaș, megieș — vecin (al unei moșii boierești), răzeș, țăran liber
mertic — măsură pentru cereale (1—2 ocale); cantitate fixă de hrană, îmbrăcăminte etc. acordată cuiva
meștea (a) — a pregăti (o băutură)
meșterșug — meșteșug
meșterșugui (a) — a meșteșugi
metoh — mănăstire mică subordonată uneia mai mari
milcui (a se) — a se ruga
misirean — egiptean
moștean — moștenitor
mulțămi (a) — a mulțumi
muncitor — chinuitor, călău
muzaviri (a), muzeviri (a), mozaviri (a) — a calomnia, a defăima
muzăvirie — calomnie

N

năprasnă — întîmplare groaznică, neașteptată de *năprasnă* — pe neașteptate, fără veste.

năvrap — călăreț dintr-un detașament străin de pradă
nemiș, *nemeș* — nobil
netocmală, *netocmeală* — neînțelegere
netocmire — neorînduială, dezorganizare
niscare — oarecare

O

obiciaiu — obicei
obicină — obicei
oblici (a) — a descoperi, a afla
obori (a), *oborî (a)* — a doborî
obroc — coș făcut din scoarță de tei; *a ascunde sub obroc* — a ține ascuns
ocoli (a) — a înconjura
olat — ținut
olăcar — curier
opște, *obște* (în expresia: *de opște*, *de obște*) — în genere, în general
ostrov — insulă

P

pan (polonism) — domn
papistaș — catolic
pașa, *pașă* — guvernator al unei provincii din Imperiul otoman
păharnic, *paharnic* — boier care administra viile și pivnițele domnești
păpriște (cuvînt slavon) — milă (măsură de distanță)
păsa(a), perf. simplu pers. 3 sg. *pase* — a pleca, a merge
pedestraș — infanterist
petrecanie — petrecerea la groapă a unui mort, înmormîntare

picni (a-și) — a nimeri la țintă
pîrcălab — comandant, conducător al unei cetăți
plean — pradă, prizonieri
plehupă, pleoapă — capacul sicriului
plenui (a) — a lua pradă
poclon — dar
pohvală — fală
pojorli (a se) — a se arde, a se carboniza
poslușanie — slujbă, serviciu
poslușnic — slujitor, servitor (al unei fețe bisericești)
postelnic — mare boier cu funcția de mareșal al Curții domnești
povară — sumă de zece mii de bani de aur
preaosfinții — preasfințit, titlu de onoare dat episcopilor, mitropoliților
prespre — de peste
prestol, pristol — masa din mijlocul altarului
priceștui (a se) —a se împărtăși, a se cumineca
pristaniște — debarcader
pristăvi (a se) — a muri, a deceda
proclet — blestemat
procleți (a) — a blestema, a afurisi; *nu procletireți*, imperativ pers. 2 pl. negativ — nu blestemați, nu afurisiți
protograf — manuscris original al unei scrieri
protosinghel — grad monahal inferior arhimandritului
provideț — prevăzător, care prevede viitorul, proroc
puțunel — puținel, puțin

R

răzbun — odihnă, răgaz
roșii, pl. — corp de călăreți sau de pedestrași, compus din boierii de țară (avînd uniformă de culoare roșie)

sangea(c), pl. *sangeacuri*, *sangele* — subîmpărțire a unui pașalîc turcesc, guvernatorul acestei subîmpărțiri
sangeacbeg, *sangeacbei* — guvernator al unui sangeac
satrap — guvernator al unei provincii (la vechii perși)
săcalăș — tun mic
scădea (a) — a slăbi
scădere — slăbire, neajuns
schiptru — sceptru, toiag împodobit, purtat de suverani, în trecut, ca semn al autorității
scopot — melodie
sculă — giuvaer, odor
serai — palat
sin (slavonism) — fiu
sinclit (grecism) — divan, sfat boieresc
smenteală, *sminteală* — stricăciune, pagubă
sobornic,—*ă*—ecumenic, universal; *biserica cea mare sobornică din Țarigrad* — biserica patriarhiei ecumenice din Constantinopol
solitoriu —sol, mijlocitor
spăsenie — mîntuire
spătar — șef al armatei
spodobi (a se) — a se învrednici
stîlpare — ramură verde
stolnic — dregător, domnesc — șeful bucătarilor
striina (a se) — a se înstrăina, a se retrage
striște — soartă rea, nenoroc
subaș — primar de sat, agent de poliție (turc)
surguci — buchet de pene împodobit cu pietre scumpe, purtat la căciulă, la turban etc.
surgun, *surghiun* — exilat
sveatîi (cuvînt slavon) — sfînt
sveatnic — sfetnic, sfătuitor
svineț — sîneață, pușcă primitivă, cu cremene

Ş

şoltuz — primar al unui oraş
şutele, pl. — linguşiri

T

talant — monedă de aur sau de argint
tărbăcie — bătaie, luptă
tetra[*e*]*vanghel* — carte care cuprinde cele patru evanghelii
teuton — german
titcluş — titlu
tocmeală, *tocmală* — rînduială, precept, normă
toi — învălmăşeală, încăierare
trezvie — trezie, starea celui ce nu doarme sau nu e ameţit de băutură
triod-penticostar — carte rituală creştină cuprinzînd împreună cîntările şi rugăciunile din cele zece săptămîni dinainte de Paşti (*triodul*) şi slujbele dintre Paşti şi prima duminică după Rusalii (*penticostarul*)

U

umin[*i*] *pl.* — oameni
urdie, *ordie* — oaste turcească sau tătărească
următoriu — discipol, adept
userdie — osîrdie, zel, rîvnă, străduinţă
utrănie, *utrenie* — slujbă religioasă de dimineaţă, înaintea liturghiei

V

vad — loc mai ridicat, pe cursul unui rîu, pe unde se poate trece cu piciorul, călare sau cu căruţa
varvar — barbar, sălbatic

vătah, *vătaf* — conducător al unui grup de slujbași sau de oșteni ai domnului țării
vistier — vistiernic, mare demnitar, care avea în sarcina sa administrația financiară a țării
vistirie, *vistierie* — încăperea în care se păstrează lucrurile de preț
viteaz — ostaș de curte, curtean
vizir — ministru al sultanului
vlădică — episcop
voi (a se) — a se învoi, a se înțelege
volnic — liber
vornic — supraveghetor al Curții domnești, conducător al treburilor interne; *mare vornic* — cel dintîi boier din divanul domnesc

Z

zavistie — pizmă, invidie, ură
zăbun — haină lungă, fără mîneci
zcveasă, *zăveasă* — perdea care acoperă ușile spre altar
zlobiv — rău
zminti (a se) — a se sminti, a se turbura la minte

CUPRINS

Epopeea lui Mihai Viteazul

Prima jumătate a sec. al XVII-lea.

Istoriografia

Ultimii reprezentanți ai literaturii în limba slavonă

Redactor : MARIETA CROICU
Tehnoredactor : ŞTEFANIA MIHAI

Apărut 1969. Comanda nr. 8637. Hîrtie tipar înalt B de 63 g m². 540×840/16. Coli de tipar 18,5. A. 8637. C.Z. pentru bibliotecile mici 8R — 31.

Tiparul executat sub comanda nr. 90 530 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — Republica Socialistă România

Vol. I și II Lei 11

Această antologie încearcă să contureze, prin alegerea și rînduirea textelor, profilul primei epoci din istoria culturii și literaturii poporului român; să descopere conștiinței culturale contemporane dimensiunile reale ale evoluției noastre spirituale în epoca veche. Autorii antologiei au pornit de la o imagine proprie asupra secolelor al XV-lea, al XVI-lea și începutului sec. al XVII-lea, considerînd creațiile din acest răstimp nu ca o „prefață" a literaturii secolului al XVII-lea, ci ca o etapă pe deplin conturată, cu un profil clar, ca o primă treaptă decisivă pentru întreaga evoluție ulterioară a conștiinței de sine a poporului și culturii române.

Editura tineretului